

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME POLİTİKALARININ
EKONOMİK BOYUTU VE İŞÇİ SENDİKALARININ
ÖZELLEŞTİRMEYE YAKLAŞIMLARI:
1980-2015 DÖNEMİ**

Doktora Tezi

ALTUĞ KURT

İstanbul, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME POLİTİKALARININ
EKONOMİK BOYUTU VE İŞÇİ SENDİKALARININ
ÖZELLEŞTİRMEYE YAKLAŞIMLARI:
1980-2015 DÖNEMİ**

Doktora Tezi

ALTUĞ KURT

Danışman: PROF. DR. TİĞİNÇE OKTAR

İstanbul, 2018

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT POLİTİKASI Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi
ALTUĞ KURT'nın TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME POLİTİKALARININ EKONOMİK
BOYUTU VE İŞÇİ SENDİKALARININ ÖZELLEŞTİRMEYE YAKLAŞIMLARI: 1980-
2015 DÖNEMİ

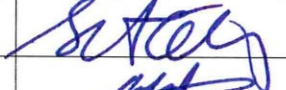
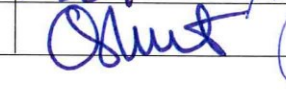
adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 18.10.2018 tarih ve 2018-30/21 sayılı
kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Altuğ Kurt

Tez Savunma Tarihi31/10/2018.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. TİĞİNÇE OKTAR	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. RANA ATABAY KUŞCU	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi ERDEM TURGAN	
4.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. MÜFİT AKYÜZ	
5.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. OKŞAN KİBRİTÇİ	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Altuğ KURT
Ana Bilim Dalı : İktisat
Programı : İktisat Politikası
Tez Danışmanı : Prof.Dr. Tiğınçe OKTAR
Tez Türü ve Tarihi : Doktora- Ekim 2018
Anahtar Kelimeler : KİT'ler, Özelleştirme ve İşçi Sendikaları.

ÖZET

TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME POLİTİKALARININ EKONOMİK BOYUTU VE İŞÇİ SENDİKALARININ ÖZELLEŞTİRMeye YAKLAŞIMLARI: 1980-2015 DÖNEMİ

Bu çalışmada; günümüz ekonomik dünyasında, ekonomik birimlerin dış dünya ile olan bağlantılarının etkileşimleri sonucu birbirine yakınlaşma şeklinde ortaya çıkan ve adına globalleşme denilen, Türkçe ifadesiyle küreselleşme olan bir değişim dalgasının, ülkemiz ekonomisinde de özellikle neo-liberal politikalarla birlikte kendini gösteren ve "eskiyi sat yenisini kur" mantığından hareketle gündeme gelen "Özelleştirme ve Uygulamalarının" Kamu İktisadi Teşebbüslerini ve piyasayı nasıl etkilediği, ekonomide bıraktığı izlenimler ve değişimler, çeşitli iktisadi ekollerin özelleştirmeye ilişkin görüşleri ile işçi sendikalarının ona yaklaşımları ele alınmıştır.

Özelleştirmenin, her şeyden önce piyasa ve piyasadaki ekonomik birimler üzerindeki etkileri incelenmiş, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin bir taraftan tartışma konusu olan verimsizlik hali ve ekonomideki yeri ele alınırken, diğer taraftan özelleştirilmenin gerçekten gerekli olup olmadığı ve kamuoyunda nasıl değerlendirilip algılandığı konularına değinilmiş ve bu doğrultuda, özelleştirmeye karşı çıkanlar ile özelleştirmeyi savunanların ileri sürdükleri argümanlara ele alınıp, avantajları ve dezavantajları karşılaştırılarak, özelleştirmenin ülkemiz ve ekonomik geleceğimiz için oluşturacağı birtakım etkiler tartışılmıştır.

Son olarak; işçi sendikalarının önce dünyadaki, sonra ülkemizdeki özelleştirme karşısında sergiledikleri tutumlar, özelleştirmeye yaklaşımları, basın-yayın panel-sempozyum ve benzeri platformlar oluşturarak özelleştirme karşında verdikleri mücadele ve çabalar araştırılmış, bu araştırma yapılırken üniversite ve kütüphane arşivlerinden, yazılı kaynaklardan, internet ve/veya tezlerden elde edilen bilgi ve belgeler ışığında konu ana hatlarıyla irdelenmiş ve ayrıca Türkiye İşçi Sendikaları (Türk-İş) örgütlenmesini oluşturan Türkiye Petrol Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası'ndaki (Petrol-İş) yetkili kişi ile konu hakkında bir mülakat gerçekleştirilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Altuğ KURT
Field : Economics
Programme : Economic Policy
Supervisor : Professor Tiğınç OKTAR
Degree Awarded and Date : Doctorate - October 2018
Keywords : State-Owned Enterprises (SOE),
Privatization and Labor Unions.

ABSTRACT

ECONOMIC DIMENSION OF PRIVATIZATION POLICIES IN TURKEY AND THE ATTITUDES OF LABOR UNIONS TOWARDS PRIVATIZATION BETWEEN THE YEARS OF 1980-2015

*In this study; in today's economic world, a change wave called globalization which emerges as a result of economic connections' interactions as convergence towards each other, and also in our country's economy, shows itself with Neo-liberal policies and how the “**Privatization and Its Practices**”, which come up based on this “Sell the old one, constitute the new one” logic, affected State-Owned Enterprises (SOE) and the market, the impressions and changes of it in the economy, the opinions of various economic schools' about privatization, with the labour unions' approaches to it are discussed.*

Above all, the effects of the privatization on the market and the economic units in the market were examined, on one hand while State-Owned Enterprises' unprofitableness condition, which is the debate subject, and its place in the economy are discussed, on the other hand, whether the privatization is really necessary and how it is evaluated and perceived in the public opinion are mentioned and in that direction, the arguments of the ones who are opposed to privatization and the ones who defend it are discussed and the advantages and disadvantages of it are compared and some effects of privatization will create for our country and our economic future are discussed.

And lastly; the attitudes of labour union about privatization first globally and then in our country, their approaches to privatization, their fights and efforts against privatization with creating press, panel-symposiums and similar platforms are researched, and when doing this research, in the light of the information, which obtained from the archives of universities and libraries, written sources, internet and/or theses, and documents, the subject is scrutinised with its main lines and also an interview is made with the authorized person of Turkey's Petroleum, Chemistry and Tyre Labour Union (Türkiye Petrol Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası, Petrol-İş) which constitutes the organization of Confederation of Turkish Trade Unions (Türkiye İşçi Sendikaları, Türk-İş).

ÖNSÖZ

Dünya ve ülkemiz ekonomisi son 25-30 yılda bir değişim dalgası içinde kendini yenilemekte, globalleşme yani Türkçesiyle küreselleşme denilen hem ekonomik ve siyasi hem de kültürel ve sosyal alanlarda dünyanın toplum ve milletleri ve aynı zamanda kurum ve kuruluşlarının birbirine yakınlaşması, entegre olmaya çalışmasını içeren bir dizi faaliyetler ve bu faaliyetlerden ekonomik unsurların diğer ülkelere çeşitli yollarla aşılarmaya çalışıldığı bir uygulama olan "Özelleştirme" adında ülkemizin de içinde bulunduğu ve özellikle son yıllarda adından sıkça söz edilen güncel bir konudan bahsedeceğiz.

Özelleştirmenin, neredeyse bütün dünyada ve ülkemizde de uygulanması sonucunda hem işverenler ve hükümetler, hem de çalışanlar ve toplumdaki etkileri artık ciddi bir şekilde tartışılır hale gelmiştir. Bu çalışmada; ilk olarak özelleştirmenin, önce ülkemizde Cumhuriyet'ten beri varlığını sürdüren ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri denilen kurumlardan ve onların fonksiyonlarından, özelleştirmeden nasıl etkilendiklerine, özelleştirmenin hükümet-ekonomi politikasında nasıl bir yer bulduğuna ve uygulandığına, kanuni ve hukuki boyutları ile cevap bulunmaya çalışılmıştır. Bunun yanında; özelleştirmenin mikro ve makro ölçekte amaçları, özelleştirme politikaları ve ortaya çıkardığı sonuçlar ile çeşitli sektörlerde özelleştirme uygulamalarının etkileri ve ekonomik boyutları incelenmiştir. Bu incelemenin ardından, özelleştirmeyi savunanlar ile karşı çıkanların ileri sürdükleri argümanların karşılaştırılması, işçi sendikalarının özelleştirme hakkındaki görüşleri, özelleştirme karşında verdikleri mücadeleler ve faaliyetler, toplumun özelleştirmeye olan bakışları ve ayrıca küreselleşmenin sendikalara ve özelleştirmeye olan etkileri gibi durumlar değişik perspektiflerden ele alınarak derlenmiştir.

Bu tezin hazırlanmasında şahsıma olan katkılarından dolayı danışman hocam Sn. Prof.Dr. Tiğınçe OKTAR'a, tezime yaptığı çok değerli yardımlarından dolayı Sn. Prof.Dr. Müfit AKYÜZ'e, Doç Dr. Rana Atabay KUŞÇU'ya, Doç Dr. Okşan KİBRİTÇİ'ye ve Dr. Öğr. Üyesi Erdem TURGAN'a, Petrol-İş sendikasında görevli Eğitim Sekreteri Sn. Mustafa Mesut TEKİK, Araştırma Uzmanı Sn. M. Aşkın SÜZÜK Bey'e, referans amaçlı kaynaklarına başvurduğum Gazeteci-Yazar Sn. Hulki Cevizoğlu'na, Dr.Mahfi EĞİLMEZ'e ve diğer değerli bilim insanlarına ve yazarlara içten teşekkürlerimi sunmak istediğimi belirtirim. Tezin bu özelleştirme veya benzeri alanlarında inceleme ve araştırma yapmak isteyenlere yardımcı bir kaynak olmasını temenni ederim. Saygılarımla...

İstanbul, Ekim 2018

Altuğ KURT

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xii

1. GİRİŞ	1
-----------------------	----------

2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ (KİT) KAVRAMIYLA İLGİLİ

ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR	6
----------------------------------	----------

2.1. Temel Yaklaşımlar	6
2.1.1. Ampirik Yaklaşım	6
2.1.2. Klasik Yaklaşım	7
2.1.3. Neo-Klasik Yaklaşım	7
2.1.4. Keynesyen Yaklaşım	8
2.1.5. Marksist Yaklaşım	9
2.1.6. Neo-Liberal Yaklaşım	9
2.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Tanımı ve Fonksiyonları	10
2.2.1. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Tanımı	10
2.2.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Doğuş Nedenleri.....	12
2.2.2.1. Genel Nedenler	12
2.2.2.1.1. Özel Mülkiyete Yönelik Eleştiriler	12
2.2.2.1.2. Keynesyen İktisadın Benimsenmesi.....	12
2.2.2.2. Özel Nedenler	12
2.2.2.2.1. İdeolojik Nedenler	12
2.2.2.2.2. Pragmatik (Yararcı) Nedenler	13
2.2.2.2.3. Özel Teşebbüslerin Yetersizliği	14
2.2.2.2.4. Sanayinin Gerçekleşmesi Adına İthal İkameci ve İhracata Dönük Sanayileşme Stratejileri	14
2.2.2.2.5. İşsizliğin Önlenmesi	15
2.2.2.2.6. Döviz Geliri Elde Etmek	15

2.2.2.3. Diğer Nedenler	15
2.2.2.3.1. Politik Nedenler.....	15
2.2.2.3.2. Sosyal Nedenler.....	16
2.2.2.3.3. Mali Nedenler.....	16
2.3. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Kısa Tarihi	17
2.3.1. 1923-1929 Dönemi.....	18
2.3.2. 1930-1938 Dönemi.....	19
2.3.3. 1939-1945 Dönemi.....	20
2.3.4. 1945-1949 Dönemi.....	20
2.3.5. 1950-1960 Dönemi.....	21
2.3.6. 1960-1980 Dönemi.....	22
2.4. KİT'lerin Türk Ekonomisindeki Yeri ve Önemi	24
2.4.1. KİT'ler ve Piyasa - Ekonomi Analizi.....	24
2.4.2. KİT'lerin GSYH'ya Katkısı	26
2.4.3. KİT'lerin Üretime Katkısı.....	29
2.4.4. KİT'lerin Yatırımlara Katkısı	32
2.4.5. KİT'lerin İstihdama Katkısı	34
2.4.6. KİT'lerin Hazine'ye Katkısı	36
2.4.7. KİT'lerin Özelleştirilmesinin Başlıca Amaçları	39
2.4.7.1. İktisadi Amaçlar	39
2.4.7.2. Mali Amaçlar	41
2.4.7.3. Sosyal Amaçlar	42
2.4.7.4. İdeolojik ve Siyasal Amaçlar	42

3. ÖZELLEŞTİRME VE ÖZELLEŞTİRMENİN KAVRAMSAL BOYUTTA

DAR VE GENİŞ TANIMLARI

3.1. Özelleştirme Nedir?	44
3.1.1. Özelleştirmenin Dar Anlamda Tanımı	45
3.1.1.1. Doğrudan Satış Yöntemi.....	45
3.1.1.2. Hisse Senedi Yoluyla Satış Yöntemi	46
3.1.2. Geniş Anlamda Özelleştirmenin Tanımı	46
3.1.3. Özelleştirmeye İlgili Bazı Kavramlar.....	50

3.2. Özelleştirmenin Amaçları	51
3.2.1. Makro Ekonomik Amaçlar	51
3.2.1.1. Sermaye Piyasasını Geliştirmek.....	52
3.2.1.2. Servetin Tabana Yayılmasını Sağlamak	53
3.2.1.3. Ekonomik Etkinliği ve Verimliliği Artırmak.....	53
3.2.1.4. Serbest Piyasa Ekonomisini Güçlendirmek	54
3.2.1.5. Devletin Yönetim Yükünü Azaltmak	55
3.2.2. Mikro Ekonomik Amaçlar.....	56
3.2.2.1. İşletmelerde Verimliliği Artırmak	56
3.2.2.2. Üretim Kalitesini ve Çeşitliliği Artırmak.....	56
3.2.3. Sosyal Amaçlar.....	57
3.2.4. Siyasi ve İdeolojik Amaçlar	57
3.3. Özelleştirmenin İktisadi Düşüncedeki Yeri ve Ortaya Çıkış Nedenleri	58
3.3.1. Özelleştirme Akımının Doğuşunda Etkili Olan İktisadi Düşünceler	59
3.3.1.1. Klasik İktisata Göre Özelleştirme Yaklaşımı.....	59
3.3.1.2. Keynesyen İktisada Göre Özelleştirme Yaklaşımı	61
3.3.1.3. Neo-Liberal Teoriler ve Özelleştirme Yaklaşımları	62
3.3.1.3.1. Monetarizm Teorisinde Özelleştirme.....	63
3.3.1.3.2. Rasyonel Beklentiler Teorisinde Özelleştirme.....	63
3.3.1.3.3. Neo-Klasik İktisadın Özelleştirmeye Bakışı	63
3.3.1.3.4. Kamusal Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat	
Çerçevesinde Özelleştirme	64
3.3.1.3.5. Arz Yönlü İktisat Çerçevesinde Özelleştirme	
Analizi	65
3.3.1.3.6. Neo-Liberal Politikalar Doğrultusunda	
Reaganizm ve Teacherizm'in Özelleştirmeye	
Etkileri	66
3.3.1.3.7. Küreselleşmenin Özelleştirmeye Yaklaşımı	68
3.3.1.3.8. Özelleştirmede İktisadi Düşüncelerin	
Eleştirileri	68
3.3.2. Özelleştirmeyi Ortaya Çıkaran Bazı Nedenler	71
3.3.2.1. Gelişmiş Ülkelerde.....	71

3.3.2.1.1. Ekonomik ve Sosyal Sorunlar	72
3.3.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde	73
3.3.2.2.1. Ekonomik İstikrarsızlık ve Kriz Olgusu	73
3.3.2.2.2. İstikrar Programları ve Küreselleşme Olgusu	74
3.4. Özelleştirmeye İlişkin Bazı Önemli Sorunlar	78
3.4.1. Özelleştirmenin İşlevsel Sorunları	78
3.4.2. Özelleştirmenin İstihdam Sorunu	81
3.4.3. Özelleştirmenin Yönetim Sorunu	82
3.4.4. Özelleştirmenin Toplumsal Sorunu	84
3.4.5. Özelleştirmenin Politik Sorunları	84
3.5. Dünya'daki Özelleştirme Uygulama Örnekleri ve Analizi	85
3.5.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Özelleştirme Uygulamaları	85
3.5.1.1. Meksika'da Özelleştirme Uygulaması	86
3.5.1.2. Brezilya'da Özelleştirme Uygulaması	86
3.5.1.3. Arjantin'de Özelleştirme Uygulaması	87
3.5.2. Gelişmiş Ülkelerde Özelleştirme Uygulamaları	88
3.5.2.1. İngiltere'de Özelleştirme Uygulaması	89
3.5.2.2. Almanya'da Özelleştirme Uygulaması	90
3.5.2.3. Fransa'da Özelleştirme Uygulaması	91
3.6. Türkiye'deki Özelleştirme Politikalarının, Yöntemleri ve Ekonomik Boyutları	92
3.6.1. Özelleştirme Politikalarının Gelişimi	94
3.6.1.1. 24 Ocak 1980 Öncesi Dönemde Özelleştirme Politikaları	94
3.6.1.2. 24 Ocak 1980 Sonrası Dönemde Özelleştirme Politikaları	97
3.6.1.3. 5 Nisan 1994 Sonrası Dönem Özelleştirme Politikası	99
3.6.2. Özelleştirme Prosedürü (Süreci)	100
3.6.3. Özelleştirme Yöntemleri	103
3.6.3.1. İhale Yöntemi	103
3.6.3.2. İmtiyaz Yöntemi	104
3.6.3.3. Yasal ve Kurumsal Serbestleşme Yöntemi	105
3.6.3.4. Yardım ve Katkı Yöntemi	105
3.6.3.5. Vesika/Kupon Yoluyla Satış Yöntemi	106

3.6.3.6. Finansal Kiralama Yöntemi	106
3.6.3.7. Özel Kesimin Teşviki Yöntemi.....	107
3.6.3.8. Fiyatlandırma Yöntemi	107
3.6.3.9. Satış Yöntemi.....	107
3.6.3.10. Yap-İşlet-Devret Yöntemi.....	108
3.6.3.11. Mal veya Hizmet Üretiminin Bırakılması Yöntemi.....	109
3.6.4. Özelleştirmenin Ekonomik ve Toplumsal Boyutları.....	111
3.7. Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları ve Örnekleri	121
3.7.1. Özelleştirme Uygulamalarının Yasal Çerçevesi.....	122
3.7.2. 4046 Sayılı Özelleştirme Kanunu Dönemi ve Değişiklikleri	124
3.7.3. Sektörel Olarak Özelleştirme Örnekleri	126
3.7.3.1. Bankacılık Sektörü Özelleştirmeleri	127
3.7.3.2. Gıda Sektörü Özelleştirmeleri.....	128
3.7.3.3. Petrol Sektörü Özelleştirmeleri	130
3.7.3.4. Türk Telekomünikasyon A.Ş. (Türk Telekom)	132
3.7.3.5. Elektrik Enerjisi Özelleştirmeleri.....	134
3.7.3.6. Çimento Sektörü Özelleştirmeleri.....	136
3.7.4. Türkiye'deki Özelleştirmelerin Genel Özellikleri	139
3.7.5. Özelleştirmenin Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Etkileri.....	142
3.7.6. Özelleştirmenin Çalışma Hayatına Etkileri	144
3.8. Özelleştirmeyi Savunanlar İle Karşı Çıkanların Karşılaştırılması ve İleri Sürülen Argümanlar	146
3.8.1. Özelleştirmeyi Savunanların Görüşleri	146
3.8.2. Özelleştirmeye Karşı Olanların Görüşleri	148
3.8.3. Özelleştirmenin Kurumsal Dayanakları ve Eleştiriler.....	156

4. İŞÇİ SENDİKALARI İLE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

ARASINDAKİ ETKİ VE TEPKİLERİN ANALİZLERİ.....	158
4.1. Toplumsal Bir Örgüt-Model Olarak Sendika Nedir?	161
4.1.1. Genel-Özel Sendika Teorileri.....	162
4.1.1.1. Grup Teorisi	162
4.1.1.2. Sistem Teorisi	162

4.1.1.3. Marksist Sınıf Teorisi.....	162
4.1.2. Özel Sendika Teorileri.....	163
4.1.3. Sendikaların Toplumdaki İşlevi	163
4.1.4. İşveren Lehine Çalışan Sendikalar (Sarı Sendikalar).....	164
4.2. Türkiye'deki Sendikal Hareketler.....	166
4.2.1. Cumhuriyet Dönemi İşçi Hareketleri	170
4.2.2. 1946 Çok Partili Dönem Sonrası Sendikal Hareketler	170
4.3. Küreselleşmeyle Birlikte Değişen ve Gelişen Sendikalar.....	172
4.3.1. Küreselleşme ve Sendikalar	172
4.3.2. Değişimin ve Gelişimin Sendikalara Etkisi.....	173
4.3.3. Küreselleşmeyle Birlikte Özelleştirmenin Sendikalara Etkileri.....	176
4.4. Dünya'da Özelleştirme Uygulamalarına Karşı Sendikaların Genel Yaklaşımları	177
4.5. Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarına Karşı Sendikaların ve Bazı Çevrelerin Genel Yaklaşımları.....	181
4.5.1. Sendikaların Özelleştirmeye Tepkileri ve Basın Açıklamaları (Gazete ve Dergilerden Derlemeler)	185
4.5.2. TÜRK-İŞ ve Bağlı Sendikaların Özelleştirmeye İlişkin Görüşleri	190
4.5.3. DİSK'in Özelleştirmeye İlişkin Görüşleri	199
4.5.4. HAK-İŞ'in Özelleştirmeye İlişkin Görüşleri	204
4.5.5. KESK'in Özelleştirmeye İlişkin Görüşleri	207
4.6. Özelleştirmeye Karşı Verilen Çeşitli Mücadeleler	209
4.6.1. Özelleştirmede Karşısında Siyasal Eylemler.....	210
4.6.2. Özelleştirmede Karşısında Sendikal Eylemler	213
4.6.3. Özelleştirme Karşısında Seminerler, Paneller ve Konferanslar	216
4.6.4. Özelleştirmeye Karşı Toplumsal Direniş Hareketleri	217
SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME.....	221
EKLER	230
Ek 1: Petrol-İş Sendikası Genel Örgütlenme ve Eğitim Sekreteri Sn. Mustafa Mesut Tekik Bey ile Görüşme, 10.08.2017	231
KAYNAKLAR	234

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1 1950-1960 Dönemi Yerel Kalkınma Şirketleri Kapsamındaki KİT'ler	22
Tablo 2 KİT'lerin Cari Fiyatlarla GSYH'ya Katkısı (2012-2016) Dönemi	27
Tablo 3 KİT'lerin 2003 Yılı Fiyatlarıyla GSYH'ya Katkısı (2012-2016) Dönemi	28
Tablo 4 KİT'lerin 2012-2016 Yıllarına Ait Başlıca Mal ve Hizmet Üretimi	30
Tablo 5 Türkiye ve KİT'lerin GSYH'sı “Sabit Sermaye Yatırımları (Cari fiyatlarla)”	32
Tablo 6 Türkiye ve KİT'lerin Yatırımlarının Karşılaştırılması 2012-2016 “Sabit Sermaye Yatırımları ve GSYH İçindeki Payları”	33
Tablo 7 Türkiye'de ve KİT'lerde 2012-2016 Dönemindeki İstihdamlı Personel	35
Tablo 8 Hazinece Ödenen KİT Payları	37
Tablo 9 KİT'lerin Hazineye Katkıları	37
Tablo 10 1986-2018 Dönemi Özelleştirme ve Kamu Kurumlarına Devir Uygulamaları Tutarı (ABD Doları)	48
Tablo 11 Özelleştirme Prosedürü	102
Tablo 12 Özelleştirme Yöntemleri	110
Tablo 13 Yıllar İtibariyle Özelleştirme Gelirleri ve Özel Kesim Dış Borç	112
Tablo 14 Yıllar İtibariyle Kamu Kesiminin İç ve Dış Borç Stoku	113
Tablo 15 Türkiye'nin Dış Borç Stoku ve Özelleştirme Gelirleri	114
Tablo 16 Özelleştirme Gelirlerinin Tarihsel Süreci (1986-2003 / 2004-2017) Dönemleri	122
Tablo 17 Özelleştirilen Çimento Fabrikalarında Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Kapasite, Üretim Yurtiçi Satış ve İhracat Ortalamaları (1989-1991)	138
Tablo 18 Özelleştirilen Beş Çimento Fabrikasında Ortalama İşgücü Verimliliği (1985-1993 Ton/Kişi)	141

Tablo 19	Özelleştirilen Beş Çimento Fabrikasında Ortalama İstihdam (1985-1993).....	141
Tablo 20	Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Üretim Düzeyleri (1995)	143
Tablo 21	Türkiye'de Yıllar İtibariyle Sendikal Örgütlenme	168
Tablo 22	Özel Sektörde Sendikal Örgütlenme.....	169

KISALTMALAR

AGÜ	Az Gelişmiş Ülkeler
ANAP	Anavatan Partisi
BKK	Bakanlar Kurulu Kararı
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşımacılığı A.Ş.
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇİNKUR	Çinko Kurşun Metal Sanayi Ticaret Anonim Şirketi
ÇİTOSAN	Türkiye Çimento ve Toprak Sanayi Anonim Şirketi
DESİYAB	Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
DGB	Federal Almanya Sendikalar Konfederasyonu
DHMI	Devlet Hava Meydanları İşletmesi
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DİTAŞ	Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş.
DMO	Devlet Malzeme Ofisi
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DYP	Doğru Yol Partisi
EBK	Et ve Balık Kurumu
EDF	Fransız Ulusal Elektrik İdaresi
ELİ	Ege Linyit İşletmesi
ESK	Et ve Süt Kurumu
EÜAŞ	Elektrik Üretim Anonim Şirketi
GERKONSAN	Gerede Konstrüksiyon Teçhizat ve Makina Sanayi
GSM	Küresel Mobil Sistemi
GSYH	Gayri Safi Yurt Hasıla
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
GYO	Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı
GSYO	Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı
HAK-İŞ	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu

HES	Hidroelektrik Santral
IMF	Uluslararası Para Fonu
İDT	İktisadi Devlet Teşekkülü
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İPRAŞ	İstanbul Petrol Rafineri A.Ş.
İSO	İstanbul Sanayi Odası
KESK	Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KGF	Kredi Garanti Fonu
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİGEM	Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOİ	Kamu Ortaklığı İdaresi
MKYO	Menkul Kıymetler Yatırım Ortaklığı
MKE	Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu
MPM	Milli Prodüktivite Merkezi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ORÜS	Orman Ürünleri Sanayi
ÖİB	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
ÖYK	Özelleştirme Yüksek Kurulu
PETROL-İŞ	Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası
PETKİM	Petrokimya Endüstrisi Genel Müdürlüğü
POAŞ	Petrol Ofisi Anonim Şirketi
PTT	Posta Telefon Telgraf
RP	Refah Partisi
SCF	Fransız Çimento Birliği
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Partisi
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEK	Türkiye Elektrik Kurumu
TEAŞ	Türkiye Elektrik A.Ş.

TEDAŞ	Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.
TELETAŞ	Telekomünikasyon A.Ş.
TEMSAN	Türkiye Elektromekanik Sanayi
TESTAŞ	Türkiye Elektrik Sanayi
THY	Türk Hava Yolları
TİGEM	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİS	Türkiye İşçi Sendikaları
TİSK	Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu
TKİ	Türkiye Kömür İşletmeleri
TMMOB	Türkiye Makine Mühendisleri Odası Başkanlığı
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TPIC	Turkish Petroleum International Company
TTK	Türkiye Taş Kömürü Kurumu
TUC	İşçi Sendikaları Kongresi
TUSAŞ	Türkiye Uçak Sanayi Anonim Şirketi
TÜDEM	Türkiye Demiryolları Makineleri Sanayii
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜLOMSAŞ	Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayii
TÜMOSAN	Türk Motor Sanayii
TÜPRAŞ	Türkiye Petrol Rafinereleri A.Ş.
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	Türkiye Sanayi ve İşadamları Derneği
TÜVASAŞ	Türkiye Vagon Sanayii
USAŞ	Uçak Sanayi Anonim Şirketi
VMÜHAK	Vergi Mükelleflerinin Haklarını Koruma Derneği
WB	Dünya Bankası
YDK	Yüksek Denetleme Kurumu
YHT	Yüksek Hızlı Tren
YPK	Yüksek Planlama Kurulu

1. GİRİŞ

İnsanların bir topluluk halinde yaşamasından kaynaklanan ihtiyacın bir sonucu olarak ortaya çıkan devlet, oluşum ve tarihsel süreci içinde ekonomik ve sosyal alanda bazı görev ve sorumluluklar üstlenmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devletin kamu harcamaları ve vergiler yoluyla ekonomik ve sosyal hayatın işleyişine bazı müdahalelerinin, 1970'li yılların ortasına kadar geçen dönemde arttığı görülmektedir. Devletin bu süreçte iktisat politikası hedeflerine ulaşmakta kullandığı bir diğer araç ise, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) olmuştur.

KİT'lerin kuruluş nedenleri, tarihsel gelişimi, fonksiyonları ve piyasadaki etki ve sonuçları ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de, ekonomik büyümenin sağlanması, gelir dağılımındaki düzenleyici etkisi ve diğer sektörlerin gelişimine katkı sağlaması gibi konularda bazı önemli görevler yüklenmiştir.

Bu gelişmeler, 1970'li yıllarda ekonomide büyüme hızının düşmesi, verimliliğin azalması, artan enflasyon ve işsizlik gibi sorunlar Keynesyen (Talep Yönlü) iktisadın eleştirilmesine ve buna karşın "Yeni Liberal" iktisadi akımın ortaya çıkmasına yol açmış ve bu yaklaşım ise, başarısızlığın kaynağı olarak kamu kesimini sorumlu göstermiş çözüm önerisi olarak, devlet ağırlığının hem ekonomik alanda hem de sosyal alandaki görev ve sorumluluklarının azaltılmasını, serbestleştirilmesini yani dolaylı olarak "*Özelleştirme*" kavramının dikkate alınması gerektiğini göstermiştir.

Bununla birlikte, birçok işletmenin iflas ettiği, pek çok kişinin işsiz kaldığı ve tarihe "Kara Perşembe olarak geçen meşhur 1929 Dünya Ekonomik Buhranı"ndan sonra ortaya çıkan Keynesyen İktisat Teorisi'nin etkisiyle, ekonominin tam istihdam durumuna gelmesi için kamu girişimleri vasıtasıyla ekonomiye müdahale edilmesi fikri gündeme gelmişti. 1970'li yıllarda petrol kriziyle bir daha sarsılan ekonomik denge sonrasında, kamu ağırlıklı ekonomik modeller sorgulanmaya başlanmıştı.

1980'lerden itibaren ise gelişen teknolojiyle birlikte, dünyadaki ekonomik, siyasi, sosyal görünüm ve küreselleşme olgusunun ivme kazanmasıyla bazı siyasi ve

ideolojik amaçlar doğrultusunda, Türkiye'de ve dünyada zelleştirme uygulamaları yavaş yavaş yaygınlaşmış ve günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Piyasa ekonomisini güçlendirmek adına, dünyada şu anda kabul gören ekonomik görüş, liberal piyasa ekonomisidir. Piyasa ekonomisi küreselleşmeyle birlikte hızla yayılmakta, dış ticarete açık olan ülkeleri kendi kurallarına uymaya zorlamaktadır. Rekabet koşullarının düzeltilmesi, güçlü bir özel sektör ve devletin ekonomiden elini çekmesi gibi politikalar serbest piyasa ekonomisinin öncelikli koşulu olmaktadır. Liberal ekonomilerde sermaye piyasasını geliştirmek ise, ülkelerin ekonomik krizden daha rahat çıkabilmeleri açısından önem taşımakta ve bu da sermayenin tabana yayılmasında (İşçilere, orta ve alt gelir grubundaki halka özelleştirilen devlet işletmelerinden hisse senedi satmak) en önemli araçlardan biri olan sermaye piyasalarını liberal piyasada önemli faktörlerden birisi yapmaktadır.

Liberal ekonominin teşvik ettiği zelleştirme geniş anlamda; devletin ekonomik girişimciliğinin olduğu kadar, tüm hizmet üretimi ve birimlerini de kapsayacak biçimde, kamu mülkiyetinin ve/veya yönetiminin kısmen ya da tümüyle özel mülkiyete devredilmesi olarak tanımlanabilir. Dar anlamda ise; devletin tekelindeki KİT'lerin mülkiyetinin özel kesime devredilmesidir. zelleştirmeyle birlikte döviz gelirlerinin artması, KİT'lerin yabancı şirketlere satılması ülkeye yapılan yatırımları artırarak hazineye döviz geliri sağlamaktadır.

KİT'lerin satılmasından elde edilen kaynakla, i ve dış finansman kaynaklarına alternatifler sağlanır, bütçe zerindeki KİT finansman yükü azalır, anonim şirkete dönüşen KİT'ler daha verimli çalışır. Özelleştirilen kuruluşlar piyasa taleplerine göre faaliyet göstereceğinden tüketicici tercihleri optimal düzeyde karşılanır ve bu sayede de özel firmalar tüketicici tercihlerini dikkate alarak uygun sayıda çeşitli ürün ve hizmet üreterek kara geçmeye ve büyüme bakımından ekonomiye itici güç kazandırır.

Özelleştirme politika ve uygulamalarının ekonomik ve siyasal olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Özelleştirmenin ekonomik yönü; piyasa ekonomisinin ve dolayısı ile özel sektörün gerekli koşullar sağlandığı taktirde üretimde ve üretilenin dağıtımında, kaynak kullanımında, en rasyonelini bulacağı ve kamu kesimi ile karşılaştırıldığında

çok daha verimli çalışacağı konusuna ilişkindir. Özelleştirmenin siyasal yönü ise; özelleştirme ile varılmak istenen amaca ilişkindir. Devletin mal ve hizmet üretimini sosyal amaçlarla bağdaştırarak yerine getirmesindeki “siyasal-sosyal” nitelikle, verimlilik çelişkili olarak değerlendirilmekte, verimlilik doğrultusunda tercih belirtilerek, "sosyal-siyasal ve amaç-verimlilik" bütünlüğü üzerinde durulmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan gelir dağılımı dengesizliklerinin belirgin olduğu ülkelerde, özelleştirmenin endüstrileşmiş toplumlarda karşılanamayan özel sorunları da beraberinde getirme potansiyeli göz önünde tutulmamıştır. Türkiye’de özelleştirme politikalarının gündeme geliş ve uygulanmasında gerekli tartışma ve toplumsal geri besleme yollarından yararlanıldığını söylemek pek mümkün değildir. Yukarıda belirtildiği gibi bazı kuralların uygulanmasıyla birlikte, özelleştirme uygulamaları olumlu ve olumsuz sonuçlar verebilmektedir. Bir alanda çalışma yapılmasının önemi, özelleştirme faaliyetlerinin gerekli araştırma ve çalışmalar sonrasında ortaya çıktığında olumlu sonuçlara varılabileceğini göstermesiyle ölçülebilir. Ülkemizde özelleştirme kavramı ile iktidarın siyasi rant düşüncesi içinde aldıkları gerekli koruyucu tedbirler ile kanuni ve kurumsal altyapının oluşturulması gibi ülke menfaatlerini koruyucu tedbirlerin biri, birkaçı veya tamamı göz ardı edilerek uygulandığı görülmektedir.

Özelleştirme faaliyetleri ve politikaları karşısında ise, sendikalar üyelerinin ekonomik ve sosyal haklarını korumak ve geliştirmek biçiminde tanımlanan dar anlamdaki sendikal sorumlulukları dolayısıyla üyelerinin daha iyi çalışma şartlarına sahip olmalarını amaçlamalarının yanı sıra, vatandaşlara verilen kamu hizmetlerinin kısıtlanmasına neden olacak özelleştirme uygulamalarını da reddetmektedirler.

Ortak çıkarlar elde etmek sorunları ortak çözmek amaçları yönünde işçilerin mücadele vermek için kurdukları sendikaların kitlesel gösterileri mitingleri ve üretimden gelen gücün kullanılması yönündeki faaliyetleri, amaca ulaşma adına etkin bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

Araştırmanın Amacı: "KİT'leri, Özelleştirme ve Özelleştirmenin Ekonomik Boyutları ve İşçi Sendikaların Özelleştirmeye Yaklaşımları" konularını irdeleyen bu tez çalışmasının temel amacı öncelikle; Türkiye'deki KİT olgusunun analizi, doğuş

nedenleri, yapısı ve özellikleri, KİT'lerin piyasaya dahil (KİT'ler ve Piyasa Analizi) olarak istihdam ve bölüşümde, dolayısıyla Türk ekonomisindeki yerinin ve öneminin anlaşılması adına nasıl bir etki bıraktığının ekonomik ve sosyal açılardan incelenmesi olacaktır.

KİT'lerin özelleştirilmesinin sebep ve sonuçları, 1980'lerde başlayan ve günümüze kadar devam eden ve kimi kesimlerce desteklenen, kimi kesimlerce ise karşı çıkılan özelleştirme politikalarının ekonomik açıdan yararları ve sakıncaları, özelleştirmenin tarihsel gelişimi, gerekliliği ve dünyadaki bir kaç uygulama örneği, özelleştirme öncesi ve sonrası durumun sorgulanması, kamuoyunda nasıl algılandığının araştırılması ve yorumlanması yapılacaktır.

Kurumsal yapısını oluşturan Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca günümüzde gerçekleştirilen uygulamalardan bahsedilecek, özelleştirmenin ücretlere gelir dağılımına etkilerinin yanı sıra, özelleştirmeye Neoliberalizm, Monaterizm, Thatcherizm, Klasik ve Keynesyen gibi farklı iktisadi akımların yaklaşımları ve değerlendirmeleri incelenecektir. Sendikaların, özellikle de işçi sendikalarının özelleştirme ile ilgili olarak; yeterli altyapının oluşturulmadığı bir ortamda gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları karşısında temel görevi olan çalışma yaklaşımını iyileştirmek amacı ile bu özelleştirme uygulamalarına karşı çıkmakta olduğu bilinmektedir. Burada işçi sendikalarının Türkiye'de uygulanan özelleştirme politikalarına karşı geçmişte ve günümüzde sergiledikleri tutumları değerlendirilecektir. Bununla birlikte, özelleştirme taraftarı olmayan ve ilk kez 1899 yılında Fransa'da gerçek işçi sendikalarıyla savaşmak için kurulan ve işverenlerin lehine hareket eden, işçilerin çıkarlarını gözetmeyen ve adına "*Sarı Sendika*" denilen sendikalardan ve onların etkilerinden bahsedilecektir.

Araştırmanın Yöntemi: Araştırma kapsamında incelenecek konuların belirlenmesinde, öncelikle KİT'ler konusu ile özelleştirme konusunda yapılmış araştırmalar, özelleştirme kavramını genel anlamda açıklayan raporlar incelenecek, internette yer alan makalelerden üniversite ve çeşitli kütüphane arşivlerinden yazılı kaynaklardan toplanacak bilgiler ışığında değerlendirme ve yorumlama yapılacaktır. Araştırmada veri toplamak amacıyla ilgililerle yüz yüze mülakat yapılacak, ayrıca araştırma örneğine giren kuruluşların arşivlerinde bulunan kendileri veya başkalarına ait

olan özelleştirme raporları incelenecektir. Bu araştırmada sendika yetkilileri ile yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler alındığı sendikalar ayrı ayrı belirtilerek değerlendirilecektir.

Araştırmanın Örneklemi: Araştırma örnekleminde Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İş) örgütlenmesini oluşturan sendikalardan Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası (Petrol- İş) ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) yönetim kademesinde bulunan kişilerle görüşülecektir.

2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ (KİT) KAVRAMIYLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR

2.1. Temel Yaklaşımlar

İktisadi Düşünce Kuramında Kamu İktisadi Teşebbüslerinin varlık nedenlerinin açıklanmasına ilişkin farklı teorik bazı yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlar, "Ampirik Yaklaşım, Klasik Yaklaşım, Neo-Klasik Yaklaşım, Keynesyen Yaklaşım, Marksist Yaklaşım ve Neo-Liberal Yaklaşım" şeklinde sıralanabilir.

2.1.1. Ampirik Yaklaşım

Ampirik yaklaşım KİT'lerin varlık nedenlerini açıklamaya çalışan gözlemsel nitelikte bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda; KİT gerçeği tarihsel boyut ve sektörel boyut olarak iki kategoride incelenmektedir.¹

Tarihsel Boyut: KİT'lerin tarihsel boyutunda kriz ve kriz sonrası dönem, savaş sonrası dönem ve sol partilerin işbaşına geldiği dönem olarak belli dönemler olmuştur. Kriz ve kriz sonrası dönem içinde bazı ülkelerde devletleştirme-millileştirme yoluyla KİT'lerin kurulduğu görülmektedir. Örnek olarak; ABD'de Tennessee Valley Authority'nin (Amerika'daki Tennessee Vadisi'nde ekonomik elektrik tesisi kurmak için baraj ve rezervuar inşaa eden federal kurumu, 1993) oluşturulması verilebilir. Savaş sonrası dönemde de, ekonomileri savaşta çöküntüye uğramış birçok ülke, ulusal sermaye birikimini sağlamak için KİT'lerden yararlanmışlardır.

Örneğin; II. Dünya Savaşı sonunda İngiltere'de ve Fransa'da devletleştirme yoluyla kurulan KİT'ler gösterilebilir. Sol partilerin işbaşına geldikleri dönemde ise, bu partilerin devletçi ekonomi politikalarının sonucu olarak, devletleştirme ve millileştirme yoluyla birçok yeni KİT'in oluşturulduğu gözlenmiştir. 1936 yılında Fransa'da Halk Cephesi'nin işbaşına gelmesiyle kurulan KİT'ler gibi.

¹ Korkut Boratav, Aykut Ekzen, Yakup Kepenek, Sinan Sönmez ve Oktar Türel, **Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s.179.

Sektörel Boyut: Sektörel boyutta KİT'lerin kuruluş gerekçesi kamusal fayda ve spesifik (Belirli) ekonomik zorunluluk kapsamında açıklanmaktadır. KİT'ler esas olarak; ulusal savunma ile ilgili sektörlerde, enerji ve ulaştırma sektörlerinde, sürükleyici sektörlerde (Ulusal ve bölgesel kalkınma amaçlı) ve kârlılığı düşük olan sektörlerde ortaya çıkmaktadır.

2.1.2. Klasik Yaklaşım

Klasik İktisat her şeyden önce bireysel özgürlüğü ve kişisel davranışların serbest bırakılması gerektiğini düşünen bir yaklaşımdır. Adam Smith'e göre bireylerin bu davranışları sanki gizli bir el gibi işlem görür ve ekonomiye doğal bir düzen kazandırır. Ona göre; devlet bu söz konusu gizli elin işine müdahale etmemeli ve piyasaları kendi akışına bırakmalıdır. Devletin dış güvenlik ve içişleri gibi görevlerinin yanı sıra, ekonominin ve piyasanın gelişimine vatandaşların eğitim ve öğretim ihtiyaçlarının sağlanmasına yönelik görevleri yerine getirmesi gerektiğini öngören A.Smith, özellikle son gruptakilerin özelleştirilmesinin mümkün olabileceğini belirtmiştir.²

2.1.3. Neo-Klasik Yaklaşım

Klasik iktisatçıların piyasa ekonomisinin sosyal refahı kendiliğinden sağlayacağı kanısı, bazı çevrelerce zamanla ortaya çıkan durumlardan dolayı eleştirilmiştir. Neo-Klasik iktisatçılar refah ekonomisinde **marjinal analiz** (Bir değişkenin bir birim artırılması veya azaltılmasının toplam sonuç üzerinde yapacağı etkilerin araştırılmasına dayanan analiz) olgularını kullanarak, normatif bir yaklaşım sergilemek istemişlerdir. Bu olgu aslında, Pareto cu teori olarak tanımlanan etkinlik ve eşitlik kriterlerine göre belirtilen sosyal refah, gelir dağılımı veri olarak kabul edildiğinden daha çok ekonomik anlamındaki etkinliği içeren bir teoriye işaret etmektedir. Bazı koşullarda piyasa ekonomisi içinde Pareto Optimuma (Üretici, tüketici ve faktör sahiplerinden birinin durumunu kötüleştirmeden, diğer herhangi birinin

² Nihat Falay, "Özelleştirmenin Gerekçeleri, Uygulaması ve Etkileri", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 35. Seri, Yıl: 1991/1992, İstanbul: Gür-Ay Matbaası, 1993, s.186.

durumunun iyileştirilemeyeceğini savunan kaynak tahsis durum görüşü, İtalyan ekonomist Vilfredo Pareto, 1897) ulaşılamayacağını kabul eden Neo-Klasikler, ancak bu durumla sınırlı olarak devletin yine Pareto optimumu gerçekleştirmek amacıyla ekonomiye müdahale etmesinin uygun olacağını ileri sürmektedir.

Kamusal üretim, müdahale ve düzenlemelerin temel çıkış noktası, piyasa ekonomisinin aksaklıklarını gidererek Pareto optimumunu gerçekleştirmektir. Refah ekonomisinde piyasa ekonomisi içinde Pareto optimumuna ulaşılamaması durumuna "Piyasa Başarısızlığı" denir. Piyasa başarısızlığına yol açan nedenler ise Neo-Klasik iktisatçılara göre kamu ekonomisinin gerekçelerini oluşturmaktadır.

2.1.4. Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen yaklaşımda devlete, ekonomik ve sosyal hayat içinde merkezi bir rol verilmektedir. Devlet, kamusal fayda adına makroekonomik dengeleri sağlayacak ve koruyacak bağımsız bir özne olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşımda piyasaların kendiliğinden, yani doğal bir düzen içinde olduğu düşüncesine yer yoktur. İktisadi hedeflere ulaşmak her şeyden önce ekonomik bir model ve/veya plan istemektedir ki; onlara göre KİT'lerin varlık nedeni ise, plan hedefleri doğrultusunda kendilerine verilen roller ile ilgilidir. KİT'lerin asıl fonksiyonu üç amaca hizmet etmektedir. Bunlar; ekonomik istikrarsızlığın önlenmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ile kalkınma ve büyümenin gerçekleştirilmesidir.³

Ekonomik İstikrar Politikaları İçindeki KİT'lerin İşlevi: KİT'ler üretim, yatırım, fiyat ve ücret politikaları ile diğer makro büyüklükleri etkileyebilme gücüne sahiptir. KİT'lerin, makro değişkenlerin değerini değiştirebilmenin yanı sıra, belirlenen hedefler doğrultusunda özel işletmeleri de etkileyebilme özelliğine sahip olduğu kabul edilmektedir.

Gelir Dağılımı Politikaları İçindeki KİT'lerin İşlevi: Piyasada kamusal mülkiyetin KİT'ler vasıtasıyla yaygınlaştırılması ile özel teşebbüsün kontrolünde olan bir piyasanın neden olacağı dengesiz gelir dağılımının önlenilebileceği düşünülmektedir.

³ Sinan Sönmez, **Kamu Ekonomisi Teorisi**, Ankara: Teori Yayınları, 1987, s.269-270.

Buna ilaveten KİT'lerin temel tüketim mallarını tüketicilere düşük fiyattan satmak suretiyle gelir dağılımındaki adaletsizliklerin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçların giderilmesine katkı yapabileceği kabul edilmektedir.

Büyüme Politikaları İçindeki KİT'lerin İşlevi: Keynes'e göre ekonomide, yatırımlar tasarruflardan bağımsız olarak belirlenmekte ve böylece yatırım tasarruf eşitsizliği ortaya çıkmaktadır. Keynes, kısa dönemde piyasa ekonomisinin, üretim kapasitesi ve işgücünün istihdamını tam istihdam denge düzeyinde sağlayamayacağını, bunun sonucunda sürekli büyümeyi besleyecek etkenin piyasa ekonomisinde olamayacağını ileri sürerek, devletin maliye politikası araçları ile KİT'ler vasıtasıyla müdahale etmesini öngörmektedir.⁴

2.1.5. Marksist Yaklaşım

Marksist yaklaşıma göre kamu sektörü özel sektörün işleyişi için gerekli koşulları hazırlayan bir ortam olup, özel sektörün sermaye birikimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Kamu sektörü sermaye birikimine katkı yaparken maliyetleri sosyalleştirir ve yumuşatır.⁵ Kapitalizmde esas amaç kârdır ve kâr maksimizasyonu, sermaye birikimini gerçekleştirdiği için, özel kesim için asıl amaç haline gelmektedir. Bu şekilde izlenen bir iktisadi politikada maliyetlerin azaltılması ve hasılatın artırılması söz konusu olur ve hatta aşırı kâr durumu monopolleşmeye (Tekelleşme) kadar uzanabilir.⁶

2.1.6. Neo-Liberal Yaklaşım

Neo-Liberalizm, (Pazarın ve piyasanın devlet denetiminden kurtulması gerektiğini söyleyen ve özelleştirmenin de yanında yer alan iktisadi bir akımdır) 1929 Büyük Buhran'ın ardından Keynesyen İktisat Okulu'nun "Müdahaleci Devlet" anlayışı bütün dünyada önem kazanmaya başlamıştır. Keynesyen İktisat Politikaları, 1970'li

⁴ Ahmet Kemal Çelebi, "Ekonomik Büyüme, Piyasa Ekonomisi ve Planlama İlişkisi", Liberal Düşünce, Y.5, S.19, s.78.

⁵ İzzettin Önder ve Oktar Türel, **Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar**, İstanbul: Türkiye Araştırmaları Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İktisat Politikası Seçenekleri, 2 Ekim 1993, s.19.

⁶ Nihat Falay,a.g.e., 1993, s.19.

yılların sonuna kadar uygulanmıştır. Bu politikaların bir sonucu olarak devletin ekonomideki rolü ve işlevi pek çok ülkede genişlemiştir. Devletin ortaya çıkardığı yeni sorunlar (Kronik bütçe açıkları, yüksek vergi yükü, enflasyon, işsizlik vb.) iktisatçıları yeni çözüm arayışlarına itmiştir. 1970'li yılların başından itibaren klasik realizmin temel ilkelerini savunan çağdaş liberal düşünce okulları, akademik ve politik çevrelerde seslerini duyurmaya başlamışlardır.

Neo-Liberal akım beraberinde diğer birkaç iktisadi akımın da doğmasına sebep olmuştur ki bunlar; parasalcılık, kamusal tercihler okulu, arz yanlı iktisat ve rasyonel bekleyişler teorisidir. Bu akımların ortak noktası II. Dünya Savaşı'ndan 1960'ların sonuna kadar geçen zamanda, piyasa mekanizmasının serbest işlemesine engel olan etkenlerin var olduğu gerçeğini ileri sürmeleridir. Neo-Liberallere göre ortaya çıkan sendikalar, vergileme, korumacılık, dış ticaret kotaları vb. etkenler piyasanın serbestliğine engel olarak ortaya çıkmakta ve bazı dengesizliklere neden olmaktadır.

2.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Tanımı ve Fonksiyonları

2.2.1. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Tanımı

"*Kamu İktisadi Teşebbüsü*" kavramı ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, genel olarak kamusal kaynakları kullanmak suretiyle ekonomik alanda faaliyet gösteren "Devlet Kuruluşlarını" ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bu kavramın içeriğinin tarihsel süreç içerisinde önemli farklılıklar gösterdiği görülmektedir.⁷ Avrupa Kamu Teşebbüsleri Merkezi (CEEP) KİT'i; Mal ve hizmet üretmek üzere kurulmuş olan mali olanaklarının yarısından fazlası merkezi veya yerel kamu idareleri tarafından sağlanan veya işletme sonuçlarından, bu idarelerin sorumlu bulunduğu ve bunlar tarafından denetlenen birtakım girişimler olarak tanımlamaktadır.

1982 Anayasası'nın 165. maddesinde "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimi" başlığı altında KİT'leri; "Sermayesinin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak devlete ait olan kamu kuruluş ve ortakları olarak" tanımlanmıştır.

⁷ <http://www.sayistay.gov.tr/rapor//kamu%20%C4%B0%C5%9Fletmeleri%201999%20Y%C4%B196C4%B%20Genel%20Raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 20.04.2017)

Bir başka tanıma göre; "Bir kuruluş statüsüne göre kamuca kurulan pazarlanabilen yönetim kurullarının hükümetçe atandığı, cari maliyetlerini finanse eden gelirlerinin çoğunu hazineden elde etmeyen teşebbüsler olup, ilke olarak sosyal faydanın maksimizasyonu amacına göre kaynak tahsis edecekleri kabul edilen kuruluşlardır."⁸

Kamu İktisadi Teşebbüsleri, devletin ekonomik hayata bir girişimci olarak dahil olmasında etkili olmak amacıyla oluşturulan bir kavramdır. KİT'lerin tanımından anlaşılacağı üzere bazı özellikleri bulunmaktadır ve bunlar sıralanacak olursa;

1. Bir yasa veya yasanın verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.
2. Ayrı bir tüzel kişilikleri bulunmaktadır.
3. Mal bakımından özerktir, kendilerine ait mal varlığı vardır. Bazı sınırlamalar olsa da kendine ait bulunan mal varlığı üzerinde tasarruf yetkisine sahiptir.
4. Devlet bütçesi dışında yönetilir. Bütçeden yardım görebileceği gibi, kârı kısmen ya da tamamen bütçeye aktarılabilir.
5. Teşebbüs çalışmalarında, devlet işlemlerinin tabi bulunduğu işlemlere tabi değildir.
6. Ayrı bir muhasebesi bulunmaktadır ve ticari muhasebe kuralları geçerlidir.
7. Devletle olan ilişkileri kamu hukuku, üçüncü kişilerle olan ilişkileri özel hukuka göre düzenlenir.
8. T.B.M.M. tarafından denetlenir.
9. Personel genellikle devlet rejiminin dışında işlem görmektedir.
10. Kâr amacı olmakla birlikte esas amacı sosyal ve kamu hizmeti daha ağır basmaktadır.

⁸ Güneri Akalın, KİT Ekonomisi, Ankara: Esbank Yayınları, 1990, s.9.

2.2.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Doğuş Nedenleri

2.2.2.1. Genel Nedenler

KİT'lerin kuruluşuna neden olan olaylar öncelikle ekonomik düşünce etrafında toplanmakta, daha sonra ise politik, mali ve diğer bazı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki; genel nedenler içinde özel mülkiyet anlayışına yöneltilen eleştiriler ve hemen sonrasında ise Keynesci İktisadın benimsenmesi yatmaktadır.

2.2.2.1.1. Özel Mülkiyete Yönelik Eleştiriler

19. yüzyılda özel mülkiyet hakkının, kamusal fayda adına kısıtlanabileceği düşüncesi gündeme gelmiştir. Özel mülkiyetin neden olduğu ekonomik ve sosyal sakıncaların giderilmesi yönündeki görüşlerde kamu mülkiyeti kavramı ön plana çıkmıştır. Kamu mülkiyeti kavramı ile ilgili olumlu düşünceler, kamu iktisadi teşebbüslerinin kurulmasında etkili olmuştur.⁹

2.2.2.1.2. Keynesyen İktisadın Benimsenmesi

Keynesyen İktisadi düşünce II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1970'li yılların ortalarına kadar politik alanda iktisat politikalarına yön vermesi, KİT'lerin kuruluşu ve gelişimi üzerinde etkili olmuştur.

2.2.2.2. Özel Nedenler

KİT'lerin doğuşunu sağlayan özel nedenleri de kendi içinde altı başlıkta inceleyebiliriz.

2.2.2.2.1. İdeolojik Nedenler

Gelişmiş ülkelerde bazı ideolojik nedenlerden dolayı KİT'lere önem verildiği bilinmektedir. Bunlar "Sol İdeoloji ve Milliyetçiliktir". Sol ideolojiye sahip partilerin

⁹ Yahya Doğan, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, İzmir: Fakülteler Kitabevi, 1993, s.28.

zamanında, KİT'lerin yaygınlaşmasına örnek olarak İngiltere ve Fransa verilebilir.¹⁰ İngiltere'de özelde KİT sektörünün, genelde kamu kesiminin hacmi, İşçi Partisi'nin iktidarda olduğu dönemde gelişmiştir ki bu dönemdeki KİT'ler sektörel açıdan büyük bir faaliyet alanı içinde bulunmaktaydı.

Fransa'da ise ampirik (Deneyssel) yaklaşım açıklanırken, 1936 yılında işbaşına gelen Halk Cephesi yönetiminde II. Dünya Savaşı sonrasında Ulusal Direniş Konseyi'nin önerileri doğrultusunda sosyalist ve komünist partilerin koalisyonundan oluşan hükümetler tarafından izlenen ve devletleştirme-millileştirme politikaları ile çok sayıda KİT kurulmuştur.

Milliyetçilik açısından ise KİT'ler; I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini ve İspanya'da Franko yönetimleri döneminde nasyonal sosyalist politikaların bir sonucu olarak çok sayıda kurulmuştur. Milliyetçiliğin nasyonal sosyalizm biçimindeki şoven anlayış ve uygulamaların dışında da KİT'lerin kurulmasında etkili olduğu görülmektedir. Örneğin; II. Dünya Savaşı sırasında sahipleri Nazilerle işbirliği yapan Renault ve Berliet fabrikalarının savaş sonrasında devletleştirilmesi, milliyetçi bir bakış açısına dayanmaktadır.

2.2.2.2.2. *Pragmatik (Yararcı) Nedenler*

Pragmatik nedene örnek olarak serbest piyasa ekonomisini savunan partilerin işbaşında oldukları dönemde ekonomik, siyasi ya da sosyal koşullara bağlı olarak KİT'ler kurulmuştur. Fransa'da, başbakanlığı döneminde KİT'lerin elden çıkarılmasını savunan V.Giscard d'Estaing, Cumhurbaşkanlığı döneminde kamu kesiminin genişlemesi yönündeki politikalara ağırlık vermiş, ayrıca İtalya'da da Faşist yönetimin işbaşından uzaklaştırılmasından sonra pragmatik nedenlerle yeni KİT'ler kurulmuştur.¹¹

¹⁰ Boratav ve Diğerleri, a.g.e., ss.186-187.

¹¹ Boratav ve Diğerleri, a.g.e., ss.187-189.

2.2.2.2.3. Özel Teşebbüslerin Yetersizliği

Ekonomik açıdan ülkeleri kıyaslarken hem sermaye, hem de bilgi donanımı açısından bazı farklılıkların olduğu açık ve nettir. Özel teşebbüs az gelişmiş ülkelerde kapitalist ülkelere kıyasla daha azdır. Bu durum batılı ülkelerde daha da belirgindir. Gelişmiş ülkelerde özel kesimin KİT'ler vasıtasıyla desteklenerek sermaye birikiminin hızlandırılması söz konusu iken, az gelişmiş ülkelerde özel teşebbüsün yetersizliği nedeniyle sermaye birikiminin sağlanması için KİT'lere ihtiyaç duyulmaktadır.

2.2.2.2.4. Sanayinin Gerçekleşmesi Adına İthal İkameci ve İhracata Dönük Sanayileşme Stratejileri

Az gelişmiş ülkelerde sanayi hamlesinin gerçekleşebilmesi için tüketim, ara ve yatırım malları sanayilerinin gerçekleştirilmesi gerekmekte bu da ithal ikameci ile ihracata dönük sanayileşme stratejisini ortaya koymaktadır. İthal ikameci, yurt dışından ithal edilen malların dış ticarete koruyucu ve içerde de teşvik edici politikalarla yurt içinde üretimini öngören bir modeldir.

Bu modelde öncelikle gıda, tekstil ve ev eşyaları gibi temel tüketim mallarının üretimi yani sanayisi, sonra ise ara malları, yatırım malları ve dayanıklı tüketim malları ithalatını ikame edici yerli sanayinin oluşturulması söz konusu olmaktadır. Tüketim, ara ve yatırım mallarının üretiminde KİT'lere önemli ve öncü bir rol düşmektedir. İhracata dönük stratejide ise; sanayi yatırımlarının dış pazarlara yönelik olarak gerçekleştirilmesini öngören bir stratejidir ki burada önemli olan libere edilmiş dış ticaret rejimi, denge döviz kuru, yabancı sermayenin teşviki ve düşük ücret politikasıdır.¹² 1960'lı yılların başından itibaren Güney Kore, Singapur ve Tayvan'da sürekli uygulanmakta olan bu strateji, 1961'den beri İsrail'de, Brezilya ve Kolombiya gibi Latin Amerika ülkelerinde orta düzeyde uygulamaya konulmuştur.

Bu stratejide KİT politikası, ithal ikameci sanayileşme stratejisinden farklılık göstermektedir. Şöyle ki; ithal ikameci sanayileşmede genelde kamu kesimi yatırımlarına öncelik verilirken, ihracata dönük modelde ise piyasa ekonomisine

¹² A.Kemal Çelebi, a.g.e., s.25.

merkezi bir rol verilmesi ve üretimde özel mülkiyetin desteklenmesi öne çıkmaktadır. KİT'ler daha çok sermaye yoğunluğu yüksek sektörlerde kurulmuştur.¹³

2.2.2.2.5. İşsizliğin Önlenmesi

Özel sektör yatırımlarının yeterli istihdam artışı sağlayamadığı ülkelerde, KİT'ler aynı zamanda yeni iş alanları açarak işsizliği önlemenin bir aracı olarak kullanılmış ve bu durum KİT sektörünün yaygınlaşmasında diğer nedenlerin yanı sıra tetikleyici bir rol oynamıştır.

2.2.2.2.6. Döviz Geliri Elde Etmek

Döviz açığı sorun olan ülkelerde bir taraftan ihracata yönelik madencilik gibi sektörlerde KİT'ler kurulmuş, diğer taraftan da önemli döviz kaynağı olan hizmet sektöründe de KİT yatırımlarına önem verilmiştir. Turizm sektöründe kamu işletmelerine, ticaret sektöründe ise ihraç ürünleri için KİT statüsünde bazı kuruluşlar oluşturulmuştur.

2.2.2.3. Diğer Nedenler

Diğer nedenleri de politik, sosyal ve mali olarak üç başlık altında incelemek mümkündür.

2.2.2.3.1. Politik Nedenler

KİT'lerin kurulmasının politik nedenleri aslında kamu sektörünün genişlemesine yol açan özel sektörün, elinde bulunan işletmelerin zaman içinde devletin ele geçmesine neden olmasıdır. Burada ekonomik nedenlerden dolayı devletleştirme değil, özel sektör işletmelerinin bazı nedenlerden kamu işletmesi haline gelmesi durumu vardır. Bir diğer konu devletin bağımsızlığını sağlamak ki; burada bazı işletmeler devletin bağımsızlığı için devletleştirilebilir veya doğrudan devlet işletmesi gibi

¹³ Boratav ve Diğerleri, a.g.e., s.201

kurulabilir. Politik nedenler arasında bir de politik ideolojiler vardır ki örneğin; kapitalizme gösterilen tepkiler kamu işletmelerinin yayılmasında rol oynayan politik sebeplerin başında gelmektedir.¹⁴

2.2.2.3.2. Sosyal Nedenler

KİT'lerin kuruluş amacında elbette kâr elde etmek vardır, ancak gerçek amaç sosyal ve toplumsal kalkınmanın felsefesinde kamusal mal ve hizmet üretmektir. Örneğin ülkemizde; kömür madenleri sosyal amaçlarla varlığını sürdüren kamu işletmeleridir. Türkiye Şeker İşletmeleri, Süt Endüstrisi Kurumu (SEK), Et ve Balık Kurumu (EBK) ve Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) üreticiyi korumak amacıyla faaliyet gösteren KİT'lerden bazılarıdır. Yem Sanayi ve Gübre Sanayi ise; tüketiciyi korumak amaçlı olarak kurulmuş KİT'lerdir.¹⁵

2.2.2.3.3. Mali Nedenler

Devletin piyasa işlerliğine ve dengesinin devamına, ekonominin gelir-gider kalemlerinin stabil olmasına, vatandaşlarının kamusal mal ve hizmet alımlarının sağlanmasına ve diğer güvenlik işlemlerini yerine getirmek gibi pek çok görevi vardır. Devletin bu söz konusu görevleri yapabilmesi için kamu harcamalarını gerçekleştirmesi ve bunu karşılayacak, yani finanse edecek gelirlerin sağlanmasına ihtiyaç vardır. Bu amaçla bazı KİT'ler gelir kaynaklarını artırmak ve kâr elde etmek amacıyla ticari faaliyet esaslarına göre piyasada varlığını sürdürmektedir.

Devlet bazı durumlarda mülkiyet açısından mali tekel uygulamasına girişebilir. Özel satış vergilerinin bir şekli olan mali tekele, bazı malların üretiminin devlet tekeline alınarak çok yüksek kârlar bırakacak bir şekilde belirlenmesi suretiyle uygulanmaktadır.¹⁶ Yasal ve doğal tekeller için genellikle devlete gelir sağlama amacı söz konusudur. Piyango, spor-toto gibi kamu teşebbüslerinde sosyal amaç yanında devlete gelir sağlama amacı da vardır.

¹⁴ Veysel Atasoy, **Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu**, Ankara: 1993, s.27.

¹⁵ Veysel Atasoy, a.g.e., s.28.

¹⁶ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, Ankara: Gazi Büro Kitabevi, 1996, ss.359-360.

Yukarıda bahsedilenler dışında askeri ve stratejik nedenler de kamu teşebbüslerinin kurulmasına öncülük edebilmektedirler. Milletlerarası deniz ve hava ulaştırma teşebbüsleri örneğinde olduğu gibi, savunma sanayi ve stratejik öneme sahip bazı sanayiler de kamu iktisadi teşebbüsü olarak kurulabilmektedir. Son olarak finans sektörünün gelişimine katkı sağlamak amaçlı da KİT'ler kurulabilir. Yatırımlar için gerekli olan finansman kaynaklarının temini ve plase (Nakit parayı başka bir alanda değerlendirmek) edilmesi işlevini gören finans sektörünün gelişmemiş olması nedeniyle, azgelişmiş ülkelerde öncelikle KİT şeklinde bankaların yoğun bir biçimde kurulduğu görülmektedir.

2.3. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Kısa Tarihi

KİT'leri tarihsel süreci içinde Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönem olarak incelemek mümkündür. Cumhuriyetin öncesi Osmanlı zamanında, bir taraftan yabancı sermayenin piyasada hüküm sürmesi, kapitülasyonlar, korumacı bir gümrük politikasının uygulanmaması gibi ekonomik zayıflıklar, diğer taraftan zaman zaman ortaya çıkan siyasi-diplomatik gerginlikler nedeniyle KİT'lerin oluşumuna izin verilmemiştir. Bununla birlikte bazı Kamu Teşebbüsleri ise; devletin iktisadi faaliyetlerine müdahale etmiş, devlet ise bu durum karşısında daha önceden oluşturduğu "*Gedik*" (Bir işyeri veya dükkan açma hakkına verilen ve aynı zamanda tekel veya imtiyaz demek olan, 1913 yılına kadar sürmüş bir kavram) teşkilatıyla sürdürdüğü işletmeleri birtakım düzenlemelerle ortadan kaldırıncaya mal ve hizmet üretimini devam ettirmek için bazı kamu teşebbüsleri kurmuştur. Osmanlı'da KİT benzeri olarak kabul edilebilecek ilk kuruluş, ordu ve sarayın ihtiyaçlarını karşılamak için 15. yüzyılda yapılan "Top Asitanesi"dir. Bu kuruluşların benzeri diğer kuruluşlar; 1810 yılında; Beykoz Teçhizatı Askeriye Fabrikası (Askeri kundura, çizme, palaska üretimi), 1835 yılında; Feshane Fabrikası (Çuha, fes, battaniye üretimi), İzmit fabrikası (Çuha, asker elbiseliği üretimi), 1843 yılında; Fevaid-i Osmaniye (Deniz yolu işletmesi), 1845 yılında; Hereke Fabrikası (Kadife, ipekli kumaş ve saten üretimi), 1850 yılında; Bakırköy Fabrikası (Pamuklu bez üretimi) olarak sıralanabilir.¹⁷

¹⁷ https://www.ekodialog.com/kamu_maliyesi/kitlerin_tarihcesi.html. Erişim tarihi: 18.04.2017

Osmanlı İmparatorluğunda günümüzdeki karşılığı KİT olarak kabul edilen ilk kuruluş ise, 1863 yılında Niş vilayetinin (O zamanlar Osmanlı'ya bağlı olan bugünkü Sırbistan'ın güney kesimleri) Pirot kasabasında Mithat Paşa tarafından kurulan "*Memleket Sandıkları*" adındaki kamu iktisadi teşebbüsüdür. Bu sandıklar, Anadolu ve Rumeli'nin bir çok yerinde faaliyet göstermiş, tarım kesimine kredi sağlamak yönünde çalışmalar yapmıştır. KİT'leri Cumhuriyet döneminde altı zaman dilimi içinde inceleyebiliriz.

2.3.1. 1923-1929 Dönemi

Cumhuriyet yönetimi, tüccar, çiftçi, sanayi ve amele grubundan oluşan, toplamda 1135 delegenin katıldığı ve 17 Şubat - 04 Mart 1923 tarihleri arasında siyasi bağımsızlığın ve ekonomik kalkınmanın gerekli olduğunun bilincinde olarak ülkenin ekonomik modelinin belirlenmesi amacıyla İzmir'de bir İktisat Kongresi düzenlemiştir.¹⁸ Değişik kesimlerden katılanların oluşturduğu bu kongrede, ekonomi modeli olarak "*Karma Ekonomik Sistem*" kararlaştırıldıysa da karma ekonomik model yerine, serbestçi piyasa eğilimini savunan liberal anlayış hakim olmuş ve bu durum 1932 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde Türk ekonomisinin ve devletin imkanları sınırlıydı ve tüm ekonomik hareketler ve girişimler son derece dikkat ve özenle yapılmaya çalışılıyordu. Kalkınmada öncelikli alan özel sektördü ve KİT'lerin kurulması için bir çalışma gündemde yoktu.

Sanayi kuruluşlarının finansman ihtiyaçlarının karşılanması, vergi muafiyeti ve Teşviki Sanayi Kanunu oluşturmak gibi bazı gelişmeler olmuştur. Bu liberal dönemde, KİT'lere ilişkin en önemli gelişme, yabancı sermayenin elinde olan tesis ve işletmelerin millileştirilerek kamu teşebbüsüne dönüştürülmesi sürecinin başlatılmasıdır. Bu dönemde finans sektörü açısından önemli bir gelişmede, 1924 yılında Türkiye'nin ilk özel statülü bankası olan T.İş Bankası'nın kuruluşu olmuştur.¹⁹ Bir diğer önemli gelişme ise, 1927 yılında 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılmasıdır. 1942 yılına

¹⁸ Ahmet Kemal Çelebi, Mustafa Minyat ve Serkan Cura, *Teoride ve Uygulamada KİT'ler ve Özelleştirme*, Manisa: Emek Matbaası, 2013, s.22.

¹⁹ Hüseyin Karakayalı, *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi*, 1. Baskı, İzmir: Emir Ofset, 1997, s.38.

kadar yürürlükte kalan bu kanunla, 1928 yılından itibaren kurulan sanayi işletmeleri birçok ayrıcalıktan yararlanmıştır.

2.3.2. 1930-1938 Dönemi

Bu dönemde ekonomide genellikle devletçi bir yaklaşım olduğu gözlenmiştir. Söz konusu durumun içsel ve dışsal nedenleri olarak özel sektörün sermaye, bilgi ve yetenek bakımından yetersiz oluşu, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın yarattığı olumsuz sonuçların liberal politikalara yansımaları gibi sıralanabilir. Bu gelişmelerden sonra devletçi ekonomi politikası yönünde bir değişim olmuş ve bu değişimin en önemli belirtisi, 30 Mayıs 1929 tarih ve hemen akabinde 1447 sayılı "Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsalar Kanunu", 20 Şubat 1930 tarih ve 1567 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun"dur. Bu yasal düzenlemelerle birlikte, 1930'lardan itibaren devletçi ithal ikameci sanayileşme politikası uygulamaya konmuştur.

Bu dönemde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (B.B.Y.S.P) hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. (17 Nisan 1934 - SSCB'nin teknik ve mali yardımlarıyla hayat bulan, Sovyet uzmanların hazırladığı raporların yanı sıra, ABD'li uzmanların raporlarından da yararlanılarak ham maddeleri Türkiye'de bulunan (Un, şeker ve bez) veya tedarik edilmesi mümkün olabilen sanayinin kurulması amaçlandı. Büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren sanayi devlete bırakıldı. Kurulmasına karar verilen sanayinin üretim kapasitesi ile Türkiye'nin ihtiyaç ve tüketimi arasında paralellik kurulması hedeflendi.²⁰⁾

Bütün bu gelişmelerin ardından 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İ.B.Y.S.P) hazırlanmaya başlanmış ancak bu esnada patlak veren II. Dünya Savaşı nedeniyle tam olarak uygulanamamış ve yarım kalmıştır. Bu planda öncelikli olarak yatırım malları sanayisine ağırlık verilmiş olup²¹ öncelik verdiği bazı konular şunlardır:

- a) Enerji Yatırımları,
- b) Makine Sanayi,

²⁰ A.Kemal Çelebi ve Diğerleri, a.g.e., s.26.

²¹ Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972, ss.16-17.

c) Sermaye ve Teknoloji içeren mevcut sanayiler.

Söz konusu dönemde KİT olarak kurulan, 07 Ocak 1938 tarihli Devlet Ziraat İşletmeleri ve 24 Haziran 1938 tarihli Toprak Mahsulleri Ofisi bulunmaktadır.

2.3.3. 1939-1945 Dönemi

Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemiş ancak savaştan ve savaşın çok ağır sonuçlarından, ekonomik açıdan durgunlukla sonuçlanan bir durumla karşılaşmış, ekonomi politikaları uzun süreli çözüm olamamış, bu nedenle mal ve hizmet kıtlığını gidermeye ve fiyat artışlarını önlemeye çalışmaktan öteye gidememiştir. KİT'lerin politikası, Milli Koruma Kanunu'na göre şekillenmiş ve bu durum KİT'lere bazı ilkeler getirmiştir.²² Bu ilkelerden bazıları sıralanacak olursa;

1. Ulusal savunma ve milletin ihtiyaçlarının karşılanması adına, Bakanlar Kurulu Kararı ile özel hukuk hükümlerine tabi tüzel kişiliği olan kuruluşlar kurulabilir,
2. Devlet gerek maden, gerekse sanayi ürünlerinin üretilmesi için bazı kurum ve kuruluşlara kredi verebilir,
3. Devlet, terk edilmiş olan sanayi ve maden işletmeleri ile diğer üretim tesislerini işletmeye açabilir,
4. Devlet, ziraat işletmeleri kurabilir ve
5. Devlet, özel depo ve stok yerleri kurup işletebilir.

Bu dönemdeki çok önemli bir değişiklik o zamana kadar kanunla kurulan KİT'ler, o tarihten itibaren "Bakanlar Kurulu Kararı" ile kurulabilmesi için bazı düzenlemelere gidilmiş olmasıdır.

2.3.4. 1945-1949 Dönemi

Bu dönemin başlıca özelliği, savaş sonrası Batı ülkelerinin Birleşmiş Milletler Konferansı'nda (1945) hem siyasi hem de ekonomik açıdan liberalleşmenin

²² Mustafa Aysan ve Selahattin Özmen, *Türkiye'de ve Dünya'da Kamu İktisadi Teşebbüsleri*, İstanbul: Kardeşler Basımevi, 1981, ss.36-38.

gerçekleşmesini istemeleridir ki, bu da devletin bir çeşit tasfiye edilme süreci anlamına gelmektedir. Bir taraftan bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan ise, 02 Ağustos 1945 tarihinde Bakanlar Kurulu Sümerbank ve Etibank tarafından uygulanacak "İvedili Sanayi Planını" kabul etmiş,²³ ve söz konusu planda ABD'nin savaş sonrası başlattığı Avrupa Kalkınma Programı'nın kapsamına Türkiye'nin de alınması için bu ülkenin onayına sunulmuştur. ABD bu planı kabul etmemiş, ve tarım sektörüne ve altyapı yatırımlarına önem veren, özel sektöre dayalı ve yabancı sermayeye açık bir kalkınma stratejisinin gerekliliği üzerinde durmuş ve bu amaçla 1947 yılında bir "Ekonomik Kalkınma Planı" hazırlamış ama uygulayamamıştır.

2.3.5. 1950-1960 Dönemi

Bu dönem her şeyden önce 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbeye kadar işbaşında kalan Demokrat Parti (DP) dönemidir. Demokrat Parti özel teşebbüsün alanını genişletmeyi ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmeyi savunan bir felsefeyle işbaşına gelmişti. Bu kapsamda Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın orta ve uzun vadeli kredileri ile özel kesim devletten önemli bir destek görmüştür.²⁴

İmalat sanayinin gelişmesi özel kesime bırakılarak yerli hammadde kullanan, temel ihtiyaçları karşılayan, emek yoğun karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı sanayiler ile tarıma dayalı sanayi ve küçük sanayi teşvik edilmiştir. Bu dönemin genelinde liberal ekonomik söyleme rağmen, özel kesim destek ve teşvik politikalarının yanı sıra devletin ekonomi içindeki ağırlığını devam ettiren karma bir modelin ve politikaların uygulandığını söylemek gerekmektedir. DP döneminde, KİT politikasında özelleştirme uygulamaları askıda kalmış, ekonomik hayata geçirilememiş, ülkenin içinde bulunduğu koşullar buna izin vermemiştir. DP ülke siyasetinde "*Her şehre fabrika*" sloganıyla özel kesimle ortaklık yapmayı ve yerel kalkınma şirketleri kurmayı hedeflemiş ve sonuçta KİT statüsünde olmayan ama aslında bir tür KİT olan çok sayıda "Yerel Kalkınma Şirketi" kurulmuştur. Anonim şirket olarak kurulan bu KİT'lere ilişkin bilgi Tablo-1'de sunulmuştur.

²³ Hüseyin Karakayalı, a.g.e., s.67-68.

²⁴ Necdet Serin, **Türkiye'nin Sanayileşmesi**, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, Yayın No: 167, 1963, ss.122-123.

Tablo 1
1950-1960 Dönemi Yerel Kalkınma Şirketleri Kapsamındaki KİT'ler

Faaliyet Alanı	Özet Bilgi
Çimento Sanayi	Afyon, Ankara, Balıkesir, Bartın, Çorum, Antep, Niğde, Söke ve Trakya'da 10 adet fabrika (Toplam 190 milyon TL sermayesinin 170 milyon TL'si KİT'lere ait)
Tekstil Sanayi	Adıyaman, Antalya, Balıkesir, Bergama, Manisa ve Nevşehir'de 7 adet fabrika (Toplam 194 milyon TL sermayenin 166 milyon TL'si KİT ve devlete ait)
Gıda Sanayi	5 adet soğuk hava, konserve un yağ fabrika ve tesisi (Toplam 14 milyon TL sermayenin 10 milyon TL'si devlete ait)
Diğerleri	Metalürjiden, otelcilığe ve kuzu yetiştiriliciliğine kadar birçok alanda 25 ortaklık

Kaynak: Selahattin Özmen, Üretimde Devlet: Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 2, İstanbul 1983: 433

2.3.6. 1960-1980 Dönemi

Bu dönemi; Türkiye siyasi tarihinde 27 Mayıs 1960 askeri darbe ile Demokrat Parti'nin yönetimden uzaklaştırılması ve 1961 Anayasası'nın kabulüyle artık "Planlı Kalkınma" dönemine ve özelleştirmenin kendisini yavaş yavaş hissettirdiği bir ortama geçiş olarak adlandırabiliriz.

Planlı Kalkınma Politikaları: Planlı Kalkınma Anlayışı; 1961 Anayasası'nın 41.maddesinde "İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir" şeklinde tanımlamıştır. Bu planların ortak özelliği; kamu sektörü için emredici, özel sektör için yol göstericidir ve bu durum KİT'lere merkezi bir rol verilmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda kalkınma planları kısaca irdelenecek olursa;

A- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967): 1963'te uygulanmaya başlanan bu planda, karma şirketlere izin verilmeyeceği, özel kesimin planı hedefleri doğrultusunda yatırımın gerçekleştirememesi durumunda, yatırım açığının KİT'ler tarafından kapatılacağı belirtilmesi yanında kamu kesimine ağırlık verilmiştir. Bu dönemde KİT yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı ortalama %16 olmuş, planlanan toplam yatırımların %16.9'nun imalat sanayisinde yapılması öngörülmüş ve

imalat sanayisindeki toplam yatırımların ise %19'unun tüketim malları, %61'inin ara malları ve %20'sinin yatırım malları sektöründe olması hedeflenmiştir.

B- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972): Bu plan 1965 yılında iktidara gelen Adalet Partisi hükümeti tarafından hazırlanmıştır, genelde özel kesime ağırlık verilmesi düşünülmüştür. Planda karma şirketlerin teşvik edileceği, imalat sanayi yatırımlarında önceliğin özel teşebbüse verileceği belirtilmiştir. Bu planda, KİT yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı %20 olmuş, toplam kamu yatırımları içindeki KİT yatırımlarının payı ise %44 dolayında gerçekleşmiştir.²⁵ Bu dönemde madencilik sektörüyle ilgili, Etibank'a bağlı Çinko Kurşun Metal Sanayi (ÇİNKUR), Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş., Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) ve 1971 yılında ise ÇAYKUR kurulmuştur.

C- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977): Bu plan, diğer ilk iki plana göre KİT'lere daha fazla önem veren bir plan olmuştur. Planda ara malı ve yatırım malı sanayilerine ağırlık verilerek dış kaynaklara bağımlı olmaktan kurtulması ve dış pazarlarda rekabet gücüne sahip bir yapıya ulaşması istenmiştir. Planda toplam yatırımların içindeki KİT yatırımlarının payı % 24 olmuş, KİT yatırımlarının toplam kamu yatırımları içindeki payı ise % 50 olarak gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde bazı yeni KİT'ler kurulmuştur. 1973'te kurulan Türkiye Uçak Sanayi A.Ş. (TUSAŞ), kamuya ait Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) ve sonrasında bu Banka'nın iştiraki ile Türk Motor Sanayi (TÜMOSAN), Türkiye Elektromekanik Sanayi (TEMSAN), Türkiye Elektrik Sanayi A.Ş. (TESTAŞ) ve Gerede Konstrüksiyon Teçhizat ve Makina (GERKONSAN) kurulmuştur.²⁶

D- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983): Türkiye'nin, 1979-1983 yıllarını kapsayan bu plan döneminde, büyüme hızının düşmesinin yanı sıra, dış ödemeler açığının büyümesi, işsizlik, enflasyon, enerji bunalımı ve sanayi üretiminde kapasite durgunluğu gibi birtakım sorunları vardı. Bu planın belli özellikleri ise; ileri bir sanayi düzeyine ulaşılması, dış ödeme gücünün yükseltilmesi, enflasyonun kontrol altına alınabilmesi, teknoloji transferi ve sanayiye uygulanması olarak sayılabilir. 1979

²⁵ TÜSİAD, **KİT Raporu**, İstanbul, 1982, s.13

²⁶ Özhan Uluatam ve Turgut Tan, **Türkiye İktisat Politikasının Hukuki Çerçevesi**, Ankara: Ankara Üniversitesi, S.B.F. Yayınları, Yayın No: 487, 1982, s.130.

yılında artan ekonomik istikrarsızlık, bu planın uygulanmasını zorlaştırmış ve 24 Ocak 1980 kararları gündeme gelmişti ki bu kararlar, Türk ekonomi tarihini kökten değiştirecek sanayileşme ve iktisat politikalarının ve buna bağlı KİT politikalarının da değişimine neden olacaktı.

2.4. KİT'lerin Türk Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

KİT'ler 20. y.y.dan itibaren kamunun ekonomik, mali ve sosyal alanlarındaki gelişmelerine paralel olarak, iktisadi politika alanında da katkıda bulunmuştur. Devletler gerek ekonomik, gerekse siyasi ve sosyal nedenlerden dolayı, sanayileşmeyi gerçekleştirmeye yönelik yetersiz kalan girişimcinin ve sermayenin yerine geçerek KİT'ler aracılığıyla çeşitli iş kollarında faaliyet göstermişlerdir.²⁷

2.4.1. KİT'ler ve Piyasa-Ekonomi Analizi

Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi, tarım, bankacılık, ulaştırma, enerji, madencilik ve haberleşme gibi alanlarda birçok KİT kurulmuştur. KİT'ler üretim, istihdam gibi konularda ekonomiye oldukça yapıcı bir güç kazandırmıştır.²⁸ 1950'lerden sonra ekonomideki liberal anlayışı uygulamaya çalışan Demokrat Parti'nin başlıca hedefleri, sanayileşmenin özel sektörce yürütülmesini sağlamak, devletin ekonomiye ve piyasaya müdahalesini en aza indirmek, dış ticareti serbest hale getirmek ve tarım sektörüne öncelik vermek olarak sıralanabilir.²⁹

Türkiye 1960'lı yıllara geldiğinde ise, karma ekonominin mantığı altında KİT'lere gereken önemin verilmesi, ekonomi politikalarının amaç ve yöntem itibarıyla istikrarı sağlamaya yönelik prensiplerinin geliştirilmesi ve yakın takibinin sağlanmasını amaç edinmişti. Aynı yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve planlı kalkınma stratejisine uygun girişimlerde bulunmuştur. 1960'lı yıllarda KİT'ler ithal ikameci sanayileşme politikasına yönelik olarak sermaye yoğun ara girdi üreten

²⁷ Recep Kök, *Ekonomi-Politik Populizm Özelleştirme ve KİT'ler*, 1. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, 1995, s.63; William Meggison, *The Financial Economics of Privatization*, Newyork, Oxford Üniv. 2005, s.5.

²⁸ Coşkun Can Aktan, *Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine Özelleştirme*, Ankara: Doğu Matbaası 1997, s.90; Özhan Çetinkaya, *Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Özelleştirme*, 2. Baskı, Bursa: 2007, s.57.

²⁹ M. Sezai Kutlu ve Rıza Demirci, *Stand-By Anlaşmaları Açısından Türkiye-IMF İlişkileri*, Ankara, 200, s.22.

sanayilerin kurulmasında etkili olmuştur. Bu kapsamda; sanayicilere düşük faizli kredi verilmiş ve KİT ürünlerinin düşük fiyattan satılması gibi teşviklere başvurulmuştur.

1980 yıllarda ise, dışa açık serbestleşme ve liberal ekonomiye ağırlık verilmiş, ve bu dönem kamu ekonomisinin Keynesyen İktisadi anlayışından piyasa ekonomisine dayalı yaklaşımlara doğru kaydığı yıllar olmuştur. Politik rejimlere veya sosyo-ekonomik gelişmelere bakılmaksızın bir çok ülke ve piyasa ekonomisini güçlendirmeye yönelik tedbirler almıştır. The Economist (İngiliz Ekonomi Dergisi, 1985) bu gelişmeleri şöyle tanımlamıştır: *"Hükümetler ile vatandaşlar arasındaki şimdiye kadar olan en büyük mübadele"*. Yine bu zamanlarda, kamu kesimi küçültülmeye devletin varlığı ve etkisi piyasada azaltılmaya çalışılmış, on yıl kadar sonrada özelleştirme uygulamaları biraz hızlanmış ancak KİT'lerin piyasadaki sahip olduğu konum ve önem azalarak devam etmiştir diyebiliriz. Peki bu piyasa ekonomisinin içeriği nedir? diye bir soruyla karşılaşılrsa cevap ta şöyle olacaktır: Piyasa ekonomisini; kaynakların elde edilmesi, bölüşümü, üretim karar mekanizmalarının davranışları, piyasa-fiyat ve arz talep ilişkisi bağlamında bir değiş-tokuş şeklinde işleyen ekonomik bir ortamdır. Piyasa ekonomisinde bunlara ilaveten özel mülkiyet girişimci işlevsel piyasalar ve ürün ve/veya hizmetlerin serbest dolaşımı gibi bazı faktörlerde vardır.

İleride bahsedeceğimiz özelleştirme devletçi ve sosyalist anlayışından özel piyasa anlayışına geçişte bir araç olarak kullanılmaktadır. Sosyalizmde özel mülkiyet kamulaştırılırken, devletçilikten özel piyasaya geçişte karşımıza **"Özelleştirme"** denen kimi kesimlerce doğru, kimi kesimlerce ise yanlış bulunan bir iktisat politikası aracı çıkmaktadır. Görüldüğü gibi mülkiyet rejimi ekonomide önemli bir unsur olmaktadır ve bu açıdan bakılırsa KİT'lerin özelleştirilmesinin uygun olacağını söyleyenler vardır, ancak KİT'lerin özelleştirilmesi ve değerinin altında satılması durumunda, çalışanların geleceği ve topluma etkisi aslında bir takım olumsuz faktörleri de beraberinde getirecektir. Bu durum ileride ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Bu argümanların ardından, KİT'lerin ekonomi içindeki önemi ve fonksiyonları bağlamında GSYİH, sektörel üretim içindeki yeri, istihdama katkısı, yatırımlara katkısı, hazine ile olan ilişkisi ve piyasa ekonomisindeki yerinin incelenmesi gerekmektedir.

2.4.2. KİT'lerin GSYH'ya Katkısı

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ekonomiye olan katkılarının değerlendirilmesinde kullanılan sayısal verilerin başında, o ülke ekonomisindeki GSYH'ya olan katkıları gelmektedir. 2016 yılında Türkiye'de gerçekleşen yaklaşık 2.6 trilyon tutarındaki GSYH'nin (alıcı fiyatlarıyla), %2.2 oranında 56.7 milyar TL'si KİT'lere aittir.

2012 yılında %2.1 oranında gerçekleşen KİT payı, yıllar itibariyle azalarak 2015 yılında %1.6'ya gerilemiş olmasına rağmen, 2016 yılında %2.2'ye yükselmesinde önceki yıla göre %94.5 oranında 17.8 milyar TL artış gösteren dönem kârları etkili olmuştur.

KİT'lerin 2012-2016 yıllarında GSYH'ye olan katkısı cari fiyatlarla ve 2003 yılı sabit fiyatlarıyla Tablo-2 ve Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 2
KİT'lerin Cari Fiyatlarla GSYH'ya Katkısı (2012-2016) Dönemi

Sektörler	2012				2013				2014				2015				2016			
	Türkiye Tutar	% (1)	KİT Tutar	% (2)	Türkiye Tutar	% (1)	KİT Tutar	% (2)	Türkiye Tutar	% (1)	KİT Tutar	% (2)	Türkiye Tutar	% (1)	KİT Tutar	% (2)	Türkiye Tutar	% (1)	KİT Tutar	% (2)
1. Tarım	121.693	7,8	257	0,2	121.709	6,7	296	0,2	134.725	6,6	227	0,2	161.448	6,9	262	0,2	161.305	6,2	257	0,2
2. Sanayi	287.453	18,3	11.088	3,9	338.300	18,7	12.624	3,7	390.991	19,1	10.829	2,8	439.906	18,8	6.494	1,5	488.285	18,7	13.247	2,7
- Madencilik	17.117	1,1	3.962	23,1	19.420	1,1	3.739	19,3	19.410	0,9	6.354	32,7	19.255	0,8	462	2,4	21.369	0,8	2.085	9,8
- İmalat	249.251	15,9	1.853	0,7	293.884	16,2	1.775	0,6	343.305	16,8	1.989	0,6	390.796	16,7	2.588	0,7	432.980	16,6	3.126	0,7
- Enerji	21.085	1,3	5.273	25,0	24.996	1,4	7.110	28,4	28.276	1,4	2.486	8,8	29.855	1,3	3.444	11,5	33.936	1,3	8.036	23,7
3. Hizmetler	785.571	50,0	17.847	2,3	908.995	50,2	22.136	2,4	1.033.976	50,6	19.430	1,9	1.182.817	50,6	26.626	2,3	1.323.575	50,7	38.562	2,9
- Ulaştırma-haberleşme	127.730	8,1	3.418	2,7	143.170	7,9	4.414	3,1	162.271	7,9	3.240	2,0	183.912	7,9	7.225	3,9	197.259	7,6	13.873	7,0
- Ticaret	176.324	11,2	871	0,5	201.817	11,2	716	0,4	234.133	11,5	737	0,3	268.544	11,5	654	0,2	296.142	11,4	1.244	0,4
- Hizmet, inşaat ve diğer	481.517	30,7	13.558	2,8	564.008	31,2	17.006	3,0	637.572	31,2	15.453	2,4	730.361	31,2	18.747	2,6	830.174	31,8	23.445	2,8
Toplam	1.194.717	76,1	29.192	2,4	1.369.004	75,6	35.056	2,6	1.559.692	76,3	30.486	2,0	1.784.171	76,3	33.382	1,9	1.973.165	75,6	52.066	2,6
4. Devlet hizmetleri	190.696	12,1			216.321	12,0			248.498	12,2			276.556	11,8			325.731	12,5		
Toplam	1.385.413	88,3	29.192	2,1	1.585.325	87,6	35.056	2,2	1.808.190	88,4	30.486	1,7	2.060.727	88,1	33.382	1,6	2.298.896	88,1	52.066	2,3
5. İthalat vergileri	184.259	11,7			224.388	12,4			236.276	11,6			277.920	11,9			309.629	11,9		
6. Dolaylı vergiler			5.743				4.816				4.244				5.581				7.129	
7. Negatif etkiler (*)			1.610				2.488				757				1.265				2.492	
Toplam GSYH (Alıcı fiyatlarıyla)	1.569.672	100,0	33.325	2,1	1.809.713	100,0	37.384	2,1	2.044.466	100,0	33.973	1,7	2.338.647	100,0	37.698	1,6	2.608.525	100,0	56.703	2,2

Kaynak: http://www.sayistay.gov.tr/Tr/Upload/62643830/files/raporlar/genel_raporlar/kit_genel/2016_ki.pdf, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2017, s.28.

Tablo 3
KİT'lerin 2003 Yılı Fiyatlarıyla GSYH'ya Katkısı (2012-2016) Dönemi

Sektörler	2012				2013				2014				2015				2016			
	Türkiye Tutar	% (1)	KİT Tutar	% (2)	Türkiye Tutar	% (1)	KİT Tutar	% (2)	Türkiye Tutar	% (1)	KİT Tutar	% (2)	Türkiye Tutar	% (1)	KİT Tutar	% (2)	Türkiye Tutar	% (1)	KİT Tutar	% (2)
1. Tarım	58.707	7,8	124	0,2	54.888	6,7	133	0,2	57.126	6,6	96	0,2	64.758	6,9	105	0,2	58.851	6,2	94	0,2
2. Sanayi	138.672	18,3	5.349	3,9	152.566	18,7	5.693	3,7	165.787	19,1	4.592	2,8	176.449	18,8	2.605	1,5	178.148	18,7	4.833	2,7
- Madencilik	8.258	1,1	1.911	23,1	8.758	1,1	1.686	19,3	8.230	0,9	2.694	32,7	7.723	0,8	185	2,4	7.796	0,8	761	9,8
- İmalat	120.243	15,9	894	0,7	132.535	16,2	800	0,6	145.567	16,8	843	0,6	156.751	16,7	1.038	0,7	157.970	16,6	1.141	0,7
- Enerji	10.172	1,3	2.544	25,0	11.273	1,4	3.206	28,4	11.989	1,4	1.054	8,8	11.975	1,3	1.381	11,5	12.381	1,3	2.932	23,7
3. Hizmetler	378.972	50,0	8.610	2,3	409.937	50,2	9.983	2,4	438.423	50,6	8.239	1,9	474.436	50,6	10.680	2,3	482.898	50,7	14.069	2,9
- Ulaştırma-haberleşme	61.619	8,1	1.649	2,7	64.567	7,9	1.991	3,1	68.806	7,9	1.374	2,0	73.768	7,9	2.898	3,9	71.969	7,6	5.061	7,0
- Ticaret	85.062	11,2	420	0,5	91.015	11,2	323	0,4	99.276	11,5	313	0,3	107.715	11,5	262	0,2	108.046	11,4	454	0,4
- Hizmet, inşaat ve diğer	232.291	30,7	6.541	2,8	254.356	31,2	7.669	3,0	270.341	31,2	6.552	2,4	292.953	31,2	7.520	2,6	302.884	31,8	8.554	2,8
Toplam	576.351	76,1	14.083	2,4	617.392	75,6	15.810	2,6	661.335	76,3	12.927	2,0	715.644	76,3	13.390	1,9	719.897	75,6	18.996	2,6
4. Devlet hizmetleri	91.995	12,1			97.556	12,0			105.367	12,2			110.929	11,8			118.841	12,5		
Toplam GSYH (Faktör fiyat)	668.345	88,3	14.083	2,1	714.948	87,6	15.810	2,2	766.702	88,4	12.927	1,7	826.572	88,1	13.390	1,6	838.738	88,1	18.996	2,3
5. İthalat vergileri	88.889	11,7			101.194	12,4			100.185	11,6			111.476	11,9			112.966	11,9		
6. Dolaylı vergiler			2.771				2.172				1.800				2.239				2.601	
7. Negatif etkiler (*)			777				1.122				321				507				909	
Toplam GSYH (Alıcı fiyatlarıyla)	757.235	100,0	16.077	2,1	816.142	100,0	16.859	2,1	866.887	100,0	14.405	1,7	938.048	100,0	15.121	1,6	951.704	100,0	20.688	2,2

Kaynak: http://www.sayistay.gov.tr/Tr/Upload/62643830/files/raporlar/genel_raporlar/kit_genel/2016_ki.pdf, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2017, s.29.

2.4.3. KİT'lerin Üretime Katkısı

1930'lu yıllardan itibaren ülke ekonomisinin gelişimi için ağırlıklı olarak yer almaya başlayan KİT'lerin kuruluş, amaç ve nedenleri arasında, ülkede ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin üretimini sağlamak bulunmaktaydı. KİT'lerin, mal ve hizmet üreten kuruluşlarda, bazı mal ve hizmetlerin üretiminde tekel konumunda, bazılarında ise hakim konumunda faaliyette bulunduğu değerlendirilebilir.

Aşağıdaki Tablo-4'te, KİT'lerin 2012-2016 yıllarına ait mal ve hizmet üretimleri gösterilmiştir.

Tablo 4
KİT'lerin 2012-2016 Yıllarına Ait Başlıca Mal ve Hizmet Üretimi

Mal ve hizmetler	Ölçü	2012			2013			2014			2015			2016		
		Türkiye	KİT	%	Türkiye	KİT	%	Türkiye	KİT	%	Türkiye	KİT	%	Türkiye	KİT	%
1. Madencilik:																
a) Birincil enerji kaynakları:																
- Taş kömürü (tuvenan)	Bin ton	3.235	2.441	75,5	2.789	2.191	78,6	2.637	2.084	79,0	2.110	1.585	75,1	2.828	1.496	52,9
- Linyit (tuvenan)	Bin ton	78.078	35.757	45,8	60.741	22.231	36,6	69.067	44.661	64,7	51.683	22.907	44,3	59.289	24.734	41,7
- Ham petrol	Bin ton	2.367	1.710	72,2	2.476	1.809	73,1	2.574	1.800	69,9	2.757	1.786	64,8	2.782	1.807	65,0
b) Metal dışı madenler:																
- Bor mineralleri (konsantre)	Bin ton	2.225	2.225	100,0	1.780	1.780	100,0	1.871	1.871	100,0	1.884	1.884	100,0	1.583	1.583	100,0
2- İmalat:																
a) Tüketim malları:																
- Gövde et	Bin ton	916	26	2,8	996	22	2,2	1.008	25	2,5	1.150	18	1,5	1.173	12	1,0
- Çay	Bin ton	223	120	53,8	213	130	61,0	220	148	67,3	266	120	45,1	236	125	53,0
- Şeker	Bin ton	2.270	1.170	51,5	2.285	1.295	56,7	2.165	1.080	49,9	1.996	1.023	51,3	2.165	1.404	64,8
b) Yatırım malları:																
- Vagon	Adet	993	993	100,0	929	929	100,0	840	840	100,0	360	360	100,0	865	865	100,0
- Lokomotif 3-Enerji:	Adet	5	5	100,0	3	3	100,0	10	10	100,0	55	55	100,0	-	-	100,0
- Elektrik (brüt)	GWh	239.081	90.823	38,0	240.154	77.352	32,2	251.963	70.469	28,0	261.783	55.319	21,1	273.400	46.509	17,0
4- Ulaştırma:																
a) Yolcu taşıma:																
-Demiryolu	Milyon yolcu x km	4.598	4.598	100,0	3.775	3.775	100,0	4.393	4.393	100,0	4.828	4.828	100,0	4.325	4.325	100,0
b) Yük taşıma:																
-Demiryolu	Milyon ton x km	11.223	11.223	100,0	11.177	11.177	100,0	11.601	11.601	100,0	10.474	10.474	100,0	11.661	11.661	100,0
c) Petrol ve doğal gaz taşıma																
-Doğal gaz	Milyon Sm ³	46.773	46.773	100,0	46.534	46.534	100,0	50.311	50.311	100,0	49.958	49.958	100,0	48.176	48.176	100,0
-Ham petrol (boru hattı)	Milyon ton/yıl	23,9	23,9	100,0	25	25	100,0	13	13	100,0	33	33	100,0	34	34	100,0
5- Haberleşme:																
- Kablo TV abonesi	Bin adet	1.251	1.251	100,0	1.182	1.182	100,0	1.176	1.176	100,0	1.161	1.161	100,0	1.188	1.188	100,0

Kaynak: http://www.sayistay.gov.tr/Tr/Upload/62643830/files/raporlar/genel_raporlar/kit_genel/2016_ki.pdf, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2017, s.21.

2016 yılında Türkiye üretimindeki KİT payları; gövde et üretiminde %33'lük bir artış ile %1, çay üretiminde %18'lik bir artışla %53 olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında çıkarılan 6461 sayılı Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun'la; Türkiye’de yeni bir dönem başlamış, sektör rekabete açılmış, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) altyapı işletmecisi olarak ve İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) statüsünde yapılandırılırken; demiryolu tren işletmecisi olarak kurulması öngörülen “TCDD Taşımacılık Anonim Şirketi” 2017 yılında faaliyete başlamıştır.

2013 yılına kadar demir yolları ile ilgili lokomotif ve vagon üretiminde tekel konumunda olan TCDD’nin bağlı ortaklıkları Türkiye Demiryolları Makineleri Sanayii A.Ş. (TÜDEMTAŞ), Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayii (TÜLOMSAŞ) ve Türkiye Vagon Sanayii A.Ş. (TÜVASAŞ) tarafından 2016 yılında 865 adet yük ve yolcu vagonu imal edilmiş, bir önceki yıla göre üretim %140 oranında artmıştır.

Türkiye’nin elektrik enerjisi kurulu gücü, 2015 yılında 73.147,6 MW seviyesinde, 2016 yılında %7,3 artışla 78.497,4 MW seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemde toplam kurulu güç içindeki termik tesislerin payı %56,7’den %56,6’ya, hidrolik tesislerin payı %35,4’den 33,96’ya düşerken, jeotermal, rüzgâr ve güneş enerjisi gibi diğer tesislerinin payı ise %7,9’dan %8,37’ye yükselmiştir. Türkiye’nin elektrik enerjisi brüt üretim miktarı, 2015 yılında 261.783,3 GWh iken, 2016 yılında %4,4 artışla 273.400 GWh seviyesine yükselmiştir. 2016 yılında Elektrik Üretim Anonim Şirketi (EÜAŞ)’ın toplam brüt enerji üretimi önceki yılın %84’ü oranında 46.509 GWh olarak gerçekleşmiştir. Bu durum önceki yıl brüt üretime göre 8.810 GWh tutarında bir azalmaya karşılık gelmektedir.

EÜAŞ yapmış olduğu bu üretimle, Türkiye’de üretilen brüt 273.400 GWh’lik toplam elektrik enerjisinin %17’sini karşılamıştır. Üretimdeki düşüş büyük oranda, EÜAŞ ve bağlı ortaklıklarının toplam kurulu güç içindeki payı önceki yıl %27,2 iken, özelleştirmelerin etkisiyle cari yılda %25,6 seviyesine düşmesinden kaynaklanmıştır.

Ulaştırma sektöründe demiryolu taşımacılığı Türkiye’de TCDD tarafından gerçekleştirilmektedir. 2015 yılında demiryolu 95,3 milyon kişi taşınırken 2016 yılında

önceki yıla göre %6,6 oranında azalışla 89,04 milyon kişi taşınmış ve bu yolcuların taşındığı mesafe 4,3 milyar yolcu/km olmuştur. Yolcuların %76,46 oranında 68,08 milyon kişisi banliyö, %23,53 oranında 20,96 milyon kişisi ana hat yolcusudur. Yüksek Hızlı Tren (YHT) ile taşınan yolcu sayısında 2015 yılına göre %3,4 oranında artış kaydedilmiştir.

2012-2016 döneminde; KİT'lerin Türkiye üretimindeki paylarında azalma eğilimi olduğu söylenebilir. KİT'lerin ekonomideki etkinlik seviyesi 1980'li yıllara kadar devam etmiş, ancak ithal ikamesi politikasının terk edilerek dışa açık büyüme modelinin uygulanmasıyla pek çok KİT, dış rekabet koşullarına ayak uyduramamıştır. Bir yandan özel sektörün giderek büyümesi, diğer yandan özelleştirme uygulamaları ile KİT'lerin üretimdeki payları giderek azalma sürecine girmiştir. KİT'ler son 20 yıl içinde, çimento, tekstil, kağıt, yem, süt ürünleri, orman ürünleri, demir çelik, tarım traktörü, petrol ve petrol ürünleri, gübre, turizm, taşımacılık ve madencilik sektörünün bazı dallarından tümüyle veya büyük ölçüde çekilme sürecine girmiştir.

2.4.4. KİT'lerin Yatırımlara Katkısı

KİT sabit sermaye yatırımları 2015 yılına göre %4 oranında azalarak 10,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında KİT'lerin kamu kesimi içindeki payı %10 olup, toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı ise %2,4 olarak gerçekleşmiştir. KİT, diğer kamu ve özel kesim yatırımlarının 2012-2016 yılları gerçekleşmeleri Tablo-5'de gösterilmiştir.³⁰

Tablo 5
KİT, Diğer Kamu ve Özel Kesim “Sabit Sermaye Yatırımları (Cari fiyatlarla)”

Kesimler	2012	2013	2014	2015	2016	Son iki yıl farkı	
						Tutar	(%)
A-Kamu kesimi:							
1-KİT'ler	8.447	10.167	9.457	10.854	10.412	(442)	(4)
2-Diğer kamu	51.661	67.998	70.976	84.417	94.087	9.670	11
Toplam (A)	60.108	78.165	80.433	95.271	104.499	9.228	9
B-Özel kesim	231.033	244.464	276.215	308.835	336.249	27.414	8
Genel toplam	291.141	322.629	356.648	404.107	440.749	36.642	8

³⁰ Sayıştay Raporu, a.g.e., s.25

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2017 Yılı Programı- sektörler itibarıyla sabit sermaye yatırımları, ss.29-32

2012-2016 yıllarında Türkiye ve KİT'lerin GSYH'sı ile yapılan yatırımların karşılaştırılması ise Tablo-6'de gösterilmiştir.

Tablo 6
Türkiye ve KİT'lerin Yatırımlarının Karşılaştırılması 2012-2016
“Sabit Sermaye Yatırımları ve GSYH İçindeki Payları”

Yıllar	Türkiye GSYH Milyon TL	Türkiye sabit sermaye yatırımı Milyon TL	Türkiye sabit sermaye yatırımı/ GSYH (%)	KİT GSYH Milyon TL	KİT sabit sermaye yatırımı Milyon TL	KİT sabit sermaye yatırımı/KİT GSYH (%)
2012	1.569.672	291.141	18,5	33.325	10.167	27,23
2013	1.809.713	322.629	17,8	37.384	7.386	19,8
2014	2.044.466	356.648	17,4	33.973	9.457	27,8
2015	2.338.647	404.107	17,3	37.698	10.854	28,8
2016	2.608.525	440.749	16,9	56.703	10.412	18,4

Kaynak: http://www.sayistay.gov.tr/Tr/Upload/62643830/files/raporlar/genel_raporlar/kit_genel/2016_ki.pdf, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2017, s.25.

Bu tablodan; 2016 yılında Türkiye GSYH'sinin %16,9'u oranında sabit sermaye yatırımı gerçekleşmiştir. KİT sabit sermaye yatırımlarının KİT GSYH'sine oranı ise, 2015 yılında %28,8 iken, 2016 yılında %18,4 olarak gerçekleşmiş olduğu görülebilmektedir. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin etkili bir şekilde verilmesi ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi, rekabet gücümüzün yükseltilmesi ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması için gerekli sosyal, hukuki ve fiziki altyapının genişletilmesi, Avrupa Birliği (AB) kriterlerine uyumun sağlanması, gelişmiş ülkelere göre ve bölgeler arasında oluşan gelişmişlik farklarının azaltılması için önemli miktarda kamu yatırımı ihtiyacı bulunmaktadır.

Kamu yatırımlarının etkili, verimli ve zamanında gerçekleştirilmesi, mevcut sermaye stokunun daha etkin olarak kullanılabilmesi, eğitim, sağlık, teknolojik araştırma, ulaştırma ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik altyapı kapsamındaki kamu yatırımı ihtiyacı da devam etmektedir.³¹

³¹ Sayıştay Raporu, a.g.e., s.25.

2.4.5. KİT'lerin İstihdama Katkısı

KİT'lerin ekonomiye katkılarının yanı sıra, istihdam sektörüne yaptığı katkılarının da incelenmesi gerekmektedir. KİT'lerin kuruluş amaçları arasında; işsizlikle mücadelede ve kamunun ekonomik yaşama müdahale etmesi şeklinde özetlenebilecek stratejileri de vardır. Bu bağlamda 1990'ların ilk yarısına kadar olan dönemde KİT'ler, istihdam alanı yaratma özelliğine sahip örgütlenmeler haline gelmiştir. Günümüzdeki istihdam durumuna bakacak olursak; Türkiye'de ve KİT'lerde 2012-2016 döneminde istihdam edilen personel sayısı sektörler bazında Tablo-7'de gösterilmiştir.

Tablo 7
Türkiye'de ve KİT'lerde 2012-2016 Dönemindeki İstihdamlı Personel

Sektörler	2012		2013		2014		2015		2016		
	TR	KİT	TR	KİT	TR	KİT	TR	KİT	TR	KİT	KİT/TR %
1- Tarım	5.301	4	5.204	4	5.470	3	5.483	3	5.305	3	0,1
2- Sanayi:											
a) Madencilik	117	28	108	26	134	25	118	25	125	24	
b) İmalat	4.561	30	4.768	29	4.937	28	4.957	28	4.915	27	
c) Enerji	225	31	224	21	245	21	257	18	257	17	
Toplam (2)	4.903	89	5.101	76	5.316	74	5.332	71	5.297	68	1,3
3-Hizmetler:											
a) Ulaştırma-haberleşme	1.310	71	1.381	70	1.346	67	1.359	67	1.433	67	
b) Ticaret	3.442	5	3.456	5	3.586	5	3.692	5	3.758	5	
c) Diğer hizmetler	3.046	2	3.218	1	3.468	1	3.575	1	3.700	1	
Toplam (3)	7.798	78	8.055	76	8.400	73	8.626	73	8.891	73	0,8
4-Mali kuruluşlar	259	43	283	44	301	45	294	47	301	48	15,9
5-Diğer	5.676		5.958		6.446		6.886		7.411		
Genel toplam	23.937	214	24.601	200	25.933	195	26.621	194	27.205	192	0,7
KİT/TR (%)		0,9		0,8		0,8		0,7		0,7	

Kaynak: http://www.sayistay.gov.tr/Tr/Upload/62643830/files/raporlar/genel_raporlar/kit_genel/2016_ki.pdf, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2017, s.19.
(Not : Değerler Yıllık Ortalamadır.)

TÜİK hane halkı işgücü anketi sonuçlarına göre; 2016 yılında Türkiye'nin istihdama baz teşkil eden 15 yaş üzeri nüfusu 58.720 bin kişi, işgücüne dahil olmayan nüfus 28.185 bin kişi, toplam işgücü 30.535 bin kişi, işgücüne katılma oranı %52, toplam istihdam 27.205 bin kişi, istihdam oranı %46,3, işsiz sayısı 3.330 bin kişi, işsizlik oranı ise %10,9 olarak gerçekleşmiştir.

2012 yılında 23.937 bin kişi olan toplam istihdam, 2016 yılında %13,7 oranında 3.278 bin kişi artarak 27.205 bin kişiye ulaşmıştır. 2012 yılında %8,4 seviyesinde olan işsizlik oranı 2016 yılında %10,9 olarak gerçekleşmiştir.

1980'li yıllarda izlenmeye başlanan özelleştirme politikaları ve uygulamaları sonucunda KİT'ler, diğer göstergeler bakımından olduğu gibi, istihdam bakımından da küçülmeye devam etmektedir. 1990 yılında 18.538 bin kişi olan Türkiye yıllık ortalama istihdamının %3,9'u oranında 720 bin kişisi KİT'lerde istihdam edilirken, izleyen dönemlerde hem sayısal ve hem de oransal olarak azalan trend sonucunda 2012 yılında 23.937 bin kişi olan Türkiye istihdamının %0,9'u oranında 214 bin kişisi, 2016 yılında 27.205 bin kişi olan Türkiye istihdamının %0,7'si oranında 192 bin kişisi KİT'lerde istihdam edilmiştir.

2012-2016 döneminde Türkiye istihdamı %13,7 oranında artarken, KİT istihdamı %10,3 oranında azalmıştır. KİT istihdamındaki azalışta, KİT'lerin özelleştirme uygulamalarının yanında, son yıllarda birçok işin hizmet alımı suretiyle yüklenicilere yaptırılması sonucunda, KİT istihdamının yerini, özel sektör istihdamının alması etkili olmuştur.

2.4.6. KİT'lerin Hazine'ye Katkısı

KİT'ler ile Hazine arasındaki mali ilişkiler, Hazine Müsteşarlığı bütçesinden KİT'lere yapılan ödemeler ile sermayeye yönelik bazı kaynakların KİT bünyesinde bırakılması ve KİT'lerden bütçeye yapılan ödemelerden oluşmaktadır.

KİT'lerin 2012-2016 döneminde Hazineden sağladığı kaynaklar ile, KİT'lerin kâr payı ve ödediği dolaylı-dolaysız vergiler yoluyla Hazine'ye olan katkısı Tablo-8 ve Tablo-9'da gösterilmiştir.³²

Tablo 8
Hazine'ce Ödenen KİT Payları

Hazine ödemeleri	2012	2013	2014	2015	2016	Son iki yıl farkı	
						Tutar	(%)
Cari fiyatlarla:							
- Sübvansiyonlar	1.888	1.627	2.298	2.265	2.520	255	11,3
- Sermaye ödemesi (*)	5.504	7.856	13.137	9.500	7.776	(1.724)	(18,1)
Toplam	7.392	9.483	15.435	11.765	10.296	(1.469)	(12,5)
2013 yılı fiyatlarla:							
- Sübvansiyonlar	911	734	974	909	919	10	1,2
- Sermaye ödemesi (*)	2.655	3.543	5.571	3.810	2.837	(973)	(25,5)
Toplam	3.566	4.277	6.545	4.719	3.756	(963)	(20,4)

(*) ÖİB sermaye ödemeleri dahil

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler İstatistikleri, 30.06.2017.

Tablo 9
KİT'lerin Hazine'ye Katkıları

KİT'lerin Hazineye katkısı	2012	2013	2014	2015	2016	Son iki yıl farkı	
						Tutar	(%)
Dönem sonuçları yönünden:							
- Dönem kârları	15.624	20.719	14.922	18.291	36.726	18.435	100,8
- Dönem zararları	(2.634)	(6.772)	(6.672)	(3.879)	(3.909)	(30)	0,8
- Dönem sonucu	12.990	13.947	8.251	14.412	32.817	18.405	127,7
- Dön. kârından hazineye devredilen kâr payları	2.991	4.642	3.434	3.820	4.359	539	14,1
- Hasılat payı	496	573	620	679	712	33	4,9
Vergiler yönünden:							
- KİT vergi ödemeleri	9.466	7.886	7.410	8.160	14.243	6.083	74,5
- Türkiye'nin vergi hasılatı (*)	317.219	367.518	401.684	465.229	529.608	64.379	13,8
- Toplam vergi hasılatı içindeki KİT payı	3,0	2,1	1,8	1,8	2,7	0,9	53,3

(*) Gelir İdaresi Başkanlığının Vergi istatistikleri

³² Sayıştay Raporu, a.g.e., s.26.

KİT'lere 233 sayılı KHK uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından verilen görevler dolayısıyla mevzuatta belirtilen usullere göre tahakkuk eden görev zararı alacakları çerçevesinde Hazine'ce ödeme yapılmaktadır. KİT'ler ile Hazine arasındaki mali ilişkiler, Hazine Müsteşarlığı bütçesinden KİT'lere yapılan ödemeler ile sermayeye yönelik bazı kaynakların KİT bünyesinde bırakılması ve KİT'lerden bütçeye yapılan ödemelerden oluşmaktadır.

KİT'lere yapılan sermaye ödemeleri; merkezi yönetim bütçesinden KİT'lere nakit sermaye transferi yapılması, Hazine-KİT borç alacak ilişkileri çerçevesinde Hazine'ye olan borçlarının ödenmemiş sermayeye mahsup edilmesi ya da Özelleştirme Fonu'ndan yapılan ödemelerle gerçekleştirilmektedir. 2016'da Hazine ve Özelleştirme İdaresi tarafından gerçekleştirilen sermaye ödemesinin tutarı 7.8 milyar TL olmuştur. Bu tutarın 6,1 milyar TL'sini TCDD, 920 milyon TL'sini Türkiye Taş Kömürü Kurumu (TTK)'ya, 310 milyon TL'sini Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'ya, 250 milyon TL'sini Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)'e, 33 milyon TL'sini Makine ve Kimya Endüstrisi(MKE)'ye, 25'er milyon TL'sini Et ve Süt Kurumu (ESK) ve ÇAY-KUR'a sermaye ödemeleri oluşturmaktadır.

KİT'ler, vergi ve diğer kanuni yükümlülüklerin dışında Hazine'ye iki şekilde katkı yapmaktadır. Birincisi, sermayedar olmanın bir sonucu olarak, ilgili mevzuata göre hesaplanıp Hazine'ye yapılan temettü ödemeleri, diğeri ise, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 78'inci maddesi uyarınca gayri safi satış hasılatının en fazla %15'ine kadar olmak üzere yapılan hasılat payı ödemeleridir.

Bu ödemeleri yapacak KİT'ler ve ödeme oranları 30.12.2005 tarih ve 2005/9916 sayılı ve 29.12.2006 tarihli ve 2006/11442 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları ile Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü, Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ), Devlet Malzeme Ofisi (DMO) ve Türkiye Petrol Anonim Ortaklığı (TPAO) olarak belirlenmiştir.³³

³³ Sayıştay Raporu, a.g.e., s.27

2016 yılında dönem kârları toplamının %101 oranında 18 milyar TL artış göstermesi nedeniyle, Hazine adına tahakkuk eden temettü tutarı geçen yıla göre %14 oranında 539 milyon TL fazla gerçekleşmiştir.

KİT'lere yükümlü sıfatıyla tahakkuk ettirilen vergi tutarı, 2016 yılında bir önceki döneme göre %74,5 oranında fazlasıyla 14,2 milyar TL olarak gerçekleşmiş olup, 529,6 milyar TL tutarındaki Türkiye vergi hâsılatının %2,7'sine tekabül etmiştir. 2016 yılında 379,5 milyon TL'si DHMİ'den, 153,6 milyon TL'si TPAO'dan, 102 milyon TL'si Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü'nden, 77 milyon TL'si de DMO'dan olmak üzere değinilen dört kuruluştan Hazine adına toplam 712 milyon TL tutarında hasılat payı tahakkuku yapılmıştır.

2.4.7. KİT'lerin Özelleştirilmesinin Başlıca Amaçları

2.4.7.1. İktisadi Amaçlar

Serbest Piyasa Ekonomisini Güçlendirmek: Genel anlamda özelleştirmenin esas amacı; serbest piyasa ekonomisini güçlendirme ve ona işlerlik kazandırmaktır. Özelleştirme ile birlikte serbest piyasadaki rekabet kurumu işlerlik kazanacak kaynak dağılımı ve kullanımında etkinlik sağlanacaktır. KİT'lerin tekelci statüde olması ve iflasa tabi olmaması nedeniyle fiyat ve kalite bakımından piyasa taleplerine karşı duyarsız olmalarına neden olmaktadır ki, bu nedenle KİT'ler gelişen teknolojiye ayak uydurmak, verimliliği artırmak, kaliteyi iyileştirmek, maliyet ve fiyatı düşürmek gibi bir takım ekonomik yaptırımlara başvurmaz.

Bu noktada özelleştirme politikası, KİT'lerin piyasa şartlarına faaliyet göstermelerini sağlayarak, devletin ekonomiye yaptığı müdahalelerin ekonomik yaşamda istikrarsızlık ve dengesizliklere neden olan aksaklıkları giderilebilecek, serbest piyasa ekonomisi güçlenecek ve rekabete açılan KİT'lerde de üretim ve kalite artışı sağlanabilecek ve böylece de serbest piyasada daha fazla yol alınmış olunacaktır.³⁴

³⁴ <https://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik-bilgi-bankasi/974727-ozellestirmenin-amaclari.html>
Erişim Tarihi : 20 Mayıs 2017

Ekonomide Verimliliği Artırmak: Kamu sektörüyle özel sektörün verimlilik açısından kıyaslamasında, kamu sektörünün özel sektöre göre daha düşük bir verimlilik ortalamasına sahip olduğunu görürüz. Bu durumun esas sebepleri arasında kamu sektörünün teknolojiyi yeterince takip edememesi, gerçek amacın kârlılık olmaması bürokrasinin hantallığı işgücü ve emek maliyetini yükselten siyasi güdümlü istihdam politikası nitelikli eleman yetersizliği vb. nedenler sayılabilir.³⁵

KİT'lerin böylesi bir durumda çalışması, ekonomideki verimliliği azaltır. KİT'lerin özeleştirilmesiyle birlikte kaynak kullanımında optimalın sağlanması, verimliliğin yükseltilmesi ve enflasyonist etkenlerin azaltılması amaçlanmaktadır, ayrıca kamu sektörünün sınırlanması da verimliliğin yükseltilmesine katkıda bulunacaktır.

Gelir Dağılımını Düzenlemek: Gelir dağılımında değişikliğe gidilerek servetin tabana yayılmasını sağlamak mümkündür. Ulusal servet kamudaki mevcut sermayenin yeniden dağıtılması suretiyle geniş halk kitlelerine yayılabilmektedir. Kârlılık oranı yüksek olan KİT'lerin hisse senetlerinin çalışanlara yönetici ve küçük tasarruf sahiplerine belli avantajlarla satılması, bu kesimlere bir çeşit gelir transferinin sağlanmış olması anlamına gelmektedir.

Bu durum ise, hisse senetlerinin bir taraftan mülkiyetin tabana yayılmasını sağlarken, diğer taraftan ise kamu işletmelerinin çalışanlarına ve bölge halkına satılması, iş verimliliğinin artmasına ve bölgesel kalkınmaya yardımcı olacaktır.

Döviz Girişi Sağlamak: Özelleştirmenin bir diğer önemli amacı ülkeye yabancı sermaye girişini sağlamaktır. Yabancı sermaye bir ülkeye doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımlar olmak üzere ikiye ayrılır. Doğrudan yatırım, bir firmanın yabancı bir ülkede yaptığı direk yatırım toplamıdır. Portföy yatırım ise; tasarruf sahibi yabancıların faiz ve temettü geliri elde etmek için uluslararası borsalarda menkul kıymet satın almalarıdır diye tanımlanabilir.

³⁵ Ebru Öztüm Tümer, Türkiye'de Özelleştirmenin Ücret ve İstihdam Üzerindeki Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, S.B.E.Ç.E.K.O Anabilim Dalı, Ankara, 2004, s.23.

Yabancı sermaye girişi ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir katkı sağlarken gelişen teknoloji ile birlikte, KİT'lerin verimlilik düzeyi yükselecek ve uluslararası piyasalarla bütünleşmesi sağlanacak, sonuçta gerek dolaysız yatırımların, gerekse portföy yatırımlarının özelleştirme ile ülkeye içine çekilerek döviz girişi mümkün hale getirilebilecektir.

KİT'lerdeki Gizli İşsizliğin Ortadan Kaldırılması: KİT'lerin zarar etmesinde, üretim maliyetlerinin artmasında en büyük pay personel giderlerine aittir. Gereğinden fazla istihdam, politik yandaşlık üst düzey yöneticilerin seçiminde ve işçi alımında etkili olmaktadır. Bu yüzden KİT'lerde gizli işsizlik mevcuttur. KİT'lerin özelleştirilememesi sonucunda bu durum giderek artmakta buna paralel olarak gizli işsiz sayısı yükselmekte ve bu da KİT zararlarını büyötmektedir. Özelleştirmenin ülkemiz açısından en önemli nedenlerinden birisi de bu durumun ortadan kaldırılması amacıdır.

2.4.7.2. Mali Amaçlar

Kamu Sektörünün Dış Finansman İhtiyacını Azaltmak: Özelleştirme ile birlikte KİT'ler tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları serbestçe belirlenebilecek, KİT yöneticileri politik-siyasi baskılardan uzak ve maliyetlere göre mal ve hizmetlerin fiyatını belirlediği sürece dış finansmana ihtiyaç duyulmayacak veya azalacak, ayrıca kamu sektöründe küçölme olacağından doğrudan KİT'lerin hazine üzerindeki yükü hafifleyebilecektir.³⁶

Hazine'ye Gelir Sağlamak: Devlet elindeki mevcut KİT'lerini satarak belli bir gelir elde edebilir. KİT'lerin satış işleminden elde edilen gelir, büyük iç ve dış kaynak açıklarıyla karşılaşılan ölkelerde Hazine'yi rahatlatılabilir.

Enflasyonla Mücadele: Kamu teşebbüslerinin bazen gelirleri giderlerini karşılamakta zorluk yaşayabilir ve bütçe açık verebilir. Bu açıklar sübvansiyon ve borçlanmalarla giderildiğinden genel bütçe üzerindeki yükleri artmakta ve bu durum ürettikleri mal ve hizmet fiyatlarını yükseltmekte dolayısıyla KİT zamları enflasyonun kaynağı haline gelmektedir.

³⁶ E.Öztüm Tümer, a.g.e.,s.26.

Bu noktada özelleştirme, kamu kesimi açıklarının giderilerek, enflasyonun düşürülmesinde önemli bir politika olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, piyasaya rakip firmaların girmesi ve KİT'lerin Hazine üzerindeki baskısının azaltılması ile devamlı fiyat artışlarının önlenmesi amaçlanmaktadır.³⁷

2.4.7.3. Sosyal Amaçlar

Gelir Dağılımını İyileştirmek: Bilindiği üzere bütün ekonomilerde gerek ekonomik konjonktür gerekse siyasi ve ideolojik etkenlerden, gelir dağılımında dengesizlik ve adaletsizlik söz konusu olabilmektedir. KİT'lerin varlığı ve bazı özel teşebbüslere yapılan teşvikler bu dengesizliği daha da artırmaktadır. Bu dengesizliği gidermek adına, KİT'lerin hisse senetlerinin çalışanlarına ve yöneticilerine satılması ve bu bağlamda sosyal özelleştirme denilen kavramla birlikte sermaye mülkiyetinin tabana yayılması sağlanarak daha geniş bir kesimin kamu işletmelerinin mülkiyetine ortak edilmesi ülkenin milli gelirine olumlu katkı yapacaktır.

Devletin Temel İşlevlerine Kaynak Sağlamak: KİT'lerin özel sektöre göre yüksek maliyet ve düşük verimlilikte çalışıyor olması, ekonomi ve sanayinin yapısında olumsuz durumlara yol açabilmektedir. Devletin asli fonksiyonlarının bu kaynaklara aktarılması devlete fazladan bir külfet getirmekte, işte bu külfetin özelleştirme yoluyla aşılabileceği düşünülmektedir.

2.4.7.4. İdeolojik ve Siyasal Amaçlar

KİT'lerin özelleştirilmesindeki ideolojik amaçlar devleti küçültmek, demokratikleşmeyi sağlamak, uluslararası talepleri karşılamak ve sendikaların siyasi gücünü azaltmak şeklinde sıralanabilir.³⁸ Devletin küçültülmesinden kasıt, devletin piyasaya olan bağıını kısmen ya da tamamen koparmak, bunun yanında özel sektörün pek girmek istemediği eğitim, sağlık gibi kamusal ve yarı kamusal mal/hizmetlerin

³⁷ Alper Tunga Akpınar, Özelleştirme Karşısında Sendikaların Tutumları, (AB İle Türkiye Arasında Bir Karşılaştırma), **Yüksek Lisans Tezi**, Celal Bayar Üniversitesi, S.B.E. Maliye Anabilim Dalı, Manisa, 2002, s.22.

³⁸ Alper Tunga Akpınar, a.g.e., s.24.

üretimesinde rol almasını sağlamak ve böyle olduğu takdirde kamu sektörünün girişim payının azalmasının sağlanmasıdır.³⁹

İkinci amacı olan demokratikleşmeyi sağlamak ise, kamu kesimi ile özel tekeller arasında yani demokrasi ile tekeli kapitalizmin arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmaktır. Bireyleri siyasi alandaki özgürlüklerinin sadece özel mülkiyet sahipliğine bağlı olarak gerçekleşebileceğini ileri süren Yeni Sağ'ın temsilcilerine göre; devletin güç alanı daraltılırsa, bireyler ve firmaların güç alanı genişler ve böylece denk güçlerin siyasi hayattaki mücadelesi demokratikleşmeyi beraberinde getirir.⁴⁰ Üçüncü amaç olan uluslararası talepleri karşılamakta ki, durum Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi finans kuruluşlarının borç verme ve kredi sunma işlemlerinde özelleştirmeyi önermesi ve teşvik etmesi, yapısal uyum programlarının özelleştirmeyi esas alması ve hatta kredi veya borç vereceği ülkelerde KİT'lerin de özelleştirilmesinin dahil etmesi aslında ideolojik bir amaca hizmet etmek olmaktadır.

Son amaç olan sendikaların gücünü zayıflatmak ise; kamu teşebbüslerinde sendikalar güçlüdür ve siyasi karar alma mekanizmalarında etkin bir role sahiptir. Özelleştirme ile kamu işletmelerindeki işçiler sendikalardan bir şekilde uzaklaştırılacak, işgücü ve istihdam azaltılacak ve sosyal hakların kısıtlanmasıyla birlikte bu işletmeler yeni sahiplerine onların istediği biçimde teslim edilmesi sağlanmış olacaktır.⁴¹

KİT'lerin özel kesime devredilmesi durumu, kapitalist düzende uygun ve mantıklı gözükmemektedir. Siyasi tercihler de özelleştirmenin önemli nedenlerinden biri olmakta, karar alıcılar KİT'leri ülke ekonomisi için zararlı bularak siyasal tercihlerini özelleştirme yönünde kullanabilmektedir. Bunun yanında özel iş çevreleri de, KİT'lerin özelleştirilmesi adına bazı siyasi partileri destekleyebilmekte ve ayrıca IMF, Dünya Bankası ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi dış kurumlar sistem olarak KİT'lere karşı çıkmakta ve özelleştirme lehindeki düşünceleri desteklemektedirler.

³⁹ Can Yeşilada, Özelleştirme Devleti Asli Görevlerinde Özelleştirmektir, 1993, s.22.

⁴⁰ Michael Beesley, Stephen Littlechild, **Privatization: Principles, Problems, Priorities**, London, U.K., (Edt. Michael E.Beasley), First Published, 1983, s.297.

⁴¹ Alpaslan Işıklı, **Özelleştirme ve Sendikalar**, Ankara, 1990, s.50.

3. ÖZELLEŞTİRME VE ÖZELLEŞTİRMENİN KAVRAMSAL BOYUTTA DAR VE GENİŞ TANIMLARI

3.1. Özelleştirme Nedir?

Özelleştirme; en yaygın ve genel anlamda "Kamunun sahip olduğu ticari ve sinai teşebbüsler ile varlıkların mülkiyet, yönetim ve denetimlerinin tamamen veya kısmen özel kişi ve kuruluşlara devredilmesidir".⁴² Bir başka tanıma göre ise; devletin asli görevleri kapsamındaki adalet ve güvenliğin sağlanması ile ilgili harcamaları yapması ve özel sektör tarafından gerçekleştirilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin ise pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesidir.⁴³ Özelleştirme kavramına mülkiyet kamuda kalmak üzere işletme hakkının devri, kiralama, yap-işlet-devret, Kamu-Özel İşbirliği ve benzeri uygulamaları da eklemek gerekmektedir.

Özelleştirmenin, aslında tam bir tanım karşılığının olduğunu söylemek zordur, çünkü bu kavram sadece ekonomik bir kavram olmayıp, hukuk, sosyoloji ve siyaset gibi diğer bazı bilim dallarını da içine aldığından, net bir ifade açıklaması yapmak kavram farklılığı meydana getirecektir.

Özelleştirmenin ülkemiz açısından önemi, 1980'lerden sonra hız kazanmış ve bu yönde bazı önemli adımlar atılmıştır. Öncelikli olarak merkezi düzeyde yani KİT'ler için özelleştirme ve hemen ardından yerel kamu hizmetleri sunan yerel yönetim birimleri için de özelleştirme gündemdeki yerini korumuştur.

Özelleştirmenin birçok bilim dalına girdiğini yukarıda belirtmiştik. Bu kapsamda; ekonomi, işletme ve yönetim, hukuk, siyaset gibi temel disiplinlerin içinde olduğunu geniş anlamda devletin bazı iktisadi faaliyetlerinin mümkün olduğu ölçüde

⁴² ÖİB, **Rakamlarla Özelleştirme, Türkiye'de ve Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Özelleştirme Fonu'nun Kaynak ve Kullanımları**, 2012, s.7 Ankara, Der: M.Necati DOĞAN, Finansman ve Fon Yönetimi Daire Başkanı

⁴³ Eyüp Zengin, **Yerel Hizmetlerin Üretilmesinde Yeni Yaklaşımlar: Özelleştirme Yöntemleri**, **Basılmamış Doktora Tezi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi S.B.E., 1996, ss.2-3.

asgariye indirmesi, dar anlamda ise kamu iktisadi teşebbüslerinin mülkiyetinin özel kesime devredilmesidir şeklinde tanımlanabilir.

3.1.1. Özelleştirmenin Dar Anlamda Tanımı

Dar anlamda özelleştirme en temel ifadesiyle, KİT'lerin özel sektöre devredilmesidir. Bu kavram, kamu mülkiyetindeki teşebbüs, hizmet ve malların el değiştirilerek özel kesime aktarılması şeklinde de tanımlanabilir. Ülkemizdeki anlayış ise, KİT'lerin mülkiyet ve yönetiminin özel kesime devredilmesi, kısaca özel şahıs ve şirketlere satılması biçiminde algılanmaktadır.

Özel sektöre mülkiyeti devredilen KİT'lerin yönetiminin de özelleştirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda, KİT'lerin mülkiyetinin çoğunun yani %51'den fazlasının devir edilmesi gerektiği görüşü ortaya çıkmaktadır. Dar anlamda özelleştirmede ayrıca doğrudan satış ve hisse senedi yoluyla satış yöntemi kullanılmaktadır.

3.1.1.1. Doğrudan Satış Yöntemi

Doğrudan satış yönteminde çeşitli kamu kuruluşlarının aktifleri kısmen veya tamamen satışa arz edilmektedir. Bu yöntem için kamu kuruluşlarının mali yapısının yeterli olması, sermayelerinin ve aktiflerinin yüksek olmaması özelleştirme işlemini kolaylaştırır. Bununla birlikte bu yöntemin, sermayenin yetersizliği, yönetimdeki kişilerin ilgisizliği ve özelleştirmeye ilgili yetersiz bilgi ile maliyetli olması bazı dezavantajlarının olduğunu göstermektedir. Avantajları ise; yabancı sermaye girişlerinin sağlanması, yönetime işletme dışındaki bazı kişilerin sahip olması nedeniyle etkinliğin artması ve devlet varlığının en yüksek değeri veren kişilerce satın alınması olarak sayılabilir.⁴⁴

⁴⁴ A.Kemal Çelebi ve Diğerleri, a.g.e., 2013, s.86-87

3.1.1.2. Hisse Senedi Yoluyla Satış Yöntemi

Kamu kuruluşlarının tamamı veya bir kısmı bireylere veya özel kuruluşlara hisse senetleri aracılığıyla devredilir. Bu yöntemin uygulanabilmesi için KİT sermayesinin hisselerle bölünmüş, sermaye şirketi statüsünde olması gerekmektedir. Satışta hisse senetleri ve aracı kuruluşlar eliyle ya da doğrudan tasarruf sahiplerine satılır ve kişi başına hisse senedi sınıflandırılabilir, belirli gruplara öncelikler sağlanabilir.

3.1.2. Geniş Anlamda Özelleştirmenin Tanımı

Geniş anlamda özelleştirme devletin ekonomik alanda faaliyetlerinin kısıtlanması veya tamamen sonlandırılması olarak tanımlanmaktadır.⁴⁵ Bir başka tanıma göre ise; *"Mülkiyetin göreceli ya da tümüyle satılması söz konusu olmadan işletme hakkının hatta yalnızca yönetimin devri ile de gerçekleştirilebilir"*.⁴⁶ Geniş anlamda özelleştirme kavramının içine devletin çeşitli şekillerde (Yasal, doğal) oluşturduğu mal ve hizmet üretimindeki kamusal tekellerin kaldırılması, bazı kamu hizmetlerinin fiyatlandırılması, bu mal ve hizmetlerin finansmanının özel kesimce sağlanması, KİT'lerin mülkiyet devrinin yanı sıra özel kesime kiralanması, deregülasyon (Kurumsal serbestleşme) gibi unsurları içermektedir. Özetlenecek olursa; bir bütün olarak devletin ekonomik faaliyetlerinin sınırlandırılmasını ve ekonomide piyasa güçlerinin etkili kılınmasına ilişkin bir kavram olarak ortaya çıkmakta, mülkiyetin devri dışındaki uygulamaların geniş anlamda özelleştirme tanımı oluşturduğu söylenebilir ki; buna özelleştirme benzeri uygulamaları denilmekte ve örnekleri arasında imtiyaz devri, kiralama yöntemi, gelir ortaklığı yöntemi gibi özelleştirme alternatifleri eklenebilir.

Geniş anlamda özelleştirme biraz daha irdelenecek olursa;

1. Kamu kurum ve kuruluşlarının özel kesime kiralanması,
2. Bir mal veya hizmetin üretim ve dağıtımını sağlamak üzere özel kişilere imtiyaz verilmesi (Örneğin; kamu tekelindeki elektrik dağıtım işinin bir

⁴⁵ C.Can Aktan, a.g.e., 1994, s.70.

⁴⁶ Bülent Serim, *Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Özelleştirme*, Ankara: İzgi Yayınevi 1996, s.26-28

özel şirkete imtiyaz olarak verilmesi halinde özelleştirme söz konusu olmaktadır),

3. Yönetimin özel kesime devri (Yönetimin özele devri de özelleştirme statüsünde değerlendirilmektedir),
4. Mal ve hizmet üretimindeki kamusal tekellerin kaldırılması. (Tekel idaresinin örneğin rakı üretimi üzerindeki monopol hakkının kaldırılması ile birlikte birçok özel kesim kuruluşu rakı üretimine girmiştir.)

Daha önce bahsedilen (Dar anlamda özelleştirmede) özelleştirme yöntemlerinde doğrudan, satış hisse senedi yoluyla satış ve bunlara ilaveten blok yöntemiyle ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) satılması yöntemleriyle yapılan özelleştirmeler aşağıdaki Tablo-10'da sunulmuştur.

Tablo 10
1986-2018 Dönemi Özelleştirme ve Kamu Kurumlarına Devir Uygulamaları Tutarı (ABD Doları)

Yıllar	Blok Hisse	Tesis/Varlık	Hisse	BORSA'da	Yarım Kalmış	Kamu Kurumlarına	TOPLAM
	Satışı	Satışı	Halka Arzı	Hisse Satışı	Tesis Satışı	Bedelli Devir	
1986	710.394				244.501		954.895
1987	265.625				305.556		571.181
1988	13.000.000			261.661	355.311		13.616.972
1989	121.197.123		13.090.225	411.451	781.437		135.480.236
1990				9.221.400	42.428		9.263.828
1991	43.828.268	20.000.000	320.579.994	165.366.745	307.521		550.082.528
1992	410.264.948		72.773.310	106.932.521			589.970.779
1993	365.198.396	28.413.766		12.616.957			406.229.119
1994	7.753.981	4.613.731	23.929.494	149.997.064			186.294.270
1995	370.906.865	160.916.370	332.824.239	66.562.788		20.455.382	951.665.644
1996	217.990.000	69.665.347		20.177.873		2.354.760	310.187.980
1997	251.150.000	210.484.179		1.988.800	1.810.488	2.073.297	467.506.764
1998	305.055.000	70.850.251				9.035.988	384.941.239
1999	7.137.821	11.189.586	632.651.612	2.122.293	521.550	19.479.693	673.102.556
2000	1.489.672.112	61.487.179				60.855.896	1.612.015.187
2001	500.000	56.141.547	1.104.520.664			63.159.549	1.224.321.760
2002		8.087.615				122.305.486	130.393.101
2003	16.770.000	121.236.755	168.371.170	237.711.271		8.744.721	552.833.917
2004	878.294.760	144.169.799		40.336.015		69.098.247	1.131.898.821
2005	7.103.944.301	348.128.723	191.279.167	157		30.013.471	7.673.365.818

Tablo 10'un devamı

Yıllar	Blok Hisse	Tesis/Varlık	Hisse	BORSA'da	Yarım Kalmış	Kamu Kurumlarına	TOPLAM
	Satışı	Satışı	Halka Arzı	Hisse Satışı	Tesis Satışı	Bedelli Devir	
2006	7.178.000.000	621.013.832	273.719.603	466.434.132		84.149.738	8.623.317.306
2007	812.000	2.292.759.019	207.820.151	5.181.739		124.003.838	2.630.576.747
2008	2.059.550.000	2.236.650.290	1.838.642.981	2.411.821		89.923.688	6.227.178.779
2009	2.265.000.000	5.728.896	1.873.081.209			4.256.263	4.148.066.367
2010	2.582.316.110	495.270.526				3.887.907	3.081.474.543
2011	575.000.000	776.960.629		216.636		6.457.498	1.358.634.763
2012	186.520.000	312.305.159				2.251.038	501.076.197
2013	8.631.493.523	3.834.809.255	2.519.616.050			19.178.261	15.005.097.090
2014		5.881.790.726		67.283		384.101.474	6.265.959.484
2015	4.216.828	1.937.011.293		2		54.811.675	1.996.039.799
2016		1.286.277.106		293		6.255.345	1.292.532.743
2017	141.486.375	507.975.783				95.024.830	744.486.988
2018	4.533.748	915.158.116		6.378.048		143.872.458	1.069.942.369
Toplam	35.232.568.178	22.419.095.477	9.572.899.869	1.294.396.951	4.368.792	1.425.750.504	69.949.079.771

17.07.2018 itibariyle.

Kaynak

http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Sayfalar/Detay/T%C3%BCrkiyede_%C3%96zelle%C5%9Firme_Uygulamalar%C4%B1/1489152956.html? ÖİB, 2018, Erişim Tarihi : 17.07.2018

Bu tabloda, 1986 yılından bu yana yapılan özelleştirmelerin yöntemin şekline ve elde edilen getiriye göre sıralamasına yer veriliyor. Türkiye’de özelleştirme uygulamalarında ağırlıklı olarak kullanılan ana yöntemin "**Blok Satışı**" olduğunu gösteriyor. Yaklaşık 70 milyar dolarlık özelleştirmenin yarısından fazlası blok satış yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bunu, tesis ve varlık satışı yöntemi izlemektedir. En düşük getiri ise, yarım kalmış tesis satışından gelmiş görünüyor.⁴⁷

Tablonun gösterdiği önemli bir durum da 2011 ve 2012 yıllarında yaşanan ivme kaybıdır. Küresel krizin etkilerinin arttığı bu yıllarda, özelleştirme hız kesmiş görünüyor.⁴⁸

3.1.3. Özelleştirmeye İlgili Bazı Kavramlar

Özelleştirmeye ilgili bazı kavramlar bulunmaktadır. Bunlar: Liberalizasyon, Deregülasyon, Denasyonalizasyon ve Desentralizasyon kavramlarıdır. **Liberalizasyon**, piyasada fiyat ve miktar kontrollerinin kaldırılması veya azaltılmasıdır. Bu bir bakıma piyasanın rekabete açılmasını ifade eder. Özelleştirme, liberalizasyonun bir alt birimi gibidir. Örneğin; kamu tekellerinin özel firmalara açılması bir çeşit özelleştirme olup aynı zamanda liberalizasyonu da içine almaktadır.

Liberal ilkelere göre hareket eden bir hükümet ilk iş olarak; piyasa mekanizmasının iyi bir şekilde işlemesi için ekonomik düzenin hukuki çerçevesini oluşturması gerekmektedir. Piyasa mekanizmasının etkin işleyişi için devletin görünür eli gerekli olmakta ama bu el piyasaya fazla müdahale etmeyecek tarzda olmalıdır.

Deregülasyon: Bu kavram rekabet üzerindeki yasal kısıtlamaların hukuki, idari veya ekonomik düzenleme ve kontrollerinin gevşetilmesi veya kaldırılmasıdır. Müteşebbislerin piyasaya girişlerinin daha kolay hale getirilmesi çabalarıdır. Deregülasyonun yapıldığı ülkelerde yasal düzenlemelerle birçok alanda devlet tekeli kaldırmakta, mal ve hizmetlerin üretim ve sunumunda özel kesimde yer alması sağlanmaktadır. Bu anlamda deregülasyon, özelleştirme mantığı ve politikasının

⁴⁷ www.oib.gov.tr, Yayınlar, **Faaliyet Raporları**, 1986-2018 Dönemi, Erişim Tarihi: 17.07.2018

⁴⁸ http://www.mahfiegilmez.com/2012/08/ozellestirme-dar-anlamda-kamukesimi.html Erişim Tarihi: 19.07.2018

ayrılmaz bir paçası, piyasada rekabetin yerleştirilmesini ve kaynak kullanımında verimliliğin artırılmasını amaçlamaktadır.

Denasyonalizasyon: Bu kavram, hem millileştirilmiş mal ve hizmet üretim birimlerinin özel sektöre satışına, hem de eğitim sağlık ve sosyal hizmetler gibi alanlarda kapsamlı kamu tedarikinin tedrici (yavaş yavaş) olarak azaltılmasına işaret eder. Bu kavramın aynı zamanda, bir KİT'in en az %51 hissesinin özel sektöre transfer edilmesi olarak da tanımlanabilir. Kısaca kamuya ait bir teşebbüsün varlıklarının bireylere veya özel şirketlere satışına bir çeşit atıfta bulunmak girişimidir denebilir. Bu uygulama ilk defa, 1961'de Almanya'da Volkswagen otomobil fabrikasının ve 1965'te VEBA şirketinin çoğunluk hisselerinin özel sektöre devri sürecinde ortaya çıkmıştır.⁴⁹

Desentralizasyon: Merkezi hükümetin görev ve sorumluluklarının yerel otoritelere yayılmasını ifade eder ki; özelleştirme tedbirine atıfta bulunarak, merkezi hükümetin gücünü ve büyüklüğünü azaltmayı amaçlayan bütün faaliyet türlerini kapsayacak şekilde geniş kullanıma sahip bir kavramdır.

3.2. Özelleştirmenin Amaçları

Çeşitli ülkelerde hükümetler tarafından kanuna dayandırılarak ortaya konan özelleştirme uygulamalarının ve buna bağlı olarak ortaya çıkan politikaların değişik amaçlar taşıdığı bilinmektedir.

3.2.1. Makro Ekonomik Amaçlar

Devletin makro ekonomik amacı olarak, özelleştirmede yapmayı düşündüğü yapı esas itibarıyla devletin piyasadaki ağırlığını azaltmak, piyasa mekanizmasını yeniden düzenlemek ve böylece ekonomik verimliliği ve sistemi yeniden revize (gözden geçirilmesi) edilmesini sağlamaktır.

⁴⁹ Cengiz Yavillioğlu, Güven Delice ve Onur Özsoy, **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif**, Ankara, T.C.Başbakanlık ÖİB, 1.Cilt, 2010, s.25.

Başlıca makro ekonomik amaçları ise; sermaye piyasasını geliştirmek, servetin tabana yayılmasını sağlamak, ekonomik etkinliği ve verimliliği sağlamak, serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek ve devletin yönetim yükünü azalmak şeklinde sıralanabilir.⁵⁰

3.2.1.1. Sermaye Piyasasını Geliştirmek

Sermaye piyasasında istikrarlı bir ortam için öncelikle işler vaziyette bir ekonomiye ve yeterli hisse senedi arz ve talebini yönetebilecek aracı kurum/kuruluşlara ihtiyaç vardır. Özelleştirme ile piyasaya hisse senedi çıkarılarak sermaye piyasasında arza yeterli hisse senedi sağlanmasıyla gelişim sağlanmış olur. Ekonominin geliştirilmesi için tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi gerekmekte, bu kapsamda tasarrufların geniş tabanlı sermaye piyasaları vasıtasıyla yürütülmesi, bunun içinde bu piyasaların geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Hükümetler, hisse senetlerini özelleştirerek yatırımcıların piyasaya ve yatırım durumlarına olan ilgisini cezbetmekte ve böylece sermaye piyasalarını gelişimi hızlanmaktadır. Bu durum aynı zamanda da ekonominin işlerlik durumunu yani iktisadi büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde, sermaye piyasasının eksikliğini duyduğu en önemli şey, yeterli menkul değer arzıdır. Kamusal değerlerin sermaye piyasasına aktarılması ile hem özelleştirmenin ilk adımları atılacak, hem de sermaye piyasası arz ve talep dengesinin geliştirilmesi sağlanacaktır.⁵¹ İktisadi üretim birimlerinin paylara bölünüp hisse senedi olarak satılması ile yönetim ve mülkiyet özel şahıs ve kurumlara devredildiğinde sermaye piyasasına katkı yaparak bu piyasanın gelişimine yardımcı bir unsur olacaktır ki bu durum tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi kolaylaştıracaktır.

Özelleştirilen hisse senedi uzun dönemde sermaye piyasasının gelişimine etki yaparken, diğer yandan gelir ve refah dağılımının iyileştirilmesi için faydalı olan hissedar olmayı yaygınlaştırmaktadır. Bu duruma; İngiltere'de British Telecom'un satışlarında hisselerin küçük yatırımcılar tarafından alınması için az sayıda hissenin

⁵⁰ Selim İnancılı, Fatih Yardımcıoğlu "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi" Sakarya Üniversitesi, Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar, 2010 (Prof Aytaç EKER'e Armağan), s.322.

⁵¹ M.Hulki Cevizoğlu, Türkiye'nin Gündemindeki Özelleştirme, İlgi Yayınları, İstanbul, 1990, s.16

alacaklılara taksitler halinde sunulması ve bu durumun da geniş imkanlar yaratarak, ilgilenen kişilerin sayısının yaklaşık iki milyona ulaşması örneği verilebilir.

3.2.1.2. Servetin Tabana Yayılmasını Sağlamak

Dünyadaki hiç bir ekonomide gelirin ve servetin eşit dağıldığını söylemek mümkün değildir. Gelirin ve servetin büyük bir kısmı bazı belli kişi veya kurum/kuruluşların elinde tutulmaktadır. Buna ilaveten devlet tarafından KİT'lerin kurulup işletilmesi özel teşebbüslere teşvik tedbirlerinin sunulması bazı çok zengin kişi veya kişilerin ölümünden sonra geri kalanlara büyük miktarlarda miras bırakılması vb. nedenler de gelir ve servet dağılımında önde gelen bazı etkenlerden olmaktadır.⁵²

Bu durumu bertaraf etmek için; KİT hisse senetlerinin gelir ve serveti düşük olanların satın alması, özendirici bazı tedbirlerin sunulması ve onlara öncelik verilmesi gerekir. Kârlılık oranı yüksek devlet işletmelerinin özelleştirilmesi yoluyla bir yandan gelir dağılımının iyileştirilmesi, diğer yandan işletmelerdeki verimliliğin artışı ile elde edilen kârların düşük gelir guruplarına aktarılması sağlanmış olmaktadır.

Bütün bu anlatılanlar ışığında, gelir dağılımının iyileştirilmesi ile birlikte sermaye mülkiyetinin tabana yayılması sağlanırken, halka hisse senedi satımı da bu söz konusu kesimler için gelir anlamına gelmektedir.

3.2.1.3. Ekonomik Etkinliği ve Verimliliği Artırmak

Kamu sektörü yapısı itibariyle sadece kârlılık taşımaması, ancak kârlılık boyutu olarak gelir (Para) den ziyade "Sosyal Fayda" (Toplumsal tümüne yönelik üretilen mal/hizmetler) kuramına yönelmesi üretkenliği ve verimi düşürmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, kamu sektörü maliyeti özel sektör maliyetinden daha yüksek olabilmektedir. Özel sektörle kamu sektörü karşılaştırılacak olursa; özel sektörde çalışan sayısı daha az olmakla birlikte makineleşme ve diğer teçhizatlar insanlara yardımcı olmakta, bu durum bir bakıma pazarın yapısıyla ve disipliniyle ilişkili olduğundan ileri gelmekte, kamu sektöründe ise daha fazla çalışan olmakla birlikte makine ve teçhizat

⁵² TUSİAD, a.g.e. "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları" Yayın No: TUSİAD.T. 92.1.148, Ocak 1992, s.25.

miktarı nispeten az ve müşteri tercihi ve zorlaması olmadığından verimliliği düşük olmaktadır.

Verimliliği yükselterek yapılacak özelleştirme sonrasında kamu sektörü biraz daralacak, ancak piyasada ve dolayısıyla ekonomide canlılık artacak, bunun akabinde ise, verimlilik ve etkinlik de artacaktır. Devlet kamu sektörüne oldukça fazla yatırımlar yapmış, ama devlet yönetimindeki bazı anlayışlar ve aksaklıklar devletin iyi bir kâr marjını yakalamasını engellemiştir. Özelleştirme ile birlikte yanlış yönetim ve aksaklıklar ortadan kalkacak, devlet işletmelerinin etkin bir yapıya sahip olması sağlanacaktır. Özel sektörün başta kâr ve verimlilik esasına göre çalıştığı düşünülürse, kamu sektörüne göre KİT'ler, özelleştirildiği zaman daha etkin bir hale gelecektir.⁵³

3.2.1.4. Serbest Piyasa Ekonomisini Güçlendirmek

Özelleştirme uygulamasının, esasen serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek ve ona işlerlik kazandırmak gibi bir misyonu vardır. Özelleştirmeye beraber rekabet politikası hız kazanacak, işletmeler daha fazla üretim yarışına girecekler sonuç itibarıyla ekonomide verimlilik ve üretkenliğin artacağı kabul edilmektedir.⁵⁴

Özel sektör piyasa mantığında fiyat, kârlılık, verim ve etkinlik ön plana çıktığından dolayı serbest piyasa ağırlıklı mekanizmayla çalışmakta, ancak bu durum devlet işletmelerinde kârlılıktan ziyade sosyal fayda mantığıyla çalıştığından fiyat ve kalite yönünden piyasa taleplerine duyarlı olamamaktadır. Devlet işletmeleri yapısı gereği iflas etmeme, zarar etmeme ve piyasa paylarını kaybetme endişesi taşımamaları gibi devlet güvencesini taşıyan kriterlere sahip olduğu için serbest piyasa düzenine ve piyasa taleplerine duyarlı olmak gereğini duymaz.

Bahsedilen sebeplere ilaveten; devlet işletmelerinde fiyatı ve maliyetleri düşürmek uygulamaları hantal bir yapıda olduğu için benzer şekilde serbest piyasa yapısına ayak uyduramamaktadır. Özelleştirme ile birlikte bu hantal yapı, bir bakıma

⁵³ Cemil Güler, *Özelleştirmenin Ekonomik Boyutu, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri : SEDAŞ Örneği*, Sakarya Üniversitesi, S.B.E. Ağustos 2006, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.16.

⁵⁴ TUSİAD, a.g.e., s.24.

hızlanacak ve devlet eliyle yürütülen işletmeler kendi faaliyetlerini büyütecek ve daha verimli bir hale gelmesi sağlanarak serbest piyasa ekonomisi ilerleyip güç kazanacaktır.

Serbest piyasada tüketiciler için en önemli avantaj işletmelerin birbiriyle rekabet içinde olmaları ve bu durumu tüketici memnuniyeti açısından yansıtabilmeleridir. Hükümetin yurtiçi ve yurtdışı ticaret politikalarıyla kısıtlama ve müdahale yöntemleriyle rekabet politikası yavaşlayabilir ve iktisadi etkinlik ve verimlilikte benzer şekilde yavaşlayacağından dolayı bir tıkanma süreci yaşanabilir. Devlet işletmelerinin tekelci olduğu alanlarda özel ekonomiler pek fazla varlık gösteremeyecek dolayısıyla aksaklık piyasa ekonomisini verimini azaltacaktır. Tekellerde oluşan böyle bir etkinsiz kaynak kullanımı ve israfı sorunlarını aşmanın en etkin yolu, bu tür üniteleri rekabete açmaktır ki, böylece özelleştirme ile rekabetin yaratılabileceği, etkinsizlik ve israfın önlenebileceği ileri sürülmektedir.⁵⁵ Bunun sonucunda, serbest piyasanın canlanması dünya piyasalarına da açılma ve hatta onlarla azda olsa rekabet edebilme imkan sağlayabilir.

3.2.1.5. Devletin Yönetim Yükünü Azaltmak

Kamu sektörünün devlet eliyle yönetilmesi, zaman zaman aksaklıklara neden olabilmekte ve yönetim anlayışı piyasa ile rekabet edebilme adına yeterli olamamaktadır. Devlet, sahip olduğu işletmeleri siyasi sistemine dahil edebilmekte ve tekelci politikalarla kamu politikaları iç içe olmakta bu durum ise, devletin piyasa ile olan ilişkisine bir de yönetim zafiyetini ekleyerek büyük sorunlara neden olmaktadır.

Kamu sektöründe yönetim anlayışı aynı zamanda, iyi bir üretim planı doğrultusunda hareket etmeyi kısıtladığı için, verimin düşmesine ve belirlenen hedeflere ulaşılmasına engel teşkil etmektedir. Benzer şekilde yönetim zafiyeti atıl kapasitelerin oluşmasına, bu durum ise, özel sektörün faaliyet hızına ve verimine yetişmesinde engel oluşturmaktadır. Devlet kurumları yönetimdeki ağırlıklar ve verimsizlikten dolayı zaman kaybına neden olmakta dolayısıyla üretim satış aşamalarında zararlar ve gecikmeler ortaya çıkabilmektedir.

⁵⁵ Duygu Erdoğan, **Piyasa Ekonomisi ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi**, Marmara Üniversitesi, S.B.E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997 s.117

3.2.2. Mikro Ekonomik Amaçlar

Özelleştirmenin yukarıda bahsedilen makro amaçlarının yanı sıra bir de işletmelerde verimliliği, etkinliği ve kârlılığı yükseltmek, üretim kalitesini ve çeşitliliğini artırmak gibi mikro ekonomik amaçları vardır.

3.2.2.1. İşletmelerde Verimliliği Yükseltmek

Devletin özelleştirilen işletmelerinde, sosyal fayda durumundan ziyade kârlılığın en çoklaştırılması amaçlanır ki; serbest ve tam rekabet piyasasında varlığını devam ettirmesiyle birlikte otomatikman verimlilikte beraberinde artış gösterecektir. Özelleştirmeyle beraber, değişen yönetim anlayışında yeni yöneticiler hissedarlarla iyi bir iletişim içinde olmaları ve değişen ve gelişen piyasa şartlarıyla uyum içinde olmalarını sağlayacaktır.⁵⁶

Özel işletmelerin varlığının devamı ciddi bir üretim planlaması, yüksek kârlılık elde etme potansiyeline ve verimliliğin artırılmasına bağlıdır. Özelleştirme, bu sürekliliği sağlamada önemli bir etken olarak görülmektedir.

3.2.2.2. Üretim Kalitesini ve Çeşitliliği Artırmak

Kamudaki işletmeciler piyasayla ilişki içindeki müşteri veya tüketicilerin ilgi ve tercihlerinden etkilenmezler, halbuki özel sektör, müşteri tercih ve ihtiyaçları doğrultusunda üretim ve satış planlama/programlama zihniyetiyle hareket eder. Özelleştirme, işletmeleri kamu mantığından daha faal bir yapıya kavuşturmayı böylece ürün yelpazesinde piyasanın hakim olduğu sisteme uyum sağlayarak üretim kalitesini ve çeşitliliğini artırarak verimin ve kârlılığın da artmasını hedeflemektedir.

Bununla birlikte özel sektör gerek teknik gerekse yapı ve teknoloji bakımından kamu sektörüne göre daha dinamik bir karaktere sahip olmasının yanında özelleştirme sayesinde yerli ve yabancı dış sermayenin teşviki, işletme hakkı, kiralama ortak girişimler, leasingler ve en son teknolojinin katılımıyla çok daha aktif ve başarılı bir

⁵⁶ Cemil Güler, a.g.e., s.14

yönetime sahip olunması sağlanabilir. Özelleştirme bu faktörlere ulaşma konusunda oldukça önemli bir role sahip olmaktadır. Yukarıda bahsedilen özelleştirmenin makro ve mikro ekonomik amaçlarını bu şekilde özetlemek mümkündür.

3.2.3. Sosyal Amaçlar

Özelleştirmenin sosyal amacını, mülkiyetin sermayenin tabana yayılmasını ve halkla buluşmasını sağlamak olarak nitelenebilir. Sanayisi iyi durumda olan bazı ülkeler için servet dağılımında adaletsizlikler vardır ki; bu adaletsizliğin temelinde gelir dağılımındaki bozukluk yatmaktadır. KİT'lerin sermayesi paylara bölünür ve halka dağıtılırsa, bu adaletsizliğin önüne geçileceği düşünülmüş ve düşük gelir grubuna sahip insanlara da bu uygulama bir gelir transferi olarak kabul edilmiştir. Özelleştirme ile işçilerden diğer küçük birikim sahiplerine ve hatta yöneticilere kadar uzanan geniş halk kesimine gelir dağılımının düzeleceği göz önünde bulundurulmuştur.

Burada bahsedilen mülkiyeti tabana yayma aslında toplum gözünde meşru olarak gösterilmek istenmiş, ancak kapitalist sistemde sermayenin merkezileşmesi ve özelleştirmenin de, bunun önüne geçecek bir güce sahip olmadığı zaman içinde anlaşılmış ve sermayeyi halkla paylaşmanın aslında bir aldatmaca olduğu ortaya çıkmış ve halen günümüzde de tartışma konusu olarak gündemde olmaya devam etmektedir.

3.2.4. Siyasi ve İdeolojik Amaçlar

Özelleştirmede siyasi bir ideolojinin varlığı inkar edilemez ve bu siyasi süreçte bazı konuların da varlığı göz ardı edilemez. Bunlar;

1. Bürokratik etkinin azaltılması,
2. Kamu sektörünün faaliyet alanının yeniden tanımlanması,
3. Ekonomide belli bir grup veya partinin etkisinin azaltılması,
4. Çoğulcu sistemlerin teşvik edilmesi ve
5. KİT yöneticileri ve diğer yetkili kişilerin kamu mülkiyetini rüşvet ve yolsuzluğa sürükleyecek çeşitli faaliyetlerine yönelik fırsatların azaltılması çalışmaları.

Özelleştirme ile, devletin siyasi gücü ile ekonomik gücünün birbirinden ayrılması, diğer taraftan da bireylerin ekonomik gücünün arttırılmasına imkan verilerek demokratik bir halk yapısı ortaya çıkarılmış olacaktır. Burada dikkat çekici bir çelişki göze çarpar: Devlet ile demokrasi arasında icat edilen yapay bir çelişki, daha önemli olan asıl çelişki ise; kamu kesimi ile özel tekeller arasında yani demokrasi ile tekelci kapitalizm arasındadır.⁵⁷

Özelleştirmenin siyasal olarak başka amaçları, uluslararası sermayenin isteklerini yerine getirmek ve yapısal uyum programlarıyla beraber özelleştirmeyi bu programlara dahil etmek ve benimsetmek olarak söylenebilir. Amerika'nın da özelleştirmeye destek verdiği ve böylece dünya ekonomisini belli güç merkezlerinden planlama ve yönetme politikasının bir aracı olarak kabul ettirilmeye çalışıldığı gözlenmiştir.

3.3. Özelleştirmenin İktisadi Düşüncedeki Yeri ve Ortaya Çıkış Nedenleri

Özelleştirme kavramında, kapitalizmin etkisi tarihsel süreci içinde 1929 Büyük Bunalımı ve 1970'lerin başındaki Avrupa'da başlayan verimlilik ve kârların düşüşü yapısal bir krizi beraberinde getirmiştir. Özellikle 1929 bunalımından sonra, Keynesyen politikalarla bazı ülkeler yerli sanayiye iç pazarları kamu girişimciliğiyle sanayiye yönlendirmeye başlamış, talep doğurucu kamu harcamalarının artırılması ile ve biraz da devlet müdahalesinin etkisiyle kapitalizmde yaşayabileceğini savunmuştur. Keynesyen politikaları uygulayan ülkeler başarılı olmuş ve II.Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ekonomisinde bir canlanma, satın alma gücü efektif talep ve istihdam artışı ekonomide kendini göstermeye başlamış, ayrıca sol güçlerin iktidara gelmesi ve bazı şirketlerin kamulaştırılması KİT sisteminin gelişimine katkı sağlamıştır.

Büyük Buhran'dan yaklaşık 40 yıl sonra 1970'lere gelindiğinde, stagflasyon denilen işsizlik ve enflasyonun birlikte görüldüğü ve gerçek ortaya çıkış nedeninin 1960'lı yıllarda ABD'li kapitalist kesimin, Alman ve Japon rakipleriyle dünya ekonomisine karşılaşmaları ve ABD'nin gücünü koruyamamasının bir sonucu olarak

⁵⁷ Alpaslan Işıklı, "Özelleştirme Ne İçin?", **Toplum ve Hekim Dergisi**, Cilt: 9 Sayı: 62, Temmuz-Ağustos, 1994, ss. 27-37.

tekeli fiyatlarının ve kârlarının uyardığı yatırımların arz fazlalarına neden olması bunun da imalat sanayisindeki malların fiyatlarını ve kâr oranlarını aşağıya çekmesiyle son bulmuştur. Keynesyen politikalar bu durumun tedavisinde kullanılmaya çalışıldı, bunun için para ve maliye politikaları aktif hale getirildi, faizler düşürüldü kamu harcamaları artırıldı, vergiler düşürülmeye çalışıldı ve bu politikalar talebin yeniden canlanmasına önce tüketim artışına sonra üretim ve de yatırım artışına neden olarak bir iyileşme sağlanması amaçlanmıştı, ancak durum daha da kötüleşerek enflasyona neden oldu.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan, 1970'lerde özelleştirme kavramı ABD'de Ronald Reagan'ın ve İngiltere'de Margaret Thatcher'in seçilmelerinden sonra ivme kazanan muhafazakar ekonomik teorinin "Neo-Klasik" versiyonunun egemenliği altına giren iktisat politikaları devletteki bazı uygulamaların kaldırılmasına, finansal piyasaların bütünleşmesine ve ayrıca uluslararası ticaretin deregülasyonuna yani serbestleşmesine yol açmıştır.

Özelleştirme, iktisadi görüşlere göre farklılık göstermekle birlikte genel olarak serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek, kamunun ekonomideki yükünü azaltmak ve döviz girişi ile uluslararası sermaye piyasalarında küreselleşme amaçlanmıştır.

3.3.1. Özelleştirme Akımının Doğuşunda Etkili Olan İktisadi Düşünceler

3.3.1.1. Klasik İktisata Göre Özelleştirme Yaklaşımı

Klasik iktisatta özelleştirme kavramında "Mülkiyet Hakları Teorisi" oldukça önemlidir. Şöyle ki; Adam Smith "Milletlerin Zenginliği" adlı eserinde hiçbir karakterin tüccar ile hükümdarın karakterinden daha uyumsuz olamaz demiştir. A.Smith'e göre⁵⁸ *"Kamu yönetimi ve personeli, ticari kazancın sonucunda doğrudan hiçbir çıkarı ve kaybı olmadığı için ihmalkar ve müsriftir"*.

⁵⁸ Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*, Çevirmen : Metin Saltoğlu 1. Baskı, Palme Yayıncılık, Nisan 2006, s.34.

A.Smith, bu duruma örnek olarak, kamu topraklarının verimliliğinin özel sektör topraklarına göre %25 düzeyinde olmasını göstermekte⁵⁹ ve bu bağlamda özelleştirmeyi de israfın önlenmesi ve kaynakların değerinin maksimuma ulaşması için yapılan çabalar olarak nitelendirmiştir. A.Smith, devlet eğer ekonomiye müdahale etmez ise (Sağlık, eğitim ve güvenlik vb. dışında) fiyat mekanizması sayesinde doğal dengenin oluşacağı ve bunun da sosyal refahı beraberinde getireceğine inandığını belirtmiştir.

Klasik İktisat'ta milli gelirden emeğe ayrılan pay arttıkça çalışanların yaşam şartları iyileşmekte çalışma ve üretim imkanları da buna paralel olarak artmaktadır. Bunun tersi olarak ise, üretken olmayan emek, yani kamu kesimindeki emek için mürşiflik ve verimsizlik hali ortaya çıkmakta bu durum kamusal süreçte yavaşlamaya neden olmaktadır böylesi bir hali önlemenin iyi yolu ise "Piyasa Mekanizması"dır. A.Smith piyasa mekanizmasıyla aslında "Laissez-faire yani bırakınız yapsınlar bırakınız seçsinler" anlayışıyla devlet rolünün özel mülkiyeti teşvik etmek, bireysel özgürlükleri korumak ve geliştirmek için devlet müdahalesini en aza indirmek yani bir çeşit görünmez el ile toplumun çıkarlarını ve kendi çıkarlarını da korumayı amaçlamaktadır.

A.Smith ekonomide, liberal devlet modelini savunmuş ve yalnızca devletin sahip olacağı ve özel sektöre bırakmaması gereken tek iktisadi birimin *Doğal Monopoller* olduğunu belirtmiştir. Klasik iktisatçılar ekonomideki istikrar için devletin bazı fonksiyonlara sahip olmasını, bunun içinde devlet bütçesinin denk olması, kamu harcama miktarının az olması, kamu giderlerinin dolaylı vergilerle karşılanması kısa vadeli borçlanmaya gidilmemesi gibi durumlara dikkat çekmiştir.

Bu açıklamalardan ortaya çıkabilecek kısa bir değerlendirme: Klasik İktisat'a göre; devlet piyasaya müdahale etmemeli çok istisna durumlar hariç, özel sektörün önünü açmalı, tam rekabet, esnek ücret, faiz esnekliği, her arzın kendi talebini yaratması gerektiği ve en etkin ekonomik araç olarak ise para politikasının kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır.

⁵⁹ Muhammet Akdiş, *Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye’de Nisan Kararları Sonrası Beklenen Gelişmeler*, <http://makdis.pamukkale.edu.tr/mak17.htm>; Erişim Tarihi: 15.05.2017

3.3.1.2. Keynesyen İktisada Göre Özelleştirme Yaklaşımı

John Maynard Keynes, 1929 yılında Amerikan ekonomisinin Büyük Buhran'dan çıkış yolu olarak devlet yatırımlarına işaret etmesi devletin ekonomi üzerindeki gücü ve etkisinin tartışılmaz olduğunu göstermişti.⁶⁰ Keynes maliye politikası araçlarını kullanmayan devletleri eleştirmiş ve devletin ekonomide pasif kalması yerine müdahaleci bir tutum içinde olmasını istemiştir.

Keynes'e göre; piyasa tam rekabet şartları taşımadığından yapısal sıkıntıların ortaya çıkması kaçınılmaz olmakta ve müdahale olmadığı zaman ise pek çare bulunamamaktadır. Devletin bu noktada fonksiyonel bir görev üstlenip, yani "Fonksiyonel Devlet Teorisi" çerçevesinde ekonomiye aktif ve ciddi bir şekilde müdahale etmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında kaynak kullanımı ve dağılımında, gelirin adil bölüşümünde ve dengeli bir ödemeler bilançosunun oluşturulmasında devletin fonksiyonu oldukça önemlidir.⁶¹ Keynes için, kapitalist ekonomi modelinde toplam talebin sürekliliği son derece önemlidir. Ekonomik konjoktürde piyasa yetersiz olursa devlet toplam talebi harekete geçirir yatırımlara ve kamusal faaliyetlere girer. Keynesyen modele göre; toplam talep fiyatlar genel düzeyini, gelir düzeyini ve üretim fonksiyonuna bağlı olarak istihdam düzeyini belirleyen temel fonksiyondur.⁶²

Keynesyen teoride, iktisadi politika araçları olarak para, dış ticaret ve maliye politikası ile kamu girişimciliği öne çıkartılarak toplumsal refahın artırılacağı düşünülmekte ve bu açıdan bakılınca özelleştirmeye taraf olmadığı anlaşılabacaktır, ayrıca faiz ve ücretler esnek olmadığı için denk bütçe yerine telafi edici bütçe sistemi yani vergiden harcama yapma imkanı olan bir uygulama bulunmaktadır. Özetlenecek olursa; Keynes'e göre, kamu girişimciliği iktisadi düzende var olan bir düzensizliği ortadan kaldıracığı için gerekli görülmekte ve devlet özel sektörün faaliyet eksikliğini tamamlamaktadır.

⁶⁰ Melih Togay, Milliyet Gazetesi, <http://blog.milliyet.com.tr/ozellestirme-ve-ekonomiler/Blog/?BlogNo=4899> 23.08.2006 tarihli yazısı, s.1. (Erişim Tarihi: 20.05.2017)

⁶¹ Dr. Mehmet Özkara, AÖF, **Devlet Anlayışında Ortaya Çıkan Değişikliklerin Sonucu Olarak Vergilemeye Yüklenilen Fonksiyonlar**, http://www.alomaliye.com/mehmet_ozkara_devlet_anlayisinda.htm, 14.02.2005 tarihli yazısı, s.2. Erişim Tarihi: 17.07.2017

⁶² <https://orhankblog.wordpress.com/2015/06/10/keynesyen-okula-genel-bakis/s.2>. Erişim Tarihi : 20.07.2017

3.3.1.3. Neo-Liberal Teoriler ve Özelleştirme Yaklaşımları

1970'li yıllarda kendini gösteren stagflasyon etkisine karşı uygulanan ekonomi politikalarının etkinliği tartışma konusu olurken, yeterince aktif bir görevi yürütemeyen doğal monopol olmasının avantajını ekonomiye aktaramayan, en önemlisi de kamu açıklarının esas etkeni olan kamu teşebbüsleri söz konusu durumdan sorumlu tutuluyordu.

Bu dönemde krizin temel nedeni; Keynesyen iktisadi politika gösterilmiş, kamu girişimciliği yerine, serbest piyasa ekonomisi özel sektör girişimciliği buna bağlı olarak "Özelleştirme" kavramı yavaş yavaş ekonomide adını duyurmaya başlamıştır.

Keynes'den sonra klasik iktisadın yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıkan bu yeni akımlar, monetarizm, neo-liberaller, arz yönlü iktisat teorisi, yeni muhafazakarlar ve rasyonel beklentiler teorisi gibi sıralanabilir.

Bu çeşitli ekoller birbirinden farklı olsa da ortak bir nokta olarak, iktisadi krizlere serbest piyasa mekanizmasını engelleyen etkenlerin sebep olması konusunda hemfikir sahibi oldukları söylenebilir. Bu etkenlerin başında daha öncede bahsedilen piyasaya yön veren müdahale potansiyeli olarak devlet gösterilebilir. Devletin piyasa giriş ve çıkışı sınırlı olursa, serbest piyasa mekanizması daha rahat hareket edebilecek ve özelleştirme için uygun bir konum ve atmosfer oluşabilecek düşüncesi hakim olmuştur.

Çağdaş İktisadi Okulları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;⁶³

1. Chicago İktisat okulu: Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi,
2. Virginia Politik Okulu: Kamu İktisat Teorisi ve Anayasal İktisat ve
3. Arz yönlü İktisat.

⁶³ [http://www.vmhk.org.tr/iktisat-teorileri-acisindan-ozellestirme-nedir-ne-degildir/Vergi_Mukelleflerinin_Haklarini_Koruma_Derneği_\(VMÜHAK\)_Makaleyi_Kaleme_Alan:_Ali_Çakmakçı,_21.03.2014,_s.3._Erişim_Tarihi:_21.07.2017](http://www.vmhk.org.tr/iktisat-teorileri-acisindan-ozellestirme-nedir-ne-degildir/Vergi_Mukelleflerinin_Haklarini_Koruma_Derneği_(VMÜHAK)_Makaleyi_Kaleme_Alan:_Ali_Çakmakçı,_21.03.2014,_s.3._Erişim_Tarihi:_21.07.2017)

3.3.1.3.1. Monetarizm Teorisinde Özelleştirme

Milton Friedman bu teoride her şeyden önce para politikasının üstünlüğünü vurgulamış, devletin ekonomiye sadece para arzını kontrol etmek için sınırlı müdahalesini savunmuş, rekabet ve teşebbüsün mülk edinmenin en iyi yollar olduğunu belirtmiştir. M.Friedman'a göre; kontrolsüz para arzı ve para arzının milli gelirden daha fazla olması enflasyonu tetikleyen en temel etkidir. Maliye politikalarının yeterince etkili olmadığını bunun yerine para politikalarının ve özellikle para arzının istikrarlı olursa devlet ve piyasaların daha etkili olabileceğine ve ekonomide istenmeyen dengesizlikler olamayacağına inanmaktadır. Friedman'a göre; piyasadaki istikrarsızlığın temelinde kontrolsüz para arzı artışları yatmaktadır.

3.3.1.3.2. Rasyonel Beklentiler Teorisinde Özelleştirme

Rasyonel Beklentiler Teorisinde ise, ekonomik birimler hane halkları veya firmalar iktisat politikalarını önceden öngörebilmekte ve rasyonel düşünüp ona göre tavır alabilmektedir. Bu teori Keynesgil İktisat'ın genişletici politikalarını eleştirmiş, ayrıca Monetarizm'in adaptif (Uyum Sağlayıcı) beklentilerini rasyonel beklenti olarak değerlendirme noktasında monetaristlerden ayrılmıştır.

İnsanlar iyi bir informasyona sahip oldukları için sistematik bir hata yapmaları pek olası değildir. Bu teoride, devlet kısa ve uzun dönemde milli gelir para arzı ve kamu harcamaları üzerinde pek etkili olmaz, bu nedenle alınacak tedbirler her şeyden önce istikrarlı olmalıdır. Özelleştirme uygulamalarında yine devlet istikrarlı kararlar almalı ve bunun sıkı bir uygulayıcısı görevini üstlenmelidir, çünkü özelleştirmenin kamu maliyesi üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır. Son olarak bu teoride, devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkılmakta yani liberal bir tutum anlayışı belirlemekte ve bu düşüncenin "Özelleştirme Taraftarı" olduğu kanısı uyanmaktadır.

3.3.1.3.3. Neo-Klasik İktisadın Özelleştirmeye Bakışı

1979 ve sonrasında yaşanan derin resesyon (Durgunluk) döneminde Neo-Liberal denilen ve özünde piyasanın deregülasyonu yani serbestleşmesi ve özelleştirme

uygulamalarını içeren bazı iktisat politikaları türemiştir. Keynesgil politikalardan farklı olarak Neo-Liberal politikalar güçlü piyasa mekanizmasını savunmaktadırlar. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın (WB) önerdiği politikalardandır. Özellikle 1980'lerdeki borç sıkıntısı çeken az gelişmiş ülkelere dayatılan yapısal uyum politikalarından bazıları sıkı maliye politikası, serbest ticaret, liberal finans ve özelleştirme uygulamaları ile kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılmasına yönelik tedbirlerdir. Özelleştirme ile birlikte ithal ikameci politikalar terk edilmekte böylece az gelişmiş ülkelerin finans ve iç pazarı bir şekilde yabancıların eline geçmektedir.

Neo-Liberal politikalar devleti makro düzeyde piyasadaki etkisini azaltmakta; mikro bazda ise serbestleşmeye ve özelleştirmeye vergi düzenlemelerine varıncaya kadar bir dizi reforma dikkat çekmektedir.⁶⁴ Sonuç olarak; Neo-klasikler, klasiklerin devlete yükledikleri görevleri kabul etmekle birlikte, devleti piyasayı tanımlayan bir öge olarak değerlendirmektedirler.

3.3.1.3.4. Kamusal Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat Çerçevesinde Özelleştirme

Bu teoride, ekonomik kaynakların siyasi karar alma süreçleriyle nasıl tahsis edildiğini incelenmektedir. Kamusal Tercih Teorisi'nde politik karar alma süreçlerine katılanların alışılmış davranış kalıpları nedeniyle devletin uyguladığı politikaların etkin olmayan sonuçlar doğurduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre; kamu ekonomisinin başarısızlığının nedeni devletin çok fazla büyümüş olmasıdır. Bu iktisadi kuramı ileri süren kamu tercihi ve Anayasal iktisat profesörü James McGill Buchanan'a göre; ekonomik ve politik özgürlüğün sağlanabilmesi için devletin yetki ve gücü anayasa ile sınırlandırılmalı ve bu sınırlamalar; para arzı, vergilendirme oranları, rekabet ortamını oluşturan etkenler hizmet-gelir bölüşümü ve adem-i merkeziyetçilik (Merkeziyetçi yönetimin yokluğu) gibi unsurları içermelidir.

Bu teoriye göre; Klasik devlet anlayışından sosyal devlet anlayışına geçişle beraber devlet yapısında da bazı değişiklikler olmuş, bunun sonucunda enflasyondan

⁶⁴ Nursel Öztürk, **Özelleştirme Eğitim Notları**, http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm; 2004, s.6. Erişim Tarihi: 25.07.2017

vergilere, işsizlikten istihdama, iktisadi büyümeden faktör piyasalarına varıncaya kadar birtakım düzenlemelere gidilmiş ve bunlar yapılırken anayasal ve diğer yasal mevzuat çerçevesinde hareket edilerek özel kesimi engelleyici girişimlerden kaçınılmıştır.⁶⁵

3.3.1.3.5. Arz Yönlü İktisat Çerçevesinde Özelleştirme Analizi

Arthur Laffer arz yönlü iktisatı "Klasik iktisatın modern tarzda ifadesinden başka bir şey değildir" şeklinde tanımlamıştır. ("Analyzing Supply-Side Economics: A Symposium", Halistones, 1982; 69)⁶⁶. Başka bir iktisatçı olan P.C.Roberts'e göre ise; arz yanlı iktisat "Teşvikler ve görelî fiyatlar üzerindeki maliye politikası etkilerini inceleyen bir iktisat okuludur"

Arz yanlı iktisat geniş bir tanımıyla: Vergi indirimleri yoluyla üretimin ve dolayısıyla vergi gelirlerinin pozitif yönde etkileneceği ve bu suretle ekonomik büyümenin kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanacağını savunan iktisadi bir düşüncedir. Bu düşüncede vergi indirim yoluyla kurumlar vergisinde muafiyet ve istisnalar yaratarak sermayenin önünü açmak hedeflenmektedir.⁶⁷

Arz yönlü iktisat ABD'de Başkan Ronald Reagan zamanında ekonomi gündemine gelmiş bu dönemde durgunluktan çıkmak için kamu giderlerinde kısıntı yapılmış ve sağlanan tasarruflarla vergi indirimine gidilmiştir. İktisatçı Arthur'un ünlü "Laffer Eğrisi" vergilerin artırılmakla bütçenin denkleştirilemeyeceği, tam aksine vergi indirimlerinin ekonomik büyüme kanalıyla elde edeceği gelir artışının bütçeye bir denklik getireceğini belirtmiştir.⁶⁸

Arz yönlü politikalar enflasyon üzerinde baskılayıcı etki yaparak üretimi artırmak, maaş ve ücretleri yükselterek vergi indirimleri ve sermaye üzerindeki vergi yükünün azaltılması, sermayenin üretken alanlarda dönüşümünün sağlanması vergi teşviklerinin getirilerek özel tasarrufların arttırılması olarak sayılabilir. Bu uygulamalar sayesinde, özel kesimin reel gelirleri artacak ve faizler üzerindeki baskı azalacak

⁶⁵ www.vhmk.org.tr., a.g.m., Ali Çakmakçı, Vergi Mükelleflerinin Haklarını Koruma Derneği, s.4. E.T: 24.07.2017

⁶⁶ https://www.turkcebilgi.org/ekonomi/ekonomi-teorileri/arz-yonlu-iktisat-2834.html.s.1.Erişim Tarihi: 25.07.2017

⁶⁷ http://www.birgun.net/haber-detay/ozellestirme-uzerine-2553.html Ali Koçak 07.01.2006/, s.1. E.T: 25.07.2017

⁶⁸ http://www.ekodialog.com/Makaleler/vergi_buyume_iliskisi.html.,s.1.Erişim Tarihi: 26.07.2017

yatırımlar daha kârlı hale gelerek faizdeki düşüşe paralel olarak enflasyonda düşüş gösterecektir.

Arz yönlü iktisatçılara göre; vergi oranlarını azaltmak ve devlet harcamalarını kırmak, kamu açıklarını azaltabilir ve faiz oranlarını düşürerek ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. Arz yönlü iktisat teorisinde, arzın istikrarsızlığı üzerine etki edebilecek temel sorun kamu temelli sorunlar olabilir. Bu teoride ekonomide etkinlik için vergi indirimlerinin faydaları ve kamu harcamalarının azaltılması vurgulanmıştır.

Bu teoride özelleştirme uygulamalarının kamusal gelir olarak niteliği çok önemli olmamakla birlikte bu gelirin piyasa ekonomisi içinde işlevinin daha etkin olabileceği belirtilmektedir. Arz yönlü iktisatı göre; özelleştirme üretim araçları mülkiyetinin kamuya mı yoksa bireylere mi dayanması gerektiğini söylemekte, özel mülkiyetin daha verimli ve aktif çalışması kamu girişimciliğine bir alternatif getirmektedir. Bugün sosyalist bir devlet olan Çin Halk Cumhuriyeti bile kamu mülkiyetini özel sektöre devretmenin yollarını aramaktadır.

3.3.1.3.6. Neo-Liberal Politikalar Doğrultusunda Reaganizm ve Teacherizm'in Özelleştirmeye Etkileri

Neo-Liberal politikalar 1980'li yıllardan itibaren bütün dünyada yayılma etkisi göstermiş, bu etkinleri de sıralayacak olursak; İngiltere'de M.Thatcher'in ve Amerika'da R.Reagan'ın uygulamaya çalıştığı Neo-Liberal tarzı ekonomik hamleler, Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların yine Neo-Liberal tarzı ve adına "Yapısal Uyum" dedikleri yaptırımlar, komünizm ve soğuk savaşın bitmesi ve son olarak da "Globalleşme" (Küreselleşme) denilen ve Neo-Liberal anlayışa paralel bir doğrultuda hareket eden yeni bir ekonomik etkileşim gelmektedir.

Özelleştirmenin doğuşunda etkili olan bu Neo-Liberal ekonomi düşüncelerden başka, Reaganomics ve Thatcherism gibi iktisadi hamlelerden de bahsetmek gerekmektedir. Şöyle ki; 1960 ile 1980'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde büyüme ve verimlilik oranı yetersiz enflasyon artı işsizliğinde oldukça yüksek olduğu bir dönem vardı. Devletin sanayiye çok fazla yatırım ve harcama yaptığı ve bu nedenle de özel

sektörün ihmal edildiği tartışmaları çıktı. Tartışmaların olduğu bu dönemde, iktidara serbest dünya ekonomisi düşüncesine dayalı Neo-Liberal görüşlü Ronald Reagan geldi ve "Reaganomics" adını verdiği politikaları uygulamaya başladı.

Bu Neo-Liberal görüşlerin İngiltere'ye gelmesi ise başbakan Margaret Thatcher'ın zamanında oldu. Mart 1979'da İngiltere'de "Thatcherism" adı verilen Neo-liberal ekonomi politikaları ile birlikte "Sosyal Devlet" uygulamalarının yerini artık Neo-Liberal politikalar (Thatcherizm) almaya başlamıştı. Thatcher, ekonominin tam istihdamda olması gerektiği fikrine katılmayarak işgücü piyasalarını da esnekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Devletin sanayiye çok fazla ağırlık vermesine karşı çıktığını belirten Thatcher, bazı devlet ve kamu mülkiyetlerinin el değiştirip özel sektöre devrini bir bakıma da "Özelleştirmeyi" teşvik ettiğini gündeme getirmişti.⁶⁹

Gerek Reaganomics gerekse Thatcherizm'in ortak yönleri öncelikle kamu harcamalarının azaltılması, girişimciliği özendirmek için vergi oranlarının düşürülmesi, denk bir bütçe politikası, istikrarlı bir para politikası, deregülasyon (Serbestleşme) ve özelleştirme olarak sıralanabilir. Amerika'da federal düzeyde gerçekleştirilen özelleştirme, başkan Reagan'ın kurduğu Federal Mülkiyeti İnceleme Teşkilatı (Federal Property Review Board) ile 1982 Şubat'ında başlamıştır. Merkezi yönetimde de bazı özelleştirmeler yapılmıştır ABD ekonomisinde önemli bir yere sahip haberleşme ve telekomünikasyon sektörü de özelleştirilmiş, hava ve demir yolları, yük taşımacılığı ve ulaşım hizmetleri gibi birimlerin de özelleştirilmesi tamamlanmıştır.

İngiltere'de ise, özelleştirmenin başlangıcı adına yerel yönetimlere ait evler kiracılara satılmış, en önemli özelleştirme ise British Telecom'da yapılmıştır ve 1991 yılında kamu sektörünün %50'sinden fazlası özelleştirilmiştir. Gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları sonucunda sadece Margaret Thatcher zamanında 75 milyar dolar gelir elde edilmiştir.

Genel bir sonuç olarak; özelleştirme akımı 1970'li yıllarda Gelişmiş Ülkeler (GÜ)'lerde büyük bir hızla ilerlemeye başlamış, sonra hem bu ülkeler hem de bunların

⁶⁹ Coşkun Can Aktan, a.g.e., 1994, s.116

sahip olduğu IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından Az Gelişmiş Ülke (AGÜ)'lere yayılmıştır.

Bu akım öncelikle sanayisi gelişmiş ülkelerin enflasyonla işsizliğin yani stagflasyon denilen ekonomik dar boğazından kaynaklanmış ve bu durumdan bir çıkış yolu olarak gündeme gelmiş, 1980'li yıllarda ise kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştır.⁷⁰

Dünya ülkelerinde ilk özelleştirme çalışmalarına, 1970'li yıllarda bir Güney Amerika ülkesi olan Şili'de başlanmıştır. Onu takip eden ülke olarak 1979'da Thatcher hükümetinin iş başına gelmesiyle özelleştirme hareketlerine hız kazandıran İngiltere olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren sanayileşmiş ülkelere Almanya, ABD, Hollanda, Yeni Zelanda, Avustralya, İtalya, Fransa ve İspanya gibi ülkelerde de uygulamaya konulmuştur şeklinde özetlenebilir.

3.3.1.3.7. Küreselleşmenin Özelleştirmeye Yaklaşımı

1980'li yıllarda adından söz ettirmeye başlayan ve günümüzde de halen popülaritesini sürdüren "Küreselleşme" (Globalizasyon) dünya ekonomisinin bir bütün olmaya doğru yönelmesi ve serbestleştirilmeye çalışılması, Neo-Liberal iktisadi politikaların oluşumunda temel faktörlerden biri olmuştur. Küreselleşme, Neo-Liberal politikalarla beslendiği için devletçi bir piyasa anlayışından ziyade özel sektörün piyasaya daha fazla hakim olmasını bunu yapabilmesi içinde kamu kurum ve kuruluşlarının özel sektöre devri yani "Özelleştirmenin" gerekliliği fikri yaygınlık kazanmıştır.

3.3.1.3.8. Özelleştirmede İktisadi Düşüncelerin Eleştirileri

Özelleştirme, ülkemiz ekonomisinde özellikle son 15 yıldır oldukça gündemde kalmayı başarmış ekonomik bir hamle olmuştur. Özelleştirme, sadece ekonomik boyutu olan bir kavram olmamakla beraber siyasi, hukuki, sosyal ve etik boyutlara da sahip bir

⁷⁰ Mahmut Duran, "Özelleştirmenin Toplumsal ve Ekonomik Boyutları", (Ed.), Ergin Arıoğlu , **Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme** içinde (77–122), Türkiye Maden İşleri Sendikası Yayınları, Ankara 1994, s.82.

kavramdır. Özelleştirmeye sıcak bakanların yanı sıra bu fikre karşı çıkanlar da elbette vardır. İktisadi tarih içinde Neo-Liberaller, Klasik ve Neo-Klasik iktisatçılar Monetaristler ve bunun yanında Keynesgil iktisatçılar da özelleştirmeye kendi görüşlerini katmışlardır.

Başta Neo-Liberaller, ve Klasikler, Neo-Klasik iktisatçılar özelleştirmeyi çeşitli argümanlarla savunurken, Keynesgil iktisatçılar devlet fonksiyonlarının piyasalarda ve ekonomide etkinliğinin azaltılmasının istikrarsızlığa neden olabileceği görüşünde oldukları için özelleştirmeye sıcak bakmamışlardır. Özelleştirme, her ne kadar KİT'lerin veya benzeri kuruluşların özel sektöre satış/devir yoluyla verilmesi ve yeniden düzenlenip daha kârlı kuruluşlar haline getirilmesi niyetiyle yapılırsa bile, mesele özü itibarıyla böyle değildir.

Özelleştirme, her şeyden önce dış güçlerin ve emperyalizmin ekonomik bir dayatması veya baskısı niteliğindedir. Özelleştirme, aslında kapitalizmin nasıl daha fazla emek sömürebilirim ve/veya kâr elde edebilirim gibi bir zihniyetinin ürünüdür. Özelleştirmenin ve özellikle ülkemizdeki tartışmalarında esas mesele "Kâr-Zarar" eksenini etrafında toplanmıştır. Şöyle ki; öncelikle özelleştirmede zarar eden işletmeler satılacak ve kâr edenler devlete kalacak ve böylece devlet zarar etmeyecekti düşüncesi hakimdi. Bugün gelinen noktaya baktığımızda ise bu durum; IMF ve Dünya Bankası'nın adeta bir emir-komuta zinciri içinde özelleştirme sürecinin yaşandığı ortaya çıkmaktadır.

KİT'lerin özelleştirilmesinde, Anayasa Mahkemesinin özelleştirmenin yapılabilmesi için birtakım kriterleri öne sürüyordu. Örneğin; ekonomik bağımsızlık, yetki devri, tekel yaratılması ve kamu hizmeti imtiyaz sözleşmesi ve bunlara ek olarak rayiç bedel yabancı sermaye oranı gibi. Bu saydığımız kriterler doğrultusunda zaman zaman kamu ve özel sektör arasında anlaşmazlıklar ve ayrılıklar yaşandığı için bu durum mahkemelerde iptal davalarına çoğu kez konu olmuş, ayrıca 1990'ların başında bu tür tartışmalar iyice gündeme gelmişti.

Özelleştirme fikrinin ve uygulamasının, temelde küreselleşme olgusunun kabul ettirilmesi ve sıkışan kapitalizme yeni bir kapı açmak, emeğin ve işçinin sömürülerek

daha fazla piyasaya hegamon (Hakim Olmak) olma sıfatına kavuşma çabaları olarak değerlendirilebilir. Günümüzde de gelişmekte olan ülkelerdeki özelleştirmelerin kolayca gerçekleştirilmesi borçlanmalarla ulus devletlerin teslim alınmış olmasından kaynaklanmaktadır ki, ulus devletler kendi gündelik ekonomik faaliyetlerini de yürütemeyecek kadar bir borç batağına batmış ve bu teslimiyeti mecbur kılmıştır.⁷¹

Özelleştirmenin temelinde yatan neden, devletçiliğin tasfiyesi, dayatılan neo-liberal politikalar ve yapısal uyum (Reform) benzeri söylemlerle aslında başta KİT'ler olmak üzere diğer kurumlarımızın da daha fazla verimli hale getirilip kâr elde etmek bahanesiyle elden çıkartılması yani kaybedilmesidir.

Özelleştirme ülkemizin sosyal devlet yapısına, dolayısıyla hukuki temellerinin de zayıflatılması anlamına gelmektedir. Ülkemizde uygulanan özelleştirmenin asıl çıkış noktasının siyasi ve ideolojik bir yönü bulunmaktadır. Özelleştirmeye sadece ekonomik boyuttan bakmak, onun ardındaki gerçek amacı görememek anlamına gelir. Bu kapitalizmin emek dünyasına bir saldırısı, post-modernizm (II. Dünya Savaş'ı sonrası ekonominin genel durumu) dahil bütün ideolojik-kültürel araçlarla desteklenen bu saldırı kendisine hedef olarak, sosyalizmin ve işçi sınıfının kazanımlarını, kamusalılığı ve toplumsallığı yıkmayı, bireyselliği ve maddi gücü ön plana çıkarmayı seçmiştir.

Ülkemizde, özelleştirmenin ardındaki niyetin uluslararası bir yeniden yapılanma stratejisi ve saldırısıdır. Ülkemizin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlıklar sosyal ve ekonomik durumlar, özelleştirmenin topluma ve devlete her açıdan fayda getiremeyeceği gerçeğini göstermektedir. Bu durum, özelleştirmenin olası bir takım olumsuz sonuçlarını da beraberinde getirecektir. Peki nedir bu olası sonuçlar? Özelleştirerek kamunun elini ekonomiden çekmek, toplumsal yarar fikrini ortadan kaldıracaktır. Kamu mülkiyetinde toplumsal yarara, istihdama, sosyal sorunlara vb. yönelik isteklerde bulunmak ve buna uygun politikalar geliştirmek daha etkili ve isabetli bir karar olabilir. Bununla birlikte istihdam, teknolojik değişim ve bölgesel gelişmişlik düzeyi farklarının ortadan kaldırılmasıyla ilgili politikaların da kamu mülkiyetinde uygulanması daha kolay olacaktır. KİT'lerin özelleştirilmesi de işsizliği artıracak ve

⁷¹ Yrd.Doç Dr. Tamer Çetin, <https://docplayer.biz.tr/35196139-Kuresellesme-ve-ozellestirme-iliskisine-elestirel-bir-bakis-hukuk-ve-iktisat-yaklasimi.html>., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat, s.70. Erişim Tarihi: 30.07.2017

emeğin örgütlenmesini sendikalaşmasını zayıflatacak, bu işletmeler etrafında toplanan irili ufaklı pek çok işletme de esnaf ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin zarar görmesine neden olacaktır.

3.3.2. Özelleştirmeyi Ortaya Çıkaran Bazı Nedenler

Devletin eğitim, sağlık, ulusal güvenlik gibi temel görevleri dışında kalan faaliyetlerden ve ekonomiye müdahalesinden uzaklaştırılarak ekonomik performansının ve istikrarının artırılmasını amaçlayan özelleştirme için öne sürülen nedenler, aslında kamu ekonomik girişimciliğinin başarısızlığına dayanmaktadır.⁷²

Özelleştirme gerekçeleri genel anlamda uluslararası ve dünya piyasalarında teknik ve teknolojik ilerlemelerinin çok hızlı değişimi ve gelişimi, bunun üretime ve tüketici tercihlerine yansımaları kamu sektörünün özel sektöre göre tüketici ihtiyaçlarına ve isteklerine cevap vermede ve arz-talep dengesini sağlamada yetersiz oluşu ile hükümetlerin içine düştükleri mali krizler sonucu yeni finansman yollarının aranmasıdır. Özelleştirme bu durumda bir kurtarıcı araç olarak görülecek, işletmeler ise bu yolla hem ülke içi hem de ülke dışında daha iyi bir şekilde rekabet etme şansına sahip olacaklardı. Bununla birlikte, mali disiplin hükümetlerin bütçe açıkları v.b. alanlarda iyileşme sağlanabilecekti.

Özelleştirme düşüncesi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı algılanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde verimliliğin azalması, enflasyon ve işsizlik ekonomik büyümenin yavaşlaması, klasik iktisadın gündeme gelmesi gibi yaklaşımlar varken, gelişmekte olan ülkelerde ise öncelikle ekonomik kriz olgusu çeşitli istikrar programları ve istikrarsızlık gibi faktörler göz önünde tutulmaktadır.

3.3.2.1. Gelişmiş Ülkelerde

Gelişmiş ülkelerde özelleştirme 1970'lerin başlarında yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlere Keynesgil İktisadın yetersiz kalmasıyla yeni arayışlar gündeme gelmiş,

⁷² <http://mehmetbilgeozakcaoglu.blogcu/turkiye-de-ozellestirme-ve-ekonomik-buyumeye-etkisi/5974831>
s.3. Erişim Tarihi: 28.08.2017.

devletin küçülmesi ve yeni klasik iktisat özelleştirmenin hız kazanmasının yolunu açmıştır.

3.3.2.1.1. Ekonomik ve Sosyal Sorunlar

1970'lerin başlarında ekonomik sorunların çözümlenememesinde, enflasyon ve işsizliğin birlikte olduğu stagflasyon kavramının Keynesgil İktisat'la çözümünün pek mümkün olmadığı gerçeği yatmaktadır. Keynesyen ekonomide enflasyon işsizliğin bir alternatifi olarak görülür ve işsizlik durumunda efektif talebi (Mal veya hizmeti satın alma konusunda etkin ve istekli olma durumu) etkiler daralan efektif talep enflasyonist baskıyı önler. Benzer şekilde 1929 ekonomik buhranının da sebebi, efektif talep yetersizliği idi ve işte bu noktada Keynesgil İktisat efektif talebin yükseltilmesini savunmuş ancak sorunu çözmede yeterli olamamıştır.⁷³

Bir diğer önemli mesele ise, verimlilikte yaşanan azalmalar olmuştur şöyle ki; 1930'larda müdahaleci devlet anlayışı devletin kamusal iktisadi faaliyetlerini daha da artırmış ve neredeyse devletin ekonomideki payı yarı yarıya kendisine ait olmuş, ancak bu müdahaleci devlet anlayışı gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerde farklı bir şekilde ortaya çıkmıştı. Gelişmiş ülkelerde müdahaleci devlet çok fazla baskı yaptığından ekonomik verimliliği düşürmüş, iş disiplini ve iş verimliliğinin azalarak refah ekonomisini sekteye uğratmış ekonomik büyüme yavaşlamış, kamu şirketleri performans zafiyetine uğramıştır.

Ekonomik büyüme hızının da düşmesi özelleştirmenin isabetli bir karar mekanizması olmasını gerekli kılmıştır. 1929 ekonomik kriziyle beraber Keynesyen müdahaleci anlayış ekonomik büyüme ve kalkınmanın önemine dikkat çekmiştir. Ekonomik büyüme anlayışı gelişmiş ülkelerde milli gelirdeki sürekli artış olarak algılanırken, gelişmekte olan ülkelere ise, milli gelirdeki artışa ilaveten yapısal kalkınmayı da içine aldığı düşünülen bir olgudur.

Gelişmiş ülkelerde 1970'li yılların başına kadar dünya ekonomisi açısından refah politikalarını ön plana çıkarmış, ekonomik büyüme bakımından gelişmekte olan

⁷³ Ahmet Kemal Çelebi, Mustafa Minyat ve Serkan Cura, a.g.e. 2013, s.99

ülkelere nazaran yüksek milli gelir artışları sağlamışlardır özellikle sanayi büyük başarılar elde etmiştir.

Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken, diğer yandan II.Dünya Savaşı'nın ardından oluşan ekonomik düzen IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi yapılar dünya ticaretinde gelişmiş ülkeler lehine, gelişmekte olan ülkeler aleyhine ekonomik bir yapılanma ortaya çıkarmışlardır.

Müdahaleci devlet anlayışı, devletin ekonomiye yön vermesi ve iktisadi politikalarıyla ekonomik büyümenin ve kalkınmanın kilit rolünü oynaması açısından refah artışı sağlaması, bunun yanında çokuluslu şirketlerin popülaritesinin artarak üretimin merkez-çevre ilişkileri çerçevesinde yaygınlaşmasıdır. Bu durum ise, gelişmiş ülkelerin üretim, istidam ve büyüme dinamiklerini olumlu yönde etkilemiştir.

3.3.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde

1970'ler gelişmekte olan ülkeler için, ciddi bir bunalım ve istikrarsızlık, dış borçlar, döviz darboğazları ve petrol krizi gibi ekonomik sıkıntıların olduğu yıllardı. Bu sorunlardan kurtulmak için IMF ve Dünya Bankası 1980'lerin başında çeşitli istikrar ve iktisadi politikalarla serbest piyasa ekonomisini canlandırmak, devlet müdahalesini azaltmak ve bu amaç doğrultusunda özelleştirmeyi gündeme getirmek ve küreselleşme hareketiyle hız kazanan siyasi ekonomik ve sosyal yapı taşlarının, bunun yanında liberalleşme faaliyetleri, dış ticaretin serbestleşmesi ve yabancı sermayenin teşviki gibi gelişmeler, gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme zihniyetini ön plana çıkaran unsurlar olmuştur.

3.3.2.2.1. Ekonomik İstikrarsızlık ve Kriz Olgusu

1929 ekonomik bunalımı bütün dünyada büyük bir yankı uyandırmış binlerce kişi işsiz kalmış, ancak II.Dünya Savaşı'ndan sonra genel olarak dünya ekonomisi yaklaşık 20 yıllık bir refah dönemi geçirmiştir. Bununla birlikte 1970'lere gelince tekrar bir krizle karşılaşan dünya ekonomisi, bu krizi bir durgunluk krizinden ziyade bir enflasyon-işsizlik krizi olarak algılamıştır.

Küreselleşme faaliyetlerinin etkin olduğu bir ortamda ortaya çıkan böylesi bir kriz, yeni bir ekonomik kriz etkisi yaratıp neredeyse tüm dünyada etkili olmaya başlamıştır.

ABD'nin öncülüğünde 1960'larda "Eurodolar Piyasası"nın ortaya çıkması, ardından 1971'de Bretton Woods sisteminin çökmesi ve akabinde 1973 petrol krizi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ciddi sorunlara neden olmuştur. Ekonomik istikrarsızlık sadece fiyatlar genel seviyesinin ve işsizliğin düzeyindeki artışlar değil, aynı zamanda ödemeler bilançosunda oluşan dengesizlik olarak da tanımlanabilir.⁷⁴

Söz konusu bu ekonomik krizlerin çözümü için, IMF Ortodoks İstikrar Politikalarını (Genel kabul görmüş uygulamalardan oluşan ekonomi politikası Mahfi Eğilmez Kendime Yazılar 2013/04) dış açık ve borç sorunlarına yönelmek dış ticaretin serbestleşmesi finansal istikrar talep daraltıcı ve üretimi teşvik edici tercih etmiştir. Bu politikaların temel amacı fiyat istikrarını sağlamak, döviz dar boğazlarından kurtulmak ve ihracata dayalı sanayileşme ile birlikte refah ekonomisine yön vermek olarak sırlanabilir.

3.3.2.2.2. İstikrar Programları ve Küreselleşme Olgusu

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonominin kendi yapısından veya devletin ekonomiye müdahale şekillerinden dolayı mali veya finansal krizler enflasyon üretim seviyesindeki değişimler arz-talep dengeleri ve fiyatlar genel seviyesindeki oynamalar ve dış ticaret açıkları gibi durumlar istikrar programlarının uygulanmasını gerekli hale getirmektedir.

İstikrar programlarının ekonomiyi stabil (İstikrarlı) hale getirmek için bazı ekonomik araçları vardır, bunları inceleyecek olursak;

1. Mali Araçlar: Vergi politikası, kamu harcamaları ve borç yönetim politikası
2. Parasal Araçlar: Para arzının kontrol edilmesi amacıyla açık piyasa işlemleri, faiz ve reeskont politikaları munzam karşılıklar vb.

⁷⁴ Ahmet Kemal Çelebi ve Diğerleri, a.g.e., 2013, s.110

3. Dışsal Araçlar: Dış ticaretin dengesini sağlamak ve ihracatın teşvik edilmesi için devalüasyon yoluyla dış açığın ülke lehine dönüşümü sağlanabilir.
4. Kontrol Araçları: Devletin siyasi gücü doğrultusunda aldığı fiyat ve ücret kontrol mekanizmaları
5. Kurumsal Araçlar: Kaynak dağılımının düzenlenmesi

İstikrar politikalarını genel amacı elbette ekonomik istikrarın yolunda gitmesini sağlamaktır ki, bu durum özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından çok önemlidir. Bu politikalar "*Ortodoks*" "*Heterodoks*" "*Yapısal*" ve "*IMF*" tipi politikalar.

Ortodoks İstikrar Politikaları, genelde ülkenin ödemeler bilançosu dengeleme ve iyileştirme yönüyle ilgilenen ve enflasyonun düşürülmesini amaçlayan politikalar. Bunun yanında kamu harcamalarının kısıtlanması ve vergi artırımına, sübvansiyonların kaldırılması gibi konular içermektedir.⁷⁵

Heterodoks İstikrar Politikaları ise, maliye ve para politikalarının yanı sıra ücret ve fiyat oluşumuna etki yapabilen ve bu doğrultuda gelirler politikasını da etkileyen bir yapıya sahiptir. Bu politikanın esas amacı, enflasyonu hemen düşürmek ve fiyatlar genel seviyesine istikrar kazandırmaktır. Heterodoks politikanın bir diğer özelliği, kısa vadede etkisini göstermesidir. Heterodoks politikalar 1980'lerin ortalarına kadar kullanılmış, ancak istenen başarıyı veremediği için ortodoks politikalarla beraber kullanılmaya başlanmış ve karma politikayla beraber ekonomide daha verimli sonuçlar elde edilmeye başlanmıştır.

Yapısal istikrar politikaları ekonominin enflasyondan arındırılması için bütün dar boğazların kaldırılmasını amaçlar.⁷⁶ Bu yaklaşıma göre; kaynakların verimli kullanılmayışı ve bazı arz-talep dengesizlikleri yapısal bozulmalara neden olabilmektedir. Yapısal yaklaşımın özelliği, ekonomik faaliyete devlet müdahalesi ve ithal ikameci sanayileşme stratejisinin gerekli olduğunu savunmasıdır. Bu stratejileri

⁷⁵ İlker Parasız, **Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar Dünyada ve Türkiye'de Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2001, s.127.

⁷⁶ Mustafa Miynat, **Liberalizasyon Sürecinde Uygulanan İstikrar Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi** (1980 Sonrası Türkiye Örneği), **Basilmamış Doktora Tezi**, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi S.B.E., 2003, s.32.

üretim teşvik politikaları, ihracatı teşvik politikaları, kurumsal araçlar, vergi ve toprak reformları olarak sıralanabilir.

IMF tipi istikrar politikaları ise; öncelikle enflasyonun düşürülmesi ödemeler dengesinin iyileştirilmesi gibi makro ekonomik hedefleri içerir. Bu yaklaşım monetarist yani parasalcı düşünceye dayanır. "Özelleştirme" "Finansal serbestleşme" "enflasyonu ve kamu harcamalarını azaltma" temel prensipleridir. IMF, sürdürülemeyen açıkların sürdürülebilir hale gelmesi için dış destek sağlamaktadır. IMF, kaynak dengesini kurmak ve istikrarlı hale getirmek için bazı politikalar uygulamaktadır ki esas hedefi açığa neden olan fazla talebi düşürmektir.

Program ana hatlarıyla aşağıda belirtilen hedefleri gerçekleştirmeye yöneliktir.⁷⁷

1. Para politikası ile para arzının kontrolü, yüksek faiz politikasıyla tasarrufların artırılması ve sermayenin çıkışını azaltmak,
2. Maliye politikasıyla bütçe açığının kapatılması, kamu harcamalarının kısılması ve vergilerin artırılması ve
3. Döviz kuru politikası, devalüasyon yoluyla ihracatı artırıp ödemeler bilançosunu iyileştirmek.

Özetlenecek olursa; bütün bu istikrar politikalarının temel amacı, ekonomiyi bir istikrar yapısına kavuşturmak, enflasyonu dizginlemek, ödemeler bilançosunda kalıcı düzenleştirmeler yapmak, döviz dar boğazlarından kurtulmak, iktisadi etkinliği ve verimliliği yakalamak, dış ticaretin ve dış borçların ödenmesinde istikrarlı bir sisteme sahip olabilmektir.

İstikrar politikaları ülkenin içinde bulunduğu ekonomik konjoktüre göre değişebilmekte, özellikle 1980 sonrası gerek Türkiye, gerekse dünya ekonomisi açısından küreselleşme olgusuyla birlikte büyük bir değişime giren ekonomik dinamikler siyasal kültürel ve sosyal boyut olarak günümüz itibarıyla büyük bir değişimden geçmiştir diyebiliriz.

⁷⁷ Halit Yanıkkaya ve Ramazan Gökbunar, The Effect of International Financial Intervention on Economic Growth: A Review of the Evidence, **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.22., S1.,s.81. 2004.

Küreselleşme ile birlikte neredeyse tüm dünyada giderek artan "Liberal Ekonomik Düzen" daha doğrusu serbest piyasa ekonomisinin sürekli yaygınlaşması kamu ekonomisinin görev ve fonksiyonlarının yeniden tanımlanmasına neden olmuştur.

Küreselleşme ekonomik anlamda "Liberalizasyon" kavramıyla ilişkilidir. Bu kavram esasen mal ve hizmetler ile sermayenin serbest dolaşımı, yani serbest ticaret faaliyetiyle ekonomik ilişkilerin devam etmesidir. Bunun yanında devletin vergi, borçlanma, para ve maliye politikalarıyla piyasaya müdahale etmesi de tanımın içinde yer almaktadır.

Küreselleşmenin kurumsal temelleri II.Dünya Savaşı'na kadar uzanır. Küreselleşme de ticari ve finansal bileşenler vardır. Bazı gelişmekte olan ülkelerde kamu varlıklarının satışıyla devletin küçülmesi ve bu nedenle vergi düzenlemesi hatta açık bütçe politikalarının terk edilmesiyle devletin borçlanma sorununun azaltılması sonuçta da daha etkin bir para ve maliye politikasına sahip devlet mekanizmasının hayata geçirilmesi hedeflenmişti.

Devletin büyümesi ve artan kamu harcamaları beraberinde kaynak kullanımında bozulmalara ve israfa bunun yanında olası bir mali veya finansal krize neden olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin özel kesime devri yoluyla devlet küçülmeye gidecek ve serbest kalan kaynaklarda özel kesime tahsis edilecektir. Özelleştirmeye dışarıdan sermaye girişi ve bunun sonucunda ise dışa açılma ve işbirliği ile yabancı sermayenin ülkeye çekileceği istihdam ve büyüme sağlanacağı da özelleştirmenin argümanlarından biridir.⁷⁸

1979 yılında ilk olarak İngiltere'de başlayan özelleştirme uygulamaları, ekonomik liberalleşmenin temelini oluşturmaktadır. Özelleştirme ile devletin ekonomiye müdahalesi, sanki Keynesyen iktisadi anlayışta olduğu gibi sadece gerektiğinde olmasını bunun dışında devlete bir denetleme ve düzenleme görevinin verilmesi gerektiğini, özel sektörün kamuya kıyasla daha dinamik ve hızlı olduğu bilinci yerleşmişti.

⁷⁸ Mircan Yıldız Tokatlıoğlu, **Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri**, İstanbul: Alfa Aktüel, 2005, ss.99-101.

Kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi öncelikle İngiltere ve A.B.D.'de uygulamaya konulmuş, 1980'den sonra ise uluslararası kuruluşların ekonomik istikrar ve yapısal uyum programlarının bir unsuru olmuştur. Özelleştirme gerekçelerinden biri de refah ekonomisinin 1970'lerde yaşanan krizle birlikte bozulma sürecine girmesidir.

3.4. Özelleştirmeye İlişkin Bazı Önemli Sorunlar

Özelleştirme uygulamalarında ki temel mantık, ekonomide devletin değil piyasa güçlerinin dinamiklerini harekete geçirmek ve piyasaya hakim olmasını sağlamak, dahası; piyasa güçlerinin rolünü artırarak sanayideki verimliliği daha iyi bir seviyeye ulaştırmak, özellikle sanayiye giriş serbestisi tanımak, rekabeti teşvik etmek ve ortak yatırımlara izin vermek suretiyle bu olayı gerçekleştirmektir.⁷⁹

Bununla birlikte, özelleştirmenin önünde birtakım siyasi, mali, hukuki vb. engeller veya sorunlar da bulunmaktadır. Bu sorunlar ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, genel itibarıyla bu şekilde sıralanmakta ve söz konusu sorunların ortadan kaldırılması özelleştirme uygulamalarının performansı açısından son derece önemli olmaktadır.

3.4.1. Özelleştirmenin İşlevsel Sorunları

Özelleştirmenin işlevsel sorunları zamanlama, satış biçimi ve öncelikler, aktifleri değerlendirme ve pazarlama (Satış) olarak sıralanabilir. Zamanlama, özelleştirmenin başarıya ulaşabilmesi adına doğru zamanda doğru kararların verilmesine bağlı bir uygulamadır. Zamanlama hatası yapılan bir özelleştirme finansman piyasalarını, kamu dengelerini zor bir duruma sokabilir ve istenen başarıyı imkansız kılabilir. Bu nedenle özelleştirmeyi sadece bir iktisadi politika olarak değil bir süreç bazında da değerlendirmek gerekmektedir.

Özelleştirmede yapılacak ilk işlem çalışanların ve işverenlerin fazla tepki vermesini önlemek için özelleştirmenin genel amaç ve hedeflerinin halka tanıtımının

⁷⁹ <http://www.canaktan.org/ekonomi/ozelleştirme/kamu-ekonomisi-genisleme/beesley-nezihe-ozelleştirme.htm> s.1.
Erişim Tarihi: 26.07.2017

yapılmasıdır. Radyo, TV, gazeteler, basın ve kitle iletişim aracılığıyla bir tanıtımın gerçekleşmesi sağlanabilir.

Bir diğer işlem ise; özelleştirme için genel bir hazırlık planı ve bu plan doğrultusunda yapılacakların listesi çeşitli kurum ve kuruluşlarla karşılıklı olarak koordine edildikten sonra yavaş yavaş uygulamaya geçmeye çalışılmasıdır. Bu çalışmalardan sonra ortaya çıkan bulgular kamuoyuyla paylaşılmalı ve farklı kesimlerden gelen tepkiler değerlendirilip ona göre bir hareket tarzı oluşturulmalıdır.

Hukuki düzenleme ise, bir diğer aşamasını oluşturur bu zamanlama programının. Hukuki prosedür son derece hassas ve titizlikle ele alınması gereken bir kavramdır ve acele bir şekilde yapılmamalı, her bir adımın olası sonuçları göz önüne alınmalıdır. Zamanlama, özelleştirmenin en önemli meselesinden biridir ve uygun yapılmadığı takdirde gerek toplum ve gerekse diğer kurum ve kuruluşlar tarafından farklı algılanıp yorumlanmaya neden olabilecek bir yapıya sahiptir. Satış biçimi ve öncelikler sorunu ise; hangi KİT'lerin daha önce özelleştirileceği ve ne şekilde özelleştirileceği önem arz etmektedir. KİT'lerin özelleştirilmesi ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir, bu durum KİT'lerin amaç ve fonksiyonlarıyla ilgilidir. Özelleştirme süreci farklı endüstrilerde farklı etkiler oluşturabilmektedir. Bu bağlamda her bir ülkenin farklı niteliklerine ve yapıları açısından değişik kriterlere göre bir takım çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda ortaya konulan kriterleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;⁸⁰

1. Zararı dolayısıyla bütçeye yük olması,
2. Rekabet şartlarında çalışıyor olması,
3. İlerleyen yıllarda büyük yatırımlar gerektirmesi,
4. Nihai ürün ya da hizmet üretmesi ve
5. Güvenlik açısından stratejik önem taşımayan kuruluşlar olmalıdır.

Yukarıda bahsedilen öncelik sorunuyla ilgili olarak bilinen bir yaklaşım olan Beesley-Littlechild yaklaşımı ve onun kriterlerinden bahsedecek olursak;

⁸⁰ T.C. Kamu Özel İşbirliği Başkanlığı Faaliyetleri, **Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar Çözümler ve Öneriler**, Ankara, 1994, s.23.

Beesley-Littlechild Yaklaşımı⁸¹: Beesley-Littlechild, 1980 yılında İngiltere'de özelleştirme programını ilk uygulayan Thatcher hükümetinin yürürlüğe koyduğu programdan sonra yayınladıkları bazı makalelerde belli kriterlerden söz etmişlerdir. Bu kriterler: Büyüklük, işgücündeki değişme ve rekabettir.

Büyüklük kriteri: Diğer endüstrilere göre daha çaplı olan endüstrilerin yaratacağı faydanın daha fazla olacağını düşündüğü için, özelleştirme sırasının bu büyük endüstrilere verilmesinin daha uygun olacağını söylemektedir.

İşgücündeki Değişim Kriteri: İşgücü değişikliğinin fazla olduğu KİT'lerin öncelikli olarak özelleştirilmesinden ziyade tekrar organize olması çalışmalarına ağırlık verilmesi gerektiğini söylemektedir.

Rekabet Kriteri: Bu kriter tüketici faydasını en çok olmasını sağlayan ve tekelci gücünü sınırlayan bir mekanizmadır.

Bir diğer sorun aktiflerin yeniden değerlendirilmesi sorunudur. Burada önemli olan devletin özelleştirmeden zarar etmemesi için KİT'leri günün koşullarına göre yeniden değerlendirmeye tabi tutmalıdır ki bu Vergi Usul Yasası'nın geçici 11. maddesinde düzenlenmiştir.

Özelleştirmenin işlevsel sorunlarından pazarlama ise, pay senetleri satışında sermaye piyasalarından faydalanma olayı söz konusudur. Bununla birlikte bu piyasaların oldukça güçlü ve gelişmiş olmaları önem arz etmektedir. Satış yöntemleri "Taban Fiyatlı Artırma ve Sabit Fiyatlı İhraç" gibi yöntemler mevcuttur. Taban fiyatlı yöntemde hükümet bir taban fiyat belirler ve bu fiyatı artırarak pay senetlerini satar. Sabit fiyatlıda ise; pay senetleri önceden belirli sabit bir değer olarak satışa sunulmaktadır.

⁸¹ Michael Beesley and Stephen Littlechild, **Privatization: Principles, Problems and Priorities, Privatization and Deregulation, First Published**, London: Routledge, 1992, ss.23-29.

3.4.2. Özelleştirmenin İstihdam Sorunu

KİT'lerde atıl istihdam Hazine, Yüksek Denetleme Kurumu (YDK) ve Dünya Bankası tarafından inceleniyor. KİT'lerdeki atıl istihdam temelinde aynı niteliğe sahip özel şirketlerle karşılaştırılıyor.⁸²

KİT'lerin özelleştirilmesi halinde buralarda çalışanların bir kısmının işten çıkartılabilmesi gündeme gelmektedir. Böylesi bir durum, özelleştirmeye tepki oluşturabilecek, istihdamın da düşmesine, iş verimi ve kalite yönünden de düşüklüğe neden olabilecektir. Özelleştirmeyle çalışanların eski ve yeni hukuki durumları değişiklik gösterebileceğinden bu durum çalışanları ister istemez moral ve motivasyon açısından olumsuz etkileyebilecektir.

Özelleştirme öncesi ve sonrasında sözleşmeli personel dahil tüm çalışanlar karşılaştıkları bu süreçte hukuki statülerinin kaybetme korkusuyla, gelecek endişesi taşıma duygusuyla, sosyal güvenliklerinin ve istihdam olanaklarının sağlanması konusunda belirgin bir yasal düzenlemenin bulunmaması nedeniyle bazı gecikmeler olabilmektedir.

Özelleştirme sonrası işten çıkan insanların durumu ne olacak? Onlara kim iş verecek nasıl istihdam edilecek? gibi sorular çalışanların ciddi gelecek kaygısı taşımasına neden olabilmekte, her ne kadar işsizlik sigortası kısmen bir çare olsa da kalıcı bir çözüm olmaktan uzak görünmektedir.

Bu yönleriyle özelleştirme gerek şirketler, gerekse çalışanlar açısından zaman zaman sıkıntılara neden olabilmekte ve özellikle özelleştirme sonrası çalışanları belirsizlik beklemektedir.

İşten çıkarılanlara kıdem tazminatı verilmesinin, yanı sıra meslek edindirme kursları açılmalı, ayrıca bankalar veya diğer kuruluşlar kendi işini kurmak isteyen girişimcilere düşük faizli krediler sunmalı gibi öneriler çalışanlar için faydalı olabilir.

⁸² <http://arsiv.ntv.com.tr/news/140338.asp>,s.1., Erişim Tarihi: 22.08.2017

Sonuç olarak özelleştirme ile ekonominin canlanması amaçlanıyorsa özelleştirme öncesi ve sonrasının çalışanlar ve devlet açısından istihdamın analizinin sistematik bir şekilde nasıl bir hukuki sonuç doğurabileceği düşünülmeli ve ilgili yatırım kararları da bu doğrultuda alınmalıdır.

3.4.3. Özelleştirmenin Yönetim Sorunu

233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname KİT'leri; (iktisadi devlet teşekkülü ile kamu iktisadi kuruluşunun ortak adıdır.) nasıl yönetileceğini, yönetim kurullarının nasıl teşekkül ettirileceğini ve bunların görevlerini düzenlemiştir. Buna göre KİT'ler yönetim kurulu başkanı olan genel müdürle birlikte 6 kişilik yönetim kurulları marifetiyle yönetiliyor.

Yönetim kurulu üyeliklerine atanan kişiler incelendiğinde genel olarak kamudaki üst düzey bürokratların ön plana çıktığı görülmektedir. Özelleştirme kapsamında olan KİT'lerin yönetim kurulu üyeliklerine yapılan atamaların kararnamesiz olması ise, buralara kimlerin atandığını gözlerden kaçırmakla birlikte buralara da üst düzey bürokratların atandığı görülmekte, ayrıca, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı bürokratlarının da özelleştirme kapsamındaki KİT'lere yönetim kurulu üyesi olarak yerleştirilmesi sistemin kökleşmesine sebep oluşturuyor.⁸³

Yönetim anlayışı küçük bir işyerinden devasa holdinglere, özel ve/veya tüzel kurumlarda, iyi bir idare tarafından gerçekleştirilirse çalışanlar ve işverenler açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. İyi bir yönetim zamanın, kaynakların, sermayenin, insan ilişkilerinin ve diğer unsurların daha verimli kullanılmasına neden olacak ve sonuçta bu söz konusu kurum/kuruluş açısından kayda değer bir ilerleme sağlayacaktır.

Özelleştirmenin başarıya ulaşması bu faaliyetlerin yönetiminin iyi olmasına bağlıdır, ancak özelleştirmenin farklı aşamalarında farklı kurumların kararları bazı uygulama gecikmelerine neden olabilmektedir.

⁸³ <http://www.memurlar.net/haber/484755/29.09.2014/s.1>. Erişim Tarihi: 25.08.2017.

Yukarıda bahsedildiği üzere KİT'lerin yönetim kurullarına atanan kişilerin üst düzey bürokrat olması ve kararnamesiz olması buralara kimlerin atandığını ve nasıl bir prosedür izlendiği hakkında bize bir fikir vermektedir.

Özelleştirme faaliyetlerinin etkin ve dinamik bir şekilde yapılması sağlam bir organizasyonun ve kadronun oluşturulmasını sağlamak üzere 3291 sayılı Kanun'da (1986 yılında çıkarılan kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınması ve uygulamaların yürütülmesine ilişkin esasları düzenleyen kanun) bazı düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir.

Özelleştirmenin yukarıda anlatılan yönetim sorunlarına ilave olarak yönetsel diyebileceğimiz bazı sorunları da mevcuttur. Bu yönetsel sorunlar; hem KİT'lerden hem de onların alıcılarından kaynaklanabilir. Bazı ülkelerde kamu sektörünün büyüklüğü, özel sektörün sermaye varlığını aştığı için özelleştirme çabaları olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Bu durumla birlikte KİT'in büyüklüğü sorununa paralel olarak alıcı şirketin mali güçleri ve kapasiteleri de önemlidir yani örneğin; alıcılar istekli dahi olsa mali kapasiteleri yetersiz kalabilir ve buna bağlı olarak KİT'ler öncelikle satışa sürülmek istenir. Bunların yaşandığı dönem ekonominin durgunluk dönemidir. Bu durgunluk dönemindeki özel sektör alıcıları her ne kadar istekli olsalar da aslında güçsüz bir konumdadırlar.

Alıcıları düşündüren bir diğer mesele ise; KİT'lerin hammadde yönünden dışarıya döviz ödemek zorunda olmalarıdır. Döviz giriş-çıkışı dengesi aleyhte olan KİT'lerin bu yönü de alıcıları isteksiz kılmaktadır. Özelleştirmenin yönetsel sorunları bunlardan başka politik, hukuki ve ayrıca bürokrasi gibi bazı durumlarla karşı karşıya kalarak sorunlar yaşamaktadır hatta yönetsel sorunların arasında en büyük yeri bürokrasi doldurmaktadır. Çeşitli bakanlıklara bağlı kuruluşların özelleştirilmesi ile bu bakanlıkların yetki alanlarının sınırlanacağını ve güçlerinin azalacağını düşünen bürokratlar özelleştirmeye tepki göstermektedirler.⁸⁴ KİT'lerin alıcı ve satıcı olarak ilişkide olduğu müşteriler de devlet tarafından desteklenmeyecekleri ve özelleştirilecek KİT'lerin sattığı mal ve hizmetleri daha pahalı alacakları düşüncesiyle tepki göstermektedirler. Eğer yönetsel mekanizma iyi işlemezse KİT satışı başarısız olacaktır.

⁸⁴ M.Hulki Cevizoğlu, a.g.e., 1989, s.39-40

3.4.4. Özelleştirmenin Toplumsal Sorunu

Bu tür sorunlar öncelikle siyasetçiler tarafından ve bazen de toplumdaki baskı gruplarınca kamuoyu üzerinde oluşturulan etki ile ortaya çıkmaktadır. Bu kesimlerce halka sunulan eğitim, sağlık, konut vb. kamu yararı öncelikli düşünceler özelleştirmenin toplumun belli kesiminde istenmeyen bir olgu olarak görülmesine neden olmaktadır. Örneğin; sağlık ve eğitim alanında bir özelleştirme yapılması durumunda zengin ile fakirlerin arasındaki uçurum giderek artacak, dolayısıyla toplumsal bir huzursuzluk ve direnç ortaya çıkacaktır. Bu durumla ilgili olarak; Arjantin ve Meksika'da eğitim ve sağlık sektörü özelleştirmelerine karşı çıkılması ve ülkemizde ise stratejik madenlerin özelleştirilme dışında tutulması örnekleri verilebilir.

3.4.5. Özelleştirmenin Politik Sorunları

Politik sorunlar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değişik biçimde ortaya çıkmaktadır. Buradaki nokta "Milliyetçilik" faktörü olarak ortaya çıkar ki sosyal demokrat kesimi bile devlet kuruluşlarını özel sektöre veya yabancı sermayeye ikram edileceği sloganıyla özelleştirmeye karşı çıkmaktadırlar. Bu politik sorun aslında özelleştirme olması halinde bazı kesimlerce ulusal bağımsızlıktan ve özgürlüğünden vazgeçme olarak bile algılanabilir. Ülkemizde liberal hükümetin uygulamaya koyduğu özelleştirme programına sosyal demokrat ana muhalefet tarafından bu tür milliyetçi yaklaşımla karşı çıkılmış ve iktidara gelinmesi durumunda ise özelleşen KİT'lerin yeniden devletleştirileceği açıklanmıştır. Bu durum karşısında hükümet te özelleştirmenin bu politik sorununu öngörerek, gelecek için hiçbir garanti sunamamış ve benzer bir durumda İngiltere'de yaşanmıştır. İngiltere'de özelleştirme kamu ve özel sektör güç dengesini özel sektör lehine bozacak ve kamu sektörünü zayıflatacak görüşüyle somutlaştırmıştır.⁸⁵

⁸⁵ Tuğçen Karadağ, **Türk Kamu Yönetiminde Özelleştirme : Tekel Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, S.B.E. Kamu Yön. ve Siyaset Bilimi Bölümü, Ankara, 2010, s.29.

3.5. Dünya'daki Özelleştirme Uygulama Örnekleri ve Analizi

1929 yılında yaşanan ekonomik kriz (Büyük Buhran) ve sonrasında olan savaşlar devletleri haliyle, hem ekonomik hem de toplumsal olarak birtakım sert ve ciddi önlemler almaya mecbur kılmıştır. Çoğu ülke ekonomik güçlüklerin fazlalaşmasıyla liberalleşme eğilimine yaklaşmıştır. Özelleştirme de işte bu noktada liberalleşmenin bir çeşit uygulayıcısı olarak ortaya çıkmaktadır. İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde de kapitalizme dönüş çağrıları gibi algılanmakta ve bu durum sosyalist ülkeleri bile etkilemektedir.

1980'li yıllarda İngiltere, Şili, Arjantin ve Meksika'da ilk özelleştirme deneyimleri yaşanmıştır. Özelleştirme bu ülkelerde; ekonomiye işlerlik ve canlılık kazandırmak, dış borçları ve bütçe açıklarını kapatmada ek finansman olmak, kamudaki savurganlığı önlemek, ekonomide devlet müdahalesini en aza indirmek, üretimde etkinliği artırmak, hisse senedi mülkiyetini yaygınlaştırmak vb. amaçları gerçekleştirmek için uygulanmaya başlanmıştır. Özelleştirme bu amaçlarla yapıldığı için, özelleştirmenin tanımında kamu sektörü varlıklarının satışı, liberalizasyon veya serbestleşme gibi unsurlar da ortaya çıkmaktadır.

3.5.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Özelleştirme Uygulamaları

1970'li yıllar gerek Dünyada gerekse ülkemizde ekonominin sıkıntılı ve krizlerle geçirdiği yıllar olmuştur. Bu durum, Gelişmekte Olan Ülkelerin çoğunda borç ve döviz krizleri ile yüksek enflasyon ve banka iflaslarına yol açan gelişmelere sahne olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde, özelleştirme uygulamalarını örnek alarak, Latin Amerika Ülkeleri, 1980 ve 1990'lar boyunca tüm dünyadaki özelleştirme gelirlerinden en büyük payı alan (Bu oran %55 civarındadır) ülkeler olmuştur. Bu durumdan hareketle Meksika, Brezilya ve Arjantin örnekleri değerlendirilecektir. Bu ülkelerin ortak noktası kendi KİT'lerini, IMF Dünya Bankası ile ortak yürüttükleri istikrar ve yapısal uyum programları kapsamında özelleştirmeleri olmuştur.⁸⁶

⁸⁶ A.Kemal Çelebi ve Diğerleri,a.g.e., *Teoride ve Uygulamada KİT'ler ve Özelleştirme*, s.186.

3.5.1.1. Meksika'da Özelleştirme Uygulaması

Meksika 1970'li yılların ortalarından itibaren sanayi sektöründeki kamu yatırımlarının çeşitli finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yapılan kamu borçlanması ve yüksek petrol gelirlerine bel bağlaması, Meksika'nın dış borçlarını hayli yükselmiştir. 1982 yılında yaşanan borç krizi de ülke ekonomisine ağır bir darbe vurmuştur. 1985'te ise ikinci krizin ortaya çıkması, Meksika'nın yapısal reform süreçlerine yönelmeyi mecbur kılmıştır.

Bu dönemde istikrarı yeniden sağlamaya yönelik hükümet stratejisi olarak deregülasyon, mali disiplini sağlama, vergi düzenlemesi ticari serbestleşme serbest döviz kuru uygulaması ve KİT'lerin özelleştirilmesi sayılabilir.

Meksika'da özelleştirme gerekçeleri olarak; kamu açıklarını iyileştirmek ve kamu harcamalarını düzenlemek, rekabet edebilirliği sağlayarak verimliliği ve ekonomik etkinliği artırmak ve piyasayı serbestleştirerek canlılık kazandırmak sayılabilir. Bu gelişmelerin ardından Meksika'da yaklaşık olarak 50 milyar dolarlık bir özelleştirme geliri elde edilmiştir ki bu rakam ülkenin GSYİH'nın %8'ine denk gelmektedir⁸⁷

3.5.1.2. Brezilya'da Özelleştirme Uygulaması

Brezilya'da KİT'lerin özelleştirilmesi, 1983'ten sonra gündeme gelmiştir. 1983 yılında askeri yönetim tarafından kurtarılan ve devletleştirilen şirketlerin 89 tanesi özelleştirme programına alınmıştır. Askeri yönetim iktidarda iken, bu şirketlerin 20 tanesi özelleştirilmiş, 42 şirket içinde, önceliği, stratejik önemi olmayan bazı petrol ve madencilik şirketleri almıştır.

Hükümet 1985 yılı sonunda, Petroban petrol şirketinin 5 milyar adet hissesini ülke çapındaki 15.000 banka şubesi ve aracı kuruluşlar eliyle satışa çıkarmıştır. 520 kamu şirketinden en az 100'ünün daha kapatılması veya kamu mülkiyetinden çıkarılması düşünülmektedir. Brezilya'da belli bir süre duraklamış bulunan özelleştirme

⁸⁷ A.Kemal Çelebi ve Diğerleri, a.g.e., s.187.

uygulamaları, 1991 Ekim'inden itibaren yeniden başlatılmıştır. 1992 sonuna kadar, 20 kamu kuruluşunda gerçekleştirilen özelleştirme ile 3.2 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Özelleştirilen kuruluşlar, kimya, petro-kimya, demir-çelik gibi sektörleri kapsamaktadır.⁸⁸ Brezilya'daki özelleştirme programı üç kısımda gerçekleşmiştir. Birincisi "Federal Devletsizleştirme Milli Programı (1991), ikincisi "Eyalet Düzeyinde Devletsizleştirme Programı (1996) ve "Federal Düzeyde Telekomünikasyon Endüstrisinin Özelleştirilmesi Programı" (1997) dır.⁸⁹

Brezilya'da 1991-2001 dönemi arasında yapılan özelleştirme sonucunda 119 adet KİT'in ve kamunun azınlık hisselerini elinde bulundurduğu birçok işletmenin özel sektöre devri yapılarak 67.9 milyar dolarlık gelir elde edilirken 18.1 milyar dolarlık borç ödenmesi de yapılmıştır.⁹⁰ Brezilya'daki özelleştirme programı 1988 yılında Collar'ın başkan olması, Doğu Avrupa'da ve OECD ülkelerinin çoğunda yaşanan dönüşüm sonucunda ticari ve finansal serbestleşme hareketlerini ve tekeli yapıların terk edilmesini sağlamaya yönelik 1991 tarihli dış destekli istikrar programı uygulamaya konulan özelleştirme programının gerekçeleri olarak değerlendirilmektedir.

3.5.1.3. Arjantin'de Özelleştirme Uygulaması

1980'lerde ekonomik krizden etkilenen ülkelerden biri de Arjantin'di. Arjantin krizlerden çıkmak için IMF destekli istikrar programları uygulamaya başladı ve özelleştirme girişimleri 1983 yılının Aralık ayında Alfonsin iktidarı zamanında yapılmaya çalışılmış ancak başarısız olmuştur. Alfonsin'den sonra iktidarı devralan Carlos Menem Hükümeti (1989) ekonomide liberalizasyonu ve deregülasyonu oluşturacak şekilde bir özelleştirme planı uygulamaya çalışmıştır. Bu dönemdeki özelleştirme süreci bizzat başkan ve ekonomi bakanı tarafından takibe alınmıştır.

Arjantin'deki özelleştirme programında savunma sanayi ve kamusal hizmetleri de içine alan geniş bir ölçekte uygulanmaya çalışılmıştır. Büyük KİT'ler doğrudan yabancı şirketlere devredilmiş, 1992'nin sonlarına doğru 5.6 milyar dolar gelir

⁸⁸ <http://privatization-ozellestirme.blogspot.com.tr/2015/06/brezilya-ve-arjantindekiozellestirme.s.1.E.T: 02.09.2017>

⁸⁹ A. Kemal Çelebi ve Diğerleri, a.g.e. s.189.

⁹⁰ A. Kemal Çelebi ve Diğerleri, a.g.e., s.190.

kazanırken 11 milyar dolar borç ödenmiştir.⁹¹ Ülkedeki özelleştirmenin, rekabete açık işlemleri, sınırlı sayıdaki monopoller ve pek çok alanda kamu hizmetlerinin özel girişimcilere sağlanmasın öngören anlaşmalar gibi bazı özellikleri mevcuttur.

Arjantin'de özelleştirme, kamu dış borçlarını azaltmış, ekonomisinde etkinlik ve verimlilik artışı sağlanmış, mali hedeflere daha istikrarlı yönelmeye yardımcı olmuş ve sosyal güvenlik sisteminde de iyileştirmeler sağlamıştır. Telefon ve havayolları işletmeleri ile başlayan özelleştirme, bazı KİT'lerin özelleştirilmesiyle devam edilmiş, yabancı sermaye girişindeki engeller kaldırılmıştır. Bir taraftan bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan ise, bazı olumsuz durumlar ortaya çıkmıştır. Örneğin 2000'li yıllarda Arjantinli bir milletvekili şöyle diyordu: *"Biz neden el kaldırdığımızı bilmeden kanunları onayladık, aslında farkına varmadan ülkemizi satıyormuşuz"*⁹² 10 yıl iktidarda kalan Menem hükümeti ülkenin rafinelerini barajlarını yollarını limanlarını fabrikalarını ve haberleşme ağlarını özelleştirdi ancak; Menem ve yakınları kamu ihalelerinden aldıkları rüşvetlerle çok zengin oldular, halk yoksullaştı, örgütlü yaşam ve sendikalar yok edildi, ülkenin altyapısı çöktü, grevler fazlaştı ve kriz kaçınılmaz olarak ülkeyi vurdu. 250 milyar dolara ulaşan iç ve dış borçları ödeyemez hale gelen Arjantin iflasını tüm dünyaya açıkladı.⁹³ Bu durumu özelleştirmenin, dünyanın yedinci zengin ülkesinin nasıl fakirleştirildiğinin, pazarlandığının ve yağmalandığının trajik bir öyküsünü ortaya koymaktadır.

3.5.2. Gelişmiş Ülkelerde Özelleştirme Uygulamaları

Özelleştirme uygulamasına başlayan çeşitli ülkelerin özelleştirme işlemleri ülkenin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik konjonktür açısından farklılık gösterebilir. Gelişmiş ülkeler, özelleştirmeyi ekonominin büyümesi verimliliğin ve etkinliğin artması adına liberal politikaların da desteğiyle gerekli görmektedirler. Bu ülkelerin özelleştirme uygulamalarının incelenmesi ülkemiz açısından avantajlı ve

⁹¹ <http://privatization-ozellestirme.blogspot.com.tr/2015/06/arjantinde-ozellestirme.html> Erişim Tarihi: 15.09.2017

⁹² <http://www.medyagunlugu.com/Haber-2815-terorun-golgesinde-anayasa-ve-baskanlik.html>. Yazar: Emekli Öğretmen Serdar Yılmaz, s.1., Erişim Tarihi: 16.09.2017

⁹³ <http://www.gercekgundem.com/yazarlar/naim-baburoglu/2528/farkina-varmadan-ulkemizi-satiyormusuz> Erişim Tarihi: 16.09.2017.

dezavantajlı bir takım sonuçlar doğurabilir. Bu açıdan bakıldığında özelleştirmenin ilk gerçekleştiği İngiltere'den yola çıkılarak Almanya ve Fransa da incelenecektir.

3.5.2.1. İngiltere'de Özelleştirme Uygulaması

İngiltere'de 1979 yılından sonra yapılan özelleştirme uygulamaları, Avrupa'da ilk kapsamlı ve programlı özelleştirme örneği olarak kabul edilmektedir. 1979 seçimlerinden sonra iktidara gelen Margaret Thatcher yönetimindeki Muhafazakar Parti en geniş ölçekli özelleştirmeyi yapmıştır. Bu özelleştirmelerin gerekçeleri olarak;

1. Kamunun ekonomideki payının azaltılmak istenmesi,
2. Sanayinin etkinliğinin ve verimliliğinin artırılmak istenmesi,
3. Kamu kesimi borçlanma gereğini azaltmak,
4. Sendika ile ilgili sorunları azaltmak,
5. Sermayenin mülkiyetini genişletmek ve
6. KİT'lerin tekeli kaldırarak serbest piyasayı teşvik etmek sayılabilir.

İngiltere'de bu sayılan amaçlar doğrultusunda bazı özelleştirmeler yapılmıştır. Bu özelleştirmelerden biri olan Network Rail şirketi işletme hakkının devri (Franchising) yöntemi ile yapıldı.⁹⁴ Yapılan özelleştirme sonucunda hizmet kalitesinde artış oldu, ama bunun bedelini insanlar ödedi, çünkü bu yer artık kamunun değil, özel sektörün yani özel bir kâr alanı olmuştu ve tren seferlerinde aşırı kalabalıktan dolayı gecikmeler olabiliyordu. İngiltere'de özelleştirme yapılırken belli aşamalardan geçilmiş ve hem dar anlamda özelleştirme, hem de geniş anlamda özelleştirme uygulanmıştır.

1979-1990 yılları arasında Thatcher döneminde başlatılan özelleştirme uygulamasından 44.5 milyar pound gelir elde edilmiştir. Thatcher'ın ardından, Mayor hükümeti (1990-1997) özelleştirmeye devam etmiş ve İşçi Partisinin iktidarında ise özelleştirme uygulamalarından 60 milyar pound gelir elde edilmiştir.⁹⁵

İngiltere'deki özelleştirmeyle ilgili olarak; özelleştirilen şirketlerin mali açıdan olumlu etkilendiği, sermayenin tabana yayılmasının sağlanabildiği, ancak özelleştirilen

⁹⁴ <https://tr.railturkey.org/2015/04/14/the-privization-of-british-railways/s.1>. Erişim Tarihi: 18.09.2017.

⁹⁵ Yusuf Bayraktutan, **Özelleştirme Teori Dünya ve Türkiye Deneyimi**, İstanbul: 2003, s.89.

kurumların rekabette açılmasının gerçekleştirilemeyip, özelleştirmenin kârlılığı çok etkileyemediği, yalnızca Hazine'ye bir katkı sağladığı gibi olumsuz eleştiriler de almıştır.

3.5.2.2. Almanya'da Özelleştirme Uygulaması

Almanya'da özelleştirme uygulamasının yapılmasında devletin ekonomik alana müdahale etmesinin daraltılması düşüncesi etkili olmuştur. 1983 yılında iktidara gelen Liberal Hristiyan Koalisyon Hükümeti devletin ekonomiye fazla girmesinin sakıncalı olacağını düşünerek "Az Devlet" sloganıyla bürokrasinin azaltılması hatta sübvansiyonlara son verilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir.⁹⁶

Almanya'da, 1950-1980 yılları arasında maden sektöründe PREUSSAG şirketinin, Volkswagen araba fabrikalarını enerji sektöründe VEBA şirketi özelleştirilmelerine gidilmiştir.⁹⁷ 1990'da Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesi ile Doğu Almanya'daki kamu işletmelerinin de özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. Ülkedeki özelleştirme politikası olarak; özelleştirmede satış gelirlerinin yüksekliğinden ziyade satış sonrasında ek yatırım ve istihdam taahhütlerinin ağırlığı üzerinde durulmuş, yani en iyi işletmecilik yapan kuruluşa söz konusu kurumu devretmeyi hedeflenmiştir.

Özelleştirilen diğer bir kurum ise Federal Posta Ofisi'dir. Bu kurum 1947 yılına kadar bir kamu kuruluşu iken, 1989 yılında posta hizmetleri, iletişim hizmetleri ve bankacılık hizmetleri şeklinde üç hizmet alanına ayrıldı ve 1995 yılında özelleştirildi.⁹⁸ Almanya'daki özelleştirmenin amacı sosyal piyasa ekonomisini geliştirmek ve gelir dağılımındaki adaletsizliği düzeltmeye çalışmaktır. Almanya ayrıca, otomotiv endüstri imalat sanayi gibi rekabete açık kurumları ve piyasadaki devlet etkisinin azaltılması ve böylece serbest bir piyasa anlayışı getirmeyi düşünmekteydi.

Almanya'daki önemli özelleştirmelerden biri de Alman Demiryolları Şirketinin (Deutsche Bahn AG) özelleştirilmesiydi. Hisse senedi satışı yoluyla özelleştirilmişti ve

⁹⁶ Özhan Çetinkaya, *Türkiye'de Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme*, 2. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayınevi, 2012.

⁹⁷ C.Coşkun Aktan, a.g.e., 1994, s.152-154.

⁹⁸ Özhan Çetinkaya, a.g.e., 2012, s.130.

elde edilen gelirin yine demiryolları yapımında kullanılması düşünülüyordu. Ülkedeki demiryolları altyapı, bölgesel ve banliyö, yük taşımacılığı ve uluslararası taşımacılık ve nakliye şeklinde şirketlere bölünmüştü. Federal düzeyde kamu işletmelerinin özelleştirilmesinin yanında yerel düzeyde bazı özelleştirmeler de yapılmıştı. Belediyeler su dağıtımı, temizlik, ulaşım cezaevi vs. işleri de özelleştirilenler arasında vardı.

3.5.2.3. Fransa'da Özelleştirme Uygulaması

Özelleştirme akımı 1980'li yıllarda Fransa'da da ortaya çıkmış ve Fransa hükümeti 1986'da 5 yıllık bir özelleştirme planı açıkladığını duyurmuştur. Plan dahilinde 65 kamu kuruluşunun özelleştirileceği düşünülmektedir. Söz konusu planda 1986-1987 yılları arasında 13 kuruluş satılmış ve bu satışlardan 56.8 milyon fransız frangı gelir elde edilmiştir.⁹⁹

Fransa'da yapılan özelleştirmeler bankacılık, sigortacılık, sanayi, elektrik ve finans alanlarında olmuştur. 1993 yılında özelleştirme yanlısı sağ partinin iktidara gelmesiyle (Balladur hükümeti) özelleştirme faaliyeti devam etmiş, Renault (Reno) otomobil fabrikasındaki devlet hisselerinin %30'u sigorta şirketleri, medya ve tütün şirketlerinin özelleştirilmiştir. Ülkedeki özelleştirmede devlet "Altın Hisse" tutma uygulamasını kullanmıştır.¹⁰⁰ Çalışanlarına hisse senedi satışı, halka arz, asgari %10'luk hissenin şirket çalışanlarına bırakılması gibi. Özelleştirmeden elde edilen gelirler kamu borç ödemelerinde ve sermaye artırımında kullanılmıştır.

Fransa'daki özelleştirme uygulamasında sermaye piyasası önemli bir rol oynamış, ancak sermaye piyasasının yapısı ve gelişimi özelleştirmenin etkinliğine ulaşmasında yeterince faydalı olamamıştır. İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da özelleştirmeden sonra hisse senetleri sahipliğinde belli kesimlerde bir yoğunlaşma gözlenmiştir. Yakın zamanda ki bir gelişme olarak Fransa sosyalist hükümet ülkenin en büyük şirketi olarak bilinen Fransız Ulusal Elektrik İdaresindeki (EDF) hisselerini satmaktadır.¹⁰¹ Hükümet, hisse satışından elde edilecek gelirle İngiltere'de inşa edilecek yeni nesil Hinkley Point nükleer enerji santralinin inşası için şirkete 3 milyar avro

⁹⁹ <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/s.1> Erişim Tarihi: 19.09.2017

¹⁰⁰ Özhan Çetinkaya, a.g.e., s.131.

¹⁰¹ <http://www.haberler.com/fransa-da-ozellestirme-hamlesi-8401318-haberi/> Erişim Tarihi: 19.09.2017

destek sağlamayı hedeflemektedir. Hükümet yine bu santralinin inşası ve ülkedeki nükleer santrallerin modernizasyonu için EDF'ye destek sağlamak amacıyla otomotiv devi Renault, uzay ve savunma şirketi Safran ile Nice ve Lyon havalimanları işletmelerindeki hisselerini de bu yıl içinde satmayı planlamaktadır.

3.6. Türkiye'deki Özelleştirme Politikalarının, Yöntemleri ve Ekonomik Boyutları

Ülkemizdeki özelleştirme düşüncesinin ve ekonomik sorunların temelinde neredeyse her türlü meseleyi ve sorumluluğu KİT'lerin üzerine atan bir zihniyet vardır. Öyle ki, KİT'ler hantallaştı ve devletin sırtına yük olmaya başladı gibisinden bir anlayış olmakla beraber bu kurumların derhal elden çıkartılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu durumla ilgili olarak Coşkun Can Aktan'ın bir tespiti mevcuttur ve şöyle bir yorumda bulunur: *"Kamu ekonomisindeki etkinsizliklerin temel nedeni siyasal karar alma mekanizmasının yapısı ve işleyişi ile ilgilidir. Kamu ekonomisinde siyasal aktörler (seçmen, politikacı, bürokrat, çıkar ve baskı grupları) bizzat kendilerinin paralarını değil "başkalarının paralarını" harcarlar ve/veya başkalarının paralarından bir fayda temin ederler. Dolayısıyla kamu ekonomisinde devletin parasını harcayan politikacı, bürokrat ve kamu görevlileri genellikle kendilerinin paralarını harcarken gösterdikleri titizliği göstermezler"*.¹⁰² Bu argüman, özelleştirme teorisinin temel dayanağı olarak kabul edilmektedir ki bu yönüyle kamu girişimciliğini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

Bu özelleştirmenin ülkemizdeki gerekçeleri; KİT'lerin performans zayıflığı siyasi baskılar ve zorlamalar, aşırı istihdam, (gizli işsizlik) aşırı bürokrasi, personel seçimi ve eğitimi konusundaki sıkıntılar yönetici sorunu, yüksek faizli borçlanmalar ve getirileri, devlete gelir sağlanması, sermaye piyasalarının geliştirilmesi vb. nedenler sayılabilir. Özelleştirmenin cumhuriyet tarihi içindeki gelişim süreci aşağıda kısaca bahsedilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ve ekonomimizin en sıkıntılı dönemlerinde, bugün Kamu İktisadi Teşebbüsü olarak nitelendirilen işletmeler çok büyük misyon üstlenerek

¹⁰² Coşkun Can Aktan, **En Az Devlet En İyi Devlet**, 1.Baskı, İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2006, s.10.

adeta ekonominin lokomotifi olmuşlardır. Müteşebbis olarak hareket eden bu işletmeler, günümüzde zarar ettikleri ve misyonlarını tamamladıkları gerekçesiyle büyük bir hızla özelleştirilmektedirler. Ülkenin savaştan yeni çıktığı, yoksulluğun ve üretimin azlığı, sermayenin yetersiz oluşu, eksik işgücü ve istihdamın olmaması özel sektör politikasını devletçiliğin yapılandığı kamu sektörüne dönüşe neden olmuştur.

Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda özel sektörün gücünün pek etkili olamaması, devleti ekonomik üretim yapması adına bir yola itmiş ve sonuçta Kamu İktisadi Teşebbüsü adıyla bir kurum oluşturulmuş ve bu kurum 1980'lere kadar devletin ekonomik getirisi adına ciddi olumlu etkileri olmuştur.

1980'lere gelindiğinde Neo-Liberalizmin de etkisiyle başlayan serbest piyasa olgusu ve küreselleşme ile birlikte, KİT'lerin yetersizliği ve piyasayı karşılama çabalarının vasat durumda kalması ve devlete yük olmaya başlaması, devletin bazı diğer kamu kurum ve kuruluşlarını özelleştirmeye başlamasına ve bu suretle devlet üzerindeki baskıyı azaltarak verimliliği artırmayı sağlamak adına bir yönetime başvurdu.

Ülkemizde özelleştirme faaliyetleri, 1980'li yıllarda başlamış 1986 yılında çıkarılan 1291 sayılı Kanun'la kurulan Kamu Ortaklığı İdaresi'nin (KOİ) faaliyete geçmesiyle özelleştirme uygulamalarına başlanmış¹⁰³ ve bugün halen uygulamalar mevcut iktidar döneminde de devam etmektedir. Özelleştirme politikasının nihai amacı ekonomideki tekellerin kırılmasıdır, ancak bu durum özel sektörün tekel konumunda olmasının avantajını kullanarak aslında devleti dezavantajlı bir konuma getirebilmektedir. Bir diğer olumsuz yönü ise, etkin olmayan üretim uygulamasına son verilmesi ile kaynakların serbest kalacağı ve bunun sanayi dışındaki vergi mükellefi ve tüketicileri olumsuz etkileyerek üretici ve işgücü kesimini de zorlayacağı olmasıdır.¹⁰⁴

Özetlenecek olursa; özelleştirme politikaları amacına uygun olarak piyasaya serbestlik ve canlılık getirmek, ağırlaşmış ve verimli olmayan ekonomiye bir dinamiklik kazandırmak ve istikrar sağlamak için oluşturulmuş iktisadi politikalardır ve Türkiye'nin iktisat tarihinde 24 Ocak 1980 öncesi ve sonrası diye ayrılan bölümlerini aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

¹⁰³ <http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-ozellestirme-tarihi-durumu.html> Erişim Tarihi 16.07.2018

¹⁰⁴ <http://odevsayfasi.blogcu.com/ozellestirmenin-sakincalari/2684214,s.1> Erişim Tarihi: 25.08.2017.

3.6.1. Özelleştirme Politikalarının Gelişimi

24 Ocak 1980 iktisadi kararları Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi tarihinde çok kritik bir konumda bulunmaktadır. 1980 yılından itibaren sanayileşmenin esas amacı, özel sektöre ciddi bir önemin verilmesi ve KİT'lerin satışının gerçekleştirilerek özelleştirilmesi, ayrıca imalat sanayisinin de özel sektöre açılması olarak sıralanabilir.

24 Ocak 1980 kararlarının genel amaçları ise;

Kamu kurum ve kuruluşlarının yükünün hafifletilmesi ve serbest piyasa ile uyumlu hale getirilmesini sağlayacak bazı düzenlemelere gidilmesi ve özelleştirmenin yavaş yavaş sisteme dahil edilmesi,

Yabancı sermayenin teşviki adına bazı uygulamaların getirilmesi,

İthalatı zamanla azaltarak ihracatı özendirici teşvik politikalı dış ticaret uygulamalarının yürürlüğe girmesi ve kâr transferlerine kolaylık sağlanması,

Yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinin desteklenmesi ve

%32.7 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur ilanına gidilmesi gibi maddeler sıralanabilir.

Özelleştirme politikaları görüldüğü üzere özel sektörün devletten daha fazla ekonomiye dahil olmasını, bunun yanında neo-liberal politikalarla piyasanın serbestleşmesini devletin üzerindeki ekonomik yükün ve sorumlulukların özel sektöre devri ve iktisadi dinamiklerin canlanmasını ve hızlanmasını sağlamak için oluşturulmuş, yerli veya yabancı sermayenin de ekonomiye dahil edilerek iktisadi büyümenin önünü açmak adına uygulamaya konmuş bir takım ekonomik modellerdir.

3.6.1.1. 24 Ocak 1980 Öncesi Dönemde Özelleştirme Politikaları

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde "Karma Ekonomi" modeli benimsenmiş, ancak 1932 yılına kadar Liberal Ekonomik Sistem piyasaya hakim olmuş ve özel sektör çalışmalarına önem verilmiştir. O yıllarda sermaye ve işgücünün yetersizliği özel

sektörün istediği gibi genişlemesine engel teşkil etmiş ve belirlenen hedeflere ulaşamamasına sebep olduğu için, devlet ister istemez bu duruma müdahale etmek zorunda kalmıştır.

1925 yılında Sanayi ve Maadin bankası kurulmuş bunun yanında Türkiye İş Bankası'nın kuruluşuyla birlikte kamu-özel sermaye işbirliğinin ilk adımları atılmış, 1930'lu yıllardan itibaren iktisat politikası devletçiliğe yönelerek, 1934 yılından itibaren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konularak KİT'lerin temelleri atılmıştır. Daha önce KİT olmadığından özelleştirme düşüncesi "Devlet Eliyle Özel Sermaye Oluşturmak" biçimindeydi.¹⁰⁵

Sanayi ve Maadin Bankası istenen hedefi gerçekleştirememesi üzerine kapatılmıştır. 1932 yılında devletçiliğe yönelik ekonomik bazı yasalar devreye girmiş ve aynı yıl Devlet Sanayi Ofisi (DSO), Sanayi ve Kalkınma Bankası (SKB) ile Türkiye İskele ve Posta Seferleri Hizmetlerinin (TİPSH) idaresi devlete bırakılmıştır. Bu kurumlar da yeterince başarılı olamayınca yerine Sümerbank kurulmuştur. Sümerbank'a devletin sanayi politikalarıyla ilgili bazı görevler verilmiş ve bu görevler yürütülürken, maden işletme ve elektrik enerjisi üretimi ile görevlendirilmiş olan Etibank kurulmuş ve bu gelişmelere ek olarak Türkiye Şeker İşletmeleri A.Ş. (TŞİAŞ) ve Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)'de kurulmuştur.

B.B.Y.S.P.'nin uygulaması devam ederken, 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış ve bu planla imalat, enerji, madencilik, makine ve deniz ulaşımı gibi yatırımlara öncelik verilmiş, ama II. Dünya Savaşı nedeniyle plan uygulama olanağı bulamamıştır.¹⁰⁶

Ülkemizde ilk kez özelleştirme düşüncesi, Ulu Önderimiz Atatürk'ün direktifleriyle 1938 yılında çıkarılan 3460 sayılı kanunla yer almış ve ilerleyen dönemlerde diğer hükümetlerin de planlarında uygulanmıştır.

¹⁰⁵ Petrol-İş, 1989, s.19.

¹⁰⁶ Cengiz Yavilioğlu, Güven Delice ve Onur Özsoy, **Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif**, Ankara: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2010, ss.299-300.

Bununla birlikte 1950'li yıllardan itibaren devlet yoğun yatırımlara girmiş KİT'leri bir istihdam yaratma gücü olarak görmüş, ancak zamanla KİT'lerin piyasa dinamikleriyle olan uyum mekanizmasının yeterli olmadığı anlaşılmıştır.

Bu gelişmelerin ardından 1948 yılında İstanbul'da İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu toplantı da piyasaya yabancı sermaye teşviki çekmek ve özel sektörün yatırımlarını düzenlemek adına bazı uygulamalara gidilmiştir. 1950 yılında Demokrat Parti'nin işbaşına gelmesiyle birlikte bu hükümetin programında devlet işletmelerinin özel sektöre devredilmesinin yararlı olacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda İşletmeler Bakanlığına bağlı devir komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun görevi devlete ait fabrika kurum ve tesislerin özel sektöre devri şekil ve şartlarını satış bedellerini belirlemekle görevlendirilmiş fakat söz konusu komisyon herhangi bir özelleştirme yapmamıştır.¹⁰⁷

1950-1958 yıllarında II. Dünya Savaşı sonrası milletlerarası güç dengesindeki değişimler yurtiçindeki siyasi ve sosyal gelişmeler ve Marshall yardımının sağladığı finansal imkanlar liberal ekonomiye her ne kadar prim verse de bir müddet sonra tekrar korumacı politikalara dönmüştür. 1954 ile 1962 yılları KİT'lerin verimli olduğu ancak özel sektöre bağımlı ithal ikamesinin fiilen başladığı yıllar olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde devletin ekonomiye katkısı azalmadığı gibi TCDD, PTT, Denizcilik Bankası, DMO, EBK, TDÇİ, SEKA ve Turizm Bankası kurularak KİT'lerin kapsamı genişletilmiştir.

1960 yılında ise DPT'nin kurulmasıyla ekonomide planlı kalkınma dönemi başlamış ve KİT'ler petro-kimya alüminyum ve demir-çelik gibi ara malları üreten tesisler haline gelmiştir. 1965 yılında iktidarın el değiştirmesiyle yönetime gelen Adalet Partisi için KİT'lerin devletin sırtında bir kambur olduğu değerlendirilmesine rağmen KİT'ler bu dönemde de sanayi ve tarımda söz sahibi olmayı sürdürmüştür.

1968-1972 yılları arasında İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda özel sektöre ağırlık verilmiş ve 12 Mart 1971 geçiş döneminde Başbakanlık İktisadi Devlet Teşekkülleri Reform Komisyonu oluşturulmuştur.

¹⁰⁷ Taner Özbek, Türkiye'de ve Dünya'da Özelleştirme Uygulamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Anadolu Üniversitesi S.B.E., Eskişehir: 2006, s.47.

1960-1980 döneminde yürütülen planlı kalkınmanın bir sonucu olarak, Türkiye'deki KİT'ler birçok sektörde hakim konuma geçmiş, ama sosyal faydanın yüksek olması için yapılan çalışmalar KİT'lerde yönetim zafiyetine ve kârlılığın ihmal edilmesine ortaya çıkan kriz ortamlarından ve KİT'lerin açıklarını kapatmak için büyük ölçüde borçlanmaya ve hükümet transferleri gibi bazı durumlarla karşılaşmıştır. Bu durum aynı zamanda dış yardımı konusunu da gündeme getirmiş ve Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların müdahalesine yol açmıştır ve bu da 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasına neden olmuştur.

3.6.1.2. 24 Ocak 1980 Sonrası Dönemde Özelleştirme Politikaları

1980'den sonra bir dönüşüm içine giren Türkiye ekonomisinde, liberal politikalar benimsenmeye başlanmıştır. Piyasa güçlerine dayanan ve hatta KİT'lerin piyasaya göre yönetileceği ve gerekirse tasfiye edileceğini, kamu harcamalarının kısılacağı, kamuda yarım kalmış tesislerin tamamlanacağını ve özel sektöre devredilme çalışmalarının başlayacağı bir döneme girilmiştir.

KİT'ler 1980-1983 yılları arasında bir dizi reforma tabi tutulmuş ve kâr oranını artırması yönünde çalışmalar yapılmış ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren özelleştirme de ciddi bir hedef haline gelmiştir. Ülkemizde özelleştirmeye ilişkin ilk yasal düzenleme, 29.2.1984 tarih ve 2983 sayılı Kanun ile yapılmıştır. 2983 sayılı Kanun ile gelir ortaklığı senedi, hisse senedi ve işletme hakkı devrinden oluşan özelleştirme yöntemleri tanımlanarak, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi ve Kamu Ortaklığı Fonu kurulmuştur. Bu tarihten itibaren de özelleştirmeye ilişkin çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır.¹⁰⁸

Özelleştirme öncesi bazı hazırlıkların yapılması amacıyla hükümet 15.03.1985 tarihinde 2 Amerikan ve 5 İngiliz firmasıyla görüşmeler yapmış ve Amerikan Morgan Guaranty Trust Company of Newyork firmasıyla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) arasında 11.12.1985 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu doğrultuda Mayıs 1986 yılında bir master planı hazırlanmış ve plan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai

¹⁰⁸ www.oib.gov.tr/Erişim Tarihi: 20 09 2017.

Yatırım ve Kredi, Yatırım Finansman A.Ş. ve Price Waterhouse/Muhaş A.Ş.isminde 4 kuruluş ile yürütülmüştür.¹⁰⁹

Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken, diğer yandan ise dünyanın globalleşme yani küreselleşme denilen ekonomik, siyasal ve sosyal yönden birbirine yakınlaşması ve entegre olması, mal ve hizmetlerin uluslararası piyasalarda boy göstermesi gibi bazı gelişmeler yaşanmaktaydı. Master planında ise, özelleştirmenin önünde ciddi engellerin olmadığı belirtilerek; Uçak Sanayii Anonim Şirketi (USAŞ) , Türk Hava Yolları (THY), Türkiye Çimento ve Toprak Sanayii Anonim Şirketi (ÇİTOSAN) ile YEMSAN gibi kuruluşların 2 yıl içinde özelleştirilebilmesinin mümkün olacağı söylenmiştir. Diğer taraftan serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşması için tekel statüsüne sahip KİT'lerden bazılarının bu statülerden kaldırılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Örneğin; Çaykur'un çay üretim ve dağıtım tekeli 1984'te, TEKEL'in sigara üretme ve dağıtım tekeli 1991'de, şeker fabrikalarının şeker üretim ve dağıtım tekeli 1995'te kaldırılmıştır.

Master Planındaki özelleştirmenin hedefleri ile genel ve özel faaliyet alanları KİT'lerin reformu ve diğer bazı konular masaya yatırılmış ve aşağıda belirtilen bazı konular tespit edilmiştir¹¹⁰:

1. Pazar güçlerinin ekonomiyi canlandırmasına imkan tanınması,
2. Verimliliğin artırılması,
3. Mal ve Hizmetlerin kalite ve çeşitlilik yönlerinin artırılması,
4. Halka açık şirketlerin teşvikinin sağlanması,
5. Sermaye piyasalarına ağırlık verilerek gelişmesinin sağlanması,
6. Hazinesin KİT'lere sağladığı kaynakların minimuma indirilmesi,
7. Tekelci fiyatlandırma uygulamasının ve dolaylı vergilerin azaltılması,
8. Modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin kullanımının teşvik edilmesi,
9. Çalışanlara hisse senedi verilerek performanslarının arttırılması,
10. Kamu ve özel sanayi kuruluşları arasında iyileştirmelerin sağlanması,
11. Sermaye yatırımlarındaki iç kârlılık oranlarının yükseltilmesi,
12. Devlete daha fazla gelir sağlanarak ekonominin ilerletilmesi ve

¹⁰⁹ C. Coşkun Aktan, a.g.e., 1994, s.61.

¹¹⁰ The Morgan Bank, **Privatization Master Plan: Objectives on Privatization**, Republic of Prime Ministry State Planning Organization, Newyork, 1986, s.16

13. Kamu çalışanlarının politika ve yönetmelik konularında çalışmaları adına teşvik çabalarının oluşturulması.

3.6.1.3. 5 Nisan 1994 Sonrası Dönem Özelleştirme Politikası

24 Ocak kararlarında KİT açıklarının düşürülmesi ve rehabilitasyonu planlanmıştı. Ülkemizde özelleştirme 1986 yılında başlamış ve ilk özelleştirme 1987 yılında TELETAS ile olmuştur. Özelleştirme ile ilgili ilk iptal ise, 1993 yılında Posta Telefon Telgraf (PTT)'nin T'sinin satışı için dönemin Başbakanı Tansu ÇİLLER'in çıkardığı Kanun Hükmünde Kararname (KHK)'yi Anayasa Mahkemesi iptal etmiştir.

Ülkemiz 5 Nisan 1994 günü tarihinin belki de en büyük cari ve kamu açığı ile karşı karşıya kalmıştı. Peki bu krizin sebebi neydi? Krizin temel sebebi; Türk Lirasının döviz karşısında gereksiz yere yüksek tutulması ve sıcak para politikası uygulamasıydı. Hükümet faiz sarmalına girmemek için, yüksek faizle borçlanmak istemedi ve Başbakan kamu borçlarını yok etmek için özelleştirmelere girişti. Türk Telekomu ve TOFAŞ'ı satmak borcu kapatmaya yetiyordu ancak, muhalefet Anayasa Mahkemesine başvurup, yapılan Telekom satışını iptal ettirdi.¹¹¹

Bu 5 Nisan kararlarında özelleştirmelere ciddi bir eğilim ve başlangıç olmuş ve ilk aşamada Et ve Balık Kurumu (EBK) ile Yem Sanayinin, ardından Petrol Ofisi, Petkim ve THY'nin özelleştirilmesi hedeflenmişti. Bu kurumlardan başka Etibank ve Sümerbank'ın da özelleştirileceği Emlak Bankası'nın da halka açılacağı belirtilmişti. Meclis, bu özelleştirme uygulaması adına farklı tartışmalara yol açmasına karşın 6 Mayıs 1994 tarihinde Özelleştirme Yetki Yasası'nı kabul etmiş ve akabinde de 5 KHK çıkarmıştır. Yapılan bu yeni düzenlemelerle özelleştirme çalışmalarına ağırlık verilmiş, Et ve Balık Kurumu ve Süt Endüstrisi Kurumu'nun ihaleleri satış aşamasına getirilmiştir. Özelleştirme Yetki Yasası bazı çevrelerce huzursuzluk ve karışıklık getirdiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne iptali yönünde bir başvuru yapılmış ve Temmuz 1994'te bu yetki iptal edilmiştir. Bu iptalin paralelinde önceden çıkarılan KHK'larda iptal edilmiştir.

¹¹¹ Yaman Törüner 07.04.2014, Milliyet <http://www.milliyet.com.tr/5-nisan-1994-kararlari/ekonomi/ydetay/1863180/default.htm> Erişim Tarihi: 10.10.2017.

Bir başka gelişme olarak özelleştirmenin üzerinde fikri ve siyasi açıdan uzlaşma sağlayabilecek bir yasa için çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmalar ileride bahsedilecek olan 4046 sayılı özelleştirme yasasının 27 Kasım 1994 tarihinde kabulüyle neticelenmiştir. Bu Kanun'un belli başlı özellikleri şöyledir:¹¹²

- Özelleştirme Yüksek Kurulu,
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı,
- Özelleştirme Fonu oluşturulmuş ve

Özelleştirme sonrası işten çıkarmalar karşısında yasalardan doğan tazminatlar dışında ek bir tazminat daha ödenmesine karar verilmiş ve özelleştirmelerden elde edilecek gelirlerin genel harcama ve yatırımlarla kullanılması hükme bağlanmıştır.

3.6.2. Özelleştirme Prosedürü (Süreci)

4046 Sayılı Özelleştirme Kanun'u ile belirtilen özelleştirme süreci, söz konusu kuruluşun özelleştirme kapsamına alınmasıyla başlayan, programa dahil etme ön hazırlık işlemleri ve kapsamdan çıkartma devam eden bir dizi süreci kapsamaktadır.

Genel olarak bu süreç; kuruluşların özelleştirme kapsamına alınmasına Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın (ÖİB) teklifi üzerine Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK) karar vermektedir. ÖYK'nın buradaki işlevi; ilgili kuruluşların nasıl bir mali, hukuki ve ekonomik yönden özelleştirme hazırlık işlemine tabi tutulacağı, özelleştirmenin yapısı süresi ve olası sonuçları gibi konularda karar vermektir. Mali ve hukuki süreci ÖYK'nın belirlediği kurumlarca yürütülür ve hazırlık işlemleri biten kurumlar ÖYK'nın vereceği kararla özelleştirme kapsamına alınırlar.

Kapsama alınan kuruluşların, özelleştirme kapsamından çıkarmaları yapılan inceleme sonucuna göre ve piyasa şartlarının elverişliliğine göre değişebilmekte ve bu karar da yine ÖYK tarafından verilmektedir. Ön hazırlık işlemleri tamamlanan ilgili kurumlar ile doğrudan özelleştirme programına alınan kurumlar, ÖYK kararının alındığı

¹¹² T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, **Türkiye'de Özelleştirme**, Ankara: 28 Mayıs 1996, s.2.

tarihte ÖİB'ye devredilmiş sayılıp, bağılı oldukları bakanlık veya kurumla ilişkisi kesilirler.

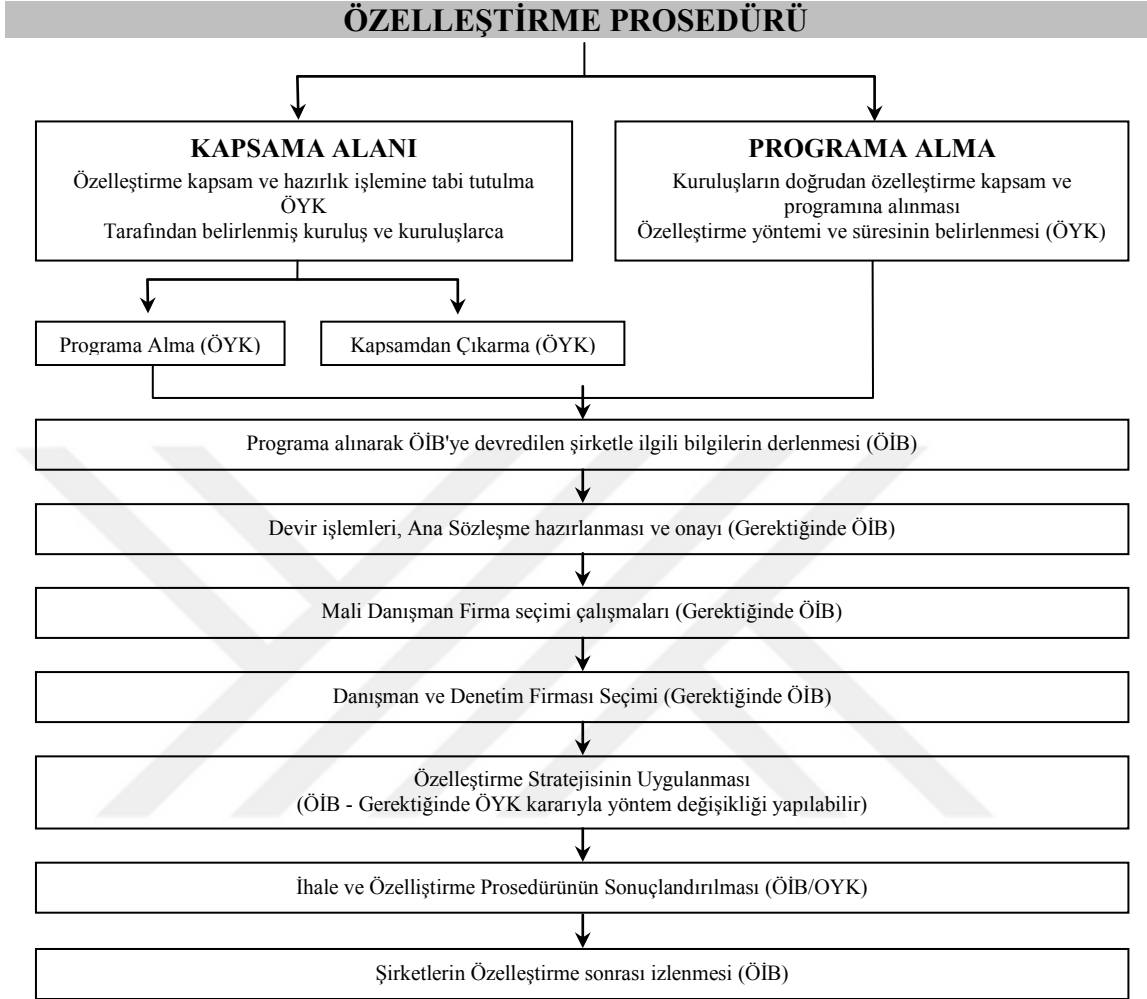
Bu durumdan sonra ÖİB ise devraldığı kurumları borçlanma, mali yapı personel durumları (istihdam-işe alma ve işten çıkartma) özkaynak vb. kalemlerin incelemesini yaparak çalışmalarına başlar. Kurumların özelleştirme işleminin başında değer tespit analizi gelir ve değer tespit komisyonu ÖİB teklifi ve Başbakanın onayıyla oluşturulur bazı durumlarda komisyona yabancı uzmanlar da alınabilmektedir. Özelleştirme işlemi, yöntem tespiti, uygulamalar ve sonuçlandırma çalışmalarıyla tamamlanır.

Özelleştirilen kuruluş, ÖİB tarafından özelleştirme öncesi ve sonrasında denetlenir, izlenir ve kamuoyuna sunulur. ÖİB tarafından, özelleştirilen kurumun olası bir zararı önlenmeye çalışılır.

Özelleştirmenin bir tablo olarak sunumu ve açıklaması aşağıda gösterilmektedir:

Özelleştirme prosedürü, 4046 sayılı “Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun” çerçevesinde, 3. Maddenin (a) bendinde, “Kapsama alma” ve “Programa alma” şeklinde ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Tablo 11

Kaynak: ÖİB., www.öib.gov.tr/basbakanlik/ozelleştirme.prosedür. Anasayfa, 1.10.10.2017

Özelleştirme kararı verilen kuruluşlardan, kısa sürede özelleştirilebilir nitelikte olmayan kuruluşlar, kapsama alınarak hazırlık sürecine tabi tutulmaktadır. Hazırlık sürecini tamamlayan ya da hazırlık süreci gerektirmeyen kuruluşlar, programa alınarak özelleştirme prosedüründeki sistem işletilmekte ve yine bu sistem dahilinde değerlendirilmektedir. 4046 sayılı kanunun 17. maddesi uyarınca ve özelleştirme prosedürü, doğrultusunda, ÖYK kararı ile programa alınarak ÖİB'ye devredilen kuruluşların, bilgi derlemesi sonrasında devir işlemleri yapılır. Ardından, özelleştirme sürecini takip etmek üzere mali danışman ve denetim firmalarının seçimi yapılarak, yüksek planlama kurulu tarafından hazırlanan özelleştirme stratejisi uygulamaya

konulur. Uygulama sonunda ihalenin gerçekleştirmesi ile zelleştirme prosedürü sonuçlandırılarak özelleştirilen kuruluş izlemeye alınır.¹¹³

YK kararı ile programa alınarak B’ye devredilen kuruluşların, bilgi derlemesi sonrasında devir işlemleri yapılır, ardından zelleştirme sürecini takip etmek üzere mali danışman ve denetim firmalarının seçimi yapılarak, Yüksek Planlama Kurulu tarafından hazırlanan zelleştirme stratejisi uygulamaya konulur ve bunun sonunda ihalenin gerçekleştirmesi ile zelleştirme prosedürü sonuçlandırılarak özelleştirilen kuruluş izlemeye alınır.

3.6.3. Özelleştirme Yöntemleri

Bir ekonomide zelleştirme yöntemlerinden hangisinin uygulanacağına, ülkenin genel ekonomik durumu, sermaye piyasası, söz konusu kurumun mevcut yapısı ve özelleştirmenin bu kuruma uygun olup-olmadığı vb. şartlar etkili olmaktadır.

Özelleştirmenin aslında birbirinden farklı bazı amaçları vardır ki bunlar; kamusal mal ve hizmetlerin finansmanının özelleştirilmesi, kamusal üretim özelleştirilmesi, kamusal mülkiyetinin ve yönetimin el değiştirmek suretiyle özelleştirilmesi ve tekelliliğin önüne geçilmesidir şeklinde tanımlanabilir. Özelleştirme yöntemleri bu amaçlara uygun olarak belli başlı birtakım yöntemlerle gerçekleştirilmeye çalışılır, bu yöntemler sıralanacak olursa;

3.6.3.1. İhale Yöntemi

Bu yöntemde devlet, kamusal mal ve hizmetleri, açacağı bir ihale ile özel kişi veya kurumlara vermektedir. İhaleyi kazanan kurum ihale karşılığını kamu kurumundan alır. İhale yönteminde ihaleyi almak isteyen kuruluşların rekabeti maliyetlerin düşmesi ve kalitenin iyileşmesiyle devletin mal ve hizmetleri kendi üretmesi yerine özel kesime devretmesinden önemli derecede tasarruf elde edebilmektedir.

¹¹³ <http://privatization-ozellestirme.blogspot.com.tr/2016/11/turkiyedeozellestirme-proseduru.html.s.1>Erişim Tarihi: 10.10.2017.

Türkiye'de özellikle 1980 sonrası belediyelerce yol cadde sokak ve park gibi yerlerin düzenlenmesinde bu yola başvurulmuştur. Bu yöntem en çok bilinen ve uygulananıdır. Devlet burada, üretim miktarını ve çeşidini belirleyebilir ve firmalarla anlaşma sağlayabilir. A.B.D., İngiltere ve Japonya'da özellikle belediyeçilik alanında bu yola başvurularak %40-%60 arası tasarruf edildiği bilinmektedir. Ülkemizde 10 Eylül 1983 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2886 sayılı Devlet İhale Kanun'u ile Genel Bütçeli Daireler ve İl Özel İdareleri ve belediyelerin işlerini özel kesime yaptırabilmeleri imkanı getirilmiştir.¹¹⁴

Bu yöntemde hizmet kalitesinin yükseltilmesi hükümetin üzerindeki idari yükün azaltılması ölçek ekonomisinin olmadığı yerlerde kaynakların ve maddi imkanların kullanılarak verimliliğin ve karın artırılabilmesi yararlı olabilmektedir. Buna karşın sözleşmelerin uzun vadeli olabilmesi tekelliliğe neden olup kamusal maliyetlere ve sosyal amaçların gerçekleşmesine engel olabilmektedir.

3.6.3.2. İmtiyaz Yöntemi

İmtiyaz yönteminde, özellikle elektrik, su ve demiryolları gibi sanayide ölçek ekonomisinin büyümesi neticesinde, işletmede ortalama maliyetlerin düşmesi sonucu ortaya çıkan doğal monopolün söz konusu üretim faaliyetlerini piyasa ekonomisine geçmesi durumu mevcut olmaktadır. Yani, tekelleşmenin olduğu üretim alanları, bu sözleşme ile özel kesime devredilmektedir. Bu yöntemde en önemli unsur pazarlık sürecidir ki, pazarlığın sonucunda imtiyaz hakkı, mal veya hizmeti en düşük bedelle piyasaya sürmeyi kabul eden firmaya verilir.

Devlet imtiyaz hakkı elde eden firmayı mal veya hizmetin türü niteliği olası etkileri incelemek adına bir dizi takibe alır ve böylece tamamen firmayı kendi haline bırakmamış olur. Ölçek ekonomisinin etkisiyle firma ölçeğinin artması işbölümünü ve uzmanlaşmayı beraberinde getirebilir ayrıca yeni teknolojiler de birim başına maliyetlerin azalmasını sağlayabilir.

¹¹⁴ Nihat Falay, *Özelleştirme Yöntemleri ve Sorunlar, Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara: 14-16 Kasım 1990, s.5.

Ülkemizde, 3032 sayılı ve 19.12.1984 tarihli kanunla çay tekeli, 3291 sayılı ve 03.06.1986 tarihli kanunla da tütün tekeli kaldırılmış ve bununla birlikte yükseköğretim özel kesime ve vakıflara açılmış ve Bilkent Üniversitesi kurulmuştur.¹¹⁵

3.6.3.3. Yasal ve Kurumsal Serbestleşme Yöntemi

Bu yöntemde, devletin ekonomik sektörler üzerindeki kısıtlamalarını yasal düzenlemeler ile kaldırarak, fiyat ve ücret denetimlerine son verilip kamu tekelleri kırılmaktadır. Bunun amacı; ekonomik sektörlerdeki rekabetin canlandırılması ve ekonominin verimlilik ve kârlılık açısından yükseltilmesidir. İlk kez A.B.D.'de kullanılan bu yöntem 1980 yılına kadar devam edilmiş ve Ronald Reagan'ın başkanlık döneminde giderek yaygınlaşmış, ulaştırma sektöründen bankacılık sektörüne pek çok alanda kullanılmıştır. Bu yöntem sonucunda A.B.D.'de ekonominin canlandığı ve maliyetlerde hissedilir derecede bir azalmanın yaşandığı gözlemlenmiştir.

Bu yöntem; hükümet tarafından tekelleştirilmiş bir hizmeti özel sektörün yapmasına izin vermeyi içerir ki, böylece tüketici daha çok rekabete ve seçim hakkına sahip olarak bir hizmetin hükümetçe sağlanma gerekliliğini azaltıp, bütçeyi kısar ve kendi lehine sonuçlanmasının önünü açabilir.

3.6.3.4. Yardım ve Katkı Yöntemi

Adından da anlaşılacağı üzere bu yöntemde, devlet tarafından özel kesime belli bir miktar maddi yardım yapılarak, özel kesimin söz konusu mal veya hizmeti daha düşük bir maliyetle üretmesine imkan tanınır. Devletin böyle yapmasındaki amacı belli bir tür mal veya hizmet grubu ürünün üretiminin teşvikini sağlamaktır.

Bu yöntemde tüketiciler alacağı mal veya hizmeti özel sektör aracılığıyla temin eder, ancak devlet bu ürünlerin maliyetlerinin bir kısmını yüklediği için bu ürünlerin finansmanını yüklenmiş olmaktadır aslında, yani devlet vatandaşa kamu hizmeti sunmak yerine, vatandaş o mal veya hizmetin bedelini ödeyerek özel kesimden satın alabilmektedir.

¹¹⁵ Nihat Falay, a.g.e., 1990, s.6.

3.6.3.5. Vesika/Kupon Yoluyla Satış Yöntemi

Bu yöntemde devlet düşük gelir grubundaki vatandaşlara direkt mal veya hizmeti vermek yerine, mal veya hizmetin bedeline eşit paraya çevrilebilen vesikalar (kupon) vermektedir. Bu yöntemde mal veya hizmeti hem satanlar, hem de alanlar vesika karşılığı kadar olan parayı almak için devlete başvururlar.¹¹⁶

Bu yöntemin bir dezavantajı ise, hizmetten faydalanması gereken kişi veya kurumun tespit edilmesinin zorluğudur ve bu yöntem özelleştirme uygulamasında pek fazla kullanılmamaktadır.

3.6.3.6. Finansal Kiralama Yöntemi

Özelleştirme işleminden önce Kamu İktisadi Kurumlarının iyileştirilmesi ve satışa çıkarılabilmesi için kiraya verilmesi gerekebilir. Bu yöntem esasen, nihai olarak özelleştirilmesi planlanan KİT'lerin mali yapılarını iyileştirmek ve böylece özelleştirme benzeri bir hal almasını sağlamak içindir.

KİT'lere ait çeşitli fabrika, bina, taşınmaz mallar, makine ve teçhizat özel şirketlere belli bir süreliğine kiraya verilebilir. KİT'lerin sözleşme hükümlerine göre belli bir zaman sonunda kiralayan tarafından satın alabileceği imkanı sağlayan bu yöntem, imalatçı sanayi işletmeleri için değil daha ziyade hizmet kurumları için uygun bir yol benimsemektedir.

Örneğin; belediye sahip olduğu çöp toplama araçlarını kiraya vererek bu temizlik işlerinin özel kesimce yapılmasını sağlayabilir ve bu işlerde çalışanlar kamu personeli değil özel kesim çalışanları olmaktadır.

Türkiye'de 10.06.1985 tarihli Resmi Gazete ile yürürlüğe giren 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanun'u ile yasal bir dayanak bulmuştur ve ayrıca finansal kiralama süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir.

¹¹⁶ Nihat Falay, a.g.e., 1990, s.6.

3.6.3.7. Özel Kesimin Teşviki Yöntemi

Bu yöntemde devlet, özel kesime bazı mal ve hizmetleri üretmesi yönünde teşvik edici bazı uygulamalarda bulunur. Buradaki amaç vatandaşın kamusal mal veya hizmetlere olan talebini azaltmaktır.

Teşvikler daha ziyade vergi ve vergi oranlarını düzenlemeye yönelik daha doğrusu "vergi indirimleri" uygulaması olarak ortaya çıkar. Devlet teşvikini bazen bir kereye mahsus ve bazen de dönem dönem uygulama yolunu seçer. Yatırım indirimi, amortismanlar ve vergi muafiyetleri gibi uygulamaları kullanarak özel kesimin harcama kalemlerinde artışlar olabilir. Sağlıktan, eğitim, haberleşme ve enerjiye kadar pek çok alanda uygulanmaktadır.

3.6.3.8. Fiyatlandırma Yöntemi

Devletin vatandaşına sunduğu güvenlik adalet diploması gibi hizmetler toplum için bölünemez ve bu yüzden de fiyatlandırılmazlar, ancak diğer bazı eğitim, sağlık, ulaşım, haberleşme vb. hizmetlerde fiyatlandırma yapılabilir.

Bundaki amaç, kamu mal ve hizmetlerin özel kesim tarafından daha fazla üretilmesini sağlayarak kullanılan miktarda fiyatlama uygulamasının yapılmasıdır. Fiyatlama uygulamasında ise, kamu mal veya hizmetin finansmanı vergilerle değil harçlar ile yapılmaktadır. Harçlar ve miktarları, tüketilen malın veya hizmetin niteliği ve miktarıyla yakın bir ilişki içindedir.

3.6.3.9. Satış Yöntemi

Bu yöntemde, devletin kamu mal varlığının veya hisselerinin satışı işlemi gerçekleşmektedir. Bu işlem iki şekilde yapılmaktadır: Doğrudan satış ve hisse senedi yoluyla satış.

Doğrudan Satış Yöntemi: Bu uygulamada kuruluşun aktifindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıklarının mülkiyeti bir bedel karşılığında devredilmesi vardır. Doğrudan satış için kamu kurumlarının mali yapısının ve bilanço büyüklüğünün yeterli

seviyede olması özelleştirme işleminin daha kolay bir şekilde olmasına izin vermektedir. Bu yöntem Sümerbank ve Süt Endüstrisi gibi kurumların özelleştirilmesinde uygulanmıştır.

Hisse Senedi Yoluyla Satış: Bu yöntemde kamu kurum veya kuruluşlarının bütün veya kısmi hisseleri (payları) şahıslara veya özel kesim işletmelere veya kuruluşlara hisse senedi çıkarmak suretiyle satış işlemi gerçekleştirilmektedir. Kurumun sermayesinin hisselerle bölünmesi ve sermaye şirketi vasfına sahip olması sağlıklı bir satış işlemi için temel teşkil etmektedir. Hisse senetlerinin satış işlemi, sermaye piyasası vasıtasıyla olmaktadır.

3.6.3.10. Yap-İşlet-Devret Yöntemi

1980'lerde Dünya Bankası tarafından geliştirilen yeni bir projelendirme türü olan yap-işlet-devret modeli ülkemizde de siyasal iktidar tarafından uygulanmak istendi. Yap-işlet-devret modeli bir kamu altyapı yatırımının, finansmanı özel kesim şirketleri tarafından karşılanarak yapılması, belirlenen süre ile işletilmesi ve süre sonunda kamu kesimine devredilmesi modelidir. Modelin önemli özelliklerinden birisi de işletme süresince üretilen malların ya da verilen hizmetin bir bölümünün kamu kesimi tarafından satın alınacağının garanti edilmesidir.¹¹⁷

Bu yöntemin bir diğer özelliği, yabancı sermayenin ülkeye girişinin özendirilmesi ve teşvik edilmesidir. Yöntem; eğlence merkezleri, turistik yerler ve işletmeler hatta petrol arama istasyonlarında uygulanabilmektedir. Yapılacak hizmet veya üretilmesi istenilen mal bizzat özel kesimin üretim ve hizmet araçlarıyla gerçekleştirilir ve böylece bir kâr elde etme durumu ortaya çıkar.

Bu modelde teknolojinin ve sermayenin gücü ön plana çıktığı için, ekonomik büyümenin daha hızlı olacağı ileri sürülmekte bu durum ise ülkeye yatırım yapacak yerli ve/veya yabancı yatırımcının ve dolayısıyla devletin kazanacağı bir düzen olacağı düşünülmektedir.

¹¹⁷ <http://www.mahfiegilmez.com/2014/04/yap-islet-devret-ve-hazine-garantisi.html.s.1.>, Erişim Tarihi: 30.10.2017

3.6.3.11. Mal veya Hizmet Üretimini Bırakılması Yöntemi

Bu yöntem, daha önce üretilen mal veya hizmetin bundan sonra üretiminin devlet tarafından yapılmaması, bunun yerine bu iş özel kesimi devralmasını içermektedir. Devletin söz konusu üretimden elini çekmesi bir bakıma bütçe üzerindeki maliyetten tasarruf etme yolunu açmaktadır.

Bununla birlikte bu modelde bir dezavantaj olarak kabul edilebilecek bir durum ortaya çıkabilmektedir: Kamu kuruluşunda çalışan personelin söz konusu kurumun o mal veya hizmetin üretimini durdurması veya bırakması, çalışan personel açısından bir sıkıntı yaratabilmekte zira, özel sektörün çalışanlar için kendi prensipleri doğrultusunda iş güvencesi her zaman olmayabilir ve bu durumda olası bir işsizlik veya eksik istihdam olma olasılığı gündeme gelebilir.

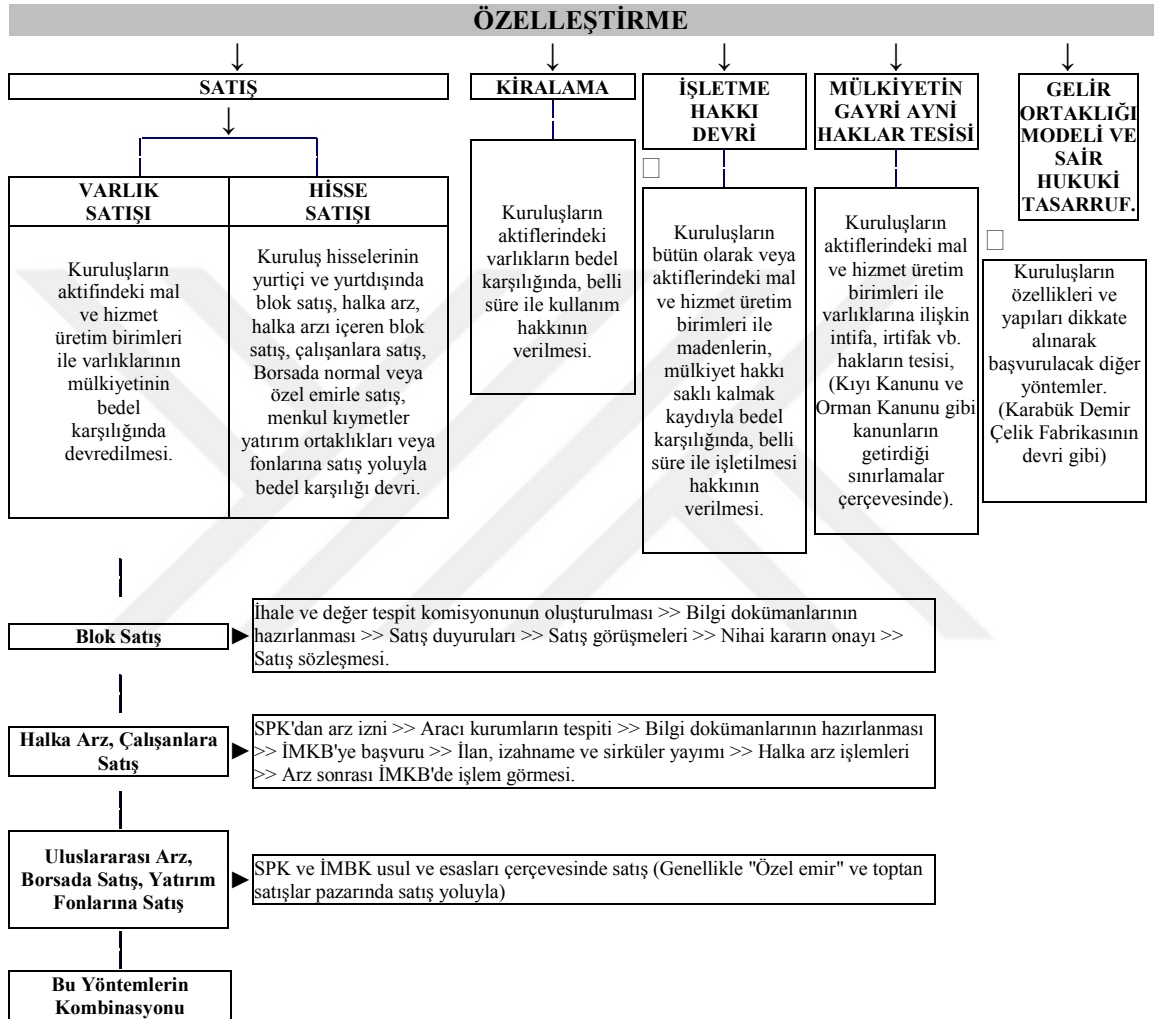
Bu sayılan özelleştirme yöntemlerinden genel olarak çıkarılacak bir değerlendirme olarak; söz konusu yöntemlerin hangi amaçla özelleştirilecek kuruma uygulanacak olması önem taşımaktadır. Özelleştirmenin yöntemlerinden doğrudan satış yöntemi verimlilik ve kârın artmasında daha etkili iken, hisse senedi yoluyla özelleştirme yöntemi ise gelir dağılımını düzeltmede daha etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra, ihale ve imtiyaz yöntemi mülkiyetin devrini gerektirmeyen durumlar için kullanılabilir.

Özelleştirme yöntemlerinin uygulanmasında; devletin siyasi sosyal ve ekonomik amaçları, KİT'lerin ekonomik ve mali yapısı, örgütsel kurulumu hangi sektörlerde ne gibi faaliyetlerde bulunduğu fonksiyonları ve etkileri bunun yanında kamu ve özel sektör ve bunların birbirleriyle etkileşimi sermaye piyasalarının yapısı ve riskleri vb. faktörler etkili olabilmektedir.

Özelleştirme her şeyden önce bir iktisat politikası aracı olduğu için, seçilecek yöntemlerin de günün ekonomik konjonktürüne göre düzenlenmesi, seçilecek politikaların başarıya ulaşmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle; özelleştirme yöntemleri ve uygulanmasındaki aşamalar iyi bir analiz sürecinden geçirilmesi ve çıkabilecek riskleri minimuma indirgenmesi gerek kamu ve gerekse özel sektör açısından kritik bir konuma sahip olabilmektedir.

Ülkemizde uygulanan özelleştirme yöntemleri özeti aşağıdaki Tablo-12 de gösterilmiştir:

Tablo 12
Özelleştirme Yöntemleri

Kaynak: <http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/ozelleştirme/html,s.1>. Erişim Tarihi: 01.11.2017

Özelleştirme yöntemlerinde, özelleştirilmesi planlanan kurum ve/veya kuruluşun bulunduğu ekonomik yapısı da dikkate alınarak uygun yöntemle özelleştirme işlemi yapılmaktadır. Dünyada ve ülkemizde tek tip standart bir özelleştirme yöntemi bulunmamaktadır. Bu yöntemler ülkelerin ekonomik, hukuk anayasal ve sosyal statülerde sahip oldukları ve değişkenlik gösterdikleri özelliklere göre uygulanmaktadır.

Bu durumun, aslında değişkenlik gösteren çeşitli kriterlere göre yapıla gelmesi sebebiyle, özelleştirmeye bir kuram veya yaklaşım gözüyle bakmak gereğini beraberinde getirmektedir. Bu tablo özelleştirmeyi; genel hatlarıyla satış, kiralama, işletme hakkı devri, gayri ayni haklar tesisi ve gelir ortaklığı modeli olarak göstermiştir.

3.6.4. Özelleştirmenin Ekonomik ve Toplumsal Boyutları

1980'li yıllar, özelleştirmenin bütün dünyada ve Türkiye'de de etkisini iyiden iyiye hissedilmeye başladığı bir yıl olmuştur. Özelleştirme ile birlikte, kamu kesiminin ekonomiden kısmen veya tamamen çekilmeye çalışıldığı, dolayısıyla özel sektörün önünün açılmaya başlamasıyla birlikte, piyasa ekonomisinin ve üretimin canlandığı ve bunun sonucunda kârın ve verimliliğin artması, özelleştirmenin popüleritesini yükseltmiştir.

Özelleştirmenin hız kazanmasıyla birlikte birçok ülke gibi, ülkemizde de benzer durumların ortaya çıkması ve bunun asıl etkisini 2003-2017 arasındaki 15 yıllık dönemde göstermesi, özelleştirmeye büyük bir ivme kazandırarak, hükümetin bu doğrultudaki çalışmalarında ilerleme kaydetmesine neden olmuştur. Özelleştirme esasen, kamu kuruluşlarının özele devri ve böylece performans artırımı ile özelleştirme gelirlerini kullanarak kamu kesimi borcunu düşürmek gibi amaçları olduğu bilinmektedir.

Özellikle ikinci amaçla ilgili olarak; sunulan ilk veri seti 2003 – 2017 yılları arasında elde edilen özelleştirme gelirlerini ve özel kesimin dış borçlarındaki gelişimi gösteriyor:

Tablo 13
Yıllar İtibariyle Özelleştirme Gelirleri ve Özel Kesim Dış Borç

Yıllar	Özelleştirme Geliri (Milyar USD)	Özel Kesim Dış Borcu
2003	0,2	49
2004	13	64
2005	8	85
2006	8	121
2007	4	161
2008	6	189
2009	2	172
2010	3	191
2011	1	201
2012	3	228
2013	7	268
2014	6	281
2015	4	281
2016	3	284
2017	1	307
Toplam	69.2	307

Kaynak: Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (BÖİB), Hazine Müsteşarlığı. 2017 Faaliyet raporları Bölümü, Erişim Tarihi 05.07.2018

Bu tabloya göre Türkiye, söz konusu 15 yılda yaptığı özelleştirme işlemleri sonucunda toplam 69.2 milyar dolar özelleştirme geliri elde etmiş görünüyor. Bu, yıl bazında yaklaşık olarak 5,76 milyar dolar gelir demektir. 69 milyar dolar dış borç stokunun düşürülmesinde ciddi bir rakam, ancak buna karşılık özel kesimin dış borçlarında görülen artışın bir bölümünün bu özelleştirmelere yönelik satın almalarından oluştuğunu vurgulamakta fayda var gibi gözüküyor. Özelleştirilen kamu kuruluşlarını satın almak isteyen özel kesim kuruluşları bu satın almaları gerçekleştirebilmek için dışarıdan finansman bulmaları sonucu özel kesimin dış borçlarını artırmış görünüyor. Buna karşılık, özel kesimin dış borç stokundaki bu artış, özelleştirme için oldukça yüksek seviyede bir artışa işaret ediyor ki; bu durum bize özel kesimin özelleştirme dışındaki ihtiyaçları için de dışarıdan oldukça yüklü borçlanmalara girdiğini gösteriyor.

İkinci olarak, kamu kesiminin iç ve dış borç stokunu gösteren tablo:

Tablo 14
Yıllar İtibariyle Kamu Kesiminin İç ve Dış Borç Stoku

Yıllar	Kamu Dış Borcu (Milyar USD)	Kamu İç Borcu (Milyar TL)	USD Kuru	Kamu İç Borcu (Milyar USD)	Toplam Kamu Borcu (Milyar USD)
2003	63	194	1,49	131	194
2004	69	224	1,43	157	226
2005	65	245	1,35	181	246
2006	67	251	1,44	174	241
2007	67	255	1,30	196	263
2008	70	275	1,28	214	284
2009	74	330	1,56	212	286
2010	78	353	1,50	235	313
2011	79	369	1,67	221	300
2012	82	387	1,79	216	298
2013	86	403	1,90	212	298
2014	94	443	2.19	202	296
2015	90	474	2.72	174	264
2016	100	514	3.02	170	270
2017	98	596	3.65	163	261
Toplam	98	596		163	261

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Hazine Müsteşarlığı Faaliyet Raporları Bölümü 2017 s.1. Erişim Tarihi: 06.07.2018

Tabloya göre; 2003 yılında 63 milyar dolar olan kamu dış borç stoku 2017 yılsonu itibariyle 98 milyar dolara, 2003 yılında 131 milyar dolar olan kamu iç borç stoku, 2017 yılı sonunda 163 milyar dolara yükselmiş. Kamu kesiminin iç ve dış borç stoku ise, 2003 yıl sonunda 194 milyar dolar olan iken 2017 yıl sonunda 261 milyar dolara çıktığı görülmektedir.

Kamu kesimi, 2003–2017 yılları arasında 69 milyar dolarlık özelleştirme geliri elde etmiş ancak, toplam borç stokunu düşüremediği gibi aksine % 54 oranında artırmış. Yani özelleştirme ikinci amacını gerçekleştirememiş diyebiliriz.

Son olarak; Türkiye'nin özel kesim ve kamu kesimi dış borç stoku bir başka deyişle Türkiye'nin dış borç stokunu özelleştirme gelirleriyle karşılaştırmalı olarak ortaya koyan tabloya bakılacak olursa;

Özetle, Cumhuriyet tarihi boyunca yaratılmış kamu birikiminin önemli bir bölümünü 2003 – 2017 yılları arasında 69 milyar dolara sattığımızı, bunları satın alan özel kesimin, bu satın almalar ve diğer yatırımları için yaptıkları borçlanmalar karşılığında borç stokunu 49 milyar dolardan 307 milyar dolara yükselttiğini gösteriyor.

Tablo 15
Türkiye'nin Dış Borç Stoku ve Özelleştirme Gelirleri

Yıllar	Özelleştirme Geliri (Milyar USD)	Özel Kesim Dış Borcu (Milyar USD)	Toplam Kamu Borcu (Milyar USD)	Yapılan Yatırımlar Toplamı (Milyar USD)	Bütçe Giderleri (Milyar USD)
2003	0,2	49	194	54	94
2004	13	64	226	76	99
2005	8	85	246	96	107
2006	8	121	241	116	122
2007	4	161	263	139	157
2008	6	189	284	162	177
2009	2	172	286	92	171
2010	3	191	313	147	196
2011	1	201	300	173	187
2012	3	228	298	157	202
2013	7	268	298	122	215
2014	6	281	296	126	199
2015	4	281	264	175	173
2016	3	284	270	145	188
2017	1	307	261	174	188
Toplam	69.2	307	261	1.954	2.475

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Kalkınma Bakanlığı, Faaliyet Raporları Bölümü 2017, s.1. Erişim Tarihi: 07.07.2018

Kamu kesimi 69.2 milyar dolarlık mal sattığı ve gelir elde ettiği halde iç ve dış borç stoku toplamını azaltmak bir yana, 194 milyar dolardan 261 milyar dolara çıkarmış. Buna karşılık aynı dönemde yapılan yatırımlar toplamı yaklaşık 1,95 trilyon dolara ulaşmış bulunuyor. Özel kesim dış borcu ve kamu kesiminin toplam borcunda ortaya çıkan yaklaşık 310 milyar dolarlık artışa karşılık 1,95 trilyon dolarlık toplam

yatırım artışı söz konusu. Aynı dönem içinde bütçe giderleri 2.475 trilyon dolarlık bir toplama ulaşmış.¹¹⁸

Özelleştirmenin yukarıdan anlatılan gelirler ve borç stok oranlarının karşılaştırılmasıyla ilgili sayısal verilerden başka olarak, diğer ekonomik etkileri düşünülecek olursa, mikro ve makro etkiler olarak ikiye ayrılabilir. Şöyle ki;

Özelleştirmenin mikro etkisi bazında işletmelerin performansı ve buna bağlı olarak tüketici refahı söz konusu olmaktadır. Özelleştirme sonrasında eski durumuna göre daha iyi bir performans yakalayan işletme mal ve hizmetlerinin kalitesini ve çeşitliliğini artırarak tüketici refahının yükselmesine neden olabilmektedir. Özelleştirmenin makro yani daha geniş kapsamlı etkilerine gelince; bu etkiler öncelikle ekonomik istikrar, istihdam ve işsizlik, mali, iktisadi etkinlik ile verimlilik ve yabancı sermayenin ülkeye girişi sonucu ortaya çıkan etkileri şeklinde sıralanabilir.

Ülkemizde 1986 yılında başlayan özelleştirme çalışmalarının makroekonomik istikrardan nasıl etkilendiği incelemek amacıyla yapılan bir araştırmada (Araştırmada bir ülkede makroekonomik istikrar sağlanmış ise, özelleştirme için ekonomik açıdan uygun ortam sağlanmıştır ve özelleştirme çalışmalarının başarılı olması gerekecektir hipotezi test edilmiştir.) üç gruba ayrılan makroekonomik değişkenler (temel makroekonomik, kamu sektörü ve finansal) bağımsız değişkenler ve özelleştirme gelirleri de bağımlı değişken olarak ele alınmış ve En Küçük Kareler yöntemiyle tahminde bulunulmuştur.¹¹⁹

Araştırmadan çıkan sonuçta özelleştirme gelirlerinin makroekonomik değişkenlerden etkilendiği özellikle kamu sektörü ve finansal değişkenlerin en önemlileri olduğu görülmüş, bunun yanı sıra bütçe açıklarının özelleştirme gelirlerini azalttığı tespit edilmiş olup, dövizdeki değişmelerin de özelleştirme gelirlerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

¹¹⁸ <http://www.mahfigilmez.com/2014/03/ozellestirme-bir-ise-yarad-m.html>. Erişim Tarihi: 15.10.2017

¹¹⁹ Selim İnançlı, Fatih Yardımcıoğlu, Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar http://www.academia.edu/15346226/TÜRKİYE_DE_ÖZELLEŞTİRME_UYGULAMALARI_VE_ETKİLERİ Erişim Tarihi: 20.10.2017. Sakarya Üniversitesi, 1. Baskı, Sakarya, 2010, s.340

Özelleştirmenin istihdam ve işsizlik üzerinde de birtakım etkileri söz konusu olmuştur: Özelleştirmenin istihdamı azaltacağı işten çıkarmaların artacağı konusu ilk olarak gündeme gelmişti. Örnek vermek gerekirse; eğitim sağlık ve sosyal hizmetlerin temel özelliği emek-yoğun bir yapıya sahip olmalarıdır ki; böylesi hizmetlerin özel sektöre devri ile fazla istihdamın azalacağı yönünde bir durum ortaya çıkmaktadır. (Toplam maliyeti düşürmenin bir yolu olarak emek gücünün azaltılması gerekliliği düşüncesinden hareketle) Peki özel sektör bu işi nasıl yapacak? Özel sektör bu işi çalışanların ücret seviyesini düşürerek ve sendikalaşmanın önüne geçmek suretiyle iki şekilde yapacaktır. Çeşitli kesimden işçi sendikaları, özelleştirmeye sosyal politika alanında gerilemeye yol açtığı gerekçesiyle şiddetle karşı çıkmaktadır.

Ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre, 24 adet kuruluşun özelleştirme öncesi ve sonrası istihdam oranı ve çalışanların sayısı bakımından bir karşılaştırma yapıldığında; özelleştirme öncesi 65.361 çalışanı olan işletmelerin özelleştirme sonrası 49.900'e düştüğü tespit edilmiş, bununla beraber işten çıkarılanların kıdem tazminatlarının ödendiği de bildirilmiştir.¹²⁰

Özelleştirmenin, iktisadi etkinlik ve verimlilik üzerine etkisiyle ilgili olarak; özelleştirmenin istihdamı azalttığı ancak iktisadi verimliliği artırdığı yönünde görüşlerin olduğu bazı yazarlarca gündeme getirildiği bilinmektedir. Ülkemizde yapılan bir başka çalışmaya göre; sanayi, finans ve hizmet sektöründeki özelleştirilen kuruluşların iktisadi etkinliği ve verimliliği araştırılmış ve bu özelleştirme sonrası iktisadi etkinliğin ve verimliliğin arttığı gözlemlenmiştir.¹²¹

Bu çalışmanın tam tersi sonuçlarını gösterecek yine ülkemizde yapılan başka bir çalışmaya göre; 1984 yılında özel sektördeki çimento fabrikalarının kamudaki çimento fabrikalarından daha verimli çalışmadığı ve iktisadi etkinlik ve verimliliğin de kamudakinden üstün olmadığını göstermiştir. Özelleştirme çimento sektöründe çok fazla bir etkiye sahip olmamış özelleştirme öncesi ve sonrası durumlar açısından belirgin bir fark yaratmamıştır.

¹²⁰ Fatih Şanöz, Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, **Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007. s.146.

¹²¹ Yakup Balaban, Özelleştirme Uygulamalarının İktisadi Etkinlik ve Verimlilik Açısından Analizi: Türkiye Örneği, **Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007. s.104-105.

Son olarak ekonomik etkileri bakımından özelleştirmenin sermayenin tabana yayılmasındaki etkisi; özelleştirmenin, sermayenin tabana yayılmasını sağlamasındaki amaç, sermaye piyasalarının genişlemesine ve ilerlemesine yardımcı olmak, mülkiyeti halka yaymak, tasarrufları teşvik etmek ve yönlendirmek şeklinde söylenebilir. Yabancı ülkelerde, İngiltere ve Fransa gibi Batı ülkelerinde özelleştirilen şirketlerde çalışanların büyük bir kısmı şirkete ortak olurken, Türkiye'de bu oran düşük seviyede kalmış, örneğin; Telekomünikasyon A.Ş. (TELETAŞ) ve Petrokimya Endüstrisi Genel Müdürlüğü (PETKİM)'de hisse senedi alan kişi sayısı 209.171 olmuştur.¹²² Bu örneğe bağlı olarak halka arz yöntemi, sermayenin halka indirgenmesinin kısıtlı olması ve bunun da küçük yatırımcının aleyhine bir durum yaratması, kamu mülkiyetinin azalması sebebiyle de zarar görmesi, gerçekleştirilen özelleştirmelerden düşük gelir sahiplerinin de zarar gördüğü anlamına gelmektedir.

Özelleştirmenin ülkemiz açısından değerlendirilmesine devam edilecek olursa; özelleştirmeyi savunanlar ile özelleştirmeye karşı çıkanlar arasında, (Bu konu tezin ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak ele alınacaktır) özelleştirmeyi savunanların özelleştirmenin, kaynak dağılımında ve kullanımında etkinliği gerçekleştirdiğini, ayrıca gelir dağılımında da adaleti sağlamaya yardımcı bir etken olduğunu iddia etmektedirler. Bu argümanların, iktisat teorisi ışığında ve günümüz Türkiye'sinin piyasa şartları doğrultusunda, irdelenmesi gerekmektedir. Piyasa ekonomisinde tekellerin ve eksik rekabet koşullarının yaygınlığı, üretim faktörlerinde, üretim ve tüketim dışsallıklarında, risk unsurlarında ve kaynakların etkin dağılımında engelleyici bir unsur teşkil etmektedir.

Özel kesim kısa dönemde hemen bir kâr arayışı içine girmek ister. Bu nedenle, özel işletmeler toplumdan ziyade kendi çıkarı için uğraşan, dev sermaye isteyen teknolojileri ve riski az olan alanlara yatırım yapmak istemez. Diğer taraftan ülkemizdeki gelir adaletsizliği, bölgeler arasındaki kalkınmışlık farkı, piyasa mekanizmasının hukuksal eksikliği de kaynak dağılımını bozmaktadır. Ekonomik etkinlik mülkiyetten ziyade rekabet unsuruna, yani piyasa yapısına bağlıdır. Özelleştirmenin kaynak dağılımında etkili olabilmesi için rekabet koşullarının geçerli

¹²² Zuhâl Üzümcü, *Özelleştirme Politikası ve Türkiye Uygulamalarındaki Etkinliği*, Selçuk Üniversitesi, *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007. s.225.

olması gerekir, oysa ülkemizde gerek mal gerekse hizmet sektöründe bu koşulların tam olmadığı, tekel oligopol veya eksik rekabet koşullarının varlığı görülmektedir.

Özelleştirmeyi savunanların kendilerine göre en haklı gerekçesi olan kaynak dağılımında etkinliğe ulaşmak olduğunu söylemelerine rağmen bu durum, özelleştirilmesi yapılan USAŞ ve TELETAS'ta bu etkinliğe uyulmamış ve özel tekeller veya oligopoller ortaya çıkartılmıştır. Türkiye'deki aksak piyasa ekonomisi nedeniyle kaynak dağılımında sorunlar olmakta ve bu durum ise toplumsal refah kayıplarına yol açmaktadır.

Özelleştirmenin yapılabilmesi için piyasa yapısal bozukluklarının giderilmesi gerekmektedir. Bunun içinde tüketiciyi koruma, rekabet, anti-kartel ve tröst yasaları çıkarılmalı ve vergi reformu yapılmalıdır. Vergi reformu rekabet koşullarının yerleşmesini hızlandıracak hem de bütçe açıklarının kapatılmasını sağlayacaktır. KİT'lerin satın alınması ise özel kesimdeki yatırımlarla, üretken sermaye oluşumlarıyla rekabete girmemesi ve dışlama etkisi yaratmaması gerekir.

Bir diğer özelleştirme ortamı, ekonominin daraldığı değil büyüdüğü dönemde yapılmasının daha uygun olacağı görüşüdür. Sermaye piyasasının yetersiz, tasarrufların ise az olduğu bir ortamda özelleştirme başarılı olamaz. KİT'lerin satışı sonucunda devlet tasarrufları kendine çekmiş olur ki, bu da kaynak dağılımında etkinsizlik ortaya çıkarır. Diğer taraftan yurt içi kaynakların yetersizliği sermaye piyasasının yeterince gelişmemiş olması özelleştirme için önemli bir kaynak olarak yabancı sermaye kalmaktadır. KİT'ler ekonomik milliyetçilik programının aracı olarak kurulmuştur. Özelleştirmede yabancı sermayenin milli sermayeye karışması ulusal çıkar ile çelişebilir.

Özelleştirme kaynak dağılımı üzerinde etkisi, kadar kaynak kullanımı etkisinin de incelenmesi gerekir. Özelleştirmeyi savunanlar KİT'lerin özele devri verimlilik artışına neden olur demektedirler ki, bu durum mülkiyet haklarını gündeme getirmektedir. İşletmenin verimliliği, mülkiyetinin kime ait olduğuna bağlı olmakta KİT'ler için mülkiyet sahipliği kamu olduğundan verimlilik vasat seviyede oluşmakta böylece istenilen kâr seviyelerine ulaşamamaktadır. KİT yöneticileri için kâr veya zarar pek önemli değildir önemli olan yöneticilik statülerinin devam etmesidir.

Özelleştirmenin verimlilik, kârlılık ve etkinlik üzerindeki tesirleri konusunda yurt dışındaki araştırmalardan ortaya çıkan sonuçlar KİT'lerin mi, yoksa özel işletmelerin mi daha etkin olduğu konusunda çok kesin ve net bir durum değildir ve KİT'lerin kamu mülkiyetinin özel mülkiyetten daha düşük etkinlikte olduğuna dair de bir kanıt yoktur.

Dünyada 1989-1990 yılları arasında KİT'lerin kârlılık durumu incelendiği zaman, başarılı olduğu görülmekte ve finansal performanslarının da yeterli olduğu bilinmektedir. Türkiye'de Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'nin yayınladığı veriler kullanılarak özel ve kamu imalat sanayileri üzerinde yapılan araştırmaların büyük bölümü, 1963-1988 arasında tüm verimlilik göstergelerinde kamu işletmelerinin özel işletmelere göre daha iyi bir gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır.¹²³ Diğer taraftan örneğin; özelleştirme payı küçük olan kuruluşlarda, (Tüpraş, Petrol Ofisi, Petkim, Erdemir, Teletaş) özelleştirme sonrasında kârlılık oranında ya önemli değişiklik olmamış ya da hafif düşmeler olmuştur. Özelleştirme payı yüksek olan kuruluşlarda (Ankara, Balıkesir, Afyon Çimento) kârlılık oranında ihmal edilmeyecek azalmalar bulunmaktadır. Buna karşılık özelleştirme payı yüksek olan kuruluşların emek verimliliği özelleştirme sonrasında hafif artmış, özelleştirme payı küçük olan firmaların verimliliği ise hafif düşmüştür.

Özelleştirmenin bir diğer ekonomik etkisi ise; gelir dağılımı üzerinde olmaktadır. Bunun gerçekleşmesi için bir yandan özelleştirilen KİT'lerin hisselerinin toplum tarafından düşük gelirli kesimlerce satın alınarak sermayenin tabana yayılması öte yandan, özelleştirmenin istihdamı ve ücretleri artırması gerekmektedir. Türkiye'de fert başına GSMH düşük olup, gelir adaletsizliği ise yaygındır. Toplumun büyük kesimi asgari ücret düzeyinde gelir elde etmekte dolayısıyla özelleştirilecek KİT'lerin hisselerini satın almaya gücü yetmeyecektir. Bu nedenle, KİT'lerin özelleştirilmesinin gelir dağılımı üzerinde çok önemli bir etkisinin olduğunu söylemek zordur. Buraya kadar anlatılanların genel bir değerlendirmesi olarak;

Özelleştirme aslında; ülke piyasasının dinamiklerini harekete geçirerek bir kalkınma ve kazanç elde etme aracı olarak düşünülmekte, ancak her şeyin piyasada

¹²³ Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayınları, **Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme**, Kitap No: 50, Ankara: Nisan 1994. s.30.

mükemmel olmadığı, özelleştirmenin de ekonomik sorunları çözecek sihirli bir değnekmiş gibi kabul etmemek gerektiği düşünülebilir. Özelleştirme, KİT'lerin yapısı ve özelliği dikkate alınmadan yapılırsa toplumsal yarara ters sonuçlar doğurabilir. KİT'lerin özelleştirilebilmesi belki makul karşılanabilir, ancak halkın fedakarlığı ve katkılarıyla kurulmuş, toplumsal fayda yaratsın diye oluşturulmuş bir kurumun hangi ortam, hangi değere ve kime neden vb. sorular analiz edilmeksizin elden çıkartılmasının kime ne fayda sağlayacağı yoksa zarara mı neden olacağı tartışılabilir.

Ülkemizde uygulanan biçimiyle özelleştirme; gerçek demokrasinin olmadığı, halkın yetersiz bilgi düzeyinde olduğu ve toplumsal karar mekanizmalarının sorgulanmadığı bazı rejimlerde geçerli olabilir. Bu söz konusu rejimlerde belli bir kesimin menfaatine özelleştirme uygulamasına gidilebilir ki, böylesi bir durum oldukça kısıtlı olacaktır.

Ülkemizde özelleştirme uygulamasının yapılabilmesi için ekonomik, finansal sosyal ve hukuksal altyapının oluşturulması, rasyonel ve etkin bir biçimde piyasa ekonomisinin sürdürülmesi gerekmektedir. Piyasadaki işlevsel ve yapısal bozukluklar, teknik sorunlar gibi etkenlerin düzenlenmesi rekabet ve kartel yasalarının çıkarılması, KİT'lerin reformu özelleştirmenin uygulanabilirliğini artırabilir olsa da özelleştirmenin öncelikle toplumsal boyutlarında sonrasında ise ekonomik ve sosyal olarak olumsuz etkilere sahip olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Özelleştirmenin sosyal açıdan analizinde ise; KİT'lerin özelleştirme öncesi ve sonrasında ortaya çıkan farklılık gerek çalışanlar ve onların aileleri ve gerekse de işverenler açısından değerlendirilmeli ve her iki taraf içinde makul bir düzeyde olması sağlanmalıdır. Örneğin; KİT'lerde çalışanlar özelleştirme sonrasında işten çıkarılmayla karşı karşıya kalabilir ve bu durum çalışanı ve ailesini mağdur edebilir, tazminat ödenmesi ve ödenmemesi gibi haller de ortaya çıkabilir.

Ülkemizde özelleştirme programı, ulusal ekonominin dış rekabet gücünü yükseltecek bütüncül bir sanayileşme ve kalkınma stratejisinin bir unsuru ve KİT'lerin yeniden yapılandırılmasının bir aracı olarak ele alınmalıdır. Bu plan, kısa vadeli sadece kamu açıklarını kapatmak için özelleştirme olarak ele alınmamalı aynı zamanda uzun

vadede ki getirileri de hesaplanmalıdır. Kâr eden KİT'leri özelleştirip, yerli veya yabancı sermayeye satılırsa, zarar eden KİT'ler hâlâ devlete veya halka yük olmaya devam edecek demektir.

Bir diğer mesele ise; özelleştirilecek KİT'lerin seçiminde özelleştirme sonrasının toplumsal faydayı artırıcı nitelikte olması gerekmektedir. Bunun için de kaynak kullanımında ve dağılımında rekabetçi bir piyasa politikasının izlenmesi gerekmektedir. Özelleştirmenin ekonomik istikrardan başka, siyasal açıdan da istikrarlı bir yönetime ihtiyacı vardır ki; iktidarın özelleştirme için toplumun rızasını alması halk desteğini arkasında hissetmeli ve güçlü bir idare anlayışı ile hareket etmelidir. İktidarın aldığı karara, muhalefet sürekli itiraz eder ve bir çatışma halinde olursa ilişkiler, özelleştirme uygulamasında bütünlük ve tutarlılık olmaz, dönem dönem dalgalanmalara sebebiyet verir ve enflasyonist eğilimler, tasarrufların azlığı işsizliğin fazlalığı ekonomik büyüme ve istikrarın değişmeler gösterdiği bir ortamda başarılı bir özelleştirme uygulamasından bahsetmek oldukça zor olacaktır. Özetle, özelleştirme önce toplumsal rızaya ve buna bağlı olarak sendikalara sonra ekonomik ve hukuksal bir çerçeve içinde olmalıdır ancak ülkemizde böylesi uygun durumlar bulunmamaktadır.

3.7. Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları ve Örnekleri

Türkiye'de özelleştirme uygulamaları 1980'li yıllarda başlamasına karşın özellikle 2000'li yıllardan sonra oldukça ilerleme göstermiş, hatta bugünlerde de gündeme gelen ülkemizin çeşitli illerinde bulunan 14 adet şeker fabrikasının da özelleştirme kapsamına alınmasıyla birlikte¹²⁴ toplamda 155 adet kurum ve kuruluşun özelleştirilmesinden yaklaşık 70 milyar dolara ulaşmıştır.¹²⁵

Özelleştirme gelirlerinin tarihsel sürecine baktığımızda; ülkemizde 1986-2003 ve 2004-2017 dönemler olmak üzere iki alt başlıkta gruplandığı görülmektedir.¹²⁶

¹²⁴ www.kamupersonelialimi.net/ekonomi/ozellestirme-idaresi-14-seker-fabrikasi-satiliyorh2426.htm.s.1.18.08.2018

¹²⁵ ÖİB,1986-2018 Dönemi Özelleştirme ve Kamu Kurumlarına Devir Uygulamaları Tutarı E.T:18.07.2018

¹²⁶ Ersin Dedekoca, **Türkiye'de Özelleştirme: Ulusa ne yarar sağlamış**, <https://www.aydinlik.com.tr/turkiye-de-ozellestirme-ulusa-ne-yarar-saglamis-ersin-dedekoca-kose-yazilari-nisan-2018>, s.3., Erişim Tarihi: 05.07.2018

Tablo 16
Özelleştirme Gelirlerinin Tarihsel Süreci (1986-2003 / 2004-2017) Dönemleri

Dönemler	Özelleştirme Geliri (\$)	Pay (%)
1986-2003	8.2 milyar	11.8
2004-2017	61.0	88.2
1986-2017	69.2	100

Kaynak: Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (BÖİB) Faaliyet Raporları Bölümü, 2017 Erişim Tarihi: 07.07.2018

Bu tablodan görüldüğü üzere, özelleştirme hasılatı 2004-2017 dönemleri arasında oldukça yoğunlaşmış ve gelirin % 88'i bu zaman arasında meydana gelmiştir. Bu bağlamda mevcut hükümetin özelleştirmeye verdiği önem ve değer de göze çarpmaktadır.

3.7.1. Özelleştirme Uygulamalarının Yasal Çerçevesi

Ülkemizde özelleştirme uygulamalarının temelleri 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarıyla atılmıştır. 1984 yılından itibaren ise Kanun Hükmünde Kararname ile özelleştirmenin yasal altyapısı oluşturulmuştur. 1985 yılında ise Devlet Planlama Teşkilatı tarafından özelleştirmenin ana planı hazırlanmış ve altıncı Kalkınma Planından itibaren de özelleştirmeye geniş yer verilmeye başlanmıştır.

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin hisse senedi ihracı yoluyla gerçek veya tüzel kişilerin ortak edilebilmesine veya işletme hakkının belli sürelerle devrine olanak tanıyan 2983 sayılı Kanun'la ihdas edilmiştir. Kanun kapsamı "Kamu Kurum ve Kuruluşlarına (Kamu İktisadi Kuruluşları ve İktisadi Devlet Teşekkülleri Dahil) ait her türlü alt yapı tesisi (köprü, demiryolu, telekomünikasyon, elektrik vs) ile Kamu İktisadi Kuruluşları ve İktisadi Devlet Teşekküllerine ait tesisler için münferit olarak veya bir grup halinde "Gelir Ortaklığı Senedi" ile Kamu İktisadi Kuruluşları ve İktisadi Devlet Teşekkülleri için "Hisse Senedi" çıkarılması ve işletme hakkı verilmesine dair hükümleri kapsar" (2983 sayılı Kanun). Bu kanunda aynı zamanda bir Kamu Ortaklığı Fonu oluşturulmasına karar verilmiştir. Özelleştirmelerden sağlanacak gelirler bu fonda

toplanacaktır. Bu fon Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) bünyesinde oluşturulacaktır.¹²⁷

1986 yılında çıkarılan 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun'da, kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınması ve uygulamaların yürütülmesine ilişkin esaslar belirlenmiştir. Buna göre, 233 sayılı KHK'da adı geçen, tamamı devlete ait ve kamu iktisadi teşebbüsü statüsünde faaliyet gösteren kuruluşların özelleştirme kapsamına alınmasına Bakanlar Kurulu, KİT'lerin müessese, bağlı ortaklık, işletme ve işletme birimleri ile iştiraklerindeki payların özelleştirme kapsamına alınmasına da Yüksek Planlama Kurulu (YPK) yetkili kılınmıştır. Özelleştirme programının yürütülmesi konusunda ise, 2983 sayılı yasa ile oluşturulan "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi" görevlendirilmiştir. Bu idare, özelleştirme programının yanı sıra, toplu konut uygulamalarının yürütülmesi, Kamu Ortaklığı Fonu'nun Yönetimi ve Çalışanların Tasarruflarını Teşvik Hesabı'nda biriken paraların nemalandırılması gibi görevler de üstlenmiştir.

Türkiye'de özelleştirme uygulamalarına ilişkin bir başka yasal düzenleme; 28.05.1986 tarihli 3291 sayılı "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun"dur. Tam anlamıyla özelleştirme işlemlerinin başlatıldığı bu kanunla, "özelleştirme" kelimesi ilk defa kullanılmıştır. Bu kanunda özelleştirme uygulamaları ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almamaktadır. Genel nitelikli açıklamalar ve yetkilendirmeler söz konusudur. 3291 sayılı kanunla, özelleştirme uygulamaları konusundaki karar mercii, "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu" olarak belirlenmiştir.¹²⁸ 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu'nda yapılan değişiklik ile özel kesimin tütün ve tütün mamulleri üretimi, ithalatı ve satışı yapabilmesine izin verilmiştir.¹²⁹

¹²⁷ <http://privatization-ozellestirme.blogspot.com/2015/09/ozellestirmenin-yasalcercevesi.html>.s.1.E.T.: 19.07.2017

¹²⁸ <http://www.kamufinans.com/ozellestirmenin-kisa-bir-tarihcesi/s.2>,Erişim Tarihi: 21.07.2017

¹²⁹ Betül İnam, Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Maliye Politikası Araçları İle İlişkisi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bursa, 2013, s.42

3.7.2. 4046 Sayılı Özelleştirme Kanunu Dönemi ve Değişiklikleri

Özelleştirmenin uygulanmasının sonuçları ekonomide yapısal değişikliklere neden olabileceği gibi toplumun bütününe kısmen ya da tamamen etkilediği için bu uygulamanın temellerinin yasal dayanağının sağlam olması gerekmektedir. Ülkemizde özelleştirme kararlarının bazen mahkemelerce iptal edilmesinin nedenlerinden birini bu durum teşkil etmektedir. Durum böyle olunca, konuyla ilgili olarak yetkili kesimlerin görüşleri alınarak 24.11.1994 tarih ve 4046 Sayılı "Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesi ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" 27.11.1994 tarihli ve 22124 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu kanunun hükümleri; genel olarak Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığının kurulmasına, özelleştirme uygulamasında kullanılacak çeşitli fon ve kaynakların temin edilmesine, özelleştirme kapsamındaki kuruluşlarda çalışanların özlük haklarının düzenlenmesiyle ve işsiz kalma durumlarındaki uygulamaların içeriğine ilişkin konularla ilgiliydi. Bu konulardan bazılarını maddeler halinde sıralayacak olursak¹³⁰;

1. Doğabilecek iş kayıplarında ön görülen tazminatlara ek olarak "İş Kaybı Tazminatı"nın verilmesi,
2. Kurum ve/veya kuruluşların özelleştirilmesinde değişik yöntemlerin uygulanabilmesi,
3. Özelleştirme sonucunda elde edilecek gelirlerin genel bütçe harcama ve yatırımlarda kullanılması,
4. Oluşabilecek tekелci yapının etkilerinin önlenmesi,
5. Mülkiyet yaygınlığına ek olarak yönetim anlayışında değişikliğe gidilebilmesi,
6. Özelleştirmede, kamu bankalarına öncelik verilmesi ve hızla işleme konması,
7. Bazı stratejik konularda imtiyazlı hisse oluşturulması,

¹³⁰ A. Kemal Çelebi ve diğerleri, a.g.e., s.146-147.

8. Tabi kaynakların sadece işletme hakkının verilmesi yöntemiyle özelleştirilmesi,
9. Özelleştirme işleminin şeffaf bir yapıda yürütülmesi ve
10. Özelleştirme işleminde milli güvenlik ve kamu yararının göz önünde bulundurularak uygulanması.

Bu maddelerle genel çerçevesi belirlenen 4046 sayılı Kanun zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramıştır. Örneğin; bu kanunun 18. maddesi (özelleştirme yöntemleri değer tespiti ve ihale usulleri) Anayasa'nın 7. maddesine aykırılığı nedeniyle 9 Nisan 1997 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Söz konusu madde 3 Nisan 1997 tarih ve 4232 sayılı kanunla Anayasaya uygun hale getirilip 8 Nisan 1997 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun'da:

"Ayrıca 4046 sayılı Kanunun 10. maddesinde yer alan ve bu kanunun geçici 8. maddesi gereğince "Kamu Ortaklığı Fonu'na yapılan aktarmalar hariç Özelleştirme Fonu'ndan genel bütçeye kaynak aktarılmaz " ibaresi 26 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe giren 4568 sayılı Kanunla "Özelleştirme Fonunun nakit fazlası, Hazinesin iç ve dış ödemelerinde kullanılmak üzere Hazine hesaplarına intikal ettirilir" şeklinde değiştirilmiş, geçici 8. madde ise yürürlükten kaldırılmıştır"¹³¹ hükmü bulunmaktadır.

Yukarıda bahsedilen değişikliklerin dışında 4971 ve 5398 sayılı Kanun'larla da 4046 sayılı kanunda bazı değişikliklere gidilmiştir. 4971 sayılı Kanun'la Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun oluşumu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın bağlı bulunduğu Bakan'ın belirlenmesine yönelik düzenlemeler, 4046 sayılı kanunun 7. maddesindeki yasaklara ilişkin çalışanların halka arz yoluyla yapılan özelleştirme uygulamalarına katılmaları sağlanmış, özelleştirme fonunun kullanım alanları ile ilgili düzenleme, personelin nakline ilişkin düzenleme, Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından şans oyunlarını planlamak, tertip ve çekilişini düzenlemek üzere lisans verilmesi suretiyle özelleştirilmesine yönelik düzenleme ve Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin özelleştirilmesi ile ilgili strateji belirlenmesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır.

¹³¹ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi,
http://www.oib.gov.tr/baskanlik/yasal_cerceve.htm.02.01.10/ErişimTarihi:18.10.2017

5398 sayılı kanunla ise 4046 sayılı kanunda, 4046 sayılı Kanun'un adı "Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun" olarak değiştirilmiştir. Özelleştirme programında bulunan kuruluşların, birleşme bölünme ve yeniden yapılandırılmaları hususlarında karşılaşılan güçlükler giderilmiştir. Özelleştirme uygulamaları aleyhine açılan davaların süratle sonuçlandırılmasını temin edecek şekilde düzenleme yapılmış ve özelleştirme uygulamalarına karşı açılan davaların Danıştay'da görüleceği hüküm altına alınmış, fiilen faaliyette olmayan İstanbul Temsilciliği'ne dair yasal düzenlemeler iptal edilmiştir.

37'nci maddesinde yapılan değişiklik ile limanların mülkiyetin devri dışındaki yöntemlerle yapılacak özelleştirmelerden sadece Türk uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin yararlanabileceği, bu haktan yararlanabilecek şirketin Türk Ticaret Siciline tescil edilmiş olması, yabancı sermaye payının yüzde 49'u geçmemesi ve idare ve temsil etmeye yetkili olanların ekseriyetinin Türk vatandaşı olması ile şirket ana sözleşmesine oy ekseriyetinin Türk vatandaşlarında bulunması gerektiğine yönelik düzenlemelere yer verilmiştir.

4046 sayılı Kanunun 7. maddesinde yer alan yasaklara ilişkin olarak yapılan değişiklik ile çalışanların halka arz yoluyla yapılan özelleştirme uygulamalarına katılmaları sağlanmıştır. Önceden, kuruluşlarda çalışanların hiçbir şekilde halka arza katılmaları mümkün değilken, değişiklikle yasak sonrası (Yönetici konumunda olanlar ile sınırlandırılmak suretiyle) daraltılmıştır.¹³²

3.7.3. Sektörel Olarak Özelleştirme Örnekleri

Ülkemizde özelleştirme uygulamaları, bankacılık, enerji, gıda, petrol ve telekomünikasyon gibi pek çok alanda kendini göstermiştir. Bunların başında bazı bankacılık özelleştirme uygulama örnekleri incelenecektir.

¹³² Yusuf Ziya Türk, *Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Analizi, Uzmanlık Tezi*, Kalkınma Bakanlığı, Ankara: Nisan 2014, s.49.

3.7.3.1. Bankacılık Sektörü Özelleştirmeleri

Etibank Bankacılık Anonim Ortaklığı bölünmesiyle 1996 yılı sonunda kurulan **Anadolubank**, 1997 yılında özelleştirme ihalesine çıkarılmış ve Habaş Grubu tarafından 69,5 milyon ABD doları karşılığında satın alınmıştır. Ekim 1997’de faaliyetlerine başlayan banka, 2007 yılı sonu itibariyle 76 şube ve 1.724 çalışanıyla 3 milyar TL’lik aktif büyüklüğüne ve 367 milyon TL’lik özkaynaklara ulaşmış durumdadır ve 2007 yılı net kârı ise 72,5 milyon TL’dir. Banka, hala Habaş Grubuna bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

1933 yılında sanayi kurumları oluşturmak amacıyla kurulan **Sümerbank** 1987 yılında özelleştirme kapsamına alınmış ve Sümerbank Holding A.Ş. olarak yeniden yapılandırılmıştır. 1995 yılının Ekim ayında 49 şubesi ve 590 personeli bulunan Sümerbank A.Ş. İpeks Tekstil Sanayi A.Ş.’ye (Garipoğlu Ailesi’nin Şirketi) 103,46 milyon ABD doları karşılığında satılmıştır. Sümerbank, özelleştirme öncesindeki son bilanço yılını (1994) 144,9 milyon ABD doları aktif büyüklüğü, 54,5 milyon ABD doları özkaynak ve 33,9 milyon ABD doları net kârla kapatmıştır.¹³³

Halkbank, kalıcı bir ekonomik kalkınma, sosyal denge ve toplumsal barışın korunması için uygun koşullarla esnaf, sanatkar ve küçük meslek sahibine kaynak aktarmak ve sermaye birikimini başlatmak amacıyla 1933 yılında 2284 sayılı Halk Bankası ve Halk Sendikaları Kanunu kapsamında kurulmuş ve 1938 yılında faaliyetlerine başlamıştır. 11.08.2006 tarih ve 2006/69 sayılı ÖYK kararı ile Hazineye ait hisselerinin tamamı (toplam hisselerin yüzde 99,99’u) özelleştirme kapsam ve programına alınmış, özelleştirme yöntemi ise blok satış olarak belirlenmiştir. ÖYK’nun 05.02.2007 tarih ve 2007/8 sayılı kararıyla; 2006/69 sayılı ÖYK kararı iptal edilmiş, bankanın özelleştirme programında kalmasına, ancak hisselerinin yüzde 25’ine kadar olan kısmının halka arz suretiyle özelleştirilmesine ve halka arz işleminin 2007 yılı sonuna kadar tamamlanmasına karar verilmiştir.¹³⁴

¹³³ Fikret Çankaya, Mehmet Öz, **Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi: Kamu ve Özel Sermayeli Türk Bankalarında Verimlilik Analizi**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 2001, s.45

¹³⁴ Y. Ziya Türk, a.g.e., 2014, s.77.

Kamu bankalarının ihtisas kredilerinde paylarının özel veya yabancı bankalara göre daha fazla olması, özel ve yabancı bankaların hizmet götüremediği yerlere hizmet götürmesi ve hatta bazı yerlerde Merkez Bankası görevini üstlenmesi, ülkemizde kamu bankalarına gerçekten ihtiyaç duyulduğunun göstergesidir. Bu bankaların tamamen özelleştirilmesi, kısmen veya tamamen hizmet ve kalitesini olumsuz etkileyeceğinden özelleştirmek yerine, sektör içindeki payının dünya standartlarına çekilmesinin daha uygun olacağı değerlendirilebilir.

3.7.3.2. Gıda Sektörü Özelleştirmeleri

Gıda sektöründeki özelleştirmeler ile ilgili olarak öncelikle tütün ve tütün mamulleri ki bunun başında Tekel gelmektedir daha sonra Et ve Balık Kurumu ve Süt Endüstrisi incelenecektir.

08.06.1984 tarihli ve 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve değişiklikleri çerçevesinde faaliyette bulunmak üzere Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü adı altında teşkil olunan TEKEL, bilahare Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 05.02.2001 tarihli ve 2001/6 sayılı Kararı ile özelleştirme kapsam ve programına alınmış ve 03.01.2002 tarihli ve 4733 sayılı Kanun ile İktisadi Devlet Teşekkülü olarak yeniden yapılandırılarak, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na devredilmiş ve 4046 sayılı Kanunun 20'nci maddesine göre, ÖİB tarafından 01.01.2003 tarihi itibarıyla statüsü Anonim Şirkete dönüştürülmüştür.¹³⁵

Alkollü içkiler biriminin sigarayla birlikte başlayan özelleştirme macerası, Kasım 2003'te yapılan ihalenin, 23.12.2003 tarihli ve 25325 numaralı Resmi Gazete'de yayımlanan 2003/85 sayılı Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı ile onaylanması sonucu NUROL-LİMAK-ÖZALTIN-TÜTSAB Ortak Girişim Grubu'na 292 milyon dolar bedelle satılması ve hisse devir işlemlerinin de 24 Şubat 2008 tarihinde gerçekleşmesi ile tamamlanmıştır.

TEKEL 05.02.2001 tarih ve 2001/06 sayılı ÖYK Kararı ile satış, kiralama, işletme hakkı devri, mülkiyetin gayri ayni haklarının tesisi ve işin gereğine uygun sair

¹³⁵ <http://sendika62.org/2009/06/tekel-ozellestirmesinin-sonuclari-tulay-ozerman-32815/s.1> Erişim Tarihi: 25.10.2017

hukuki tasarruflar yöntemlerinden biri veya birkaçının birlikte veya ayrı ayrı uygulanması suretiyle özelleştirilmek üzere özelleştirme kapsamına alınmıştır. TEKEL'in bağlı ortaklığı olan Alkollü İçkiler Sanayii ve Ticareti A.Ş.'de bulunan yüzde 100 oranındaki kamu hissesi blok satışı yöntemi ile özelleştirilmiştir.

TEKEL'in özelleştirme kapsam ve programına alındığı 2001 yılında tütün üreticisi sayısı 477.829 (TEKEL verileri), 4733 sayılı Tütün Kanununun yürürlüğe girdiği 2002 yılında ise 402.889'dur (a.g.k) 2008 yılına geldiğimizde ise sözleşmeli üretim yapan üretici sayısı 194.282'ye inmiştir.

Özelleştirme süreci sadece tütün üreticilerini değil, aynı zamanda TEKEL'in istihdam yapısını da olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte 1994 krizinden sonra, genel olarak kamu kuruluşlarında emeklilik hakkını elde eden işçilerin kendi talepleri alınmaksızın işten çıkarılmaları nedeniyle de bir istihdam erimesi söz konusuydu. 2001 yılında 30.124 (TEKEL Genel Müdürlüğü 2001 yılı raporu.) işçi çalıştıran TEKEL'in, 2004 yılında alkollü içkiler, 2008 yılında da sigara biriminin özelleştirilmesi sonucunda çalışan işçi sayısı 12 bin civarına gerilemiştir.¹³⁶

Et ve Balık Kurumu 3780 sayılı Milli Koruma Kanunu'nun 6.maddesi uyarınca, 28/08/1952 tarih ve 3/15597 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanan, K/871 sayılı Koordinasyon Kurulu Kararı üzerine, 01/10/1952 tarihinde "Et ve Balık Kurumu" unvanı ile Ticaret Bakanlığına bağlı 40 milyon TL sermayeli bir İktisadi Devlet Kuruluşu olarak kurulmuştur.¹³⁷ EBK, 20/05/1992 tarih ve 3088 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla özelleştirme kapsamına alınmıştır. Kapsama alınma tarihinde 33 et kombinası bulunan ve ismi Et ve Balık Ürünleri A.Ş. olarak değiştirilen kuruluşun, 1995-2005 yılları arasında 3 kombinası kapatılmış, 5 kombinası çeşitli kamu kuruluşlarına bedelsiz devredilmiş, 18 kombinası ise satılmıştır. Kombina satışlarından ve yapılan diğer satışlardan (bazı gayrimenkuller, iştirak hisseleri vs.) elde edilen toplam özelleştirme geliri 61,7 milyon ABD dolarıdır. Bu tutarın yaklaşık yarısı Ankara Kombinası satışından elde edilmiştir. Satılan 18 kombinadan 11 tanesi şu an faal değildir. Özelleştirme öncesi 1.665 olan işçi sayısı da özelleştirmeler sonrası 445'e

¹³⁶ <http://www.tekgida.org.tr/Oku/225/Tekel-Ozellestirmesinin-Sonuclari..s.1>, Erişim Tarihi: 01.11.2017.

¹³⁷ <http://www.esk.gov.tr/tr/10097/Et-ve-Sut-Kurumu-Tarihcesi..s.1.>, Erişim Tarihi: 02.11.2017

düşmüştür.¹³⁸ 2009 yılında başlayan ve 2010 yılının ilk dört ayında da devam eden et fiyatlarındaki artış neticesinde, Hükümet EBK kanalıyla ithalat yoluyla fiyatlara müdahale etme kararı almıştır.

Son olarak süt endüstrisindeki özelleştirmelere bakılacak olursa; 1963 yılında kurulan Süt Endüstrisi Kurumu, 1992 yılında alınan özelleştirme kararı sonrasında, SEK'in 32 süt ve süt mamulleri işletmesinin tamamı 1993-1998 yılları arasında özelleştirilerek 69,6 milyon ABD doları özelleştirme geliri elde edilmiştir.¹³⁹

Özelleştirme öncesi süt ve süt ürünleri üretim düzeyi olan 62.776 ton/yıl, özelleştirme sonrası 25.650 ton/yıla gerilemiştir. SEK'in özelleştirilmesinin ardından, boşaltılan kamu alanı, çok uluslu şirketler ile onlarla ortaklık kuran veya kurmayan yerli sermaye tarafından doldurulmuştur. İzleyen süreçte, küçük firmalar, büyük sermaye grupları tarafından satın alınarak bünyelerine katılmışlardır. Son aşamada ise, yerli ortakların çekilmesi ile piyasa yabancı şirketlere kalmıştır.

SEK işletmelerini satın alanlar, kendi firma çıkarları uyarınca çoğu zaman tesislerin içindeki makinesi ve/veya arsa ve binası için satın aldıkları işletmeleri kapatmışlar, bazı fabrikaların içindeki makineleri söküp götürmüşlerdir. Kapanan süt işleme tesisleri, üreticinin süt pazarlaması sorununu doğurmuş, bu ortamda, ülkede yaşanan yüksek enflasyon olgusuna karşın, süt fiyatları sürekli baskılanmıştır.

3.7.3.3. Petrol Sektörü Özelleştirmeleri

Dünyada ve ülkemizde oldukça önemli bir ticari konuma sahip olan petrol; çıkarılmasından işlenmesine ve servis edilmesine kadar bir dizi aşamadan geçerek ülke vatandaşlarına yıllardır hizmet etmeye devam etmektedir. 1990'lı yıllara kadar petrol faaliyetleri Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ve bağlı ortaklıkları tarafından yürütülmekteydi. 1990'lı yıllarda ise Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAS), Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ), Petrol Ofisi A.Ş. (POAŞ) ve Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş. (DİTAŞ) tarafından

¹³⁸ Türk İş, İstihdam Raporu, 2006.

¹³⁹ Y.Ziya Türk, a.g.e., 2014, s.8.

yapılmaktayken bu bütüncül yapı parçalanarak özelleştirme yolu ile sektördeki kamu ağırlığına son verilmiştir. Bu kuruluşların özelleştirilmeleri incelendiğinde;

TÜPRAŞ: 1983 yılında Kamu İktisadi Teşebbüslerinin daha verimli çalışmalarını sağlamak amacıyla yapılan düzenlemeler kapsamında, ülkemizdeki kamuya ait rafinerilerin bir çatı altında toplanması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla, 1961 yılından beri faaliyet gösteren İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş. (İPRAŞ)'nin Ana Sözleşmesi, 25 Ekim 1983 tarihinde yapılan Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı'nda Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ) Ana Sözleşmesi'ne dönüştürülmüş ve TÜPRAŞ'ın tescil ve ilanı 16 Kasım 1983 tarihinde tamamlanmıştır.

10 Temmuz 1990 tarihinde özelleştirilmesine karar verilen TÜPRAŞ'ın sermayesi T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na devredilmiştir. 1991 yılında TÜPRAŞ'ın birinci halka arzı gerçekleştirilerek sermayesinin %2.5'i oranında A grubu hisse senedi halka arz edilmiştir. 1999 yılı sonu itibariyle TÜPRAŞ hisselerinin yaklaşık %3.58'i İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem görmekte, hisselerin kalan %96.42'lik bölümü ise Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın elinde bulunmaktaydı. 2000 yılı Nisan ayında TÜPRAŞ hisselerinin ikinci halka arzının tamamlanmasıyla İstanbul ve Londra Menkul Kıymetler Borsalarında işlem gören A grubu hisselerin toplam sermayeye oranı %34.24'e yükselmiştir.¹⁴⁰

TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi medya sektöründe çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Örneğin; Erol Afşar Sakarya Yenihaber/19.01.2010 tarihli yazısında "*2003 yılında TÜPRAŞ'ın apar topar %88'inin 1.3 milyar dolara satıldığını, bu rakamın çok ucuz olduğunu ve Petrol-İş Sendikası'nın yargıya başvuracağını*" bildirmiştir.¹⁴¹

POAŞ: Petrol Ofisi A.Ş. 1998 yılında başlayan ilk özelleştirme sürecini 2002 Ağustos ayında tamamlamıştı. Şirket özelleştirmeye çıkarıldığında, işçi sendikaları tarafından bu durum "Stratejik tesisler peşkeş çekilemez" şeklinde bir kınamayla protesto edilmişti. ÖİB, Mart 1998'de, Türkiye'nin en büyük akaryakıt dağıtım kuruluşu, toplam 5 bin 769 istasyonu ve 6 bin 200 çalışanı bulunan Petrol Ofisi'nin yüzde 51

¹⁴⁰ http://www.oib.gov.tr/portfoy/tupras/tupras_index.htmErişim Tarihi: 05.11.2017.

¹⁴¹ <http://www.medyabar.com/koseyazilari/1266/cok-ucuza-gitmisiz-cokkk.aspx>Erişim Tarihi: /05.11.2017.

hissenin blok satışı için verdiği ilanlarla özelleştirme sürecini başlattı.¹⁴² POAŞ yıllık kârı 74 trilyon olan bir kurum ve Milli Savunma'ya da akaryakıt veriyor, olması sebebiyle özelleştirilmesi bazı çevrelerce oldukça tepki almıştı.

PETKİM: PETKİM 28.5.1986 gün, 3291 sayılı kanunun 13. maddesindeki hükme istinaden 11.9.1987 gün ve 87/12184 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile özelleştirme kapsamına alınmıştır. Halka açık bir şirket olan Petkim, özelleştirme ile ilgili çalışmalarını sürdürmekte olup ekonomik ömrünü tamamlayan Yarımca Kompleksi'nin TÜPRAŞ Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.'ne satışı 2001 yılında gerçekleşmiştir.¹⁴³ PETKİM'in yüzde 51'lik hissesinin blok satış yöntemiyle satış için 2007 yılı Temmuz ayında gerçekleştirilen ihaleyi Azerbaycan Devlet petrol şirketi Socar'ın başını çektiği Socar-Turcas-İnjaz Ortak Girişim Grubu 2,04 milyar ABD doları bedelle kazanmıştır.

3.7.3.4. Türk Telekomünikasyon A.Ş. (Türk Telekom)

Türk Telekom A.Ş. 4046 sayılı Kanun kapsamında bulunmamaktadır. Özelleştirme çalışmaları, 02.04.1924 tarih, 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir. Türk Telekomun blok satışı için 1990 ve 2000'li yıllarda iki kez ihaleye çıkmış fakat bazı hukuki sorunlar nedeniyle bu satış işlemi gerçekleştirilememiştir.

Bu şirket aslında ülkemizdeki özelleştirmenin bir sembolü haline gelmiştir. Türkiye'de ve yurtdışında Türk Telekom özelleştirmesine yönelik piyasa talep analizi çalışmaları gerçekleştirilmiş ve söz konusu çalışmanın sonuçları 13.11.2003 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun yeni satış stratejisini belirlediği Karar'ı ile de hükme bağlanmıştır. Bu Karar uyarınca, şirket hisselerinin en az yüzde 51'inin tek seferde blok olarak satılması ve blok satışı müteakip, kalan hisselerin Bakanlar Kurulunca belirlenecek süreç çerçevesinde halka arz edilmesi kararlaştırılmıştır.

¹⁴² <http://www.hurriyet.com.tr/bir-ozellestirme-hikayesi-poas-90106/s.1>, Erişim Tarihi: 05.11.2017.

¹⁴³ http://www.oib.gov.tr/portfoy/petkim/petkim_bilgi.htm/s.1, Erişim Tarihi: 05.11.2017.

15.10.2004 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile şirket hisselerinin yüzde 55'inin blok olarak satılması ve bu çerçevede 31.12.2004 tarihine kadar ihale ilanına çıkılması hükme bağlanmıştır. 25.11.2004 tarihinde yerli ve yabancı basın organlarına verilen ilanlarla başlayan ihale sürecinde son teklif verme tarihi olan 24.06.2005 itibarıyla 4 gruptan teklif alınmış, ihale 01.07.2005 tarihinde sonuçlandırılmıştır. İhalede en yüksek teklifi 6.55 milyar ABD doları bedelle OGER Telecom Ortak Girişim Grubu (Suudi Arabistan) sunmuştur. Oger Telecoms Ortak Girişim Grubu ile Hisse Satış Sözleşmesi 24.08.2005 tarihinde imzalanmıştır. 2009 yılı sonu itibarıyla Türk Telekom hisselerinin yüzde 55'i Ojer Telekomünikasyon A.Ş.'ye, yüzde 30'u Hazine Müsteşarlığına aittir. Geriye kalan yüzde 15'lik hisse ise borsada işlem görmektedir.¹⁴⁴

Türk Telekomun da özelleştirilmesi zaman zaman ciddi eleştiriler almıştır. 1993 yılı başlarında Telekom'a 25-30 milyar dolar piyasa değeri biçiliyordu. (O dönemde Türkiye'nin dış borcu 26 milyar amerikan doları idi). Türkiye'nin dış borçlarından tamamen kurtulması, iletişim sektörüne rekabet getirmesi, Türk halkına-serbest rekabete dayanan bir piyasa ortamında daha iyi iletişim imkanlarının da verilmesi amacıyla Telekom'u özelleştirme yoluna gidildi. Çeşitli sebeplerle (Gerek kamuoyu, gerekse bilirkişilerin tepkileri, bürokrasinin getirdiği hantallık, siyasi kargaşa, işçi sendikaları ve sivil toplum örgütlerinin muhalefeti vs.) bu süreç yıllarca uzamıştır. Şirketin 2000 yılında 70.000'i aşan çalışan sayısı, özelleştirme süreci ve sonrasında mevcut pek çok personelin başka kamu kurum ve kuruluşlarına geçmesine istinaden, 2009 yılı başında 30.000 civarına düşmüştür.¹⁴⁵

Türk Telekom'daki istihdam azalışının en önemli nedeni özelleştirme olmakla birlikte buna ek olarak, teknolojik gelişmeler mobil telefon işletmeciliğinin hızla gelişmesi ve sabit telefon hizmetlerinin 2005 yılından itibaren rekabete açılmasının da bu azalışta etkili olduğu söylenebilir.

Türk Telekom'un birçok binası sosyal tesisleri ve diğer mal varlıkları 5 yıllık taksitlendirme sonrasında elde edilecek kârlar aslında ülke adına bir peşkeş durumunu ortaya çıkarmaktadır. Özelleştirme ihalesine girmeden önce, Türk Telekom'un

¹⁴⁴ Y.Ziya Türk, a.g.e., 2014, s.98.

¹⁴⁵ https://www.chip.com.tr/blog/hhero/turk-telekom-un-ozellestirilmesi_4903.html,s.2.,Erişim Tarihi: 07.11.2017

gayrimenkullerinin envanteri çıkarılmamış ve bu konu kamuoyundan gizlenmişti. Bir diğer mesele bireylerin hak ve özgürlükleri haberleşme gizliliği kavramını da içerir o halde yabancıların eline geçmiş olan haberleşme sektöründe bu gizlilik ne kadar güvenli olabilecektir ve ayrıca 2005 yılında çıkarılan bir kararname ile vatandaşların kimlik bilgilerinin kapsayacak olan "*E-Devlet*" uygulamasının da temeli bu yabancı şirketin veri tabanında olacaktır ve bu ne kadar güvenli bir uygulamadır açıkçası tartışılır.

Özelleştirme sonrasında yabancı firmaların T.Telekom'un ihtiyacı olan mal ve hizmetleri ağırlıklı olarak yabancı ülkelerden sağlamaları durumunda, bu sektörlerde istihdam edilmiş olan kişilerin işsiz kalması gibi ciddi bir sorun ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir durumun getireceği diğer bir zarar ise, kârlarını kendi ortaklarına transfer edecekler ve T.Telekom'un kârlılığı düşecek binlerce kişi işsiz kalacak ve tabi ki onların aileleri de perişan olacak, Cumhuriyet döneminin birikimiyle kurulmuş milli ekonomiye ciddi katkı yapan, böylesi devasa bir kuruluşun cari açığı kapatma bahanesiyle IMF direktifleri doğrultusunda özelleştirilmesi, bunun sonucunda haberleşme özgürlüğü ve gizliliğinin tehlikeye girebilmesi ve bazı duyarlı bir kaç gazete dışında medyanın da bu duruma maalesef alkış tutması, gerçekten ülkemiz ekonomisi adına büyük tartışmalara zemin hazırlayacak bir konuma neden olacaktır.¹⁴⁶

3.7.3.5. Elektrik Enerjisi Özelleştirmeleri

Genel olarak enerji özelleştirilmesinin yolu, idari olarak yeniden yapılanmadan ve değişimden geçiyordu. Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) 1993 yılında, Türkiye Elektrik Anonim Şirketi (TEAŞ) ve Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi (TEDAŞ) olarak ikiye bölünmüştür. Bu bölünmeden sonra 2001 yılında ise Dünya Bankası'nın verdiği kredilerin ön şartı olarak Bakanlar Kurulu Kararı ile TEAŞ; Türkiye Elektrik İletimi A.Ş.(TEİAŞ), Elektrik Üretimi Anonim Şirketi (EÜAŞ) ve Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt Şirketi (TETAŞ) olarak üçe ayrılmıştır.¹⁴⁷

Bu durum aslında bütünlük arz eden yapıyı bozarak sonuçları bugün karşımıza yolsuzluk ve kaos olarak çıkan dönemi oluşturmuştur. (Kamu mülkiyetindeki elektrik

¹⁴⁶ http://www.emo.org.tr/ekler/a96efc03b9a050d_ek.pdf?dergi=3, s.58.,Erişim Tarihi: 06.11.2017.

¹⁴⁷ Tarihe Düşen Notlar TMMOB/Diyarbakır/ Nisan 2018 sayısı ss.39-40.

işletmelerinin yeniden yapılandırılması suretiyle elektrik enerjisi dağıtım hizmetlerinin özelleştirilmesine karar verilmiş ve TEDAş 02.04.2004 tarih ve 2004/22 sayılı Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı ile özelleştirme kapsam ve programına alınmıştır. Dağıtım bölgeleri yeniden belirlenerek, Türkiye 21 dağıtım bölgesine ayrılmıştır. Dağıtım bölgeleri olarak böyle bir ayrışmaya gidilmesi, serbest tüketici limitinin her yıl giderek daha da aşağıya çekilmesi ve elektrik dağıtım alanında özelleştirme sürecinin tamamlanması ile rekabet koşulları giderek artmaya başlamıştır.¹⁴⁸

2001 yılında yürürlüğe giren 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanun'u ile Türkiye elektrik piyasasının esasları belirlenmiştir. Bu kapsamda 17.03.2004 tarihinde Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Stratejisi Belgesi ve 18.05.2009 tarihinde sektörde serbestleşme ve arz güvenliğini sağlamak için gerekli yol haritasını içeren Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliğı Strateji Belgesi yayımlanmıştır. Devamında, sektördeki gelişmelerin yeni bir kanun ihtiyacını doğurması nedeniyle 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu kabul edilerek 30.03.2013 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Özelleştirme Süreci Tamamlanan Elektrik Üretim Santralleri: Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 27.12.2006 tarih ve 2006/100 sayılı kararı ile Elektrik Üretim A.ř'ne bağlı; Tercan, Kuzgun, Mercan, İkizdere, Çıldır, Ataköy ve Beyköy Hidroelektrik Santral (HES)'leri ile Engil Gaz Türbinleri Santrali ve Denizli Jeotermal Santralinin özelleştirme kapsam ve programına alınmasına karar verilmiştir.¹⁴⁹

TEDAş özelleştirme süreci 2013 yılı güz döneminde %100'ü tamamlanmış olup, sürecin sonucuna ilişkin değerlendirme şu şekildedir: 4046 sayılı "Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun" çerçevesinde TEDAş'ın hissedarı olduğu 18 elektrik dağıtım şirketine ilişkin olarak özelleştirme ihaleleri yapılmıştır. 18 adet elektrik dağıtım şirketinin (Başkent, Sakarya, Meram, Osmangazi, Çamlıbel, Uludağ, Çoruh, Yeşilırmak, Fırat, Trakya, Boğaziçi, Akdeniz, Gediz, Aras, Dicle, İstanbul Anadolu Yakası, Toroslar ve Vangölu Elektrik Dağıtım A.ř.) özel sektöre devir işlemleri tamamlanmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ <http://yelimnur.blogcu.com/elektrik-ozellestirmelerinin-bir-sonucu-bolgesel-tarife/11477864/s.1.E.T: 20.11.2017.>

¹⁴⁹ http://www.oib.gov.tr/Türkçe/Portfoy_Detay/Elektrik_Ait_Üretim_A.ř.1488900223.html.s.1.,E.T: 20.11.2017.

¹⁵⁰ <http://privatization-ozellestirme.blogspot.com.tr/2017/01/tedasn-ozellestirme-sonucu.html.s.1.,E.T: 20.11.2017.>

Bu bağlamda özelleştirilmesi biten elektrik sektörünün genel bir değerlendirmesi olarak dönem hükümetleri "Devlet artık dağıtım işleriyle uğraşmıyor, zamanla aksayan veya yavaşlayan hizmetlere kaynak ayırmak zorunda kalmıyor ve elde edilen kârı milletimize geri göndererek ülke adına her alanda daha iyi bir konuma gelmenin mücadelesini veriyoruz" şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır.

Elektrik özelleştirmelerinin sonuçlarının yansımaları olarak "Elektrik dağıtım özelleştirmeleri, 4628 sayılı yasada belirtilen ucuzluk yerine, elektrik tarifeleri, hizmet bedelleri ve uygulamaya esas diğer düzenlemeler ile pahalılık getirmiş, tüketiciden dağıtım şirketlerine malî kaynak aktarmanın yasal yolunu oluşturmuştur".¹⁵¹ şeklinde Türkiye Makine Mühendisleri Odası Başkanlığı (TMMOB) elektrik mühendislerinden bir yorum gündeme gelmiştir.

Özelleştirmenin, verimlilik adına istihdamın düşürülmesi ve bu durumun çalışanlar üzerinde yol açtığı sosyal yaralar, denetimsizliğin oluşturduğu kaynak israfı ve bunun maliyetlere yansımaları nedeniyle özelleştirme uygulamalarından vazgeçilmesi ve merkezi bir yapıya sahip, kamusal faydayı ön planda tutan, ulusalcı bir anlayıştan hareketle çalışanların yönetimde ve denetimde de rol sahibi olacağı etkin ve verimli bir yapının oluşturulmasının, özelleştirme yerine uygulanmasını daha doğru olacağı düşünülebilir.

3.7.3.6. Çimento Sektörü Özelleştirmeleri

Ülkemizde ilk çimento üretimi 1911 yılında Danca'da (Kocaeli) 20.000 ton/yıl kapasiteli bir fırında başlamıştır. Bu kapasite yıllar sonra iki katına çıkartılmış ancak I. Dünya Savaşı sebebiyle üretimde aksamalar yaşanmış, 1940'lı yıllarda ise, çimento üretimi 288.000 ton/yıl gibi büyük bir artış göstermiştir. Devlet o yıllarda çimento fiyatlarına müdahale etmemeyi tercih ederken, 1935 yılında çimento fiyatlarının dünya fiyatlarını geçmesiyle müdahale etme gereğini hissetmiş ve müdahale etmiştir. 1950'li

¹⁵¹ <https://tr.boell.org/tr/2014/09/24/enerji-sektorundeki-ozellestirmelerin-yakici-sonuclari.s.1.>, E.T: 20.11.2017

yıllarda ise üretim kapasitesi yaklaşık 375.000 ton/yıla ulaşmıştır.¹⁵² 1960-1980'li yıllar arasında ise sektörün gelişme gösterdiği bir dönem olmuştur.

Ülkemizde çimento sektörü özelleştirmeleri Haziran 1986 yılında ortaya çıkan Türkiye Çimento ve Toprak Sanayi Ticaret A.Ş.'nin (ÇİTOSAN) özelleştirme planından yer almasıyla başlamıştır. 1986 yılında Dünya Bankası'nın katılımıyla çimento sektörüne yönelik iki rapor hazırlanmıştır ve bu raporda çimento sektöründe yapısal düzenleme ve özelleştirmeden bahsedilmiştir. Bu raporda ayrıca ÇİTOSAN'ın bir bütün olarak satılmasının tekelleşmeye neden olabileceği bu yüzden bütün olarak satılmaması gerektiği bildirilmiştir.

1987 yılında, ÇİTOSAN'a bağlı 5 çimento fabrikası ve yine bu kuruluşların iştiraki olan 5 çimento fabrikasındaki kamu hisseleri özelleştirme kapsamına alınmıştır. 1987'de başlayan bu süreç 1998'de Kurtalan Çimento'nun özelleştirme sözleşmesinin kurulmasıyla tamamlanmıştır. Ülkemizdeki ilk fiili manada özelleştirme ise, 1989 yılında ÇİTOSAN'a bağlı 5 çimento (Afyon, Ankara, Balıkesir, Pınarhisar ve Söke) fabrikasının özelleştirmesinde yer almıştır. Bu özelleştirmede blok satış yöntemi uygulanmış ve bir Fransız firması olan SCF (Societe des Ciments Français) tarafından satın alınmıştır. 1989 yılında 22 olan çimento fabrika sayısı 1995 itibariyle 7'ye düşmüş Ocak 1998'de özelleştirmeler tamamlanmıştır. Günümüzde, ülkemizdeki çimento fabrika sayısı 69'dur.¹⁵³

Aşağıdaki tabloda özelleştirmenin öncesi ve sonrasının çimento fabrikaları üzerindeki çeşitli ekonomik etkileri gösterilmektedir.

¹⁵² <http://www.ansiklopedi.biz/muhendislik/turkiyede-cimento-uretiminin-tarihcesi> s.1.,Erişim Tarihi 11.11.2017

¹⁵³ <http://www.tcma.org.tr/index.php?page=icerikgoster&cntID=99>.Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği Erişim Tarihi : 15.11.2017

Tablo 17
Özelleştirilen Çimento Fabrikalarında Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Kapasite, Üretim Yurtiçi Satış ve İhracat Ortalamaları (1989-1991)

		Çimento Üretim Kapasitesi (Bin Ton)	Çimento Üretimi (Bin Ton)	Yurtiçi Satışlar (Bin Ton)	İhracat (Bin Ton)	Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)
Adıyaman Çimento	(Ö.Ö)**	640	389	390	0	60.8
	(Ö.S) **	826	727	705	23	87.9
Afyon Çimento	(Ö.Ö)	480	385	384	0	80.2
	(Ö.S)	505	426	403	0	84.3
Ankara Çimento	(Ö.Ö)	990	632	631	0	63.8
	(Ö.S)	1290	742	742	39	57.5
Aşkale Çimento	(Ö.Ö)	390	274	273	0	70.2
	(Ö.S)	590	532	531	6	90.2
Balıkesir Çimento	(Ö.Ö)	450	379	363	0	84.1
	(Ö.S)	458	406	395	41	88.7
Bartın Çimento	(Ö.Ö)	300	257	256	0	85.7
	(Ö.S)	310	217	211	1	69.9
Çorum Çimento	(Ö.Ö)	445	365	365	0	82.0
	(Ö.S)	636	378	370	1	59.5
Denizli Çimento	(Ö.Ö)	600	489	489	0	81.5
	(Ö.S)	1581	1066	961	187	67.5
Edirne- Lalapaşa Çimento	(Ö.Ö)	800	390	389	16	48.7
	(Ö.S)	888	451	449	0	50.8
Elazığ- Altınova Çimento	(Ö.Ö)	410	289	289	0	70.5
	(Ö.S)	861	559	519	99	65.0
Ergani Çimento	(Ö.Ö)	680	299	300	0	44.0
	(Ö.S)	762	337	258	0	44.2
Gaziantep Çimento	(Ö.Ö)	590	466	466	2	79.1
	(Ö.S)	659	413	477	32	62.7
Gümüşhane* Çimento	(Ö.Ö)	115	81	81	0	70.7
	(Ö.S)	125	20	23	0	15.9
İskenderun Çimento	(Ö.Ö)	869	505	505	83	58.1
	(Ö.S)	522	481	481	41	92.1

Kaynak: ÖİB, İpek ve ark.

* Özelleştirme sonrası faaliyette kaldığı 4 yılın ortalamasını göstermektedir.

** Ö.Ö., Özelleştirme öncesindeki 5 yılın ortalamalarını, Ö.S. ise Özelleştirme tarihi ile 2008 yılı arasında kalan özelleştirme sonrası yılların ortalamalarını gösterir.

1999 yılında Gümüşhane çimento fabrikasını kapanmış, ancak diğerleri faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu tabloda ortalama kapasite artışı % 40, üretimdeki ortalama artış % 34.73, ortalama kapasite kullanım oranı % 69.63'den % 66.99'a düşmüştür.

3.7.4. Türkiye'deki Özelleştirmelerin Genel Özellikleri

Ülkemizde özelleştirme 1980'lerden itibaren uygulanmaya konulmuş ve yaklaşık 35 yıllık bir geçmişe sahip olmuştur. Özelleştirmeler ortaya çıktığından beri ekonomiyi düzeltecek ve ona yön verecek bir mekanizma olarak gösterilmeye çalışılmış, ancak ilerleyen zamanlarda bunun aslında pek de yerinde bir uygulama olmadığı anlaşılmıştır.

Özelleştirmenin amaçlarından birinin, bütçe açıklarının kapatmaya yönelik bir uygulama olarak gösterilmeye çalışılsa da bütçeye yardımcı olmadığı anlaşılmıştır. Örneğin; 1986-1995 döneminde özelleştirme geliri 54.8 trilyon, gideri ise 45.8 trilyon olurken elde edilen 9 trilyonluk gelir o zamanın 173 trilyonluk bütçe açığını kapatmada tabi ki yeterli olmamıştır. Bunun yanında özelleştirmenin tanıtımı ihalesi gibi çalışmalar için de büyük miktarlarda para harcanması bir diğer gider etkeni olarak bütçeye yük getirmiştir.

Özelleştirmenin gerekçelerinden biri olarak gösterilen KİT'lerin zararlı bir durumda olması aslında bir yanılgıdır, çünkü kâr durumundaki KİT'ler özelleştirilmemiş ve KİT'ler aslında zarar ediyormuş gibi gösterilerek özelleştirmenin bahanesi olarak ileri sürülmüştür. Topluma özelleştirme fayda sağlayacak ve herkes bu özelleştirmeden payına düşeni alacak hevesiyle "Sermayeyi taban/topluma yayma" görüşü özünde halk tabakasına şirin gözükme ve böylece özelleştirme iştahını kabartmak hedef alınmış ama 1986-1997 verilerine göre o dönemin özelleştirme gelirinin sadece %27'si halka arz ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'de satış yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB), Türkiye'de Özelleştirme, 21 Ağustos 1998.

Ülkemizdeki özelleştirmenin çok önemli bir diğer özelliği yabancı sermayeye satışlarda sınır getirilmemiş olmasıdır, ancak İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde bu durum tam tersinedir ve %15-20 bir sınırlama payı vardır özelleştirme satışlarında. Türkiye'de özelleştirme ve uygulamaları ekonominin düzgün ve istikrarlı bir ortamda olmadığı ve her şeyin aceleye getirildiği bir zamanda ortaya çıkmış ve daha sonraları hukuki olarak da bazı itirazların yükseldiği ve dava süreçlerinin de belirmesiyle içinden çıkılması zor bir hale gelmiş ve bu durum beraberinde çeşitli tartışmaları da getirmiştir.

Örneğin; Rekabet Kurulu'nun görüşü alınmadan yapılan Petrol Ofisi Anonim Şirketi (POAŞ)'ın özelleştirilmesi, idari ve hukuki yönden zayıf bir göstergedir. Özelleştirmelerde teklif edilen satış fiyatları da söz konusu kurum veya kuruluşun değerinin çok altında satılmaya çalışıldığı bunun da hükümet ve özel sektör arasında olası bir menfaat ilişkisinin ortaya çıkabileceğine dair bir durum olduğu tartışmalar arasında gösterilebilir.

Satış ve satış sonrası durumda, satış sözleşmesi hükümleri de ihlal edilmekte, hemen satıp kurtulma ve devretme düşüncesi hakim olduğundan hukuki usulsüzlük ortaya çıkmaktadır. Burada bahsedilenler dışında ayrıca özelleştirme ile verimliliğin artacağına dair iddialar da aslında asılsızdır, çünkü böyle bir argümanı kanıtlayacak hiçbir veri elde edilememiştir.

Özelleştirme-verimlilik artışının iddialarına yönelik somut bir araştırma bulgusu Milli Prodüktivite Merkezi (MPM)'ne aittir. Bu çalışma 1985-1993 yılları arasında 5 çimento fabrikasında çalışan kişi başına çimento üretim incelenmiş verimlilik artışı tespit edilmiş ancak bu artışın özelleştirmeyle ilgili olduğuna dair bir kanıt bulunamamıştır.

Aşağıdaki (MPM)'ne ait veriler incelendiğinde;

Tablo 18
Özelleştirilen Beş Çimento Fabrikasında Ortalama İşgücü Verimliliği
(1985-1993 Ton/Kişi)

	Özelleştirme Öncesi (1986-1988)	Özelleştirme Sonrası (1990-1992)
Afyon	1229	1607
Ankara	1739	2186
Balıkesir	1031	1510
Pınarhisar	1179	1929
Söke	850	1140
Toplam	6.028	8.372

Kaynak: T. Çimse-İş, 1998:50 / Değişim Oranı %38.88

Tablo 19
Özelleştirilen Beş Çimento Fabrikasında Ortalama İstihdam (1985-1993)

	Özelleştirme Öncesi (1986-1988)	Özelleştirme Sonrası (1990-1992)
Afyon	353	251
Ankara	407	284
Balıkesir	395	281
Pınarhisar	366	247
Söke	289	208
Toplam	1.810	1.271

Kaynak: T.Çimse, 1998:50 / Değişim Oranı: % -29.77

Üstteki Tablo-18'de işgücü verimliliğinin arttığı, ancak aşağıdaki Tablo-19'da ise istihdamın neredeyse %30 civarında azaldığı yani işten çıkarmaların olduğu görülmektedir. Verimlilik artışı aslında özelleştirme kaynaklı değil işgücü girdisindeki azalmadan kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak; ülkemizdeki özelleştirmelerin gerçekten söylenildiği gibi bir ekonomik performans artışına değil, aksine istihdam kayıplarıyla ve buna bağlı olarak üretimin düşmesi ve gelir kaybıyla sonuçlanan bir uygulama olduğu ortaya çıkmaktadır.

Özelleştirme toplum için, devletin işletmecilik rolünden sıyrılıp özel sektörün bu rolün yerini aldığı ve piyasaya müdahale ederek ekonomik verimliliği artıracığı düşünülen, ancak gerçek durumun ideolojik bir kabul ettirmeden ibaret olduğu topluma da fayda değil maddi ve manevi zarar getirdiği artık bazı çevrelerce bilinmektedir. İleride daha detaylı anlatılacak olan sendikalara bu özelleştirme ile ilgili olarak çok ciddi bir karşı koyma görevi düşmektedir.

3.7.5. Özelleştirmenin Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Etkileri

Özelleştirmenin ana felsefesi ekonomiye verimlilik, canlılık ve etkinlik kazandırmak, devletin piyasaya olan etkisini azaltmak hatta bazı alanlarda tamamen geri çekilmesini sağlamak olarak tanımlanabilir. Kamu kurumu ile özel sektör arasında aslında etkinlik ve verimlilik farkının olmadığı bazı araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Özelleştirmenin serbest piyasaya bir hız kazandıracığı tezi ise, ülkemizde en çok özelleştirme yöntemi olan blok satış ve sermayenin belli çevrelerde toplanması nedeniyle devlet tekelinin özel tekele dönüşmesine yol açtığı için geçerliliğini yitirmiştir.

Özelleştirmenin ekonomiye diğer bir etkisi ise; yabancı yatırımları ülkeye çekerek döviz gelirlerinin artırılması hedefiydi, ancak ülkeye giren döviz bir süre sonra ülke dışına kâr amaçlı kaynak aktarımı niyetiyle çıkarılmıştı. Özelleştirmenin, verimsiz ve hantallaşmış KİT'lerin özelleştirilerek üretimin artacağı fikri söylenirken, yapılan araştırmalarda bu durumun gerçeği yansıtmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırma Et ve Balık Kurumunun Temmuz-Eylül 1995'te 11 üretim tesisinde incelenmiştir.

Tablo 20
Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Üretim Düzeyleri (1995)

EBK Kombinaları	Özelleştirme Öncesi (Ton/Yıl)	Özelleştirme Sonrası (Ton/Yıl)
Elazığ	6.843	Üretim Yok
Kars	1.034	38
Bayburt	306	Üretim Yok
Tatvan	1.59	Üretim Yok
Ağrı	2.040	Üretim Yok
Şanlıurfa	2.951	Üretim Yok
Afyon	1.477	Üretim Yok
Suluova	1.885	Üretim Yok
Kastamonu	945	Üretim Yok
Bursa	9.409	1.301
Malatya	5.483	Üretim Yok
Toplam	33.560	1.339

Kaynak: Petrol-İş, 1997: 28

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 33.560 ton/yıl üretimden 1.339 ton/yıl üretime çok büyük bir düşüş yaşanmıştır ve dolayısıyla özelleştirmenin üretim ve istihdam üzerinde olumlu bir etkisinden söz etmek mümkün değildir. Özelleştirmenin kamu maliyesine de bir etkisi olarak, düzgün işleyen bir vergi sisteminin olmayışı nedeniyle özelleştirilen kurumlarda bir gelir elde edilememekte bu durum ise, devletin kasasına zarar olarak dönmektedir. Özelleştirmenin bir diğer ekonomik etkisi; özelleştirilen kurumun bulunduğu yerdeki insanların göç etmelerine neden olmasıdır. Örneğin; Orman Ürünleri Sanayi (ORÜS) ve Sümerbank İşletmelerinin özelleştirilmesinin ardından, yöre halkının bir kısmı göç etmiş ve böylece bölgesel gelişmişlik farklarının artmasına neden olmuştur.

Özelleştirmenin siyasi etkileri adı altında ise çeşitli etkenler mevcuttur; her şeyden önce sermaye demokrasiyle uyum içinde olmadığından devletin sosyal ve demokratik bir devlet prensibinde çalışmasına engel olmakta ve demokrasiyi dışlamakta, diğer yandan ileride bahsedilecek olan sendikaların da gücünü kırmakta ve organize bağlarını zayıflatmaktadır. Özelleştirme, ister istemez iktidar partisinin gündeminde olmakta ve karşılıklı bir etkileşim içinde bulunmaktadır. Siyasi etkiler KİT'lerin özelleştirilmesi kararının verilmesinde ciddi bir rol oynar ve politikacılar kamu mülkiyetindeki firmaların kontrolünden özel yararlar elde edebilirler.

Özelleştirmeye çıkar grupları tarafından muhalefet edilebilmekte ve diğer taraftan da halk tarafından kamu varlıklarının adil olmayan ve kayırmacı bir anlayışla özel birimlere transferi negatif bir algılayma meydana getirebilmektedir.

Bir ülkenin özelleştirmeyi açıklamada farklı politik kurumların ve tercihlerin önemli bir rolü vardır. Bir görüşe göre; demokratik rejimlerde sağ kanat hükümetler, geleneksel olarak sosyal eşitsizlikleri azaltma ve bu bağlamda devleti büyültme eğilimindeki sol kanat hükümetlerden daha çok piyasa ekonomisi ve dolayısıyla özelleştirme taraftarıdır.¹⁵⁵

Son olarak, özelleştirmeye sosyal etkiler içinde öncelikle gelir dağılımı üzerindeki etkileri açısından bakılacak olursa; özelleştirmenin gelir dağılımına üç çeşit etkisi vardır: Birincisi; reel değerlerin kamu kesiminden özel sektöre aktarılmasıdır, yani özelleştirme şirket kâr ve etkinliğini artırıyorsa sermaye gelirleri de artar. Eğer KİT'ler piyasa fiyatının altında satılırsa bu durumda sermaye kamu kesiminden özel kesime transfer edilir ki bu gelir dağılımını bozucu anlamına gelir.

İkinci etki ücretler ve maaşlardır. Özelleştirme öncesi ve sonrası işgücünün karşılaştırılması bakımından ücret ve maaşların etkisi görülmektedir, üçüncü ve son etkisi ise; yine ücret ve maaşın farklı olmasının meydana getireceği gelir dağılımı eşitsizliğidir. Özelleştirmenin sosyal bir diğer etkisi ise tüketiciler açısından etkisidir. Özelleştirmenin gerçek amacı kâr maksimizasyonu olduğu göz önüne alınırsa, bu yüksek maliyeti ve fiyat kavramını da beraberinde getirecek ama bu durum tüketiciler açısından olumsuz olarak karşılanacak ve toplumda belli bir kesim mal ve/veya hizmeti satın alabilecekken, diğer orta veya düşük gelir grubundaki insanlar bu mal ve/veya hizmeti almaktan mahrum bırakılacak ve yoksullaşma daha artacaktır.

3.7.6. Özelleştirmenin Çalışma Hayatına Etkileri

Ülkemizde devlet, KİT'ler aracılığı ile ekonomik kalkınmada öncü olmuş ve ekonominin ilerlemesine de katkıda bulunmuştur. KİT'ler sanayileşme istihdam ve gelir dağılımı gibi konularda da önemli etkilere sahip olmuştur. KİT'lerin özelleştirilmesi ile

¹⁵⁵ Cengiz Yavilioğlu ve Diğerleri, a.g.e., 2010, s.127

birlikte çalışma hayatında, ücretlerde, toplu pazarlık sistemlerinde ve sendikal örgütlerde de birtakım değişimler ve gelişmeler olmuştur.

Özelleştirme faaliyeti öncesinde bir tek işveren varken özelleştirme sonrasında birden fazla işveren ortaya çıkmaktadır. Bu durumda işgücü alanı daralmakta ve her işveren ile ayrı ayrı sözleşme yapılması gerekmektedir. İşçi ücretlerinin ve işçilik giderleri olarak ayırdıkları paylar olarak kamu kesiminin özel kesime üstünlüğü çok açıktır. Siyasi iktidarların politikaları ücretlerin düşük olarak belirlemek ancak ücret artışlarını ise özel kesimden daha yüksek olarak yapmak ve böylece özel kesime ait sözleşmeleri doğrudan etkilemek ve bu kesimdeki ücretlerinde yükselmesine neden olmak. Özelleştirme ile birlikte kamu işyerleri özel işyerlerine dönüşecek ve bu durum toplu iş sözleşmelerinden daha az sayıda işçinin yararlanmasına yani toplu iş sözleşmelerinin yapısında bir değişikliğe neden olacaktır.¹⁵⁶ Diğer taraftan, özelleştirmenin istihdam seviyesindeki azalışa neden olması özelleştirmenin en başta gelen etkisidir. Kamu kesiminde istihdam fazlalığı ve bunun da maliyetleri artırdığı özelleştirmenin bu fazla istihdamı azaltacağı tartışılan konular arasındadır. Hükümetler, kurumu devralacak özel sektöre istihdam seviyelerini azaltmaya imkan verecek bir ortam hazırlamakta ve olası olumsuz sonuçların önüne geçmeye çalışmaktadır.

Özelleştirme, istihdam seviyesinin yanında çalışanların statülerini de etkilemekte ve özellikle memurların statüleri iş kanununa tabi olarak değişmekte sözleşmeli çalışanlarda statüleri değişmekte iş güvencesi yüzde yüz garanti olamamakta ve işten çıkarılması en kolay bu kişiler olmaktadır. Özelleştirmenin başka bir etkisi ise, işçi devrini ile ilgilidir. Kamu sektöründe emekli oluncaya kadar uzun yıllar çalışmaya devam edilirken, özel sektörde bu durum daha verimli çalışma ortamı sağlamak için kısa süreli olabilir ve böylece istihdamda bir azalışa neden olabilir bu nedenle özelleştirmenin böylesi eksi bir etkeni bulunmaktadır. Benzer bir etki de KİT'lerde çalışan işçilerin birbiriyle yer değiştirmeleri ve yaşanan adapte olma sorunu vardır nitekim 1997'nin ilk yarısı itibarıyla 2461 işçinin yer değiştirdiği tespit edilmiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Engin Arıoğlu, **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**, Türkiye Maden İşçisi Sendikası Yay. Ankara: 1994, s.28

¹⁵⁷ Petrol-İş.1997:20

3.8. Özelleştirmeyi Savunanlar İle Karşı Çıkanların Karşılaştırılması ve İleri Sürülen Argümanlar

1980'lerden beri hem Dünyada hem de ülkemizde özelleştirme ve uygulamalarının hukuki, siyasal, ekonomik ve sosyal sonuçları toplumun her kesiminde ve medyada oldukça tartışılır bir hale gelmiş ve halen günümüzde de bu olgu devam etmektedir. Bu konuyu, özelleştirmeyi savunanlar ile özelleştirmeye karşı çıkanlar olarak iki gruba ayırmak mümkündür.

3.8.1. Özelleştirmeyi Savunanların Görüşleri

Özelleştirmeyi savunan kesimin, genel olarak ileri sürdüğü argümanlar: Bu kesim özel sektörün ulaşmış olduğu sermaye birikiminin seviyesini ulusal ekonomilerin işleyişine sağlamaya yetecek kadar ileri olduğunu düşünmekte ve KİT'lere bu yüzden pek ihtiyaç olduğunu düşünmemektedirler. Bunun yanında kamunun zaman içinde artan ihtiyaçları yüksek seviyelere çıkınca son KİT zararları ve finansman açıkları kamu kesimi borcunu daha da artırmıştır. Kamu kesiminin gelir ihtiyacı ya vergi artırımı ile ya da özelleştirme ile giderilecektir. Vergileri artırmak sermaye sahiplerinin hoşuna gitmeyeceği için ve daha ılıman bir yapısı olması sebebiyle özelleştirmeye yönelmek kamu gelirleri adına bir çözüm olabilecektir. Dönem dönem yaşanan iktisadi krizler, sermaye sahiplerini tedirgin etmekte ve işletmeleri kârlı bir şekilde yönetememe sorunu ile bırakmakta ve bu durumda yeni pazar arayışına sürüklemektedir.

Bu yeni pazarlar ise KİT'lerin elinde bulunmakta ve bu KİT'ler özelleştirilirse sermaye sahipleri kârlarını buralara kanalize (yönlendirebilirler) edebilirler. Özelleştirmenin çıkış noktasında zaten sanayileşmiş ülkelerde yaşanan gerek petrol gerekse döviz kurları aracılığıyla dünya ekonomisini bir şekilde etkileyen krizlere çare bulmak mantığı bulunmaktadır. Özelleştirme az gelişmiş ülkelerde teknoloji ve altyapı yetersizliği nedeniyle pek gündeme gelmemiştir. Özelleştirmeyi savunanların bir başka argümanı ise; "Ekonomide devletin ağırlığının olması ister istemez siyasi müdahaleleri artırmakta ve sonuçta bu durum etkinsizliğe neden olmaktadır" şeklindedir. Bu argüman aslında devletin özel sektör gibi hızlı bir üretim ve hizmet anlayışının olmaması sonucu

ekonomik etkinlik ve verimliliğin yavaş bir süreç içinde devam etmekte olduğu kanısını uyandırmaktadır.

Ekonomide devlet tekelliliği ise etkinsizliğe neden olan bir diğer unsuru oluşturmaktadır. Devlet tekeli genelde yenilik yapmadığından tüketici egemenliğini ortadan kaldırır. Onlara göre eğer özelleştirme olursa, ekonomik göstergeler ve hareketler siyasal faktörlerden kurtulacak ve tüketici egemenliği oluşacaktır.¹⁵⁸

Özelleştirme ile sermaye tabana yayılacak (Toplumun her kesimini hisse senedi satışına ortak eden bir uygulama) ve gelir dağılımında düzenleyici etkin bir rol oynayacak görüşü de özelleştirme taraftarları için söylenebilir. Bunun bir eleştirisi olarak, toplumun her kesimi bu hisse senetlerine ulaşamayacağına göre nasıl adaletli bir gelir dağılımı sağlanacak, ne kadar inandırıcı bir görüş olabilir?

Özelleştirme ile bazen açık veren işletmelerin hazineye yük olmaları da ortadan kalkacak, işletmelerin kâra geçmeleri ile elde edilen vergiler de borçlanma gereğini azaltacaktır. Özelleştirme sonucunda ülkeye yabancı yatırımcılar ve teknoloji girişi hızlanacak ve bu durum başta rekabet, kârlılık ve yatırım gibi alanlarda kendini hissettirecek, devletin müdahale alanı kısıllanacak ve yeni kaynak alanlar oluşması sağlanacaktır.

Bir diğer görüş ise; kamuda görülen işi yaptırmak için, adam kayırma rüşvet alma-verme vb. uygulamalar özel sektöre devir ile önlenmiş olacak, ayrıca hem projeyi hem de finansmanını yapan denetleyici bir kamu anlayışı yerine, sadece denetim görevini yapan kamusal bir hizmet olacaktır.

Özelleştirme yanlıları, kendilerini liberal ekonominin "Demokrasinin alt yapısının" savunucuları sayıyorlar ve emekçileri de kendi saflarına çekmek istiyorlar ve devlet işletmelerinin zarar ettiğini, işletmelerin verimli çalışmadığını, siyasi partilerin buraları kendi yandaşlarını istihdam ederek siyasi çıkar sağladıklarını bu yüzden de

¹⁵⁸ George Yarrow, "A Theory of Privatization or Why Bureacrats are stil in Business", **Worl Development**, Volume 27, No: 1, 1999.

bunlara bütçeden sürekli sübvansiyon yapıldığını, halktan toplanan vergilerin bu yolla çarçur edildiğini iddia ederek kendi tezlerini güçlendirmeye çalışmaktadırlar.¹⁵⁹

Bir diğer özelleştirme düşüncesine destek olan görüşe göre; rasyonel ekonomik kararlar serbest piyasa düzeni içinde verilir, KİT'ler Anonim Şirketlere dönüşecek ve ekonomiye daha fazla katkı yapacak, devletin sınırlı kaynakları halkın öncelikli gereksinimlerine yönelik altyapı yatırımlarına ayrılacaktır.

Ekonomi canlılık kazanacak, daha aktif bir hale gelen piyasa tüketicilere kaliteli ürün ve hizmetleri sunabilecek, serbest piyasa şartları tüketici tercihlerini optimal bir seviyede tutabilecektir. Mevcut sistem içinde banka mevduatı ve tahvil gibi tasarruf araçlarıyla borç karşılığı gelir elde eden halk mülkiyete ortak olma şansına kavuşacağı dile getirilmektedir. Modern teknoloji dış rekabet ve dışsatım güçlenecek ve mülkiyet ortaklığı sermayeyi halka indirgeyeceği için demokrasinin güçlenmesine katkıda bulunacaktır denmektedir.

3.8.2. Özelleştirmeye Karşı Olanların Görüşleri

Özelleştirme karşıtlarının görüşlerini ise şu şekilde açıklayabilir: Özelleştirmeye karşı olanlar yani olumsuz düşünenlerin temel argümanları; devlet kurumlarının özel sektöre devrinin umulan faydasını öyle çok yüksek olmayacağı, böylesi bir işlemin aslında devlete ve çalışanlarına da zarar getireceğini belirtmek isterler. Diğer taraftan etkinlik argümanının ise, kaynaklar açısından yararlı olacağına inanmamaktadırlar. Bir diğer etki alanı olarak, toplumsal açıdan eşitsizliğin işten çıkarmalara neden olabileceği, gelecek kaygıları ve buna bağlı aile bağlarının zayıflaması gibi etkenler sayılabilir.

Özelleştirmenin bir başka olumsuz yanı ise, devletin kamusal işlevlerini, gelir dağılımı ve fırsat eşitliği sağlama görevlerini sektöre uğratacağı devletin sosyal devlet tarafının bozulacağı, halkın ise bu durumdan ister istemez etkileneceği, özelleştirmenin yapılacağı ortamın uygun olup olmadığı ideolojinin baskın bir yaptırım mekanizması

¹⁵⁹ <https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/430-sayi-042/1917-ozellestirme-mi-devletlestirme-mi.s.2.>, Erişim Tarihi 02.12.2017

olduğu ve tüm bunların sonucunda ülkeden sermaye gidişinin kaynak dağılımını bozacağı yönünde birtakım düşüncelere sahip oldukları söylenebilir.

Özelleştirilen devlet kurumları ve hizmetlerde istihdam seviyesinde bir düşme ortaya çıkar yani işten çıkartmalar yaşanabilir ki; böylesi bir durum hem çalışan hem de ailesi tarafından endişeyle karşılanabilir. Örneğin 1991 yılında, Arjantin'de demiryolu şirketinin özelleştirilmesi sonucu şirket çalışanlarının %89'u geçici olarak işten çıkartılmıştır ve benzer bir durum Meksika'da da 200 şirkette yapılan özelleştirmede çalışanların yarısı işini kaybetmiştir.¹⁶⁰

Özelleştirme ile rekabet ortamı oluşturulmazsa özelleşmiş tekeller tüketici istismarına neden olabilir. Piyasayı tek başına yöneten firma tüketicileri istediği gibi yönlendirebilir yani tekelci olma avantajını kötüye kullanma ihtimali ortaya çıkabilir. Bu duruma örnek olarak, 1994 yılında ülkemizde Global System For Mobile (GSM) operatörlüğü mart ayında sadece Turkcell şirketine verilmişti.

Devlet işletmelerinde özelleştirme uygulamalarının "Blok Satış" şeklinde yapılması mülkiyetin ve sermayenin tabana yayılmasını engellemekte, bu ise gelir dağılımını bozucu bir etki yapmaktadır. Bir diğer argüman; özelleştirmede devlet kurumunun yaptığı mal ve hizmetin üretimi satış kapasitesi vb. durumlar dikkate alınmadan sadece menkul ve gayrimenkuller göz önüne alınırsa işletmeyi alan özel şirket bu işletmeyi belli bir süre sonra kapatabilir, satabilir veya kiraya verebilir.

Başka bir örnek olarak; özel şirket ekonomik açıdan kârlı olmayan alanlara yatırım yapmayabilir, nüfusun az olduğu bir yerde elektrik veya kargo hizmeti götürmeyi istemediği örneğinde olduğu gibi (özelleşen kurumu devraldıktan sonra) ve bu durum söz konusu mal veya hizmeti talep edenler arasında tüketici hoşnutsuzluğu yaratabilir.

Örneklere KİT'lerden devam edilirse; KİT'lerin varlık nedeni kâr amacı gütmeyen ekonomik birtakım mal ve/veya hizmet üretim faaliyetlerinde bulunmaktır, ama özel sektörün kâr amacı gütmemesi düşünülemez, çünkü kâr özel kesimin varlık nedenidir. Özelleştirme sonucunda KİT'lerin mal ve hizmet üretiminde toplumsal yararı

¹⁶⁰ Özhan Çetinkaya, a.g.e. 2012, s. 107.

gözetmesi olumsuz etkilenmektedir. Özelleştirmeye karşı geliştirilen bir başka eleştiri ise, özelleştirilen kuruluşların ürettiği devlet malları ve dışsallık dolayısıyla, serbest girişimcilerin bu alanlarda en uygun çıktı seviyesini yakalayamayacakları yönündedir. Bu görüşü savunanlar, devlet kuruluşlarının özelleştirilmesinden çok, görev tanımlarının yeniden yapılarak çağdaşlaştırılması gerektiğini savunuyorlar.¹⁶¹

Özelleştirme karşıtlarına göre, devlet kesimi özel kesime oranla kaliteyi ve halkın yararını daha çok düşünür. Kazanç olmayan işlerde boy göstermesi söz konusu bile olmayan özel kesime karşılık devlet, yerine getirilmesi gerekli hizmeti ya da malın üretimini üstlenir. Özelleştirme karşıtları tarafından sermayenin bu yoldan tabana yayılmasına da yapılacak itirazlar vardır. Satışların blok halinde yapıldığı durumlarda, hisse senetlerinin yaygın birikim sahiplerine ulaşması söz konusu değildir dolayısıyla gelir dağılımını düzenleyici bir rol görevi yapması özelleştirme açısından tatminkar bir cevap değildir.

Özelleştirme belli bir kesim tarafından masum gibi gösterilebilir, ülke menfaatine olumlu bir etki gibi yansıtılabilir, ancak özelleştirme aslında başkalarına hizmet eden bir yaklaşım veya ekonomik bir uygulamadır şeklinde tartışmaları da kamuoyunda beraberinde getirmektedir.

Özelleştirme karşıtlarının diğer yorumlarına şöyle devam edilebilir: "Özelleştirme sendikasılaştırma ve sosyal korunmadan uzaklaşma demektir şeklinde bazı açıklamalarda bulunmaktadır". Çalışanlara, sendika ve sosyal haklar bakımından kamu kesimi özel kesime göre her zaman daha iyi bir ortam sunabilmiştir. Çünkü devlet demokratikleştiği ölçüde, kamu kesiminde çalışanların isteklerinin ve ihtiyaçlarının toplum çıkarına uygun bir yapılanma ve işleyiş bulması mümkün olabilmektedir. OECD ülkelerinde kamu ve özel sektör sendikalaşma oranlarına örnek verilecek olursa; Finlandiya özel sektör %65 iken kamu sektöründe %86, Norveç'te özel sektör %41 iken, kamu sektöründe %75 ve son olarak Yeni Zelanda'da özel sektörde %51 iken, kamu sektöründe ise %94 oranında sendikalaşmaya sahiptir.¹⁶²

¹⁶¹ <http://privatization-ozellestirme.blogspot.com.tr/2015/11/dunyada-ozellestirme-karst-gorusler.,s.1.E.T:04.12.2017>

¹⁶² Alpaslan Işıklı, **Yeni Dünya Düzeninin Sosyal Politika Açısından Ülkemizdeki Yansımaları**, Türkiye Orman İşçileri Sendikası Yayınları, Ankara, s.69.

Buna rağmen Neo-Liberal ekonomik modellerde özelleştirme uygulamalarının bir sonucu olarak sendikasılaştırma durumu oluşmaktadır. Ülkemizde ise sendika oranındaki düşüşün belirlenmesinde özelleştirme ve taşeronlaşmanın getirdiği katkılar kadar 12 Eylül sonrası baskıcı uygulamalarının da payı vardır. Toplu sözleşmelerde işçilerin bir kısmının "Kapsam dışı bırakılmaları, bir kısmının sözleşmeli personel statüsüne zorlanmaları" bunlara örnek verilebilir ki, böylesi bir durum sanki özelleştirme için sendikasılaştırma ve sendikasılaştırma için özelleştirme ikilisine dönüşmüş bir ortama benzemektedir.

İkinci argüman "Özelleştirme mal ve/veya hizmet üretimini daraltır" şeklindedir. Devlette mal ve/veya hizmet üretiminde toplumsal amaç ön planda olmaktadır, dolayısıyla para veya kâr elde etmek ikinci plana konmaktadır. Özel sektörde ise tam tersi olarak para ve kâr birinci öncelik olduğu için özel işletmeler devraldıkları kurumları bu amaçla yeniden düzenleyecek ve sermayenin kârlılık ilkelerine göre yönetmeyi ve üretmeyi tercih edeceklerdir. Bunun sonucunda yatırım ve üretim kararları sermaye ölçekli hesaplanınca satın alma güçleri ekonomik olarak aşınan kitlelerin ihtiyaçlarına cevap veren ama gerekli ölçüde satın alma gücünün olmadığı alanlarda yürütülen üretim ve hizmetler daralır ve zamanla çöker.

Satın alma gücü düşen kesimin istediği mal veya hizmete ulaşamaması ve diğer zengin kesimin bu mal veya hizmeti elde edebilmesi, toplumsal olarak da bir farklılığı meydana getirir ki örneğin; cenazesini hastaneden çıkaracak parayı bulamayan ile güzelleşmek için estetik merkezlerine çok para veren kişiler arasındaki fark gibi.

"Özelleştirme ülke bütünlüğünü tehlikeye itebilir" diye devam ederler özelleştirme karşıtları, ve özel sermayedarlar önce parayı düşündükleri için, zengin yörelere yatırım yapmayı tercih eder ki böylece zengin daha zengin, fakir daha fakir olur sonuçta gelir dağılımındaki bozulma ve adaletsizlik büyür. Özelleştirme gelir dağılımındaki bozucu etkisinin yanı sıra ülkenin bağımsızlığını da tehlikeye sokar. Şöyle ki; tekelleşme kuralı sermayenin doğasında vardır ve sermayenin güdümünden kurtulması mümkün olmayan özel sermaye ülke bağımsızlığı adına güvence veremez, halbuki kamu işletmeleri toplum menfaatlerini elinde tuttuğu sürece uluslararası sermayeye karşı bir duruş sergilemeye devam ederler.

Günümüzün küreselleşen dünyasında, uluslararası sermaye tüm insanlığın kaderi üzerinde her türlü demokratik denetimden uzak bir biçimde kurduğu egemenliğini yaygınlaştırıyor, diğer yandan ülkelerin demokrasileri ve ekonomileri borç kıskacına alınarak "alternatifsizlik" çıkmazına itilmesi ve uluslararası sermayenin çıkarlarına boyun eğdirilmesi ve bu meselenin başında da özelleştirme denilen uygulamanın olması özelleştirme karşıtlarını daha da fazla rahatsız etmektedir.

Özelleştirme karşıtları, özelleştirmeyi iki devrede incelemeyi tercih etmektedirler: 1980-2000 yılları arası ve 2000 yılından sonrası olarak. Birinci evre olan 1980'li yıllarda egemen söylem; *"Etkinlik amaçlı özelleştirmeydi"*. 1990'larda ise *"Özelleştirme artı yeniden yapılandırma"* gündeme geldi ve akabinde de *"Kamu açıklarını kapatma amaçlı özelleştirme"* olmuştur. 1994 yılında Başbakan Tansu Çiller özelleştirmeyle ilgili bir örnek vermişti¹⁶³: *"Önümüzdeki altı yıl içinde özelleştirmeden elde edilecek 40 milyar dolar sayesinde 1.200.000 (birmilyonikiyüzbin) kişiye iş kapısı açılacak, kamunun borçlanma gereği her yıl yüzde 1.5 oranda azalacak ve 2001'e kadar tarımda kişi başına sübvansiyon 48,5 dolardan 117 dolara çıkacak"* demişti.

Bu söylenenler 1986 ile 2008 yılları arasındaki 22 yıllık bir dönemde özelleştirme geliri 30.38 milyar dolar olmuş ve ülkemizin 2008 yılı itibariyle dış borç stoku 283 milyar dolara ulaşmış, özelleştirmenin gelir ve giderleri ancak birbirini karşılamış ve yüksek bir gelir elde edilememiştir.¹⁶⁴ Nitekim 2004 yılı sonrasında ÖİB web sayfasında özelleştirme giderlerinin belirtilmemesinin altında yatan neden budur. Medyanın özelleştirme gelirlerini övmesi, ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik durumla örtüşmemekte ve bazı şeylerin de yararlıymış gibi gösterildiği kanaati uyanmaktadır.

Özelleştirmenin ikinci evresi olan 2000 yılından sonraki dönemde ve özellikle 2004-2005 yılları arasındaki özelleştirme çalışmaları bir yoğunluk kazanmış, bu durum hükümet programında da mal ve hizmet sektörlerinde rekabet ortamını iyileştirmek, devletin ekonomiden çekilmesi ve döviz kurunun piyasa şartlarında oluşması şeklinde bir takım uygulamalarla kendisini hissettirmiştir.

¹⁶³ <http://www.inadina.com/inadeski/sayi157/yazi6.htm>. Yazar: Korkut Boratav E.T:05.12.2017

¹⁶⁴ Tarihe Düşülen Notlar, **Özelleştirmeye Eşlik Eden Söylem ve Gereklçeler**, TMMOB, Nisan 2008, s.18-19

Halkın ödediği vergiler ile kurulan ve ülkemiz için oldukça önemli olan TEKEL, ETİ ALİMİNYUM, TÜPRAŞ, TCDD ve TELEKOM gibi kurumlar özelleştirme ile yüz yüze kalmış ve özel sermayeye daha fazla kâr sağlamak için satılmıştır. Bu özelleştirmeler ile artan dışa bağımlılık Türkiye'nin kendi öncelik ve ihtiyaçlarını gerçekleştirme olanaklarını ortadan kaldırmaya neden olabilecektir.

Özelleştirme taraftarları özelleştirmenin nedenlerini ve gerekçelerini, devlete ve topluma faydalı olduğunu düşündükleri için savunuyorlar, oysa meselenin gerçek boyutunda bazı olumsuz durumların olduğu pek bilinmiyor. Şöyle ki; örneğin sermayenin daha yüksek kâr oranlarına geçişinin ardında aslında kamu girişimciliği rekabeti, KİT'lerin piyasa düzenleyici rolü tekелci fiyatlamının önlenmesi özel tekelleşmenin önünü açmaktadır, yani işletmeyi devralan özel şirket kendi inisiyatifi doğrultusunda yeni tekел olma yolunda ilerleyecek ve istediğini üretecek istemediğini üretmeyecek ve bu durum toplumda bir tatminsizlik yaratabilecektir, böylesine bir hal özelleştirmenin gerçekten gerekli bir uygulama olduğuna açıkça şüphe düşürmektedir.

Başka bir örnek olarak; devlet eğer piyasadan ekonomiden çekilirse ideolojik savaş başlayacak, ulus ve sosyal yapıdaki devletin artık bir özelliğinin kalmadığını, kamu girişimciliğinin yetersiz olduğu, ilerlemenin ve modernleşmenin tek yolunun küreselleşme ve beraberinde neo-liberalizmin olması gerektiği vurgulanmakta ve piyasanın ekonomisinin canlanmasının, özelleştirmeden başka bir yolunun olmadığı benimsetilmeye çalışılmaktadır ki, böyle bir uygulama da baskıcılıktan başka bir şey değildir.

Özelleştirme, neredeyse tüm dünyada yeniden yapılanmanın bir unsuru iken, özelleştirmeye karşı çıkmak ta, emeğin ulusal ve uluslararası düzeyde özgürleşmesi adına gerekli bir hamle olacaktır. Bir yeniden yapılanma ve ilerleme stratejisi olan ancak esasında ulus devlete ve sosyal devlete karşı olan özelleştirme için savunmacı politikadan ziyade, emeğin ulusal ve uluslararası düzeyde özgürleşmesi ve dayanışması için yoğun bir çaba gösterilmesi daha rasyonel bir çözüm olacaktır.

Özelleştirme karşıtlarının argümanları bu söylediklerimizle de sınırlı değildir ve bu durum biraz daha irdelenecek olursa; özelleştirme, egemen ideoloji dayanışma

yerine, bireyciliği ve rekabeti koyan toplumu ve toplumsal bütünlüğü piyasa zeminine oturtmak isteyen ve bunun sonucunda da liberal piyasa anlayışının zaferini kutlamasına izin verecek olan ve kamu yararının göz ardı edilerek toplumsal birlikteliği zedeleyen ve büyümesini önleyen bir unsur olarak ortaya çıkacaktır.

Hükümetlerin ekonomi üzerindeki etkileri azalacak işçi ve/veya memurun hatta köylülerin talepleri engellenecek ve bazı iyileştirme-düzenlemelerin yapılmasının önüne geçilecektir. KİT'lerin özelleştirilmesi işsizliği artırır ve emeğin örgütlenmesini zayıflatır. Bununla beraber yan işletmelerin de zarar görmesine neden olur. Satılacak kamu kurumları üretim teknolojileriyle doğal tekel, bir kısmı ise piyasa kaynaklı tekeldir. Tekel konumunun toplumsal sakıncaları özel mülkiyete oranla daha sınırlıdır, ancak özelleştirme sonrası bu durum tersine dönebilir.

Eğitim sağlık sosyal güvenlik vb. hizmetlerine sahip olmak vatandaşların birer hakkıdır. Bu hizmetlerin özelleştirilmesi bazı vatandaşların hizmetlerden mahrum kalmasına bazı emekçilerin de yaşam koşullarını zorlaşmasına neden olacaktır. Özel sağlık sigortasının yaşlılara, ağır veya ölümcül hastalara ve bazen hamile kadınlara bakmayı reddettiği, birtakım ayrıcalıklı uygulamalara gittiği görülmüştür.

Kamu bankalarının özelleştirilmesi, kaynak dağılım ve kullanımı açısından sanayileşme, istihdam ve gelir dağılımına yönelik politikalarda kamuya bir engel oluşturacaktır. Örneğin; özel bankalarda iflasların çoğalması ve bunun bütçeye maliyetinin yüksekliğinden doğan bir risk ortaya çıkacaktır. Bu gibi olumsuzluklar, gelir dağılımını ve refah dağılımını bozarak toplumsal eşitsizliğin artmasına sebep olacaktır.

Bir diğer husus olarak; kamu mülkiyetindeki kuruluşlarda sigortasız işçi çalıştırmak imkansızdır. Özelleştirmeye gelebilecek sendikasılaştırma girişimleri daha etkisiz işçi sağlığına ve güvenliğine ilişkin kuralları çiğnemek zordur ve ayrıca vergi kaçırma olayının gerçekleşmesi, gerçekleşse bile bunun yine kamu mülkiyeti içinde olmasından dolayı toplumsal zararının az olması, özelleştirmenin yapılmamasının bir gereğini ortaya koymaktadır.

Kapitalizmi savunanlar derki; mademki kamu kurumları başkalarına satılacak bunun bir ekonomik istikrar ortamı içinde yapılması gerekmektedir. Nedir bu ekonomik istikrar ortamı? Enflasyonun makul seviyede olduğu faizler, dış ticaret, döviz kurları vb. ekonomik unsurların birbiriyle uyum içinde bulunduğu makro ekonomik bir çerçeve. Bunun tersi bir durumda KİT'lerin çok ucuza daha doğrusu yok pahasına satılması içten bile değildir ki böylesi bir durum ülke ekonomisi adına büyük zarar demektir.

Özelleştirmeye katılmayanların savunduğu başka bir durum ise; özelleştirmenin emek piyasasında emeğin pazarlık gücünü kısıtlayıp, ücretler genel düzeyini aşağıya çekerek özel sektördeki emekçi ücretlerini düşürmesi ve böylece işçi sınıfına bir darbe olarak dönüş yapmasıdır.

Özelleştirme ve özelleştirme uygulamalarıyla ortaya çıkan direnişe bir örnek olarak; Manisa'nın Soma İlçesi'nde Maden-İş Sendikası Ege Bölgesi şubesi tarafından, Soma Eynez Yeraltı İşletmesi'nin 8 Haziran'da yapılacak özelleştirme ihalesini engellemek ve Ege Linyitleri İşletmesi'ne (ELİ) işçi alınması ve yatırım yapılması için yaptığı yürüyüş ve miting verilebilir. Beş yol mevkiinde toplanan maden işçileri, eş ve çocukları ile diğer sendikaların üyesi yaklaşık 4 bin kişi, İstasyon Meydanı'na kadar yürüyüş yaptı. Yürüyüşe CHP Manisa Milletvekili Nuri Çilingir, Maden İş Sendikası 2. Başkanı Murat Bekem, Maden İş Sendikası Genel Sekreteri Nayim Sezer, ESM Sendikası Genel Başkanı Kemal Bulut katıldı. Burada sendika temsilcileri sırayla söz alarak birer konuşma yaptı. Maden İş Sendikası Ege Bölgesi Şube Başkanı Mehmet Saç, yaptığı konuşmada¹⁶⁵, *"Yeraltındaki ocağımız kapatılmayacağı kadar, işçi alınıncaya kadar, ELİ'ye yatırım yapılıncaya kadar eylemlerimiz devam edecek. Eylemlere başladığımızda şöyle eleştiriler aldık.*

"Kim durdurdu da siz durduracaksınız özelleştirmeyi! Özelleştirmeyi mutlaka durduracağız. Mutlaka başaracağız. Başaramazsak bile bu uğurda ölmesini biliyoruz" ifadelerini kullandı. Maden İş Sendikası 2. Başkanı Murat Bekem ise, "Bugün Anneler Günü. Devlet büyüklerimiz çıkacak Anneler Günü'nü kutlayacak. Peki anneler ne ister? Analar, erkeklerinin işsiz kalmasını istemez, evlatlarına iş ister. Analar kaygıyla yaşamak istemez. Analar, yarın tenceremde ne kaynayacak, ne pişecek kaygısı olmadan

¹⁶⁵ <http://www.mynet.com/maden-isten-ozellestirme-karsiti-eylem-110100226278> E.T: 19.11.2017

yaşamak ister. Eğer Anneler Günü'nü kutlayacaksanız bu şekilde kutlayın. Bu talepleri yerine getirin. Özelleştirmeye hayır diyoruz" diye konuştu.

Özetle, özelleştirme ve uygulamalarının öncelikli olarak; ekonomik, siyasi, hukuksal ve toplumsal açılardan karşılaştırılarak revize edilmesinin ve gerekli tedbirlerinin alınmasının, olası istenmeyen bir durumla karşılaşılması halinde çok ciddi etkilerinin meydana gelmesinin kaçınılmaz olabileceği şu veya bu şekilde kendini belli etmektedir.

3.8.3. Özelleştirmenin Kurumsal Dayanakları ve Eleştiriler

Özelleştirmenin doğru bir uygulama olduğunu savunanların teorik mantığı; *"Mülkiyet Hakkı"* teorisidir. Bu teorinin sahibi Klasik İktisadın hocası Adam Smith'dir ve Smith, *Ulusların Zenginliği* kitabında şöyle yazar: Böyle birbirine zıt iki karakter göremezsiniz, tüccar ve hükümdar.¹⁶⁶ A. Smith, insanların bir başkasının malını kendi mallarından daha savurgan kullandığını gözlemlemiş, kamuda çalışanların ihmalkar ve boş veren bir tarzda çalıştıklarını tespit etmiş, ayrıca kamu arazisindeki verimlilik ile özel arazideki verimliliği karşılaştırmış ve kamudakinin özeldekinin sadece %25'i kadar olduğunu anlamıştır ki bu nedenle kamu arazilerinin özel mülkiyete devredilmesini istemiştir.

Kurumsal düzlemde özelleştirme iki kavrama dayanır : Birincisi özel mülkiyetin kamu mülkiyetinden üstünlüğü, diğeri ise rekabet olanaklarının getireceği faydalardır. Özelleştirme taraftarlarına göre mülkiyet kavramı bağımsız ve tarafsız değildir. Özel mülkiyetin sahibi etkin hızlı ve verimli kararları alabilir ve mülkünü bir başka kişiye verebilir, ama aynı şeyi kamu mülkiyeti için söyleyemeyiz, çünkü kamu kimsenin tapulu malı değildir dolayısıyla devri de kolay olamaz.

Kurumsal dayanak olarak özelleştirmenin, öznel değerlerinin nesnel bir değere dönüştürülmesi ortaya çıkmaktadır. Özel mülkiyet ve rant veya kâr dürtüsü öznel değerler olup, ekonomik kaynakların etkinliğinin bu değerlere bağlanması makul

¹⁶⁶ Adam Smith, *Ulusların Zenginliği* (1776), Çevirmen: Metin Saltoğlu 1. Baskı, Ankara: Palme Yayıncılık, 2011.s.12.

görünmemektedir. Bu meseleyi biraz daha açacak olursak kişilerin kendi mülkiyetlerini verimli kullanırken kamu mülkiyetini kesinlikle savurgan olarak kullanacakları tam olarak gerçeği yansıtmayabilir. Diğer bir dayanak olarak; özelleştirmenin rekabeti artıracakı da aslında kesin değildir. Özel mülkiyetin olduğu ekonomilerde de rekabet çok üst seviyelerde olmayabilir, yani bu durum özelleştirmenin kurumsal dayanakların aslında yeterince sağlam olmadığını göstermektedir.

Bir diğer açıdan bakılınca; özelleştirmenin zarar eden işletmeler için yapıldığı ve böylece özelleştikten sonra zarardan kurutulacağı inancıyla hareket edilmesidir. Bu görüşün doğru olup olmadığı tartışmaya açıktır zira kamunun bazı gelir kaynaklarından mahrum bırakıldığı gözlemlenmiştir. Başka bir dayanak noktası olarak; özelleştirmenin girişimci ruhu tetiklediği iddiasıdır, ancak bu durum toplumsal ruhun da canlanması olarak algılanabilir değişik çevrelerce, yani sonuçta girişimci ruhu sadece özelleştirmenin bir ürünü olmayabilir, bunlara ek olarak özelleştirme sonrası devlet tekeli ile özel tekelin karşı karşıya geleceği ve özel şirketlerin kendi prensip ve inisiyatif etkenleri doğrultusunda hareket edebilecekleri ve bunun sonucunda da piyasa ekonomisinde önceki düzene göre bozulmalar ve dalgalanmalar yaşanabileceği sorununun gündeme getirmektedir. Kâr maksimizasyonu ile demokratik bir sosyal devlet anlayışının bir arada durması pek de mantıklı gözükmemektedir.

4. İŞÇİ SENDİKALARI İLE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI ARASINDAKİ ETKİ VE TEPKİLERİN ANALİZLERİ

İşçi sendikalarının özelleştirmeye ve onun uygulamalarına bakışları, zaman zaman farklılık göstermiş olsa da ortak bir tavır olarak "*Özelleştirmeye Karşı*" oldukları bilinmektedir. Aslında bu durumun analizinde sendikaların kısa bir tarihsel gelişimi ve özelleştirmenin popüler olduğu 1980'li yıllara gitmek gerekiyor.

Özelleştirme tartışmalarının başladığı 1980'li yıllarda kamu kesiminin toplam istihdam içindeki payı yüzde 35 civarında olmasına rağmen sendikalı işçilerin yaklaşık yüzde 70'i kamu kesiminde bulunmaktaydı. Özel kesimde 1980'li yıllarda sendikalaşma oranı ortalama yüzde 25 civarında iken, kamu kesiminde bu oran yüzde 90 civarındaydı. Özelleştirmenin gerçekleştirildiği her yerde ise sendikalı işçi sayısı ve oranı hızlı düşüşler göstermiştir.¹⁶⁷

Bu verilere rağmen sendikaların özelleştirme karşısında çok ciddi olarak nitelendirilebilecek bir tavır veya mücadele içinde olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Özelleştirmeye çağın ve küreselleşmenin bir gereği olarak bakan bazı sendikaların bile olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber, bazı sendika yöneticileri, kamu işletmelerine sahip çıkmak yerine onların verimsiz olduğunu düşünerek Neo-liberal yapıda tutum sergilemekte, yani özelleştirmeye bir şekilde taraf olduğunun işaretini vermektedir.

Sendikacılık ise, çalışanını ve üyesini korumak ve geliştirmek özlük haklarını savunmak amaçlı bir yapıya sahip olmasına rağmen, özelleştirme sonrasında işçiler geçici veya süresiz olarak işten çıkartılmakta, bu durum sendikasızlaştırmaya neden olmakla birlikte işçilerin ve onların ailelerini zor duruma sürükleyebilmektedir.

Sermayenin özelleştirme lehindeki ideolojik görüşüne, sendikalar ciddi bir karşı tavır sergileyememiştir. Böyle olduğu için de sendikaların hem merkez hem de şube yöneticilerinin yaklaşık üçte biri kamu işletmelerinin "çalışanlara" satılmasına

¹⁶⁷ <http://www.barikat-lar.de/gorusler/ozel.htm/03/08/2003/YükselAkkaya/sendika.org.s.1>. Erişim Tarihi: 12.12.2017

sıcak bakmıştır. Bu bir sınıf kimliğinin aşınması anlamına gelmektedir. Sendika yöneticilerinin özelleştirmeye karşı yeterince duyarlı olmadığı için sendikal politikaların da özelleştirmeye karşı etkili eylemler çerçevesinde oluşturulmasını beklemek pek mantıklı olmayacaktır. Nitekim, sendikaların merkez ve şube yöneticilerine göre özelleştirmeye karşı en etkili mücadele yolları önce kamuoyunu aydınlatmak olmaktadır. Kamuoyundan sonra, görsel medya ve haberleri kitlesel gösteriler ve açıklamaları parlamento ve yargı kararları son olarak halkın tepkisi de dile getirilmelidir.

Ne tuhaftır ki; kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ile birlikte işten atılmalar da olsa hatta bu oranın yüzde 100'lere ulaşmasına rağmen her sendika kendi örgütlü olduğu işyerlerinde özelleştirme uygulamaları gerçekleştirilmedikçe, büyük bir tepki göstermemiş, özelleştirmenin gerçekleştiği işyerleri çalışanları ve sendikaları ile güçlü bir dayanışma içine girmemiştir. Örneğin; 1998 yılında İzmit SEKA'da işçiler sendikaya ve bağlı bulundukları konfederasyona rağmen özelleştirmeye karşı çıkarak işyerini terk etmeme gibi oldukça etkili eylemlere katılmışlardır. Sendika başlangıçta taraftar gibi davrandıysa da sonuçta bu eylemi desteklemekten vazgeçmiştir.

Sendika yöneticilerinin böyle düşündüğü Türkiye'de özelleştirmelere karşı en etkili mücadeleyi sürdüren kurumun Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi (KİGEM) olması sendikal politikalar açısından utanç verici bir durum olsa da, sendikalı işçiler ve işçi sınıfı açısından anlaşılabilir durum değildir. Güney Afrika'da özelleştirmeye karşı milyonlarca işçinin genel greve giderek gösterdiği tepki ve mücadele¹⁶⁸ Türkiye'nin de önemli dersler çıkaracak bir tarihsel deneyim olarak işçi sınıfının ve sendikaların karşısında durmaktadır.

Sendikalar genel olarak özelleştirme karşı fikirlerini üç şekilde ortaya koyarlar:¹⁶⁹ Birincisi; özelleştirmenin felsefesine ve özüne karşı tamamen özelleştirme aleyhinde bir tavır, ikincisi; özelleştirme politikalarına tamamen karşı çıkmamakla beraber kısmi olarak sadece belli alanlarda özelleştirmeye karşı çıkabilirler ve sonuncu olarak; özelleştirmeye direkt karşı değil de özelleştirmenin sendikalara ve çalışanlarına

¹⁶⁸ <http://sendika62.org/2003/08/ozellestirme-ve-sendikal-politikalar-yuksel-akkaya-1071/> Erişim Tarihi: 13.12.2017

¹⁶⁹ Yusuf Alper, **İktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme**, Ankara: Sağlık İş Yayınları, 1994 s.153-154 .

olası olumsuz olabileceğini düşündükleri etkilerine karşı dolaylı bir karşı çıkma bir başka deyişle "Sosyal Tedbirli Özelleştirmeden" yana tavır sergileyebilirler.

Ülkemizdeki sendikaların genel tavrına baktığımızda özelleştirmeye tamamen ve direkt olarak karşı çıkmak yerine tabiri uygun olacaksa "Şartlı Özelleştirme" politikasının daha baskın olduğunu söyleyebiliriz. Sendikalar, özelleştirmeye politikalardan yönünden üzerinde durmayı ve iktisadi nedenlerden ziyade, siyasi ve ideolojik bir ilişkiye dikkat çekmek istemektedirler. Özelleştirme uygulamalarını ülke ekonomisi ve toplumu adına zararlı olabileceğini en azından değerinin çok altında satılan kurum ve kuruluşların geleceğini yakın bir gelecekte tehlikede gördüklerini, bunun olası acı sonuçlarını milletçe ödeyeceğimizi ve hatta toplumsal bölünmelere ve gruplaşmalara, işçi işveren arasındaki sürtüşmelerin ve anlaşmazlıkların artabileceğine ve hepsinden önemlisi yabancı sermayenin gelmesinin yerli sermaye ile girişim faaliyetlerini azaltabileceği yönünde düşüncelerini dile getirmektedirler.

Sendikal faaliyetlerin özelleştirme hakkındaki görüşleriyle ilgili olarak, yurtdışından bir gelişmeyle devam ederek şu örnek verilebili: Kanada'nın güneyinde bulunan Newfoundland (Yeni Bulunan Yer) ve Labrador İşçi Federasyonu özelleştirme ve uygulamalarına karşı olduklarını 5 Mayıs 2015 tarihli basın açıklamasıyla dile getirmek istemiştir. Şöyle ki; *"Halkından önce kâr peşinde koşan bir hükümetin önlemlerini desteklemeyeceğiz ve buranın yerli halkı olarak kamu hizmetlerinin kısılması, özelleştirme girişimlerine yer verilmesi taraftarı olmayacağız, böylesi hareketlerin hükümetlerin ilerlemesine veya genişlemesine katkı yapacağına inanmıyoruz bu durumu bize ve kamu hizmetlerine yapılan bir saldırı olarak niteliyoruz ve bizim kamumuz asla satılık değildir"* şeklinde bir beyan vermişlerdir.¹⁷⁰

Yukarıda bahsedilenlerden başka özelleştirilen kuruluşlarda sendikalaşma oranlarıyla ilgili olarak bir örnek olarak;

Özelleştirilerek bölgesel tekeller oluşmasına neden olan ÇİTOSAN'a bağlı 19 çimento fabrikasında çalışan 5.400 işçiden 3.028'i yani %56.1'i işinden oldu. Benzer şekilde Orman Ürünleri Sanayi A.Ş. (ORÜS)'ün 8 işletmesinden toplamda 887 işçi

¹⁷⁰ <http://theindependent.ca/2015/05/05/labour-unions-rally-against-privatizations/s.2.>, Erişim Tarihi: 25.11.2017.

atıldı. 1996 yılının Şubat ayında değerinin çok altında bir fiyatla satılan ORÜS'te kıdem tazminatları da devlet tarafından üstlenildi. Sendikasılaştırmanın en yoğun yaşandığı yerlerden biri olan ORÜS'te özelleştirme sonrası sendikalaşma oranı %43.5'e düştü.¹⁷¹

Özelleştirme sonrası sendikalaşma oranının düşmesi, özelleştirmenin sendika üzerinde olumsuz bir etki bıraktığının göstergesi olarak karşımıza çıkıyor. Bu nedenle sendikalar genelde özelleştirmenin ideolojik bir dayatma olduğu görüşünü savunuyorlar.

4.1. Toplumsal Bir Örgüt-Model Olarak Sendika Nedir?

Her şeyden önce Fransızca "Sendik" kelimesinden türemiş olan Sendika kelimesi ortak amaç için toplanma anlamına gelmektedir. İşçilerin ve işverenlerin çalışma ilişkilerinde ortak ekonomik sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip kuruluşlara "Sendika" denir.¹⁷² Sendika terimi batı ülkelerinde sadece işçi kuruluşlarını ifade ederken, işverenlerin aynı amaçlı kuruluşu "İşveren Birliği" olarak kabul edilir. Sendika terimi bazen federasyon ve konfederasyon gibi kuruluşların tümünü anlatmak içinde kullanılır. Türkiye'de ilk sendika hakkı, 1947'de 5018 sayılı Sendikalar Kanun'u ile tanınmıştır.¹⁷³ Bu kanunla sendika hakkı tanınırken grev hakkı tanınmamış, buna rağmen sendikacılık hareketi gelişmiş ve 1952 yılında Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu kurulmuştur.¹⁷⁴ Sendikaların üç temel özelliği vardır. Bunlardan birincisi, ortak amaç, diğeri kurulma serbestliği ve sonuncusu ise bağımsızlık ilkesidir. Sendikaların toplumdaki işlevi ilerleyen bölümde ele alınacaktır.

¹⁷¹ <https://www.evrensel.net/haber/120217/ozellestirilen-kuruluslarda-durum/s.1>, Erişim Tarihi: 28.11.2017

¹⁷² <http://bagimsizrehberler.blogcu.com/sendika-nedir-turkiye-de-ve-dunyada-sendikal/12736089/s.1>, E.T:14.12.2017

¹⁷³ <http://sendika62.org/2012/10/sendikalar-yasasi-ve-sendikal-yasaklar-faysal-ozcift-73246/s.1>, E.T: 16.12.2017

¹⁷⁴ <http://www.filozof.net/Turkce/sosyoloji/1659-sendika-sari-sendika-nedir-ne-demektir-tanimi-tarifi-anlami-marksist-fasist-ulke-sendikalar.html.s.1>, Erişim Tarihi: 14.12.2017

4.1.1. Genel-Özel Sendika Teorileri

Sendika teorileri Genel ve Özel Sendika Teorileri diye ikiye ayrılır. Genel Sendika Teorisi de kendi içinde üçe ayrılır: Grup Teorisi, Sistem Teorisi ve Marksist Sınıf Teorisi.¹⁷⁵

4.1.1.1. Grup Teorisi

Bu teoride siyaset belli çıkarlar istikametinde ilerleyen bir grup davranışı olarak tanımlanır. Tüm gruplar hedeflerini baskı ve karşı baskı kullanmak suretiyle gerçekleştirmeye çalışmakta ve böylece teorinin ilkelerini de belirlemiş olmaktadır. Bu grubun çıkar grubu olabilmesi için iç bağın kollektif bir davranış oluşturması gerekmektedir.

Grup teorisinde ortak amaçlar ve çıkarlar önemli bir yerde olmakta, grup üyeleri ben merkez yerine biz merkezli davranmak suretiyle olayların akışını ve gerektiğinde baskı unsurlarını karşı tarafa kullanabilecek kadar hazırlıklı bir yapıya sahiptir.

4.1.1.2. Sistem Teorisi

İleri sürülen başka bir teori de sistem teorisidir. Bu teoride örgütlenmiş çıkarlar, siyasetin doğmasında önemli bir rol oynamakta ama, tek bir nedene bağlı olmadan birden çok ve çok taraflı faktörlerin etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu teoriye yöneltilen bir eleştiri ise, çıkar grubunu çok geniş bir tanımla ele aldığı ve politik açıyı çok geniş tuttuğu için problem yaratabilecek yönde olduğudur.

4.1.1.3. Marksist Sınıf Teorisi

Marksist teori diğer teorilerden farklı olarak, siyaset ve çıkar grubu arasındaki ilişkiyle bir bağlantısı olmaksızın sadece sendikal faaliyetle bir bağlantısı mevcuttur. Bunun nedeni; Marksist teoriye göre, çıkar grupları, tüm toplumsal ve politik olayların

¹⁷⁵ Nurhan Akçaylı, **Sendika Teorisi**, Uludağ Üniv. Bursa, 1983, ss.2-16.

temelinde yatan sınıf farkının yansıması olmaktadır. Grubun çıkarları kapitalist sistemde olumsuzluklara neden olmaktadır. Marksist teori, ekonomik kuruluşların emekçiler ve halk bütünlüğünü üzerinde bir baskı mekanizması oluşturduğunu ileri sürmekteydi ve emekçilerin değerlerinin ezildiğini düşünmekteydi.

Bu teoride sendikaların doğabilmesi için grup üyeleri arasındaki davranışın, bilinçli bir düzeye yükselmesi ve dışa yansıması gerekmektedir. Sendikanın örgütsel yapısı bu safhadan itibaren oluşmaya başlamaktadır. Gerçekten işçi hareketleriyle sendikalar arasındaki fark da bu noktada belirmektedir. Bu durum aslında, sendika içindeki işçinin isyanından başka bir şey değildir, ancak sendika hareketi bundan biraz farklıdır ki, bu hareket işçiye değil meslek ve sanayi üyesine hitap etmektedir. Sendika işçilerin belli bir meslek ve sanayideki çıkarlarını temsil eden örgütsel kuruluşlardır.

4.1.2. Özel Sendika Teorileri

Özel sendika teorisi aslında bir türev teorisidir ve genel teorinin unsurlarından türemiştir denilebilir. Bu teoride daha önce bahsettiğimiz grup teorisinin, grubun sendika faaliyetleri doğrultusundaki davranışları ve uyumunun incelenmesi, ayrıca bu unsurdan hareketle sendikanın teorik temellerini açıklamaya çalışan incelemelerde, ortak bir taraf olarak sendikalara özgü bir çıkar tanımlanmasına rastlanmakta sonra bu çıkarların bilinçlenmesinde ise, işçi ile işveren arasındaki çıkar uyumsuzluklarının belli bir gerginlik derecesine varması gerekli görülmekte, sonuç olarak ise, sendika kurmaya hazır ve bilinçli kişilerin var olması ve mevcut hukuk düzeninin, sendika kurulmasına karşı çıkmaması koşulları üzerinde durulmaktadır.

4.1.3. Sendikaların Toplumdaki İşlevi

Sendikaların toplumdaki işlevi her şeyden önce çalışanların ve işçilerin haklarını ve menfaatlerini koruyup kollamaktır ki bu bağlamda sendikalar "Ekonomik Örgütler" olarak tanımlanırlar. Sendikaların asıl fonksiyonu; memurların, işçilerin yani çalışanların daha iyi bir ortamda çalışmalarını sağlamak ve toplumdaki değerinin muhafaza etmektir. Sendikalar imzaladıkları toplu sözleşmelerle bir yandan işyerinde çalışma koşullarını iyileştirmeyi amaçlarken, diğer yandan ise yaşama standartlarının

yükseltilmesini ve sendikal güvencelerin geliştirilmesini de amaçlarlar. Bu bağlamda işçilerin maddi ve manevi bir sigortası gibi düşünülebilir. Sendikalar kitle ve sınıf örgütü olmakla birlikte bağımsız ve demokratik örgütlerdi ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) gibi kimi kesimlerce değerlendirilebilirler. Sendikaların amaçları maddeler halinde;

1. Sendikaların Ekonomik Amaçları,
2. Sendikaların Çalışma Şartları ile İlgili Düzenlemeler Yapma Amacı,
3. Sendikaların Sosyal Değişimi Sağlama Amacı (Politik Amaçları) ve
4. Sendikaların Bireyin Karar Alma Sürecine Katılımını Sağlama Amacı.¹⁷⁶

şeklinde özetlenebilir. Sendikalar çalışanlarını öncelikle ekonomik açıdan destek olmaya çalışmakla beraber sosyal statülerini de gözeterek sahip olduğu hakların korunması konusunda da birtakım ilkeleri bulunmaktadır. Bunlardan başka sendika, işçiler arasındaki rekabeti azaltması nedeniyle işçiler arası uyum ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, toplu pazarlık ile ücretlerin yükseltilmesi, grev ve boykotun işveren üzerinde ve işçi lehinde bazı yaptırımların uygulanabilmesi ve olası bir iş kazası ve/veya sağlık durumlarıyla ilgili sorunların ve iş güvenliği seviyesinin yükseltilmesi de sendikal faaliyetlerin çalışanlarına sunduğu bazı olanaklardandır ve bu yönüyle kendi işlevini toplum yararına kullanmaktadır.

Sendikalar özelleştirmeye, özelleştirmenin taşeronlaşmayı da beraberinde getirdiği için ve işçilerin taşeron firmayla sorunlar yaşamasının çok muhtemel olması sebebiyle karşı çıkmaktadırlar. İşçiler sendikaları koruyucu bir mekanizma olarak görmekte ve sendika çatısı altında kendilerini güvende hissetmektedirler.

4.1.4. İşveren Lehine Çalışan Sendikalar (Sarı Sendikalar)

İşverenle danışıklı hareket eden, gerçek anlamda işçilerin çıkarlarını savunmayan sendikalar için kullanılan bir terimdir. Bu terim 1899 yılında Fransa'da Creusot ve Morceau-Mines'de kurulan ve sosyalistlerin etkili olduğu greve karşı olanların cephesi sarı renkli bir binada kurdukları sendikadır ve yine aynı binada "Sarı"

¹⁷⁶ <http://www.ekodialog.com/Konular/sendikalarin-ekonomik-amaclari.html.s.1.>, Erişim Tarihi: 15.12.2017

adında bir gazete çıkarmışlardır ve buna bağlı olarak sendika adını zamanla sarı sendika olarak kabul ettirmiştir. Asıl amacı işverene karşı sert tavır alan diğer işçi sendikalarıyla mücadele etmektir. Bu manada işçiler için değil de, işveren lehine çalışan sendikalar olarak tanımlanabilir.¹⁷⁷

Bir başka tanıma göre ise; işçi hak ve çıkarlarını patrona karşı korumak yerine hükümet ya da patronla uzlaşıp, üyelerinin çıkarlarını geri plana iten ve karşı tarafın taleplerini daha çok önemseyen sendikalara sarı sendikalar deniyor. Türkiye’de sayıları hiç de az olmayan sarı sendikalar, siyasi iktidar ile siyasal-ideolojik yakınlıkları, hatta “organik” bağları nedeniyle “yandaş sendika” olarak da adlandırılıyor.¹⁷⁸ Sarı sendikanın en büyük özelliği, grev hakkının reddedilmesidir. (1900’da Fransa’da greve gitmemişlerdi.)

Sermaye sahiplerine karşı işçi sınıfını savunmasız bırakan ve bunun sonucunda emek değeri üzerinde ciddi olumsuz etkiler bırakan sarı sendikalar patronlarına yaranmak işyerlerince kurulmuş ya da patronlar tarafından satın alınmışlardır. Sarı sendikalar kendi çıkarlarına ters düştüğü için devrimci sendikalara karşıdır. Özgürlüğü savunduklarını söylerler ancak kendi işçi üyelerini sendikadan istediği zaman ayrılmasını önleyen maddeler koyarlar kayıt fişlerine yani bir şekilde baskı altına almaya çalışırlar.

Sarı sendikalara ülkemizden bir örnek niteliğinde "İşçinin değil patronun sendikası" sloganıyla hareket eden ve Birleşik Gıda-İş’e bağlı olarak faaliyet gösterecek olan Türk Gıda-İş sendikası verilebilir. Türkiye’de emek hareketinin ve sendikal mücadelenin gelişme olanaklarının artmasına paralel olarak, hükümet ya da patron destekli sarı sendikaların sayısının ve etkisinin giderek artması bir çelişki olarak görülebilir ama, bu durumun sebebinin bürokratik sendikal bir anlayış olduğu unutulmamalıdır.

¹⁷⁷ [http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-1692/SARISENDİKALAR.WTbdiv15sQs\(06.06.2017\)/s.1.,E.T:05.12.2017.](http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-1692/SARISENDİKALAR.WTbdiv15sQs(06.06.2017)/s.1.,E.T:05.12.2017.)

¹⁷⁸ <https://www.evrensel.net/yazi/70027/sari-sendika/s.1.,Erkan Aydoğanoglu,12.12.13,Erişim Tarihi: 05.12.2017>

4.2. Türkiye'deki Sendikal Hareketler.

Ülkemizde ilk sendikacılık faaliyetleri 1919-1922 yılları arasında artan savaş durumuyla birlikte işçilerin çalışma durumlarında bir gerileme nedeniyle ihtiyaca binaen doğmuştur. 1936 yılında sınıf mücadelesine dayalı örgütlenmeler yasaklanınca, aynı yılın sonunda İş Kanun'u çıkarıldı ve sendikalar yerine İşçi Temsilcilikleri kuruldu. 10 yıl sonra ise işçi sendikaları kurulması serbest bırakıldı. 1947 yılında sendikalar kanunu çıkarıldı. Bu yasa sendikaları tanımakla beraber bazı kısıtlamalarda beraberinde getiriyordu. Örneğin işçinin temel hakkı olan grev ve toplu sözleşme hakkı yasaklanıyor ve diğer bazı faaliyetleri de Bakanlar Kurulu'nun iznine tabi kınılıyordu.

1948 yılında ise İstanbul İşçi Sendikaları Birliği kuruldu, 4 yıl sonra ise 31 Temmuz 1952'de Türk-İş kuruldu. 1950 ile 1960 yılları arasında hükümetlerin sendikalara olan bakışı değişti. Hükümet yasalar, yönetmelikler vs. unsurlarla birlikte sendikalara doğrudan haklar veriyordu.

Bu gelişmelerden sonra, 27 Mayıs ve onun etkileri 1961 Anayasası'nı halkoylamasına sunulması ve kabulü neticesinde, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği 31 Aralık 1961'de Saraçhane'de kamuoyunun dikkatini çekmek için 100 bin hatta bazı kaynaklara göre 200 bin kişi civarı bir miting düzenledi.¹⁷⁹ Aynı yıl önemli bir diğer gelişme bazı sendikacıların Türkiye İşçi Partisini (TİP) kurmaları oldu. 1965 yılından sonra ülkemizde toplumsal muhalefette bir değişim yaşanmaya başladı. İşçiler, memurlar hatta öğrenciler anti emperyalist bir tavırla bağımsız ve demokrat bir Türkiye sloganı ortaya çıkardılar.

Küreselleşmenin ve özelleştirmenin popüler hale geldiği 1980'li yıllarda ise ve özellikle 12 Eylül darbesinden sonra işçi sınıfına sert bir baskı ve tavır yapıldı. Toplu sözleşmelerde işçilere sunulan pek çok hak ve menfaatler işçilerden geri alındı. Bu dönemin özelliği olarak sosyal devlet anlayışı ve örgütlenme güdüsü ortadan kaldırılmaya çalışıldı.

¹⁷⁹ Yıldırım Koç, Sendikacılık Tarihi, Türk-İş Eğitim Yay. No: 1 Ankara, 1998. s.35

1980'den sonra yapılan değişiklikler ve düzenlemeleri aşıaıda maddeler halinde açıklanmıştır. Sendikacılık işçiler adına bir koruma mekanizması iken küreselleşme ve özelleştirmenin sendikacılık üzerine de oldukça bir etkisi olmuştur.

Sendika haklarıyla ilgili olarak yapılan değişiklikler;¹⁸⁰

1. Sendikalaşma ve toplu pazarlık hakkı ve grev hakkına 1982 Anayasası'yla birçok sınırlama getirildi,
2. Kıdem tazminatına tavan getirildi,
3. Sosyal Sigortalar hakları geriletildi,
4. İkrariyeler kamu kesiminde 112 gün özel kesimde ise yılda 120 günle sınırlandırıldı,
5. Özel güvenlik personelinin grev yapması ve sendikalaşması yasaklandı,
6. İhtiyaç fazlası askerlerin kamu kurum ve kuruluşlarında çalıştırılması uygulaması getirildi,
7. İktisadi Devlet Teşekküllerinin yönetim kurullarında bir işçi üyenin bulunması uygulaması kaldırıldı ve,
8. Özelleştirmeyi hızlandırmak için birçok haktan yararlanamayan sözleşmeli personel uygulaması getirildi.

Bu açıklamaların ardından, ülkemizdeki yıllar itibariyle sendikalaşma oranlarıyla ilgili olarak bilgiler olarak;

Özelleştirme, piyasalaştırma ve taşeronlaştırma gibi uygulamalar sonucunda sendikal örgütlenme kamu sektöründe yüzde yüzlere yaklaşmışken, işçi sayısının düşmesi sendikalı işçi sayısını da azaltmıştır. Diğer taraftan, özel sektörde işçi istihdamı hızla artarken sendikalaşma giderek azaldığı için sendikal açık daha da büyümüştür.

¹⁸⁰ https://www.academia.edu/5128048/Türkiyede_Sendikal_Hareketin_Dünü_ve_Bugünü/Ersin_Türkiye'de_Sendikal_Hareketin_Dünü_ve_Bugünü_s.8.,_Erişim_Tarihi:_06.12.2017

Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere 1988 yılında Türkiye İşçi Sendikaları (TİS) kapsamındaki ücretli sayısı 1.591.360 iken, 2015'e gelindiğinde bu sayı 1.017.050'e kadar düşmüş; toplam ücretli sayısı 7.170.000'den 17.827.000'e çıkmış yani bu netice itibariyle, sendikalaşma oranı %22.2'den %5.7'e kadar gerilemiştir.¹⁸¹

Tablo 21
Türkiye'de Yıllar İtibariyle Sendikal Örgütlenme

Yıl	TİS Kapsamındaki Ücretli Sayısı	Toplam Ücretli Sayısı	Sendikalaşma Oranı %
1988	1.591.360	7.170.000	22.2
1995	1.144.989	8.471.000	13.5
2002	1.007.305	10.625.000	9.5
2003	957.418	10.707.000	8.9
2004	919.364	11.344.000	8.1
2005	933.537	12.360.000	7.6
2006	902.247	12.999.000	7
2007	831.335	13.573.000	6.1
2008	750.018	12.937.000	5.8
2009	748.399	12.770.000	5.9
2010	805.525	13.762.000	5.9
2011	802.740	14.876.000	5.3
2012	709.432	15.619.000	4.5
2013	776.555	16.353.000	4.7
2014	956.704	17.125.000	5.6
2015	1.017.050	17.827.000	5.7

Sendikalaşma oranları özel işçiler açısından incelenecek olursa, aşağıdaki Tablo-22 ortaya çıkmaktadır.

¹⁸¹ http://www.sosyal-is.org.tr/yayinlar/trkiyede_sendikal_rgtlenme_raporu.pdf.s.1., Erişim Tarihi: /06.12.2017.

Tablo 22
Özel Sektörde Sendikal Örgütlenme

Yıl	TİS Kapsamındaki İşçi Sayısı	Özel Sektörde İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı %
1995	437.788	5.584.000	7.8
2002	415.972	7.483.000	5.6
2003	392.881	7.675.000	5.1
2004	401.002	8.510.000	4.7
2005	424.457	9.305.000	4.6
2006	399.656	9.918.000	4
2007	361.430	10.572.284	3.4
2008	315.637	10.019.124	3.2
2009	335.843	9.811.149	3.4
2010	380.218	10.748.388	3.5
2011	420.921	11.776.863	3.6
2012	432.754	12.403.543	3.5
2013	489.287	13.033.416	3.8
2014	627.990	14.056.695	4.5
2015	694.146	14.663.535	4.7

Bu tabloda 1995 yılında özel sektördeki işçi sayısı 5.584.000 iken bu rakam 2015 yılında 14.663.535'e çıkmış, ancak aynı dönemde TİS kapsamındaki işçi sayısı 437.788'den 694.146'ya çıkmış sendikalaşma oranı ise %7.8'den %4.7'ye gerilemiştir. Bu durum bize Türkiye'deki sendikal hak ve özgürlükler sınırlı olmakla birlikte bu hak ve özgürlüklerin kullanımını da engellendiğini göstermektedir.

Buradan hareketle işçilerin örgütlenme toplu pazarlık grev vb. haklarının yasal güvenceye kavuşturulması ve işçilerin bu haklarını özgürce kullanabildikleri bir altyapının tesis edilmesi ve diğer tüm engellerin de kaldırılması sendikal amaç adına gereklidir. Son olarak, ülkemizdeki sendikalaşma oranının Avrupa'dakine göre daha düşük olduğunu söyleyerek şu istatistiki bilgiyi vermek gerekmektedir: Ocak 2014 verilerine göre, Türkiye'de 11 milyon 600 bin işçi var. Bunların içinde 1 milyon 96 bini bir sendikaya bağlı. Sendikalaşma oranı da yüzde 9,45 Avrupa Birliği ülkeleri ortalaması yüzde 23, OECD ülkeleri ortalaması ise yüzde 17.¹⁸²

¹⁸² <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/cem-kilic/turkiye-de-sendikalaşma-avrupa-nin-cok-gerisinde-1875480/>Erişim Tarihi:10.12.2017.

4.2.1. Cumhuriyet Dönemi İşçi Hareketleri

Cumhuriyet yıllarında, ülkemiz gerek savaşın getirdiği ağır yük ve gerekse içinde bulunduğu ekonomik şartlar yüzünden iktisadi anlamda bir belirsizlik halindeydi. Sermayesi çok az çalışabilecek işgücü oranı da neredeyse yoktu. Yine o yıllarda işçi nüfusu sanayinin nispeten gelişmiş olduğu yerlerde toplanmıştı. İşçilerin durumuyla ilgili olarak, 1924 Anayasası işçilere dernek kurma, toplanma ve sendika kurma hakkı vererek nispeten daha demokratik bir ortam hazırladığı söylenebilir. İzmir İktisat Kongresi'nde işçiler için önemli bir gelişme yaşanmış, çalışma şartlarının iyileştirilmesi, sendikal imkanlardan faydalanılması, 1 Mayıs'ın İşçi Bayramı olarak kutlanması ve işçilerin kendilerine yakışmadığını söylenen "*amele*" kelimesinin yerine işçi kelimesinin kullanılmasının kabul edilmesi gibi bir dizi değişiklikler yapılmıştır.

Bu gelişmelerin ardından 1925 yılındaki Takrir-i Sükun (Şeyh Said adında bir isyancının din elden gidiyor diyerek ayaklanma çıkarmasına karşı ilan edilen yasa) adıyla çıkarılan yasayla başta işçi sendikaları olmak üzere bütün muhalefet örgütleri bastırıldı. 1925'ten 1933'e kadar ki 8 yıllık dönemde ise işçiler ücret zammı çalışma şartları iyileştirilmesi vb. durumlar için pek çok grev yapmışlardır. Grev yasağı yıllarca devam etti. 1933 tarihli Ceza Yasası ve ardından 1936 tarihli İş Kanunu'yla sendikaların faaliyetine grev hakkı olmaksızın izin verildi. 1938'de, yürürlükteki Cemiyetler Kanunu değiştirilerek "Sınıf esasına dayalı" derneklerin kurulması yasaklandı. Bunun yerine sendikaların spor kulübü, yardım sandığı gibi çalışması isteniyordu.¹⁸³ Cumhuriyet döneminde de, geçmişte olduğu gibi sendika kurma, grev ve diğer haklar zaman zaman sınırlanmış hatta yasaklanmıştı. Buna karşın işçi sınıfı, geriye gidişlerle de olsa mücadele hattını oluşturma savaşında ve kendi tarihini belirlemede önemli roller üstlenmiştir.

4.2.2. 1946 Çok Partili Dönem Sonrası Sendikal Hareketler

Ülkemiz 1945 yılı sonu ve 1946 yılının başlarında çok partili hayata geçiş yani parlamenter demokrasiye geçiş olgusunu gerçekleştirmiştir. Bu dönemde siyasi partiler

¹⁸³ http://metalworkers.tripod.com/gazete/122_1d.htm Birleşik Metal İş Sendikası Sayı 122 Kasım 1998.s.1., Erişim Tarihi: 16.12.2017

işçilerin oyunu alabilmek için çeşitli vaadlerde bulunmaya başlamışlardı ve sendika kurma ve grev hakkının verileceği söyleniyordu. Haziran 1946'da Cemiyetler Kanun'unda yer alan sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı kaldırıldı. Bu yasaktan sonra bazı bölgelerde sendikalar kurulmaya başlandı. Bununla birlikte, işçiler sendika kurulması fikrine daha önce yaşanan bazı sebeplerden pek sıcak bakmıyorlardı. 16 Aralık 1946 yılında Soğuk Savaş'ın etkisiyle bazı sendikalar kapatıldı ve bu durum işçiler arasında zaten var olan kaygıları daha da arttırdı.

Bu gelişmeler yaşanırken, hükümet 1947 yılında kabul edilen 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'u (Bu kanun hükümetlerin sendikaları kontrol altında tutmayı amaçlıyordu ve sendikaların siyasi faaliyetlere karışmasını önlüyordu ve sendikaların bazı faaliyetleri Bakanlar Kurulu'nun iznine tabi tutuluyordu.) müteakip yine aynı yıl, İşçi Bürosu kurdu ve bu büro aracılığıyla öncelikle kamu kesimi işyerlerinde sendikalar örgütlenmeye başlandı bu arada 1946 öncesindeki bazı işçi yardımlaşma derneklerinin bir bölümü de sendikaya dönüştürüldü.

Sendikalardan, başka sendika birlikleri de kurulmaya başlanmıştı. Bunların en önemlisi 1948'de kurulan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği idi ve bu birlik pek çok sendikal hareketin başlamasına ön ayak olmuştur. Benzer şekilde TÜRK-İŞ 1946-1952 yılları arasında kurulan sendikaların (Ankara İşçi Sendikaları, Bursa İşçi Sendikaları İzmir İşçi Sendikaları Birliği vb.) çabaları sonucunda 31 Temmuz 1952'de kuruldu.¹⁸⁴

Hükümet, işçi sendikalarını kendi denetimi altına alabileceğini umuyordu ancak bu durumun 1950-54 döneminde başarıya ulaştığı pek söylenemez. TÜRK-İŞ hükümete karşısında bağımsızlığını korumayı bildi ve bu hareket, hükümetin 1955'in başlarından itibaren TÜRK-İŞ'e yönelik bir baskının tetikleyicisi olmuştu. 6-7 Eylül olaylarında TÜRK-İŞ 'in bazı eylemleri ve sendika başkanının konuşmaları engellenmiş hatta TÜRK-İŞ kapatılması gündeme gelmişti. 1950-1960 döneminde hükümetin sendikalara karşı tavrı işçilere karşı olan tavrından farklıydı. İşçilere doğrudan önemli haklar tanırken, sendikalara baskı yapmayı da birlikte yürütmüştü.

¹⁸⁴ <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1322171321b.pdf/s.9.>, Erişim Tarihi: 08.12.2017.

4.3. Küreselleşmeyle Birlikte Değişen ve Gelişen Sendikalar

Küreselleşme; içinde yaşadığımız dünyanın siyasi, sosyal, hukuki, kültürel ve ekonomik alanlarda ülkelerin birbirlerinin yaptıklarından etkilenmeleri ve bu etkilerin sonuçlarının da diğer ülke ve ulusları birbirine yaklaştırmaları ile ortaya çıkan global ölçekte bir etkileşimin mekanizmasıdır diye tanımlanabilir.

1980'lerde başlayan Neo-Liberal politikalar ve 1990'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan küreselleşme olgusu sendikalara karşı bir tavır almıştır. Bu olgu devletin piyasadan çekilmesini sağlayarak sendikacılığı azaltmak istemiş ve akabinde sosyal devleti de zayıflatmak niyetini taşımıştır. Küreselleşme sendikal kuralları da ortadan kaldırmak istemiş serbestliği savunmuş esneklik ve sözleşmeli çalışma sistemini reddetmiştir. Kısmi çalışma home-ofis tarzı uygulamalar ile işgücü sendikal faaliyetlerin dışına itilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaların gerçek amacı toplu pazarlığın iş güvencesinin olmadığı bir ortam yaratmaktır.

Sonuç olarak; küreselleşme süreci uluslararası bir rekabeti gündeme getirmiş dolayısıyla yeni teknolojilerin de beraber bu sürece iştirak etmesi geleneksel endüstri ve sanayi gelişimini ve ilişkileri değişikliğe uğramış, sendikalar da bu değişiklikten nasibini almış ve fonksiyonlarını, güçlerini kaybetmeye başlamışlardır.

4.3.1. Küreselleşme ve Sendikalar

Küreselleşme olgusunun olumsuz etkilerini en çok işçi sendikaları yaşamaktadır. İşçi sendikaları küreselleşmenin getirdiği hızlı ekonomik ve sosyal değişmeyi endüstri ilişkilerini yıprattığını ve değiştirdiğini yakından izlemektedirler. Böylesi bir durum karşısında işçi sendikaları ekonomik ve sosyal adaleti gerçekleştirebilmek, sorunlara çözüm bulabilmek siyasal ve sosyal yeteneklerini geliştirebilmek zorundadırlar.

Küreselleşme, 21. yüzyılda gerek sosyal ve siyasal gerekse hukuk ve iktisat alanında bir değişmeyi ve dönüşümü teşvik eden bir kavram. Küreselleşmeyi dünyanın teknoloji sayesinde küçüldüğünü haberleşmenin ve iletişimin basitleştiği gibi argümanlarla savununlar olduğu kadar, değişimin getireceği farklılıkların daha artarak

yabancılaşacağı ve toplumdaki maddi manevi unsurların fazlalaşacağını ve buna bağlı olarak çatışmaların oluşabileceğini savunarak küreselleşmeye karşı olanlarda mevcuttur.

Küreselleşme kavramı, 21. yüzyılda yaygınlık kazanmasına karşın aslında bu kavram 1680 yılında İtalyan iktisatçı Geminiano Montanari tarafından kullanılmıştır.¹⁸⁵ Montanari küreselleşmeyi, insanları evlerinden çıkmadan para sayesinde yeryüzünde üretilen her şeyi bulup tüketebileceği bir durum olarak tarif eder.

Bu bilgiler ışığında özetle; küreselleşme karşısında sendikaların adaptasyonu sağlamak için yeniden yapılmak mevzuat sendikacılığını ücret sendikacılığını aşmak gerekir ve bunu sağlamak içinse sendikal örgütlenmeyi esas alan, hizmet sendikacılığına önem veren muhalefet tarzı sendikacılık anlayışı yerine bilgi üretmeye dayalı aday sendikal yapıları oluşturmak daha doğru bir hareket olacaktır.

Bununla birlikte sendikaların, sadece çalışma hayatını ve iş şartlarını belirleme/düzenleme gibi birtakım faaliyetleri uygulayarak toplum tarafından benimsenmeyeceği ve dışlanacağı olasıdır. Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi sendikacılığın öncelikli hedeflerinden biri olmalıdır. Ülkemizde sendikacılık, küresel hareketlerin etkilerinden ziyade yerel şartların etkisi altındadır ve yakın bir gelecekte küresel şartların daha çok etkisi altına girmesi kaçınılmaz olacaktır.¹⁸⁶

4.3.2. Değişimin ve Gelişimin Sendikalara Etkisi

1970'lerde başlayan ve 1980'lerde tüm dünyada kendisini iyice gösteren değişim rüzgarları ekonomi, siyasi, sosyal ve hukuksal alanda bazı oluşumlara neden olmuştur. Bu değişimler sendikal yapılarda da ortaya çıkmış ve özellikle 1980'lerde merkezileşmenin artması, bölünmelerin de artması görüş ayrılıklarının da belirgin hale gelmesi çeşitli kopmalar ve üye kayıplarının gündeme gelmesiyle ciddi bir değişiklik yaşanmıştır.¹⁸⁷

¹⁸⁵ <http://ekonomiturk.blogspot.com/2011/12/kuresellesme-nedir.html> Erişim Tarihi: 30.12.2017

¹⁸⁶ http://www.calismatoplum.org/sayi6/makale_4.pdf, s.47., Erişim Tarihi: 20.12.2017

¹⁸⁷ Prof. Dr. Meryem Koray, **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, TÜSES, İstanbul, 1994, s.60.

Sendikalı işyerleri ile sendikasız işyerleri arasındaki işçi maliyetleri farkının büyümesi, kayıt dışı ekonominin artması ve özelleştirme gibi unsurlar da sendikalardan uzaklaştırmayı hızlandırmıştır. Küreselleşme, sendikaların merkezi yönetim dışına çıkmalarına neden olurken, ülkemizde 1980 sonrasında çıkarılan yeni Sendikalar Kanun'u ile merkezileşme zorunlu kılınmıştır. 1980'den sonraki bazı olumsuzluklara karşı kamu kesimindeki memurların yürüttüğü sendikal hareketler ümitlerin artmasına sebep olmuştur.

Bir taraftan bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan 1995 yılından sonra ciddi bir grev veya lokavt olmaması, toplumsal sorunlarda işçi-işveren ortaklığı ve yakınlaşması uzlaşma sinyallerini vermiştir. Sendikaların, tek tip örgütlenmeye çalışması toplumsal ve çalışanlar açısından tatminkar bir sonuç vermeyebilir, bu nedenle karma bir yönetim felsefesini benimsemiş olmaları daha yararlı olacaktır. Ülkemizde, sendikaların daha iyi bir yönetime sahip olmaları için rollerini üç grupta toplamak mümkündür.¹⁸⁸

1. İşyerinde daha fazla katılım
2. Ülke genelinde daha fazla katılım
3. Uluslararası düzeyde daha fazla katılım

Türkiye'deki sendikaların, üyelerine yönelik toplu pazarlık faaliyetlerini esas alan, dağılmış ve yeterli etkinliği olmayan, çalışanlarına destek olmada ve onların haklarını savunmada çok etkili olmayan bir yapıya sahiptir.

Dünyada meydana gelen değişimin ekonomiye, ulus devlete ve buna bağlı olarak uluslararası ilişkileri etkilemesi, sermayeyi ön plana çıkarması piyasaya müdahale eden araçları/kurumları ve sendikaların gücünün zayıflamasına neden olmaktadır. Değişen ve gelişen teknolojiler, piyasadaki değişimler yeni üretim araçları rekabetin yoğunlaşması endüstri ilişkileri sendikacılığı birçok bakımdan etkilemektedir.

Sendikaların bir diğer sorunu çevreden alabileceği tehdit unsurlarıdır. İşçiler sendikalara bazı beklentilerine cevap verebilsinler diye üye olmaktadırlar, ancak bu

¹⁸⁸ Burhan Şenatalar, **Küreselleşmeye Karşı Sosyal Devletin Yeniden Yapılandırılmasında Sendikaların Toplumsal Görevi**, Ankara, 1997, s.67.

durum sanıldığı gibi değildir. Toplu pazarlık ve sendikal hareket etme düşüncesinin fazla bir faydası olmamıştır. Küreselleşmenin getirdiği değişimin, işgücünün zayıflatması sermayenin küresel düzeyde egemenliğine karşılık emeğin yerel ve bölgesel düzeyde kalan seviyesi vb. nedenler beklentileri ciddi olarak azaltmıştır.

Kayıt dışı ekonomi ise, sendikalar için en ciddi konular arasında yer almaktadır. Bu mesele, hem sendikaların temsil gücünü hem de üyelerinin tehdit etmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütüne (ILO) göre 1990 ile 1994 yılları arasında Latin Amerika'da doğan işlerin % 80'i kayıt dışı benzer şekilde Afrika'daki kentli işgücünün % 61'i Asya'da ise 1997 Asya Finansal Krizinden önce % 40-50'si kayıt dışı sektördeydi.¹⁸⁹

Bu sorun, Batı toplumlarında da vardı ve özellikle evden çalışma telefon ile çalışma gibi uygulamalarla kayıt dışı sektörde eğilimler oldukça bir artış göstermişti. Sonuç olarak; ülkemizde 1980'li yıllardan sonra hem özel hem de kamu sektöründe faaliyet gösteren sendikalar açısından önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Ekonomik politikalara bağlı olarak KİT'lerin özelleştirilmesi ve devletin ekonomideki payının azaltılması önemli bir hedef haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda toplu sözleşmelerle sağlanan bazı haklar kamu sektöründeki sendikaları olumsuz yönde etkileyen gelişmeler karşısında önemli sayılabilecek bir kazanım olarak görülmemektedir.

1990'lı yıllarda sendikaları etkileyen olumsuz gelişmeler birkaç başlıkta sıralanacak olursa; özel sektördeki gibi kamu sektöründe de taşeron firma uygulaması sendikaları yıpratmıştır ve istenilen faaliyetler yapılamamıştır. İkinci olarak, KİT'lerdeki istihdam yapısının sözleşmeli olarak uygulanması da sendikaları sarsmış ve faaliyet alanlarını daraltmıştır. Son olarak; esas konu olan özelleştirmenin KİT'lere uygulanması ise, sendikalar açısından tam bir erime noktası olarak kabul edilmiştir.

¹⁸⁹ Sayım Yorgun, **Diriliş Eşiğinde Sendikalar- Yeni Eğilimler -Yeni Stratejiler**, Ankara: Ekin Yayınevi, 2007. s.55.

4.3.3. Küreselleşmeyle Birlikte Özelleştirmenin Sendikalara Etkileri

Özelleştirmenin etkilerini siyasi, sosyal, ekonomik hukuki ve toplumsal olarak bir kaç farklı boyuttan inceleyebiliriz, ancak özelleştirme ilk olarak çalışanları daha fazla etkilediği ve bu çalışanlarında sendikalara şu veya bu şekilde bağlandıkları için haliyle sendikaları da bir şekilde etkilemektedir. Özelleştirmenin olumsuz etkileri sendikaları hedef alınca, en büyük olumsuz etki de sendikalardan gelmektedir. Bu durumda sendikaların işi ve görevi kolay değildir, çünkü sendikalar bir taraftan kendi üyelerinin hak ve menfaatlerini koruma altına almaya çalışırken, diğer taraftan da özelleştirmenin büyümesini engellemek ve ileride yapılması düşünülen özelleştirmelerin de önüne set çekmeye hazırlanmaktadırlar.

İngiltere'de açık bir şekilde özelleştirmenin sendikaları hedef alması gibi ülkemizde de benzer durumların yaşanması, sendikaların endişelerini artırmakta ve bu durum topluma ve çalışanlara yansıtılmaya çalışılmaktadır. İşçi sendikaları özelleştirmeye belki yüzde yüz karşı değillerdir, ama kesinlikle özelleştirme gereklidir diye de bir görüş bildirmemektedirler. Bu sendikalar aslında uzlaşmacı bir makro değişimin, özelleştirmenin yerine geçebileceğini ve alternatifler üretmenin mümkün olabileceğini ve sonuç olarak KİT'ler ve benzeri kuruluşların özelleştirilmeden revize edilip, üretim ve yönetimin tekrar güçlendirilebileceğini savunmaktadırlar.

Sendikallı işçi sayısı ve sendikaların gücü arasında doğrudan bir ilişki vardır. Örneğin; gelişmiş bazı ülkelerde ki ideolojik görüşler önemli olmaksızın, siyasi iktidarın sosyal devlet politikalarını takip etmeleri sonucu sendikacılığın azaldığı belirlenmiştir. Sendikalaşma oranı %30 civarında ise bu oran yüksek bir sendikacılığa işaret eder.¹⁹⁰

Özelleştirmenin istihdamı bir şekilde düşürmesi ortaya çıkan işgücü kaybı sendikalaşma oranını da düşürmekte ve bu durum daha da ilerleyebilmektedir. Bir alternatif olarak toplu sözleşme uygulamasının geniş çaplı yapıldığı bazı işletmelerde sendikalaşmayı azaltan etkiler gerileme gösterebilir. Bununla birlikte özelleştirme sendikalara bir engel teşkil edince sendikanın kendi ve toplum nazarındaki gücü de

¹⁹⁰ Genel-İş, Taşeronlaşma Sendikal Sorunlar Dizisi: 1 Ankara-Nisan-1993, s.52-53

azalmakta bu durum bir güven kaybı oluşturabilmektedir. Sendika sonuçta bir örgüt yapılanmasından ibaret olduğu için gücünün azalması beraberinde çözülmeyi de getirecek ve özel sektör de bu sürece destek verecektir.

4.4. Dünya'da Özelleştirme Uygulamalarına Karşı Sendikaların Genel Yaklaşımları

Özelleştirme adı verilen ekonomi uygulama aslında 1960'lara kadar giden ve sonrasında 70'lerin petrol krizi ile patlak veren ve bu bahaneyle ortaya atılan ideolojik bir ekonomi politikasıdır. Dünya da özelleştirme ile kamu piyasasında ki durgunluğun azaltılacağı ve piyasaya bir dinamizm kazandırılacağı fikri ile gündeme gelmiş, üretkenliğin ekonomik büyüme ve kalkınmanın bu şekilde çok daha ileri boyutlara taşınabileceği düşüncesi hakim olmaya başlamıştır.

Özelleştirme politikası, Almanya, Şili ve İngiltere gibi bazı ülkelerde milli politikalara karşı bir tepki politikası olarak düşünülmüştü. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar yapısal uyum politikalarıyla devletin piyasaya müdahalesini minimuma indirme amacı taşıyordu ki, özelleştirmede bu amacı destekler nitelikte bir ekonomik form olarak ortaya çıkmıştır. Özelleştirme yapılan ülkelerde, özelleştirme sonuçları farklı olmuştur bazı ülkelerde kamu kesimi borçlanma gereği azalmış bazı ülkelerde de dış borçlar, bütçe açıkları kamu kesiminin ekonomideki payında azalma olmamış hatta iddia edildiği gibi sermaye tabana yayılmamış düşük gelire sahip kesim gelir elde edememiştir.

Özelleştirme uygulamalarında yabancı sermayeye %15'lik bir sınır getiren ülkelerde olmuş, öncelikli olarak zarar eden işletmelerini satan ülkeler de olmuştur. Diğer bazı ülkelerde ise özelleştirme sonucu işten çıkarmalar ve istihdam azalması yaşanırken bazılarında ise toplu sözleşme hakları ellerinden alınan işçiler olmuştur.

Dünyada özelleştirme ve onun uygulamalarını, siyasi, hukuki ve ideolojik gibi çeşitli nedenlerle değerlendiren ülkeler bulunmaktadır. Özelleştirmeyi sendikasızlaştırma olarak değerlendiren ülkelerde mevcuttur. IMF ve Dünya Bankası kuruluşları özelleştirmeyi ülkelere empoze etmeye çalışan ve teşvik edilmesi için

uğraşan kurumlar olmuşlardır. Özelleştirmenin sendika başkanlarının ölümüne yol açabilecek kadar çok ciddi etkileri de olmuştur. Kolombiya'da telekomünikasyon özelleştirmesine karşı çıkan sendika lideri Joaquim Mariq Caicedo öldürülmüştür.¹⁹¹ Özelleştirmede sosyal boyutun ihmal edilmesi ve sendikaların da göz ardı edilmesi sendikalar açısından bir şikayet nedeni olmuştur. Genel hatlarıyla sendikalar özelleştirmeye olumlu bakmamış, çeşitli nedenlerle özelleştirmeye karşı çıkmışlardır. Özelleştirmeye karşı çıkma nedenleri;

1. Devletin demokratik veya otoriter yapısı,
2. Kamu kesiminin ekonomideki yeri ve önemi,
3. Sendikaların etkisi ve büyüklüğü,
4. Hükümet-muhalefet ilişkisi ve
5. Özelleştirmenin yöntem ve uygulamaları

olarak sıralanabilir. Sendikalar yoğun özelleştirme çalışmaları altında üyelerini koruyup, kollamak zorunda kalmışlar ve zor mücadeleler için çeşitli platformlar oluşturmuşlardır. Dünya devletlerinden örnekler vererek sendikaların özelleştirme karşısındaki tavırları incelemeye devam edilirse;

İngiltere'de özelleştirme 1979 yılında M. Thatcher'ın Muhafazakar Partisinin iktidara gelmesiyle özelleştirme rekabet koşullarının yerleşmesi ve verimliliğin artması için bir araç olarak görülmüş ve belli hedefler doğrultusunda özelleştirmenin yolu açılmaya başlanmıştır. İşçi Sendikaları Kongresi (TUC) örgütü M.Thatcher'in özelleştirme girişimlerine karşı bir kampanya başlatmış ve "*Kamu sizindir özel onların*" sloganını ileri sürmüştür. Bu örgüt diğer sendika üyeleriyle ve hatta halk ile birlikte Thatcher hükümetine karşı ciddi bir mücadeleye girmiş, özelleştirilen kurumların değerinin çok altında satıldığını iddia ederek sömürülmeye çalışıldığını belirtmiştir.

TUC'un iddiası; payların önerilen değeri ile borsadaki yükselen değeri arasındaki farkın tespiti şeklinde olduğudur ki, İngiliz halkı British Airways, British Gas ve British Telecom satışından çok ciddi zarar etmiştir. TUC tarafından 1986 yılında yapılan bir kongrede, toplumsal mülkiyet konusundaki kararlılığın pekiştirilmesi

¹⁹¹ Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Free Labour World No: 9, 1993, s.3.

özelleştirilmeye karşı önemli bir adım atılmasını sağlarken bazı kararların da alınmasına neden olmuştur. Bu kararlar özeleştirimenin genel prosedürü ve finansman sağlamak adına yapılan satışların hatalı olmasıyla ilgiliydi. Bu yanlışları düzeltmek adına bazı çözümler olarak; tüketiciler için malın üretiminde ve dağıtımında düzenleme hakkının getirilmesi, işsizler için istihdam alanlarının artırılması ve yerel birimler için ise, kamu-yerel ortaklığının getirilmesi şeklinde sıralanabilir.¹⁹² Sonuç olarak özelleştirme; İngiliz sendikaları tarafından ideolojik ve politik olarak değerlendirilmiş, özelleştirmenin asıl amacının, işçilerin maddi ve manevi birliğinin kırılması, sendikaların etkinliğinin azaltılması ve demokratik katılımın azaltılması nedenleri olduğunu belirtmişlerdir.

İkinci bir gerekçe olarak ise, sermayenin tabana yayılmasının gerçeği yansıtmadığı ve buradaki asıl amacın ise, tekeller oluşturmak tüketici tercihlerini sadece kendi inisiyatifleri doğrultusunda bir sınırlamaya tabi tutmak ve sözde özelleştirmenin daha fazla rekabet getireceği düşüncesini de çürütmüş olacaktır. Özelleştirme yerine bir alternatif olarak toplumsal mülkiyet ve halk için sanayi (Kamu kuruluşlarının daha demokratik ve etkin işletilebilmesi fikri) görüşünü benimsemiştir.

Almanya'da ise durum İngiltere'dekinden farklı değildi. Federal Almanya Sendikalar Konfederasyonu (DGB) ve bazı örgütler özelleştirmelere karşı çıkmışlar ve bu karşı duruşu düzenledikleri kongrelerde ortaya koymuşlardır. Kamu Hizmetlerindeki bazı kurum ve kuruluşlarda yine özelleştirmenin işçilerin daha düşük hayat standartlarına sürüklediğini üretilen ürün veya hizmetlerin niteliğinin de bozulduğunu ve fiyatların da buna bağlı olarak arttığını iddia etmiştir. Sendikalar düşük ücretli çalışanlarında özelleştirme mağduru olduğunu söylemiş, kamu yatırımlarının da özelleştirme ile birlikte verimsizleştirildiğini ve özelleştirme sonrası istihdamın bozulduğunu bildirmiştir.

Özelleştirme sonrası sendikaların özelleştirme öncesi sahip olduğu hakların aynı şeklide kalmadığı ve dolayısıyla çalışanlarında hak mahrumiyeti yaşadığı gerçeği

¹⁹² **Petrol-İş**, Özelleştirme Üzerine, Yayın No: 24 İstanbul: 1989, s.207.

inkar edilemez olduğu belirtilmiş, sendikalar çeşitli zamanlarda özelleştirmenin olumsuz etkilerini hem siyasi hem de ideolojik anlamda dile getirmişlerdir.¹⁹³

Bir başka ülke olan Fransa'da ise durum diğerlerinden biraz farklıydı. Fransa'da, sendikalar hükümetin tavırlarına göre değişebilen bir hareket içindeydiler. Bu sendikalar çalışanları, olası bir özelleştirmenin sakıncalarından korumak ve bilgilendirmek için seferberlik ilan etmiştir. Fransız sendikaları böylesi bir uygulamada insanlara şaşırtıcı gelse de özelleştirme yapılan aynı işyerinde çalışanların benzerlerinden çok farklı haklara sahip olmasının ve bu nedenle işbirliğinde çatlamaların ve bozulmaların da beraber geleceğinin haberini verip, böylesi bir uygulamanın ne kadar yanıltıcı ve haksızlık doğurucu olduğunu vurgulamaya çalışmışlardır.

1987'nin Mayıs'ında bir sendika birliği Ulusal Kanallarının özelleştirilmesini protesto etmek ve iş güvencesinin devamını sağlamak için greve gitmiştir.¹⁹⁴ Sendika özelleştirmenin aslında bir çeşit yağmalama olduğu ve yabancı sermayenin istihdamda dengesizliklere yol açabileceğini belirtmiş, özel mülkiyet sahiplerinin ayrıcalıklara sahip olmasının onların istediği gibi davranmasına izin vereceğini ve üretici yeteneklerinin köreleceğini bu durumun da ihracatı azaltıp ithalatı artıracığını bildirmiştir.

Sendikalar bu yapılanların dışında ayrıca, özelleştirmenin demokrasiyi zayıflattığını ve işçilerin hak kayıplarına uğradığını da söylemiş, ulusal üretimin zayıflatılması ve yönetimin bozulması, sosyal güvencelerin hatta pazarların bile özelleştirmeye kurban verilmesinden duyulan rahatsızlığı belirtmek istemişlerdir. Sendikalar özelleştirme karşısında çaresiz olunmadığını ve bazı tedbirlerin yararlı olabileceğini ileri sürmüştür. Bu tedbirler genel olarak; üretim kapasitelerini geliştirmek, bölgesel ya da ulusal çapta işbirlikleri oluşturmak ve geliştirmek, emekçilerin de katılımını sağlamak ve teşviki için çalışmak şeklinde sıralanabilir. Fransa'daki emek sendikalarının özelleştirmeye karşı tutumları özetle: özelleştirmenin sermayenin yeniden birleşimi, özelleştirilen kamu sektörünün de özel işletmeler

¹⁹³ George Köpge, **Privatisation in Western Europa, The European Trade Union Institute**, Brussels: April 1988, s.43.

¹⁹⁴ Köpge, a.g.e.,Privatisation..., ss.58-59.

tarafından sömürü düzeni haline getirildiğinin, üretimin yavaşlatıldığının ve artık kamu sektörünün kendi özünden uzaklaşarak yabancı sermayenin emrine girdiğini vurgulamak istemiş, emekçilerin bir araya getirilerek yeni bir içsel düzenin oluşturulmasının gerekliliğine dikkat çekmiş ve özelleştirmeye karşı dik bir duruşun olmasının önemini belirtmiştir.

Dünyadaki sendikaların düşüncelerine karşı Avrupa'daki sendikaların düşüncelerinin daha net olduğu söylenebilir. Bu düşünce yapısının temelinde özelleştirmeye karşı boyun eğmemek ve haklı mücadelenin peşini bırakmamak yattığı gerçeği vardır. Avrupa'daki sendikalar hükümetlerin kamu otoritesinin bozulmaması için her şeyin yapılmasının gerekli olduğu, özelleştirmenin getireceği serbestinin toplumsal ilerlemeyi yavaşlatacağı, istenilen istihdama seviyesine ulaşmada zorluk yaşanacağı, rekabet gücünün sağlanarak ve bölgesel farklılıkları azaltarak kamusal yatırımlara öncelik ve ağırlık vermek, demokrasiyi özellikle endüstriyel demokrasiyi geliştirmek toplumsal mülkiyetin ve halk için sanayiye teşvik etmek denetim hakkının kullanılması gerektiği önemle belirtmek istemiştir.¹⁹⁵ Sendikalar, kamu açıklarının giderilmesinin çözümünü özelleştirme olmadığını, bunun yerine gelir kaynaklarının artırılması gerektiği yerel yönetim kaynaklarının da daha iyi kullanılması ve dağıtılması gerektiğini söylemişler ve ayrıca özel sektörün kâr hevesiyle kamu sektörünün sosyal fayda yaratmak amacının bir tutulmamasını bildirmişlerdir.

4.5. Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarına Karşı Sendikaların ve Bazı Çevrelerin Genel Yaklaşımları

Ülkemizde sendikaların özelleştirme ve onun uygulamalarına karşı gösterdikleri tepkiler çoğu zaman olumsuz olmakla, birlikte kısmen olumlu bir davranışla da karşılanmıştır. Sendikalar özelleştirmeye değişik açılardan yaklaşmış ve birtakım değişiklikler ile özelleştirmenin yapılabileceğini düşünmüşler, ancak diğer bazı sendikalar ise karşı çıkmıştır. Burada çeşitli sendikaların özelleştirmeye ilişkin görüşlerine kısaca değinilecektir, ileride bu sendikaların özelleştirme ilişkin görüşleri ayrıntılı olarak verilecek ve değerlendirilecektir.

¹⁹⁵ **Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC)**, Ekonomik Düzeltme Programı, Bir Başka İktisat, Der Yayın Editör: Alpaslan Işıklı, İstanbul: 1983, s.154.

İlk olarak; Öz-Gıda İş sendikası Temmuz 1993'te "Özelleştirmeye Hayır" diye bir kampanya başlatmış ve bu kampanyada; artık, toplum hukuki, ekonomik ve sosyal altyapısı hazırlanmadan yapılacak bir özelleştirmenin getireceği yıkımları fark etmeye başladı.¹⁹⁶ örneği verilebilir. Öz-Gıda İş ayrıca; "Özelleştirme ardındaki gerçekleri bilmek halkımızın hakkıdır ancak bu gerçekler gizlenmektedir ve özelleştirmeden elde edilecek olan gelirin çiftçiye, esnafa kredi olarak verileceği konusu aslında bir kandırmacadır" demiştir.

Türk Maden İşçileri Sendikası'nın özelleştirmeye ilişkin görüşleri ise; Ülkemizin kamusal üretim değerleri olan KİT'ler, yerli yabancı tekellere gerçek değerlerinin altında satılmaya başlanmış, biz maden sendikası olarak enerji ve maden sektöründe vazgeçilmez olan Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) ve ETİBANK gibi işletmelerin özelleştirilmesi halinde bu durumun işçiler arasında bir örgütsüzleştirmeye yol açacağını ve daha fazla işsizlik oluşacağını bildirmişler ve bu özelleştirme denilen uygulamanın devletin sosyal ve kamusal ağırlığının hafifletmeye yönelik birtakım faaliyetler olduğuna işaret etmişlerdir.

Türkiye Yol-İş sendikası tarafından yayımlanan bir broşürde ise şöyle denilmiştir: Özelleştirme politikaları sonucunda bu ülkede yaşayanların yararlandığı sosyal politikalar anlayışının kolaylıkları ortadan kalkacak, bunun yerine parası olan yaşasın, parası olmayan ölsün anlayışı başlayacaktır. Özelleştirme politikası yerli ve yabancı tekellerin büyük sermaye ve servet sahiplerinin yararına işçinin köylünün esnafın ve dar gelirlinin zararındır.¹⁹⁷ Türk Harb-İş sendikasına göre ise; özelleştirme ücret ve sosyal haklara karşı açılan saldırının bir bütünleyicisidir.

Burada bahsedilen özelleştirme karşıtı görüşlere ters düşen, yani özelleştirme hakkında olumlu düşünen Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu'na (TİSK) göre: KİT'ler ülkemiz ekonomisinin en büyük sorunlarından biridir, KİT'ler siyasi yönetim baskısı ve anlayışı altında devletin ekonomiye müdahalesinin somut bir şeklidir. Bu durum ekonomide enflasyondan işsizliğe kadar bir dizi soruna neden olmaktadır. Mevcut piyasa koşulları içinde daha çok üretim yapılabilmesi için devletin

¹⁹⁶ Özelleştirme, **Öz-Gıda İş Aylık Eğitim Dergisi**, Ağustos 1993, Yıl: 1, Sayı: 2, s.18

¹⁹⁷ **Türkiye Yol İş Sendikası**, Özelleştirme Politikası ve İş Kolumuza Etkileri, Ankara: 1988, s.9.

müdahalesini minumuma indirmeli bunu sağlamaksa ancak iyi bir özelleştirme programı ile mümkün olabilmektedir.¹⁹⁸

Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) tarafından yayınlanan 1988 yılında kamu kesiminin hala ekonomide hakimiyet sürdüğü para ve sermaye fonunu da kendisine çektiği ve KİT'lerin ekonomideki ağırlığından bahsetmiş ancak 1990'lı yıllara gelince özelleştirme konusuna öncelik verilmesi gerektiğini bildirmiştir. TÜSİAD ayrıca özelleştirmenin, KİT'lerin özel kesime devredilmesinin ötesinde daha fazla anlama geldiğini serbest piyasa ortamının oluşturulması için temel bir araç olduğunu belirtmek istemiştir.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ise özelleştirmeye olumlu bakarak ülkemizin en önemli ekonomik politikalarından biri olmalıdır demiş ve buna gerekçe olarak da serbest piyasanın oluşturulmasının çok önemli bir şartı olduğunu söylemiştir.¹⁹⁹

İstanbul Sanayi Odası (İSO)'nın özelleştirmeyle ilgili görüşleri ise özetle şu şekildedir: Özelleştirmenin hızlı bir şekilde yapılması ülke ekonomisini hantallıktan kurtaracak, toplumun refahı artacaktır bunun için devlet sanayicinin ihtiyacı olan kaynaklara el koymaktan vazgeçmelidir. Ülkemizde özelleştirmenin gelişmesi ve yaygınlaşması adına kamuoyu oldukça önemli bir konuma sahiptir. Görüldüğü üzere işveren çevreleri özelleştirmeden yana bir tavır sergilemekte ve özelleştirmenin ülke ekonomisi ve toplum adına olumlu bir faaliyet olarak nitelendirmektedirler.

Sendikaların bazıları, ülkemizdeki kurum ve kuruluşların satılmalarının sanayileşmeyi engelleyeceğini, henüz Türkiye'nin buna hazır olmadığı yeterince iyi bir gelişmişlik seviyesini yakalayamadığı, bu nedenle de KİT'lerin satışını uygun olamayacağını belirtirken, sözleşmeli personel denilen çalışma sisteminin yaygınlaştırılıp iş güvencesi yoksun, dolayısıyla sendikasızlaştırma veya sendikaları zayıflatma düşüncesiyle beraber özelleştirmenin yararlı olmayacağını düşünenler bulunmaktadır.

¹⁹⁸ TİSK Çalışma Raporu, Ankara: 1992, s.42.

¹⁹⁹ Halil Sariaslan ve Cengiz Erol, **Türkiye'de KİT'lerin Özelleştirilmesi Sorunu ve Sistematik Bir Yaklaşım Önerisi**, TOBB Yayın No: Genel 266 Bölüm: 18 Ankara, 1993.s.18.

Bir diğerk görüş ise; özelleştirmenin Atatürkçülüğün temel ilkelerinden biri olan "Devletçilik" anlayışına ters olarak ve özellikle 1980'den sonraki iktidar tarafından yürütölmeye çalışılmış olduğunun belirtilmesidir. Bu görüşte KİT'lerin maliyetinin yüksek olması ve düşük verimlilikte çalışıyor olması özelleştirme gerekçesi olarak ileri sürölmektedir. Özelleştirme, işçi ve emekçilerin yaşamlarını dara sokma ve onları ağır ve ciddi yaşam koşullarına itme pahasına gerçekleştirildiğı söylenmektedir.

Zarar içindeki KİT'lerin yükü yine kamunun omuzlarında kalırken, kârda olanların kaymağı sermayeye ikram edilmesi bir çelişki doğurmaktadır ki bunu yapanların asıl niyetlerini göstermektedir. KİT'lerin özel sektöre devri çalışma hayatında ister istemez bazı değişimlere ve tepkilere neden olacaktır. İşçiler ve emekçiler bir iş güvencesi riskinin içine atılmakta ve bu durumdan sendikalar da etkilenmektedir.

Başka bir sendika görüşü, özel sektörün devlet tarafından emekçilerin yararına denetlenmesi ve yönlendirilmesinin doğru olacağını söylemektedir. Kamusal kurumlar özel sektöre devredilirse, bu aslında bir devir değil sermaye sahiplerine sunulan ikram gibi bir hareket olacaktır diye düşünmektedirler.

Liberalleşme ekseni etrafında sosyal devlet ilkesinin yerini liberal devlet ve hür pazarlık sistemi yerini ise, güdümlü pazarlık sistemine bırakmış oluyor devlet eğer özelleştirme faaliyetlerini uygulayacak olursa yani aslında devlet elini eteğini piyasadan çekmeye çalışıyor, verimliliğın artırılması ve piyasanın canlanması adına ve bu kimi kesimlerce olumlu karşılanıyor, sermaye tabana yayılacak ve hem devlet hem de millet kazanacak hissiyatıyla hareket ediyorlar. Aslında yapılmak istenen tüketimi kısmak ve yatırımları artırmak gibi düşünülebilir.

Özelleştirmeyi, ekonomik ve sosyal anlayıştan ziyade siyasi bir görüş olarak kabul eden sendika düşünceleri de mevcuttur. Siyasi niyetin amacı devletin sosyal devlet olma özelliğinden çıkıp liberalizmin baskın olduğü, yani serbest piyasanın hüküm sürdüğü bir yapıya büründürmek. Özelleştirme ülkenin temel yapısıyla ilgilidir ve uygulamada geniş halk kitlelerinin çıkarları değil sermaye çevrelerinin çıkarları ön planda tutulmaktadır. Zam politikası sonucu geniş kitleler üzerinde imajı yaratılmak

istenmektedir. Siyasal iktidar bu politikayı bilinçli olarak yapmakta ve bu şekilde özelleştirme çalışmalarına olan tepkiyi azaltmayı amaçlamaktadır.

Sendikalar aslında özelleştirmeyi, ekonomik sosyal ve siyasal açılardan incelemekte ve bu doğrultuda tercihlerini belirtmektedirler. Bir sendika meseleyi sermaye sahiplerinin ekonomik çıkarlarına hizmet ettiğini söylerken, bir diğeri olayın tamamen ideolojik ve politik olduğunu düşünmektedir, hatta özelleştirmeyi sendikalara birer suikast olarak değerlendirenler bile vardır. Sendikaların özelleştirmeye sıcak bakması oldukça zor görünmektedir, zira özel sektörün devraldığı kurum ve çalışanlarını kendi yönetim anlayışına göre yöneteceği için, bu durum işçiler ve emekçiler açısından geleceğe dair ciddi bir risk unsuru oluşturabilmektedir ve bu konu aynı zamanda çalışanların aileleri içinde söz konusu olacaktır.

Özetle; sendikalar özelleştirmeye genel itibariyle karşı çıkmakta, özelleştirmeyi savunan sendikalar ise aslında şartlı bir özelleştirme demektedirler. Örnek vermek gerekirse; DİSK'te KESK'te ve Türkiye Kamu-Sen'de daha çok ideolojik çerçeve içinde yani özelleştirmenin özüne, mantığına ve felsefesine yönelik yaklaşım sergilerken, Türk-İş ve Hak-İş açısından özelleştirme sendikalar ve çalışanlar açısından zararların asgariye indirilmesi verilebilir. Buna rağmen işveren sendikası, özelleştirmeye kendi ekonomik alanlarının genişlemesine katkıda bulunabileceği için önem vermektedir. Piyasa mekanizmasının işleyişi hız kazanacak ve serbest bir rekabet ortamı olacak ki böylece bu ortam işveren için artı bir durum olacak. Önemli olan özelleştirmenin nasıl yapılacağından ziyade, özelleştirme önündeki engellerin hemen kaldırılıp bir an önce özelleştirme çalışmalarına başlanmasıdır.²⁰⁰

4.5.1. Sendikaların Özelleştirmeye Tepkileri ve Basın Açıklamaları (Gazete ve Dergilerden Derlemeler)

Özelleştirme uygulaması yapıldığı hemen hemen her ülkede gerek toplum ve gerekse sendikalar tarafından bir tepkiyle karşılanmıştır. Politikacılardan tüketicilere ve sendika üyelerine kadar pek çok kesimden tepki almıştır. Sendikaların özelleştirmeye karşı genel tutumlarının özeti maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir.

²⁰⁰ Faruk Taşçı, İ.Ü. İktisat Fak. ÇEKO "dergipark.gov.tr/download/article-file/9303"/s.113.,Erişim: 17.12.2017

1. Özelleştirme yapılırken istihdam ve ücret seviyesinde herhangi bir kayba engel olmak ve çalışma şartlarını korumak veya geliştirmek,
2. Sendikalar işçilerin haklarıyla ilgili toplantılardan haberdar edilmeli ve bilgilendirilmelidirler,
3. Sermaye piyasasına sürülecek hisse senetlerinin değer tespitinde küçük yatırımcılar menfaatleri gözetilmelidir,
4. Hisse senedi satışı gibi çalışanların yönetim kadrosundaki fonksiyonları da artırılmalıdır,
5. Sendikalar, kamu hizmetlerinin haberleşmenin ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine karşıdır, çünkü bunların topluma kâr amacı güdülmeksizin sunulmasını talep ederler,
6. Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin öyle sanıldığı gibi çok kârlı ve akıllıca bir faaliyet olmadığını diğer ülkelerdeki örnekleri incelendiğinde anlaşılmakta olduğunu savunmaktadırlar.²⁰¹

Sendikalar zaman zaman özelleştirmeye olan tepkilerini basın veya medya yoluyla bildirmişlerdir. Sendikalar genel olarak özelleştirmeye karşı olduklarını gazete dergi ve düzenledikleri gösteri ve/veya bildirilerle dile getirmişler, hatta bu duruma halkın da katılmasını istemişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak aşağıda birkaç örnek basın bildirisi verilecek ve yorumu yapılacaktır.

TÜRK-İŞ: Taşeronlaşmaya örgütsüzlüğe kuralsız çalışmaya hayır sloganıyla Ankara'da Sıhhiye Meydanında 50.000 (ellibin) işçinin katıldığı "Kölelik Düzenine Son Mitingi" 15 Şubat 2014 tarihinde yapıldı. Mitingde konuşan Türk-İş Genel Başkanı Ergün Atalay, kölelik düzeni olan taşeronlaşmanın ekmeğimizi küçülttüğünü, örgütlenme önünde ciddi bir engel oluşturduğunu belirtti.

27 Ocak 2013 tarihinde yapılan "Emeğe Saygı Mitingi" ile iş kazalarının sona ermesini öngörecektir tedbirlerin alınmasına dikkat çekildi. Mitingde; *"Madencinin kaderi ölmek değildir uyarısı yapılarak, önce iş güvenliği kurallarına uyulması"* istendi. Mitingde Türk-İş adına konuşan Genel Teşkilatlandırma Sekreteri Nazım Irgat *"Başta*

²⁰¹ Bedir Eyüp, **KİT'lerin Özelleştirilmesinden Doğan Problemler ve Çözüm Önerileri**, Ankara: Şeker İş Yayınları, 1992, s.78.

madenler olmak üzere yaygınlık kazanan taşeron uygulamasının iş kazalarını artırdığını işverenin bu şekilde maliyetleri düşürdüğünü" belirtti. Irgat "Türk-İş olarak bu tür iş cinayetlerine sebep olan kölelik yönü bulunan taşeron çalıştırmanın yasaklanması için mücadele vereceğiz" dedi.²⁰²

Burada söz konusu durum; sendika olarak önce özelleştirmeye ve sonra onun bir uzantısı olan taşeronlaşma denilen uygulamaya şiddetle karşı çıktıklarını belirten sendika ve başkanı özelleştirme ve uygulamalarının gerek iş güvenliği gerekse çalışanlar açısından ciddi bir engel unsuru olarak değerlendirmekte ve bu konuyla ilgili olarak mücadelelerinin süreceğini belirtmek istemişlerdir. Türk-İş sendikası daha önceki yıllarda da benzeri direniş örneği göstermiş ve bu konuda kararlılığını belirtmiştir.

Hava-İş Sendikası: *"Öncelikle özelleştirmenin bize dayatılan reçetenin sadece bir bölümü olduğunu düşünüyoruz. Bugün sınıfa dayatılanlar sermayenin ve onun iktidarının gücüne güç katma çabasından başka bir şey değildir. KİT'lerin zararları konusunda çok çeşitli rakamlar ileri sürülüyor. Çiller KİT zararının 70 trilyon olduğunu söylerken, devlet bakanı Yıldırım Aktuna da basın toplantısında 76 trilyon olduğunu belirtmişti.*

4 Kasım 1992'de Resmi Gazete'nin 1993 yılı programında KİT zararının o yıl itibarıyla 23.4 trilyon lira olacağı öngörülüyor. Yayınlanan çeşitli bildirilerle, özelleştirme sermaye sınıfının işçi sınıfımıza ve emekçi halkımıza yeni bir saldırısıdır. Gerçekleri görelim, siyasi iktidarların yalanlarına kanmayalım, sınıfsal duruşumuzu ve hattımızı bozmayalım bu özelleştirme denilen uluslararası sermayeyi ekonomimize bulaştırmayalım ve genel grev ile bir karşılık verelim bu gidişata. Çitosan Genel Müdürü ise; *"Kârlı fabrikaları satıyorlar, kâr edenin vergisini ödüyorum zarar edenin zararını bana özelleştirme adı altında yapılan kârlı fabrika satışlarıdır ve başka bir şey değildir"*²⁰³

²⁰² <http://www.turkis.org.tr/DUNDEN-BUGUNE-EYLEMLERIMIZ-di166> Erişim Tarihi: 19.12.2017

²⁰³ **Özelleştirme Taşeronluğuna Karşı Barikat Sınıf Sendikal Hareketi Kavramakla Oluşur, Sosyalist İşçi Yayınları**, 1. Baskı, İstanbul: Aralık 1993. s.45.

Petrol-İş Sendikası Genel Başkanı Ali Ufuk Yaşar, Türkiye Petrollerinde yaşanan özelleştirme taşeronlaştırma uygulamalarına izin vermeyeceklerini söyledi²⁰⁴. Bugüne kadar kamu işçilerinin yürüttüğü birçok işin işçilerle birlikte BOTAŞ'ın vergi cenneti Kanal Adaları üzerinden kurduğu Turkish Petroleum International Company (TPIC) şirketine devredileceğine dikkat çeken Yaşar, bunun açık adının taşeronlaşma olduğunu vurguladı.

Gerçek amacın özelleştirmenin altyapısını hazırlamak olduğunu belirterek, uyarıları dikkate alınmazsa eylemlerin artarak süreceğini söyledi ve ayrıca "İçinde bulunduğumuz coğrafya enerji kaynaklarının kontrolü uğruna emperyalist güçler tarafından tehdit edilmektedir. Böyle bir süreçte ne yazık ki milli varlığımız Türkiye petrollerinin yapısını zayıflatarak bazı uygulamalar gündeme getirmektedir. Ülkemizin en büyük ekonomik ve siyasi güvencesi Kamu İktisadi Teşebbüsleri yani KİT'lerdir. Bu KİT'lerin en önemlilerinden biri olan Türkiye petrollerinin küçültülmesi veya zayıflatılması ülkemiz menfaatlerine açıkça bir saldırı demektir ki asla kabul edilemez.

Bu özelleştirme denilen uygulamadan derhal dönülmeli, milli değerlerimizin yabancı sermayelere peşkeş çekilmesine izin verilmemeli, ülke çıkarlarına kamu yararına ve petrol işletmeciliğinin faaliyet gösterdiği illerde sosyo-ekonomik dengenin sağlanmasına aykırılık oluşturan bu uygulamadan vazgeçilmelidir. Türkiye petrolleri özelleştirme ile adeta kolsuz kanatsız bırakılmıştır. Bu nedenle yapının mevcut yapısı korunmalı, devredilmek istenen faaliyetler kurum bünyesinde bırakılmalıdır. Son olarak Petrol-İş tepki ve talepleri dikkate alınmadığı takdirde eylem ve etkinliklerini çoğaltacak ve mücadelesini sonuna kadar sürdürecektir.²⁰⁵

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Türk-İş ile bazı siyasi parti ve dernek kuruluşları termik santral ve madenlerin özelleştirilmesine karşı eylem yaptı. Türk-İş İstanbul Bölge Başkanı Faruk Büyükkucak özelleştirmeye karşı 20 yıldır mücadele verdiklerini söyledi. Büyükkucak özelleştirme yağma, talan rant ve işsizlik demektir,

²⁰⁴ <https://www.evrensel.net/haber/293672/turkiye-petrolleri-tekellere-isci-taserona-yem-olmasins.1.E.T: 02.01.2018>

²⁰⁵ <http://direnemek.org/2016/10/25/petrol-isten-ozelleştirme-hamlesine-tepki-taseronlastirmaya-izin-vermeyecegiz/s.1.Erişim Tarihi: 30.12.2017.>

binlerce işçimiz bu uygulama nedeniyle işsiz kalmıştır. Manisa Soma'da 301 işçimizin ölmesi birilerine ders olmalıdır şeklinde konuştu.²⁰⁶

TMMOB Metalurji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı Cemalettin Küçük 12.02.2007 tarihinde: Son İstasyon Borların Özelleştirilmesi başlıklı açıklamasında özelleştirmenin bir hukuk tanımamazlık içinde sürdürüldüğünü belirterek, bor madenlerinin 2840 sayılı yasaya göre devlet eliyle yapılması gerektiğini hatta bu konuda Danıştay'ın istisari görüşüne de başvurulduğunu, ancak yıllardır yabancı şirketlerin ve yerli işbirlikçilerinin bor minerallerini bir ele geçirme gayreti ve sevdası içinde olduklarını söyledi.²⁰⁷

Yukarıda da görüldüğü gibi özelleştirmeye karşı olan kesim özelleştirmenin sakıncalarını ve bu uygulamanın, gerek ekonomik ve gerekse hukuki ve toplumsal boyutlardan ileride muhtemel ortaya çıkacak zararlarından ve sakıncalarından bahsetmeye çalışmışlardır. Onlara göre özelleştirme yerli veya yabancı sermaye sahiplerine kamu kurum ve/veya kuruluşlarını daha verimli ve kârlı hale gelmesi için satılmak hatta değerinin altındaki bir fiyata satılmak suretiyle elden çıkartılması çalışanlarının maddi ve manevi olarak mağdur edilmesi ki bu durumun onların ailelerine de etkisi olmakta ve aynı zamanda gelecek endişesi yaratmakta ve sonuçta doğru olmayan bir ekonomi politikasının insanlara dayatılması olarak nitelendirmektedirler.

Özelleştirmenin karşısında olanlar, özelleştirmeyi ciddi bir yanlış ekonomi politikası olarak değerlendirmekte ve müdahale edilmediği taktirde telafisi oldukça maliyetli olan çözüm süreçlerine başvurmanın kaçınılmaz olacağını düşünmektedirler.

Özelleştirme basında yansıdığı kadarıyla kimi kesimlerce bir ideolojik yaklaşım, kimilerine göre sermaye sahiplerine kamu malının satılması ve yabancılaştırılması ve bazılarına göre ise sermayenin demokratikleştirilmesi açısından gerekli görülen bir iktisat politikası aracı olarak kabul edilmektedir. Özelleştirme sadece ekonomik açıdan incelenmemeli, bunun yanında hukuksal, toplumsal, siyasi ve

²⁰⁶ <https://www.dunya.com/ekonomi/turk-is039ten-ozellestirme-karsiti-eylem-haberi-249679>,s.1. Erişim Tarihi: 25.12.2017

²⁰⁷ <http://www.metalurji.org.tr/index.php/basinacik-alt/74-son-istasyon-bor-lar-n-oezellestirilmesi>,s.1. Erişim Tarihi: 30.12.2017

işletmeci boyutlardan da irdelenmeli, gerçekten ülkemize ve milletimize faydalı bir girişim olup olmadığı derinden analiz edilmelidir.

4.5.2. TÜRK-İş ve Bağlı Sendikaların zelleştirmeye İlişkin Görüşleri

Türk-İş'in özelleştirmeyle ilgili olarak görüşleri başlangıçta tam olarak belirgin değildi. Örneğin; genel başkan işçilerin yönetime katılmasının gerekli olduğunu belirtirken, başkan yardımcısı ise, işçilerin pay sahibi olması gerektiği fikrini benimsemişti. Bu durum 1992 yılına kadar böyleydi ancak Türk-İş'in 16. Genel Kurulu'nun çalışma raporunda özelleştirmeyle elde edilen hisse senetlerinin sağlayacağı gelirin aslında bir gelir kapısı oluşturmadığını sadece geçici bir artış sağlayacağını uzun vadede vergi yapılanmasının ve reformunun daha uygun olacağını belirtmiştir. Mülkiyetin tabana yayılacağı ve böylece refahın artacağı fikrinin ise yüzeysel bir tez olduğunu, çünkü az hisse senedi alanla çok sayıda hisse senedi alanın aynı değeri yaratmayacağını ve sermayenin toplumun her kesimine yayılmayacağını bildirmiştir.

Raporda ayrıca özelleştirmenin bir sendikasızlaştırma aracı yapıldığı, sözleşmeli personel uygulaması ve bu personellerin de sendikadan uzaklaştırma girişimlerinin uygulandığı bildirilmiştir.²⁰⁸ Türk-İş, özelleştirmeyi her şeyden önce sosyal devlet anlayışının sonlandırılma çabaları olarak değerlendirmektedir. Türk-İş sunduğu raporlarda "KİT'ler ve zelleştirme" konusuna özel bir önem vermiştir. Türk-İş KİT'lerin ve satışının ülkemizin gerek ekonomik ve gerekse stratejik açıdan kamu açıklarını finansmanı be açıkları ve özellikle borçların geri ödenmesi vb. durumlar için hiç de uygun olmayan bir başvuru yöntemi olduğunu bildirerek KİT'lerin satışına oldukça fazla karşı çıkmıştı.²⁰⁹

Türk-İş bu raporlarda yukarıda bahsedilenler dışında KİT'lerde çalışanların zelleştirme sonrası durumlarını da incelemiş ve bu analiz sonucunda çalışanların ileride zor durumda olabileceğini belirtmiş, iş güvencesi ve işsizlik sigortası çıkartılmasını ve böylece olası zararlardan işçilerin mağdur edilmemesini ngrmştir. Türk-İş bugüne kadar yapılan zelleştirme uygulamalarının işçi ıkartmalarla ve kamu

²⁰⁸ Mehmet Ali Gürol, Bir Sosyal zelleştirme Yöntemi: Çalışanların Pay Ortaklığı, Ankara: Hak İş yayınları, Yayın No 18,1994, s.86-87.

²⁰⁹ TÜRK-İş; 17. Genel Kurul alışma Raporu, Belgeler, Ankara: 1995, s.262.

mallarının değerinin çok altında satılması ve zelleştirme işlemleri yapılırken sendikaların görüşlerine başvurulmamasını da anti-demokratik bir hareket olarak nitelemiştir. Türk-İş zelleştirme işlemlerinde KİT'lerin siyasi etkilerden ve argümanlardan arındırılmasını ve KİT'lerin yeniden yapılandırılmasını ülke ve çalışanlar açısından çok daha olumlu sonuçlara ulaşılabileceğinin mümkün olduğunu söylemiştir ve bununla da özerk bir yönetim, karar özgürlüğü ve ağdaş bir işletmecilik ilkelerinin uygulanmasını istemiştir. Türk-İş, KİT'lerden sağlanacak gelirlerin yine KİT'lere kullanılmasını yeni yatırımlar yapılmasını ve teknolojilerin getirilmesini üretimin artırılmasını tavsiye etmiştir. Buradan çıkan zet Türk-İş'in ülkemiz için oldukça önemli olan KİT'lerin özelleştirilmesine kesinlikle karşı çıkması olmuştur.

Türk-İş zelleştirmeye karşı cephede olduğunu açık seçik bir biçimde tarafını belli ederken, Türk-İş'e bağlı diğer sendikalar da ise durum biraz farklıydı şöyle ki; rneğin Genel Maden İş, Ağaç İş, Türkiye Yol-İş, Liman İş, Petrol-İş zelleştirmeye karşı sert bir tavır içindeyken, Tek Gıda İş Teksif, Basisen, Tezkoop-İş, Türk Kop-İş, Demiryol-İş, T.Haber-İş gibi sendikalar özelleştirmeyi kesin olarak reddetmemişler, hatta şeker-İş özelleştirmeyi savunmuştur. Tarım-İş zelleştirmenin 24 Ocak kararlarıyla siyasi bir unsur olarak gündeme geldiğini belirtmiş, özelleştirmenin devletin piyasadaki rolünü azaltıp, köklü kuruluşların yabancı sermayeye devredilmek istendiğinin esas amaç olduğunu vurgulamıştır. İşletmelerin özelleştirilmesinin önemli bir toprak parçasının üretim dışı kalmasına neden olabileceğini ileri sürmüş ve zelleştirme yerine söz konusu kurumların yeniden revize edilmesinin daha isabetli bir uygulama olacağı inancını bildirmiştir.

T. Maden İş ve Genel Maden İş, KİT'lerin 1980'lerde uygulamaya konulan politikalar sonucu bilinçli olarak ihmal edildiğini ve böylece özelleştirmenin zeminini hazırlandığını ileri sürmektedir ve ayrıca özel sektörün zelleştirme zeminine dayanarak ülke genelinde sendikal birlikteliği zedeleyerek ucuz emeğin koşullarını yaratmaya çalıştığını da iddia etmektedir. T. Yol-İş sendikası da özelleştirmeye eleştiriler yönelten sendikalar arasındadır. Bu sendika özel sektörün amacının yalnızca kâr elde etmek olduğunu, sermaye sahiplerinin ağzllğnn bitmediğini ve bu nedenle özel sektörün başıboş bırakılmamasına dikkat çekmiştir. Onlara göre zelleştirme özel

şirketlerin kendi hesabına bir fayda sağlayacak ama topluma bir fayda sağlamayacaktır düşüncesi hakim olduğu için özelleştirmek yerine öncelikle kurumların siyasi etkilerden kurtarılması ve kamudaki taşeronlaşma sisteminden vazgeçilerek özel sektörün emekçilerin yararına olacak biçimde denetlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Bir başka sendika olan Liman-İş ise; KİT'lerin aslında zarar etmediğini eğer gerçekten ciddi bir zarar varsa kendi işçilerine satılması gerektiğini ve yabancı sermayeye satılması durumunda akıbetinin belirsiz olacağını savunmuştur. Liman İş gibi Petrol-İş'te özelleştirmeye eleştirileri olan bir sendikadır. Petrol-İş özelleştirmeyi; yabancı sermayenin yayılmacılığa karşı, ekonomide iyi kötü bir savunma sistemi oluşturabilecek temellere sahip olan kamu sanayisinin bir çözülmesi veya tasfiyesi olarak değerlendirmiştir. Petrol-İş kamu kesiminin verimsizliğini kamusal bir yapıyla değil de bu kuruluşlarda uygulanan siyasi ve işletmesel politikaların tutarsızlığı ve yanlışlığından kaynaklandığını söylemiştir. Petrol-İş KİT'lerin bürokrasiye dayalı performans eksikliğini personel politikasının yanlışlığını fazla kırtasiyeciliğin ise, esnek bir donanım ve üretimi engellediğini bunların revize edilmesi sonucunda kamunun da daha dinamik bir yapıya kavuşabileceğini belirtmiştir.

Petrol-İş ekonomideki sıkıntıların kapitalizmin yapısından kaynaklandığını ve bundan en fazla etkilenen kesimin de emekçiler olduğunu, bu nedenle serbest işleyen piyasaya güven olmayacağını bildirmektedir. KİT'lerin kendi çalışanlarıyla beraber değerlendirilmesini ve rasyonelleştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Petrol-İş yönetime katılmanın; çalışanların haklarının ve geleceğinin korunması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, üretim, tüketim ve dağıtımın yanı sıra teknoloji, yenileme, istihdam ve fiyatlandırma gibi konularda bütünü ile ele alınması gereklidir demiştir. Endüstriyel demokrasinin çalışanlar açısından son derece önemli görmüş ve endüstriyel demokrasi olmaksızın kamunun mal ve hizmet üretiminde toplum yararına olma ilkesini yerine getirmesinin mümkün olamayacağını belirtmiştir.

Türk-İş'e göre; özelleştirmede bilimsel araştırmalar yerine siyasi tartışmalar sendikaların görüş ayrılıklarının başlıca nedeni olmuştur.²¹⁰ Türk-İş 7 Temmuz 1993 tarihinde Bakanlar Kurulu'na sunduğu "Özelleştirme Raporunda" Türk-İş'e bağlı 29

²¹⁰ Hulki Cevizoğlu, a.g.e., İstanbul,1990, s.94-95

sendikanın özelleştirmeye ilişkin görüşleri alınmış ve bazı sendikalar özelleştirmeyi gerekli görürken (Şeker-İş, Toleyis gibi), pek çok sendika özelleştirme politikalarından vazgeçilmesini, kamu kurum ve kuruluşlarının siyasi ideolojilerden arındırılması gerektiği, taşeron sistemine derhal son verilmesi ve kendilerinin de fikirlerinin alınmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir.

Türk-İş tarafından, Türkiye'deki özelleştirme ve uygulamalarının boyutları ve sonuçları ile sendikaların özelleştirmeye bakış açılarının incelendiği bir anket araştırması yapılmıştır. Bu araştırmada konfederasyona üye sendikaların yönetim kurulu üyeleri şube başkanları ve Türk-İş bölge temsilcilikleri katılmıştır.

Ankette sorulan sorulardan bazıları ve cevapların dağılımı şu şekildedir: Bugüne kadarki uygulama sonuçları itibariyle özelleştirmeyi nasıl değerlendiriyorsunuz? sorusuna 238 kişiden %63.87'si (152 kişi) hiçbir kamu işletmesi veya kuruluşunun özelleştirilemesini istememektedir. %24.79 (59 kişi) sadece verimsiz çalışan kamu işletmelerinin, %10.92'si (26 kişi) ise stratejik önemde olmayan kamu işletmelerinin özelleştirilmesini isterken sadece %0.42'si (1 kişi) her türlü kamu işletmesinin özelleştirilmesini istemiştir. Sendikaların tam bir mutabakat içinde olmamaları özelleştirmeye karşı yürütülen mücadelenin istikrarının bozulmasına neden olmaktadır.²¹¹

Buraya kadar bahsedilenlerin özeti olarak Türk-İş; KİT'lerin önce karar vermede baskılardan özellikle siyasi baskılardan uzak durmasını, yönetim ve üretim kademesinde bir revizyona gidilmesini, modern işletmecilik anlayışının yerleşmesini ve imkanlar dahilinde teknolojinin üst seviyelerde olmasını ve çalışanlarının da söz sahibi yapılmasının önemine dikkat çekerken özelleştirme ve uygulamalarına sıcak bakmamıştır denilebilir.

Özelleştirme karşısında gerek düşünce ve yaklaşım ve gerekse eylemlilik açısından etkin sendikalardan biri olan Petrol-İş, bu konuda ilk ciddi adımını 13-15 Ekim 1989 tarihlerinde gerçekleştirdiği 20.Genel Kurul'da atmıştır. Bu tarihten sonraki her Genel Kurul'un değişmez gündem maddelerinden biri özelleştirme olmuştur.

²¹¹ Türk-İş, a.g.e., KİT'ler ve Özelleştirme: İddia....s.243-244

Özelleştirme konusu, çalışmalarında sürekli olarak ele alınmış, basın yayın organlarında yapılan açıklamalarla gündeme getirilmiş, çok sayıda yayın çıkartılıp, yüzlerce basın bildirisi, afiş ve pankart bastırılıp dağıtılmıştır.

Petrol-İş bu süreçte özelleştirmeleri durdurmak için çeşitli eylemler gerçekleştirmiştir. Bu eylemleri şöyle gruplanabilir:

1. İşyeri temsilcileri ve üyelerinin işyerlerindeki yaptıkları direniş ve eylemler
2. Genel merkez ve şube yöneticilerinin yaptıkları direniş ve eylemler
3. Kamuoyunun dikkatini çekme yönünde yapılan eylem ve gösteriler. Örneğin POAŞ ihalesi, ihalesinin sonlandırılacağı gün tüm POAŞ Bölge ve ANT Müdürlükleri önünde şube yöneticilerinin kendilerini zincire vurma eylemi, başta Kırıkkale olmak üzere diğer şehirlerde kurulan " Memleket Çadırı" gibi.
4. Özelleştirme karşıtı diğer sendika ve demokratik kuruluşların düzenlediği eylem ve mitinglere katılım.
5. Özelleştirmeye ilişkin gelişmelere dikkatle sürekli basın açıklamaları yapma.
6. Türk-İş yöneticilerinin katılımı sağlanarak basın toplantıları ve eylemler yapma.
7. Özelleştirme karşıtı mücadeleyi merkezileştirmek için, başta Türk-İş ve üye sendikalara olmak üzere çağrılar yapma. Örneğin; özelleştirme karşıtı mücadele için bir "Eşgüdüm Komitesi" kurulması için Türk-İş'e ve bağlı tüm sendikalara bir çağrı göndermiştir.
8. Siyasi partiler ve parlamento düzeyinde bilgilendirme ve karşı çıkmalarını sağlama çalışmalarını yapma.
9. Yargı yolunu sonuna değin sürdürme. POAŞ ve TÜPRAŞ ihalelerinde olduğu gibi sürecin sonuna kadar yargı yoluna gitme şeklinde gruplanabilir. Petrol-İş, kamuoyunu oluşturma ve harekete geçirme noktasında her defasında bu çabalarında istediği neticeleri elde edemese de yasama organı, yargı organları ve basın üzerinde etkili olarak gündemde kalabilmeyi başarmıştır.

Petrol-İş'in özelleştirmeye ilişkin görüşlerinin devamı: 1970'li yıllarda gelişmiş ülkelerde dahil pek çok ülkede kâr oranlarının düşmesiyle ortaya çıkan kriz "Devletin küçültülmesi operasyonu" biçiminde birtakım önlemler alınmasını ekonomik gündeme getirmişti. Bu bağlamda özelleştirme denilen uygulama ulusal ve uluslararası düzeyde sermaye birikimi sürecindeki sorunların aşılması ve kapitalist sistemin yeniden üretilmesi için bir araç olarak görülmüştür.

Özelleştirme gelişmiş ülkeler için kamu finansman açıklarının azaltmanın verimlilik ve rekabeti artırmanın araçlarından birisi olarak gündeme gelmiş, azgelişmiş ülkeler için ise büyümeyi hızlandırmanın, kamudaki bazı yapısal dengesizlikleri ve finansman açıklarını azaltmanın bir aracı olarak sunulmuştur. Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken, diğer yandan özelleştirme zamanla IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarınca ve Avrupa Birliğine uyum programlarıyla dayatılan zorunlu bir koşul haline gelmiştir.

Özelleştirmelerle ilk elden devletin elindeki KİT'lerin mülkiyetinin özel kesime devredilmesi gerçekleştirildi. Ülkelerin elindeki önemli kamu kurum ve kuruluşları yok pahasına bazı sermaye gruplarına devredildi. Özelleştirmeler daha fazla işsizlik ve yoksulluk getirdi, toplumsal bir yıkım yarattı. Verimlilik ve kârlılığın artacağı söylentileri de boşa çıktı. Tekelci yapılar güçlendi ve tekelci fiyatlama mekanizması piyasaya hakim olmaya başladı. Bütün bunların sonucunda istihdamda daralma ve sendikasılaştırma meydana geldi. Özelleştirme, bu sonuçlara bakıldığında aslında evrensel bir suç unsuru teşkil etmektedir.

Dünya geneline bakacak olursak; ABD'de Reagan'ın ve İngiltere'de Teatcher hükümetinin iktisadi politikalarından biri özelleştirme olmuştur. Bu konuyla ilgili İngiltere'deki durumu inceleyen Prof. Yarrow'un tespitine göre;

1. Özelleştirilen tüm kurum ve kuruluşlarda öyle sanıldığını aksine verimliliğin ve kârın arttığı gözlenmemiştir.
2. Özelleştirme kârdan çok kamu kesimi borçlanma gereğini azaltmaya yardımcı olmuştur.

3. Özelleştirme karşısında oluşturulan piyasa düzenlemeleri yetersiz kalmış ve tekelci yapıların önüne geçilememiştir.
4. Halka arz şeklinde yapılan harcamalar, kazanılan gelirlerden daha çok olmuştur.
5. Özelleştirilen kuruluşlar değerinin çok daha altındaki fiyattan satılınca kamu zararı ortaya çıkmıştır.
6. Özelleştirme sonrası istihdamda yaklaşık olarak, %50-60 oranında bir azalma yaşanması ve buna bağlı olarak sendikasıylaştırmanın da meydana gelmesi eleştiri alan bir diğer mesele olmuştur.

Türkiye'de özelleştirmelerin yapılması amacıyla 1985 yılında DPT görevlendirilmiştir ve özelleştirmenin uygulayıcısı da 1980'li yıllarda Turgut Özal hükümeti olmuştur. Ülkemizde 1986-2007 döneminde toplam 29.3 milyar dolar değerinde özelleştirme işlemi yapılmıştır. Bu işlemlerin %62'si blok satış, %18'i halka arz yoluyla satış ve %4.3'ü İMKB'de satış olarak gerçekleşmiştir.

Hazine müsteşarlığının verilerine göre 1991-2007 tarihleri arasında kamu borç ödemelerinde kullanılmak üzere özelleştirme gelirlerinden Hazine'ye toplam 12.9 milyar dolar aktarma yapılmıştır. TÜSİAD'ın 19 Ekim 2007 tarihinde hükümete sunduğu "Ekonomik Görünüm ve Politikalar" metnindeki yapısal reform önerileri arasında "Özelleştirmenin hızla tamamlanması ve gelirlerinin kamu borcu stokunu azaltmakta kullanılması yer almaktadır. Özelleştirme uygulamalarının sonuçları incelendiğinde şeffaflık, aleniyet, hesap verilebilirlik ve kamu yararının sağlanması gibi ilkeler sadece kağıt üzerinde kalan sözler olmuştur.

Bu gibi durumlara ilaveten özelleştirme yapacak kurumların sermaye yapıları, piyasa değerleri deneyimleri ve yetki alanları da araştırma/incelemeye konu olmamaktadır. Bu, beraberinde özelleştirmedeki yolsuzlukları, usulsüzlükleri ve hukuk ihlallerini de beraberinde getirmektedir. Başlangıcından bu yana özelleştirmeye ilgili bazı usulsüzlükler yaşanan ülkemizin Telekom, Tüpraş, Erdemir ve Tekel gibi güzide kurumları birer birer satılmıştır. Durum böyle olunca hukuk ihlallerine karşı çok sayıda

dava da açılmak zorunda kalınmıştır. Örneğin 2007 yılında 2820 idari dava ve 184 adli dava açılmıştır.²¹²

Özelleştirme, ülkemizde gerek siyasi ve gerekse hukuki ve sosyal açıdan bazı tartışmaları ve iddiaları da beraberinde gündeme getirmiştir. Özelleştirme karşısında Petrol-İş sendikası topluma seslenerek "Gelin toplumsal sermayemizin yok edilmesine izin vermeyelim. Ülkemizin yarınlarının teminatı olan en değerli varlıklarımızın yok pahasına satılmasına göz yummayalım. Bu büyük özelleştirme hareketini el birliği ile durduralım" demiştir. Özelleştirmenin gelirleri verimli kullanılmadı diyen sendika bu durumla ilgili olarak özelleştirme gelirlerinin daha ziyade günü kurtarmaya dönük uygulamalar olduğunu ve tahsil edilen gelirlerin Hazine'nin doğrudan bütçeye aktarılan bölümü ise ne yatırım ne de sosyal harcamalar için kullanıldı. 1986 yılından beri 58 milyar doları aşan özelleştirme işlemleri, ekonomide ortaya çıkan iç ve dış kaynağı göstermektedir. Bununla birlikte yurtiçi sanayi yatırımlarında kullanılmış olsaydı bu para yaklaşık 270 bin kişiye de bir iş kapısı olurdu.

Özelleştirilen şirketler örneğin; POAŞ, TÜPRAŞ ve PETKİM halka açık şirketler olduğu için borsadaki değerleri üzerinden bir piyasa değerine sahiptirler. Özelleştirilen bu şirketler borsadaki piyasa değerinin üzerinde gerçekleşti, ancak şirketlerin yatırım-kuruluş-altyapı özellikleri düşünüldüğünde piyasa değerinin gerçek değerlerinin karşılığı olmadığı gözlemlenmiştir ki dolayısıyla bu durum milli bir kayıp olarak değerlendirilebilir.

Bir başka örnek olarak; akaryakıt dağıtım sektöründen devletin çekilmesi ile kaçakçılık arttı, ayrıca tüm Anadolu'ya dağılmış istasyonlarıyla hizmet veren POAŞ satıldıktan sonra Anadolu'daki pek çok istasyonunu kapattı. 2010 yılında akaryakıt pazarında yabancı şirketlerin payı %70'i aştı. POAŞ'ın özelleştirilmesinin ikinci yılında işten çıkarmalar yoluyla istihdam %80 daraldı ve sendikal örgütlülüğe son verildi.

Petrol-İş sendikasının özelleştirilmeye ilişkin görüşleri esasında şuna dayanmaktadır: Atatürkçülüğün temel ilkelerinden biri olan "Devletçilik" anlayışına ters olarak özelleştirme girişimleri 1980'lerden sonra ve özellikle Anavatan Partisi (ANAP)

²¹² Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, Petrol İş'in Örgütlü Olduğu Sektörlerde Deneyimler Makale, 2010

iktidarı yani Turgut Özal döneminde titizlikle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. O dönemde özelleştirme gerekçeleri olarak KİT'lerin yüksek maliyet ve düşük verimlilikte çalışmaları gösterilmiştir.

Ülkemizde tekелci sermayenin çokuluslu veya uluslarüstü tekeller ile ortaklıkları düşünüldüğünde, bu özelleştirmenin çokuluslu sermayenin yararına olacağı ama buna bağlı olarak işçi ve emekçilerin yaşam kalitesini düşürme ve hatta işten çıkarmalara istihdamın zayıflamasına ve gelecek kaygısının çalışanlar ve onların ailelerini endişe içinde bırakmaya kadar gidebilecektir. Böyle bir özelleştirme uygulamasının kime ne kadar fayda getireceği ise gerçekten tartışmaya açıktır.

Sonuç olarak; Türkiye'nin yaklaşık 35 yıllık özelleştirme uygulamalarının sonuçları ve toplumsal maliyetleri sektörümüz gerekse ülkemiz için değerlendirildiğinde;

Türkiye ekonomisinin ve sanayisinin can damarları olan TÜPRAŞ, TELEKOM, POAŞ, PETKİM, THY ve Erdemir gibi kârlı ve verimli kuruluşlar özelleştirildi. Bununla birlikte iddia edildiği gibi devletin gelirleri artmadı, tersine bu kuruluşların yeni sahipleri zarar göstererek ya vergi ödemedi ya da gelirlerini düşük göstererek, devletin gelirlerinin azalmasına siyasileri de dahil ederek neden oldular.

Özel sektör, yeni yatırımlara gitmeyerek istihdama katkı sağlamadıkları gibi, özelleştirilen yerlerde %70-80 oranında istihdam daralmasına giderek işsizliğin artmasına neden oldular. Bunun yanında, devlet borcu katlanarak artma eğilimine girdi. Özelleştirmeler ile sermayenin tabana yayılarak halkın da bu uygulamadan faydalanacağı söyleniyordu, ancak gerçek hiç de böyle olmadı. Blok satışlarla tekelleşmeler olurken, borsa manipölasyonları ile küçük yatırımcılar ezildi ve asılsız haberler değer kayıplarına yol açtı.

Özelleştirilen kurumlarda üretim azaltıldı veya durduruldu ve bazı kurumların gayri menkulleri satılarak büyük rantlar elde edildi. Satış öncesi ve sonrası yapılan gizli görüşmeler, siyasetçilerin ve iş adamlarının pazarlıkları birtakım hukuki yolsuzluklara ve beraberinde de binlerce dava dosyasının oluşmasına neden oldu.

Ülkenin değerli kurumları yabancılara satılarak elde edilen kârlar, katma değer ve gelirler dışarıya transfer edildi, sendikal örgütlülük ve dayanışma ruhu yok edilerek örgütlenme özgürlüğüne balta vuruldu, Anayasa, yasalar ve yönetmelikler ihlâl veya örtbas edilmeye çalışıldı, birtakım kişi veya kişiler bu işlerden nemalandırıldı, yargı kararları tam olarak dikkate alınmayarak ve hak arama yolları engellenerek demokrasi bir bakıma sakat bırakıldı ve son olarak aslında kaybeden tarafın toplum olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

4.5.3. DİSK'in Özelleştirmeye İlişkin Görüşleri

DİSK'in 1980'e kadar ki dönemde belirleyici ve en önemli özelliği, devletten bağımsızlığı ve dönem dönem hükümetlerin ötesinde devletle de kavgaya girmesi veya girmeye zorlanmasıydı. DİSK 1967–1970 döneminde devletten bağımsız bir biçimde hükümetlerle ve sermayeyle mücadele etti. 1971–1974 döneminde devletle uyum içinde çalıştı; 1975–1980 döneminde ise devlet tarafından ciddi bir tehlike olarak algılandı. DİSK'in devletle olan mücadelelerinden biri de özelleştirme uygulamaları olmuştur.

DİSK her şeyden önce "Sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışını" savunmuş ama, 12 Eylül hareketi çerçevesinde bir duraklama dönemine girmiş ve 12 yıl sonra tekrar faaliyetine başlamıştır. DİSK, işçi hareketlerinin devrimci bir temelde olması gerektiğini belirten ve özellikle özel sektörde örgütlenmiş, mesleki mücadele yanında siyasi mücadelenin de gereği üzerinde durmuştur.

DİSK'in dikkat çekmek istediği nokta; yabancı sermayenin ve yerli kapitalizmin beklentilerine göre çözüm üretildiği düşünülen özelleştirme için, altyapının parlamentonun kapatılmış ve siyasi partilerin dağıtılmış olduğu bir ortamda hazırlandığıdır.

DİSK, 1998'de özelleştirmeye ilgili yaptığı bir araştırma kapsamında meclise bir rapor sunmuştur²¹³. Bu raporda belirtilen maddelerden bazıları şöyledir:

²¹³ DİSK'in Özelleştirme ile İlgili Usulsüzlük ve Yolsuzluk İçin Alınması Gereken Tedbirler, Meclis Araştırma Komisyonu'na Sunduğu Rapor, Ankara, 1998

1. Başta KİT'ler olmak üzere diğer kamu alanlarının özel sermayeye bırakılması ve satılmasının çok yanlış bir uygulama olduğu,
2. Yapılan özelleştirmelerin aslında değerinin bir hayli altında olduğu ve bu durumun faturasını da işçilerin ödediğini,
3. Özelleştirmeyle etkinlik ve verimliliğin artacağına ancak gerçeğin pek de öyle olmadığı özelleştirme sonuçlarından maddi ve manevi çıktıların bunu gösterdiği,
4. Özelleştirmenin mutlak kaçınılmaz bir uygulama olamayacağı,
5. Özelleştirmenin asıl amacının ülkeye yabancı sermayeyi çekerek yeni bir kapitalizmin başlamasını sağlamak olduğu ve
6. Sosyal devlet anlayışının toplumdan uzaklaştırılarak kayıt dışı ekonominin oluşturulmaya çalışıldığı vb. konular vardır.

DİSK genel hatlarıyla ülkemizin ve toplumumuzun özelleştirmeye ihtiyacı olmadığını başka alternatiflerin daha faydalı olabileceğini savunmuş, özelleştirmenin zararlarını anlatan çalışmalar yapmış ve bunları değişik platformlarda anlatmış hatta radyo ve televizyonlarda da söylemiş, özelleştirmenin yerine devletin KİT politikasını reform yapmayı, sosyal devlet anlayışına uygun düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerektiği ve kamu yatırım ve harcamalarını revize edilmesi gibi birtakım alternatifler sunmuştur.

DİSK, özelleştirmenin bazı azgelişmiş ülkelerdeki bir egemen sınıfın gelişmiş ülke ekonomi modellerini örnek alarak, kendi ülkelerinde de görmek istedikleri için hükümetlere baskı yapan birer ekonomik düşünceden kaynaklandığını belirtmiştir. Buna bağlı olarak, özelleştirmeyi toplumun önceden şartlandırılarak belli bir kıvama getirilemeye çalışıldığı, KİT'lerle ilgili olarak olumsuz ve asılsız haberlerin servis edilmesi ile KİT'leri finansman ve yönetsel olarak da zor durumda bırakarak özelleştirmenin kaçınılmaz bir uygulamaymış gibi göstermeye çalışılmakta olduğu düşüncesindedir. DİSK zaten özelleştirmenin önceden dış güçler tarafından yazılmış bir senaryo gibi olduğunu düşünmekle beraber, bu uygulamanın toplumumuz açısından da verimli olabileceğinin kabul ettirilmeye çalışıldığını söylemektedir. DİSK'in özelleştirmeyle ilgili yaptığı diğer önemli bir tespit ise, özelleştirmenin enflasyon

ortamında yapılamaya çalışıldığı enflasyonun sebebinin ise KİT'ler olarak gösterilmeye çalışıldığı bu nedenle özelleştirmenin yerinde bir karar mış gibi ifade edilmesinin aslında bir kandırmacadan ibaret olduğunu belirtir.

DİSK, özelleştirme uygulamalarında izlenen politikaların da hem toplum hem de KİT'ler ve ekonomi için bir tehlike kaynağı olduğunu hatta kısa dönemli de olsa işsizliğin ortaya çıkacağını ve insanların ekonomik endişeler yaşayabileceğini bildirmiştir. DİSK'e göre özelleştirme yerine şöyle bir yöntem izlenebilir: sermaye ve teknolojinin aşınmasına neden olan etkisi kalmamış ekonomi politikalarını bırakıp, işgücü kaynaklarının ve sermayenin daha verimli kullanımına dayalı rekabete açık ve teşvik edici uzun dönemli sanayileşmeyi hedef alan politikalar yapılabilir. Üretim teknolojisinde yenilikçi olmayı ve görev zararlarının zamanında karşılanmasını sağlamalıdır. KİT'lerin yeterince değerlendirilmeyen aktifleri elden çıkartılabilir ve sağlanan gelir yine KİT'ler için kullanılabilir. KİT'leri daha verimli hale getirmek aslında bir dizi vergi reformundan geçmektedir.

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, özelleştirmeye her zaman karşı olduğunu ve bu konuda birtakım çözümler arayacağını belirterek, özelleştirmeyi KİT'lerin mülkiyetinin, yönetiminin ve gelirlerinin de tümüyle veya kısmen özel kişilere veya firmalara devri şeklinde tanımlamıştır.

DİSK'e göre daha geniş anlatımıyla özelleştirme; kapitalist düzene sahip ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda ekonomik sistemlerini yeniden yapılandırma adına başlatılan bir hareket ve aynı zamanda dünyada oluşan yeni güç dengeleri ile tüm ülkelerde ekonomik ve toplumsal alanlarda yapısal dönüşümün bir parçası ve bununla beraber zarar eden çokuluslu şirketlerin zararlarını kapatmak için kamuya ait işletmelerin ve kamusal alanların mülkiyetinden gelirlerine kadar olan bağlantılarını özel kesime devredilmesi şeklinde açıklamaktadır.²¹⁴

Bu açıklamadan özelleştirmenin ekonomik konseptinden ziyade ideolojik bir kavram olduğu söylenebilir. Buradaki ideolojik düşüncenin temelinde aslında özelleştirmenin getireceği ekonomik rantla beraber sermayenin yeni değerlendirme

²¹⁴ Birleşik Metal-İş Sendikası, İstanbul: 2000, s.8.

alanlarına ve yüksek kâr oranlarına ulaştırılması, devletin ekonomik ve kamusal hizmet alanlarından çekilmesi sonucu ideolojinin amacına ulaşması yatmaktadır. İşte tam bu noktada DİSK'in karşı çıkarak özelleştirmenin topluma tümüne ve bir kısmına koşullandırılarak kabul ettirilmeye çalışılması ve bir bakıma da baskı yolunun kullanılmasının olumsuz sonuçlarının yarattığı toplumsal travmalardır.

DİSK, bunun yanında özelleştirmeyi sadece bir KİT satışı değil aynı zamanda devletin sağlık, güvenlik ve eğitim gibi önemli alanlardan uzaklaştırılması veya geri plana atılması hatta enerji ve telekomünikasyon gibi oldukça yüksek hayati öneme sahip noktalardaki fonksiyonlarının özel kesime devri ve böylece kamunun piyasadaki varlığının ortadan kaldırılması bunun yerine bu hizmetlerin piyasa dinamiklerine bırakılması olarak da tanımlamaktadır.

Özelleştirme, 1980'lerden önce izlenen ithal ikameci ekonomi politikası nedeniyle az gelişmiş ülkelerin finans kurumlarına yüklü miktarda borçlanması ve bu ağır borçlanma durumunun da, yeniden yapılandırma adı altında bu söz konusu ülkelerin bir çeşit özelleştirme uygulamasının içine çekildiği anlamına da gelmektedir.

Bu durum karşısında hükümetlerin verimli ve kârlı kuruluşları özelleştirerek kamu finansmanını ve açıklarının kapatılmasını bu şekilde çözümledikleri belirtilmektedir. DİSK özelleştirmeyi işçi sınıfını zayıflatmaya yönelik bir girişim olarak algılamakta ve bu nedenle özelleştirmenin özüne ve felsefesine karşı çıkmaktadır.

DİSK bu belirtilenler doğrultusunda; özelleştirmenin ideolojik bir uygulama ve küreselleşmenin bir parçası olduğunu ve giderek hayatın her alanına gireceğini sadece sanayi sektöründe değil aynı zamanda hizmet sektöründe de yer alacağını vurgulamaktadır.

DİSK, özelleştirmenin sadece Türkiye'ye özgü bir uygulama olmadığını bugün dünyada yaklaşık 80 ülkenin özelleştirme yaptığını belirtmektedir. Özelleştirmenin gerek teorisi, gerek ideolojisi ve gerekse uygulama araçları, dışarıda gelişmiş kapitalist ülkelerde ve 1970'lerden itibaren oluşturulmuş dünyanın diğer ülkelerine de dışarıdan dayatılmış bir uygulama olup, özelleştirme politikasının mimarları Türk burjuvaları

değildir. 1980'lerin başında 24 Ocak kararları gündemdeyken, o zaman TÜSİAD başkanı "Türk özel sektörünün KİT'lerde gözü yoktur." diyordu. Egemen sınıflar bu politikayı kendileri oluşturmamışlar ama bundan bir pay kapmalarının yolunu aramaktadırlar. Yaklaşımları teslimiyetçi, yararlanmacı ve rejim sorunları karşısında kitleleri uyutmacı bir yaklaşımdır.²¹⁵

DİSK eski başkanlarından Kemal Nebioğlu'nun özelleştirmeye ilişkin olarak akademisyenlerin de katıldığı özelleştirme panelinde; "Özelleştirmede öncelikle halkımız karar vermeli, KİT'lerde çalışanlar söz sahibi olmalı ve aynı şekilde sendikalar da söz sahibi olmalı, iktidar bu konuda bizi dinlemiyor TÜSİAD'ı dinliyor, sermayeyi dinliyor" tarzında bir açıklamadan sonra gerekli çarenin sınıf yani işçi sınıfının korunması ve taşeronlaşmaya karşı çıkılması bu bilincin yerleşmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır.

DİSK, özelleştirmeyi, dış kaynaklı olduğunu ve pek çok yabancı şirketin mali müşavir ve denetim şirketi ülkemizdeki özelleştirme operasyonunda görev aldığını ve bu kuruluşların asıl amacının Türkiye'nin ve KİT'lerin sorunlarını çözmek değil, evrensel ölçekte ve uzun dönemli bir stratejik bir politika olarak yürütülen özelleştirme operasyonunun varlığı nedeniyle kurulmuş ve bu amaca hizmet için çalıştığını belirtmektedir.

DİSK/GIDA-İŞ Sendikası başta ÇAYKUR olmak üzere kamu kurumlarının özelleştirilmesine tepki göstererek hem işçilere hem de üretici köylülere yoksulluk ve işsizlik getirecek özelleştirmeye karşı mücadele edeceğini duyurdu.²¹⁶ Bir başka örnek olarak ise; Yatağan (Muğla) maden ve enerji işçilerinin özelleştirmeye karşı mücadelesi verilebilir. Burada çalışan işçiler, 23 Ocak 2014 tarihinde özelleştirmeye karşı mücadelelerini göstermek için Ankara'ya doğru yola çıktıklarını, ancak bir engellemeyle karşılaştıklarını ve bu engellemenin bir hak arama eylemi ve seyahat etme özgürlüğünün gaspı olarak değerlendirdiklerini bildirmişlerdir.

Yatağan maden, enerji işçileri ve Türkiye işçi sınıfı özelleştirmenin sonuçlarını gayet iyi bilmektedir. Bunun bir yağma olduğunu, özelleştirmenin işçilere ve

²¹⁵ "Türkiye'de Özelleştirme DİSK/BANKSEN" Disk Yayınları No: 7 İstanbul: Gül Ofset, Şubat 1994.

²¹⁶ <https://www.evrensel.net/haber/287875/disk-gida-is-ozellestirme-issizlik-ve-yoksulluk-getirir.1>. E.T:02.01.2018.

fabrikaların bulundukları kentlere büyük yıkımlar getirdiğini, üretimin ve istihdamın düştüğünü gayet iyi bilmekteyiz. Son yolsuzluk operasyonları da net şekilde göstermektedir ki ülkemizde tercihler sanayiden, üretimden ve istihdamdan değil; ranttan, rüşvetten, yağmadan yana değerlendirilmektedir. Tüm bu gerçekler ortadayken maden ve enerji işçilerinin özelleştirmeye karşı mücadele etmesi en doğal demokratik haklarıdır.²¹⁷

DİSK özetle, özelleştirmenin zorlayıcı ve dayatmacı bir unsur olduğunu ve özelleştirme sonucunda çalışanların bundan derinden etkileyeceğini, hatta ailelerinin de etkileneceğini, işsizliğin artacağını ve bunun da toplumda bir ekonomik çöküntü yaratabileceğini savunmaktadır. Bu özelleştirme işçilerin hak gasplarını ve maddi durumlarının bozulmasına, performans düşüklüğüne ve hatta gelecek kaygısına da neden olabileceğini belirtmektedir.

4.5.4. HAK-İŞ'in Özelleştirmeye İlişkin Görüşleri

22 Ekim 1976 tarihinde kurulan Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak-İş) Türkiye'nin ikinci büyük işçi konfederasyonudur. 22 sendikadan oluşan Hak-İş, Ocak 2017 tarihi itibarıyla 488.723 üye sayısına sahiptir.²¹⁸ Hak-İş özelleştirmenin ekonomik siyasal ve sosyal yapısını değiştiren farklı bir yaklaşımı ortaya koymuş ve diğer sendikalardan değişik bir analiz ile bakmıştır. Hak-İş, Et ve Balık Kurum (EBK) ile Kardemir'in özelleştirilmesinin kendisine devrini istemiş, ancak diğer sendikalar bunun doğru bir adım olmadığı şeklindeki eleştirileri üzerine işlemi tamamlanmadan geri çekilmiştir.

Hak-İş özelleştirmeyi gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler açısından farklı bir şekilde analiz etmiş ve değişik sonuçlar elde etmiştir. Gelişmiş ülkeler için KİT'lerin önemsiz olabileceğini ancak az gelişmiş ülkeler için ise KİT'lerin ülke ekonomisi için önemli bir konumda olduğunu belirtmiştir. Özelleştirme konusunda kamuoyunun yoğun bir şekilde yönlendirildiğini belirten Hak-İş, özelleştirme propagandasının aslında yanıltıcı bir düşünceye sahip olduğunu bildirmiştir. Hak-İş özelleştirmeyi savunanların

²¹⁷ <http://disktekstil.org/yatagan-maden-ve-enerji-iscileri-haklidir-eylem-haklari-gasp-edilemez.html>.E.T:04.01.2018

²¹⁸ <https://www.ogretmenlericin.com/meb/kamudan-haber/2017-yili-ocak-ayi-iscilerin-sendikalarinin-uye-sayilari-resmi-gazetede-13911.htmls.1./Erişim Tarihi : 04.01.2018>.

iddia ettikleri gibi özel sektörün kamu sektöründe daha üstün ve üretken olduğu tezinin ne ülke dışında ne de ülke içinde gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. O, KİT'lerin her şeyden önce devletin makro unsurlarının başında geldiğini çünkü gerçek amacının kâr elde etmek değil sosyal fayda yaratmak olduğunu belirtmiş, özelleştirmenin pek de uygun bir uygulama olmadığını söylemiştir.

Hak-İş özelleştirmede KİT'lerin gerek yönetimden gerekse üretim ve çalışma modelinden dolayı zarara uğramasının normal bir durum olabileceğini, ancak bunun iyi bir revize ile ortadan kalkabileceğini ifade etmiştir. 12 Eylül döneminde KİT'lere siyasi baskı ve uygulamalarla finansal ve yapısal uyum politikalarının üretim ve verimlilik ölçeğinde bir düşünün yaşanmasına neden olmuş ve KİT'ler ikinci plana atılmıştır. Hak-İş bu durumu özelleştirmeyi IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların bir dayatması olarak değerlendirmiş, KİT'lerin satışını özel sektörün tekelci sermayeler yaratması olarak belirtmiş ve ayrıca sendikalara ve dolayısıyla çalışanlarına getirilen bir engelleme aracı olarak kabul etmiştir.

Hak-İş özelleştirmeyle ilgili olarak sermayenin tabana yayılması fikrini de küçük tasarruf sahiplerinin yani ücretli olarak çalışan kesimin hiç şansı olmadığını bildirmiş, bir diğer ve en çok başvurulan yöntem olan blok satışın ise, kamu mülkiyetinin yerli ve yabancı büyük sermayelere devrinden başka bir şey olmadığını söylemiştir.

Hak-İş ve bağlı sendikaların özelleştirmeye tavrı aslında ideolojik olmamış, sektörel tercihler ve özelleştirmede öncelik verilen kuruluşlar konusunda tepkilerini dile getirmişlerdir. Hak-İş, KİT'lerin bütçeye getirdiği yükten dolayı özelleştirilmesinin gerekli olduğu düşüncesinin de bazı kurumların öncelik sırasında ilklerde olmasından dolayı eleştirmiş ve bu tezin çelişkili olduğuna hükmetmiştir. Hak-İş özelleştirmenin yapılması durumunda önceliğin çalışanlarına, sonra üretici ve o bölgenin halkına sunulmasının daha doğru olacağını savunmuştur. KİT'lerin siyasi ve dış kaynaklı etkilerden arındırılmasının ve böylece sosyal fayda yaratmasında etkisinin güçlendirilmesini istemiştir. Hak-İş özelleştirmede hantal ve verimsiz kuruluşların önceliğe sahip olmasının gerçek değil aksine kârlı işletmelere önceliğin verildiğini

söylemiştir. Zarardaki işletmelerin zararlarını tasfiye ederek özelleştirilmesinin kamuya ciddi anlamada bir finansal yük getireceğini bildirmiştir.

Hak-İş için başka bir özelleştirme sakıncası ise; blok satış denilen yöntemin çalışanları saf dışı bırakması ve özel tekellerin ortaya çıkması sonucu toplumda bazı olumsuz neticeler doğuracağına ifade etmiştir. Görüldüğü üzere Hak-İş özelleştirmeye diğer sendikalar gibi sıcak bakmamış ancak mecburi bir özelleştirme karşısında öncelik olarak çalışanların göz önünde bulundurulması istemiş ve bu anlamda içsel bir özelleştirme gibi bir uygulamaya işaret etmiştir.

Hak-İş özelleştirmenin olası sonuçlarını avantaj ve dezavantaj açılarından irdelemiş sonuçta böyle bir uygulamanın ülkemiz ve toplum adına bir yarar getireceğine inanmamıştır. Hak-İş 17 Şubat 1998 tarihinde Meclis Araştırma Komisyonu'na özelleştirme ile ilgili sunduğu raporda şunları özetlemiştir.²¹⁹

1. Ülkemizde devletin gelişmiş yörelerde sınai ve ticari/iktisadi faaliyetlerini sürdürmesine gerek yoktur, ancak az gelişmiş yörelerde önemli sorunlar hala vardır,
2. Özelleştirme bir amaç değil, gerçekleştirilmesi hedeflenen ekonomik değişimin bir aracı olarak görülmelidir,
3. Özelleştirmede öncelikler sıralanmalıdır en fazla siyasi tasarrufa suistimale açık KİT'ler olan kamu bankalarından başlanmalıdır,
4. Arsa vurguncularının sadece arsaları için KİT'leri satın almalarına izin verilmemeli işletmenin devamı şartı göz önünde bulundurulmalıdır ve
5. Sendikaların da özelleştirmeye katılımı sağlanmalıdır.

Genel bir özet çerçeve çizilecek olursa Hak-İş;

Özelleştirmeyi sanayisini geliştirmiş toplumlar için, piyasaya canlılık katma sosyal grupları ve bireyleri de ekonominin içine dahil ederek aktif bir yapıya girmelerini sağlama yeni üretim sistemleri ve teknolojiyi getirme ve uygulama adına bir çeşit değişim politikası olarak görmüştür. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ise

²¹⁹ **Hak-İş**,Yayın, Hak-İş'in Özelleştirmeye İlgili Meclis Araştırma Komisyonu Başkanlığına Sunduğu Rapor Ankara -1998.s.40

durum biraz farklıdır. Şöyle ki; ekonomide ölçek büyüklüğü ve kamu sektörü öncülük etmekte ve özel sektörün müdahalesine karşı direnç göstererek piyasayı dengelemekte ve piyasa mekanizmalarına işlerlik kazandırmaktadır. Hak-İş'e göre piyasanın tam anlamıyla dengede olmayışı, toplumsal tabakalar arasında örgütlenmenin zayıf olması durumunda, yapılacak olası bir özelleştirmenin oldukça büyük riskler doğurabileceğini ve KİT'lerinde bundan zarar görebileceğini söylemiştir.

Ülkemizde mutlaka bir özelleştirme yapılacaksa; bu işletmenin öncelikle çalışanlarına ve temsilcisi olan sendikalarına satılması gereklidir diyen Hak-İş, burada özelleştirmeye bütünüyle karşı olmadığını, ancak ideolojik fikre cephe aldığını belirtmek istemiştir. Bununla birlikte özel sektöre devredilen işletmenin işçilerine satış sonrası iş garantisinin verilmesi veya işsizlik sigortası çıkarılmasını vurgulamaktadır. Hak-İş özelleştirmenin sosyal boyutunun ihmal edilmesini ve sendikaların da fikrinin sorulmamasını dile getirmek istemiş, ayrıca halkın beklentileri doğrultusunda toplumun bütününe ele alınması gerektiğini, özelleştirme uygulaması durumunda özel tekelciliğinde ileride topluma ve ekonomiye dezavantajlarının olabileceğini söylemek istemiştir, istikrarlı ve dengeli bir özelleştirmenin uygun olabileceğini söylemiştir.

4.5.5. KESK'in Özelleştirmeye İlişkin Görüşleri

Kamu Emekçileri Sendikası Konfederasyonu (KESK) 8 Aralık 1995 tarihinde İstanbul'da kurulmuş ve 11 sendikaya sahip bir örgüttür.²²⁰ KESK özelleştirmeyi dünyada yaşanan küreselleşme ve dış hegemonyanın bir ürünü olarak görmekte ve ideolojik siyasal bir etken olarak değerlendirmektedir. KESK, özelleştirmede sadece kamu mülkiyetinin özel sektöre devri değil, aynı zamanda devletin piyasaya olan müdahalesini asgariye indirme ve sosyal faydalardan toplumu uzaklaştırma, piyasanın diğer bazı aktif elementlerce yönlendirilmesini sağlama vb. uygulamalar olarak da bakmaktadır.

KESK, yeni liberal görüşü savunanların sermayenin önündeki engellerin kaldırılmasını ve üretim süreçlerinin esnekleştirilmesi, emeğin kısıtlanması ve sendikacılığın da sınırlandırılması buna mukabil piyasaya özel işletmelerin hakim

²²⁰ <http://www.kesk.org.tr/Hakkımızda/Sendikalar.güncel/s.1.08.11.17/05.01.2018>.

olması ve devletin neredeyse hiç müdahale etmemesi görüşlerine karşı çıkmıştır. KESK, özelleştirmeyi kamu kurumlarının bir çeşit talan edilmesi değerlerinin düşürülmesi ki bunun içinde arsa değerlerinin çok altında satılmasını kastederek, eleştirmiş ve ayrıca özelleştirme sonrası işçilerin geleceğinin de risk altında olduğunu ve işsizlik ortamının çıkmasının oldukça yüksek bir ihtimal olduğunu bildirmiştir.

KESK'in karşı çıktığı diğer bir argüman ise; kamu kesiminde çalışan işçilerin fazlalığı ve bunun da maliyetleri artırıp bütçeye yük olması sorununun sadece bir aldatmaca olmasıdır. Bu durum karşısında KESK, OECD ülkelerinde kamuda çalışanların oranları içinde en az olan Türkiye olmakta ve ayrıca ülkemizdeki devlet dairelerindeki uzun kuyruklarının sebebinin araştırılması neticesinde aslında kamuda eksik istihdamın bile söz konusu olabileceğini söylemektedir. KESK'e göre özelleştirme politikaları aslında yoksulluğu da beraberinde getirmekte ve topluma "mecbursunuz kabul etmeye" gibi bir zorlama ile başka bir alternatifin olmadığı izlenimi verilmeye çalışılmaktadır.

KESK, özelleştirmeyi destekleyen serbest ve özgür piyasa odaklı liberal politikaların aslında çalışanların işlerini kaybetmeye varan bazı tehlikeleri ve riskleri göz önüne alarak kabul edilmemesini önermektedir.²²¹ KESK, özelleştirmeyi sermayenin girdiği kâr biriktirme sürecindeki krizi aşmanın önemli ayaklarından biri olarak görüyor. KESK, özelleştirmeyi kamu emekçileri arasında da bir etkisinin olduğundan bahsediyor ve kamu personel reformu tartışmaları da kamu hizmetlerini piyasalaştırma sürecindeki temel ilkelere göre düzenliyor.

Hükümet kamu emekçilerinin grevsiz toplu sözleşmesiz bir örgütlenme ve çalışma sürecinde bulunmasını öngörürken, kamu personel rejimi ile birlikte esnek istihdamı, esnek çalışmayı ve iş güvencesini ortadan kaldıran bireysel sözleşmeler dönemine geçmeyi bunlara ulaşmak için ise, özelleştirmenin önünün açılması gereğini tavsiye ediyor.

Sendikaların özelleştirmeyle ilgili görüşlerinin genel bir değerlendirmesi olarak; çalışanların hareket kabiliyetini hızlandıran ve genişleten sendikaların

²²¹ İsmail Hakkı Tombul, "Açılış Konuşmaları", 20 yılında Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu, Ankara: TMMOB Yayınları, 26-27 Mayıs 2005. s.31.

özelleştirmeden etkilenme oranları çalışanlar kadar önemlidir. İşten çıkarmalar ile çalışan sayısı azalacak veya özel sektörün yönetiminde çalışan işçilerin sendikalı olma olasılıkları azalacaktır. DİSK, KESK'te özelleştirmeye daha çok bir ideolojik olarak yani özüne felsefesine karşı çıkarken, TÜRK-İŞ ve HAK-İŞ'te özelleştirmenin sendikalar ve çalışanlar açısından olası zararlarının minumuma indirilmesi halinde kabul edilebilecek bir uygulama olduğunu belirtmektedirler.

Genel olarak sendikalar özelleştirmeyi; mecburi bir kabullenme durumu ile birlikte mutlaka uygulanması gereken bir ekonomik süreç olarak değerlendirmemekte durum analizi ile birlikte harekete geçilmesinin toplumsal sosyal ve siyasal olarak daha işler bir yapıda olacağını ve bunun da piyasa açısından doğru bir adım olabileceğini düşünmektedirler. Özelleştirme sendikalara bir engel de oluşturabilir. Şöyle ki; özelleştirmeye hazır olmayan bir toplum özelleştirmeyle birlikte geleneksel iş ve çalışma koşullarından uzaklaşabilir ve böylece sendikalı çalışanlar sendikalar bizi koruyamıyor artık bu örgütlere güvenemeyiz düşüncesiyle bu örgütlerden kopmalar yaşanabilir, bunu sonucunda ise iş güvencesinin tehlikeye girmesi söz konusu olabilmekte ve çalışanların da gelecek kaygısını artırmaktadır.

4.6. Özelleştirmeye Karşı Verilen Çeşitli Mücadeleler

Özelleştirme pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de sendikacılığı ve sendikal faaliyetleri olumsuz etkilemiştir. Günümüzde sendikalar özelleştirmeye karşı çeşitli tavırlar sergilemekte ve bazı durumlar karşısında ise, değişik tepkiler ortaya koyabilmektedir. Sendikaların, özelleştirmeyle ilgili görüşleri değişik olmakla birlikte ortak bir düşünce olarak: özelleştirmenin ülkemizin günümüzdeki ekonomik durumu göz önüne alınarak değil de, daha ziyade ideolojik ve siyasal bir müdahalenin hâkim olması ve özelleştirme politikaların da bu fikirlerle birlikte hareket etmesidir şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımdan yola çıkarak; sendikalarını yüzde yüz özelleştirmeye karşı olmadıkları söylenebilir ve sendikaların özelleştirmeye karşı mücadelelerini siyasal ve sendikal boyutta oldukları belirtilebilir.

4.6.1. Özelleştirmede Karşısında Siyasal Eylemler

Ülkemiz ekonomisi açısından 24 Ocak 1980 kararlarının önemli bir değişikliğe neden olduğu ve KİT'lerin de bu değişimden pay aldığı ve yenilenmesi gerektiği durumu karşısında özelleştirmenin KİT'ler için uygulanabilir bir gereklilik olduğu söylenmiştir. Bu durum 1980 ve 1999 arasındaki hükümetler içinde önemli bir gündem maddesi oluşturmuştu.

Sendikaların amaçlarına bakacak olursak çalışanların hak ve menfaatlerini koruyup gözetmek ve sahip çıkmak olduğunu görebiliriz. Özelleştirme bu noktada çalışanlar açısından sıkıntı yaratabilir ve sendikaların haliyle buna karşı bir hareket tarzını belirlemeleri gerekmektedir. Sendikalar konfederasyon ölçeğinde mücadele etmeyi tercih eden birimlerdir ve bu doğrultuda HAK-İŞ ile DİSK'in özel sektöre, TÜRK-İŞ'in ise kamu sektörüne ağırlık verdiği bilinmektedir. TÜRK-İŞ kamu sektörünün özelleştirilmesinde diğer sendikalara nazaran siyasi iktidarlara karşı bir hayli ciddi mücadele vermiştir.

Türkiye'deki özelleştirme 1980-84 arasında daha yeni oluşan bir iktisadi olgu olması sebebiyle, yoğun eleştirilere ve sendikal mücadelelere maruz kalmamış, dönemin iktidarı ANAP özelleştirme arayışlarının başlatıcısı olmuştur. ANAP o yıllarda, piyasada serbest ekonomik modelin uygulanması taraftarıydı ve devletin piyasaya müdahalesinin sınırlı kalmasını ve özel sektörün işin içine girmesini neo-liberal politikaların kullanılmasından bahsediyordu. ANAP, belli zaman aralıklarıyla iktidara gelmiş ve özelleştirmeyi de uygulamaya çalışmış ve KİT'lerin özelleştirilmesi içinde birtakım çalışmalar düzenlenmiştir. TÜRK-İŞ çeşitli zamanlarda Meclis Genel Kurulu'na sunduğu özelleştirme ile ilgili raporlarda bu uygulamanın öncelikle siyasi ve ideolojik olduğu, bununla sosyal devletin zayıflatılmak istendiğini ve KİT'lerin değerinin altında satılarak yabancı sermayenin teşvik edildiği ve ileride ciddi sorunların ekonomiye yansıtılacağını bildirmiştir.

TÜRK-İŞ, özelleştirmenin demokratik devlet yapısına zarar verebileceğini ve toplumunda bu durumdan ciddi manada olumsuz etkileneceğini savunmuş, ve örneğin Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) gibi oldukça önemli bir kurumun özelleştirilmesinin

yanlışığına dikkat çekmek istemiştir. TÜRK-İŞ ayrıca sermayenin tabana yayılması durumunu da bir kandırmacadan ibaret olduğunu söylemiştir.

ANAP'ın ardından gelen ve 90'lı yıllardaki DYP-SHP (Doğru Yol Partisi-Sosyal Demokrat Halkçı Partisi) KİT'lerin bizzat kendilerinin çözeceği bir mesele olduğunu ve özerkleştirme (kendi kendini yönetme) ile KİT reformunun yapılması gerektiğini bildirmiş ancak daha sonra özelleştirme ile devam edilmiştir. 2. DYP-SHP koalisyon hükümeti de özelleştirmeyi meşrulaştırmaya çalışmakla birlikte, Meclisteki diğer partilerin ve o zamanki genel seçimlerin programında özelleştirme aktiviteleri olmamasına rağmen, özelleştirmeye ağırlık verilmesi, biraz ilginç bir durum arz etmektedir. Bu ikinci iktidar, özelleştirmeyi genişletmeyi, yabancı sermayeyi getirmeyi ve prosedürleri azaltmayı hedeflemiş, bir tedbir olarak da özelleştirme sonrası işsiz kalabilecek işçiler için işsizlik sigortası gibi bir uygulamayı gündeme getirmiştir.

5 Nisan 1994 ekonomik krizi ve alınan tedbirler kapsamında özelleştirmenin yine devam edeceği ve genişletileceği söz konusu olmuş ve bu çalışmaların hız kazanacağı ve değişimin mutlaka olması gerektiği vurgulanmıştır. (Başbakanlık Basın Merkezi, 1994) 5 Nisan kararları sendikaların tepkisine yol açmış TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK "Demokrasi Platformu" adı altında birleştikleri bu yerde özelleştirmeye karşı olduklarını söylemişlerdir. TÜRK-İŞ bu özelleştirmenin bugün olmasa bile yarın bu toplumda ayrılığa, sendikasızlaşmaya, işsizliğin artmasına ve yabancı sermayenin ülkeye girişinin zarar ekonomisine neden olabileceğini öngörerek, ayrıca 1994 tarihli 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu'na da karşı çıkarak demokratik boyutta mücadele kararı almıştır (Türk-İş,1994) TÜRK-İŞ özelleştirme düşüncesine karşı olduğunu bir sendika olarak çeşitli bildirilerle, raporlarla ve panel/sempozyum gibi aktivitelerle dile getirme yolunu seçmiştir.

Özelleştirmenin olduğu o yıllarda ortamın gerginliğini azaltmak amacıyla Et ve Balık Kurumu, HAK-İŞ'e satılmaya çalışılmış ancak diğer sendikaların tepkisiyle karşılaşınca bu durumdan vazgeçilmiştir. Bu olayların ardından 1995'te Sosyalist Halkçı Parti (SHP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin, CHP altında birleşmesi TÜRK-İŞ tarafından olumlu karşılanmış ancak iktidar özelleştirmeye devam edince protestolar yükselmiş ve yapılan uygulamaların yanlışıkları anlatılmaya çalışılmıştır. İktidarın

Çalışanlara ve işçilere yönelik vaatleri yerine getirilmeyince protesto sesleri daha da artmış ve sendikalar hükümetleri yabancı sermaye ile işbirlikçi gibi görmeye başlamışlardır.

Refah Partisi (RP) ve Doğru Yol Partisi (DYP)'nin Haziran 1996'da kurduğu iktidarında ise öncelikli hedef bir güven ortamının oluşturulması ve serbest piyasa ekonomisinin genişletilmesi ve özelleştirmeye de devam edilmesi kararları alınmış enerji santralleri ve şebekelerinin kiralanması, hidroelektrik santrallerinin yap-işlet-devret yöntemi ile özel sektöre devri istenmiştir. Bu gelişmelere karşı 1997 yılında Refahyol Hkmeti DİSK ve TÜRK-İş'ten ciddi eleştiri almış hatta istifaya davet edilmişlerdir. (DİSK, 1997:51) Bu iktidar döneminde diğer sendikalar da Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar (TESK), Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'den (TOBB) oluşan "Beşli Girişim" adıyla bir araya gelmiş ve bu platformda ilgili başkanlar amaçlarının kötü olmadığını sadece üyelerinin hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek olduğunu söylemek istemişlerdir.²²²

Bu olayların ardından Refahyol Hkmeti istifa etmiş, ve ANAP-DSP'nin oluşturduğu ve CHP'nin dışarıdan desteklediği 55. hükümet kurulmuştur. Bu hükümet de serbest piyasa ve özelleştirmeye devam edeceğini ve yabancı sermayeye ağırlık vereceğini beyan etmiştir. Özelleştirmeler ve işletme hakkı devri gibi uygulamalar, bu dönemde de devam etmiş, TÜRK-İş, HAK-İş ve DİSK yaptıkları basın açıklamalarında taşeronlaşma ve özelleştirmenin durdurulması eleştirilerini yenilemiş ve siyasi partileri de katılımı ve destekleri için göreve ağırmışlardır.

Yağma ve talan etme biçimindeki özelleştirmenin durdurulması istenmiş, kamu çalışanlarıyla meşru ve demokratik bir platformda işbirliği yolları aranmış işçi ve memur sendikalarının da teşvik ve desteği istenmiş ortak bir mücadelenin önemi vurgulanmıştır.

27 Ocak 1999'da üç işçi konfederasyonu (Türk-İş, Hak-İş ve Disk) ile üç memur konfederasyonu (Türkiye Kamu-Sen, Memur-Sen ve Kesk) temsilcileri bir araya gelerek "Emek Birliği Zirvesi"nde toplanmışlardır. Bu ortamda söz konusu kuruluşlar

²²² Yıldırım Koç, "Türkiye'de Değişen Toplumsal-Siyasal Saflaşma ve Beşli Girişim", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt, XXII, Sayı: 213, s.153-173.

özelleştirmenin ve taşeronlaşmanın sendikaların etkisini azaltmak ve çalışanların iş güvencesi ortadan kaldırmak ve örgütsüz bir topluma dönüştürmek niyetlerini dile getirmiş ve gereken önlemlerin alınması içinde diğer sendikaların da desteği istenmiştir.

8-9 Şubat 1999 tarihinde dönemin Başbakanı "Özelleştirmeler sürdürülürken kamuoyunda haklı tepkilere neden olan ve işsizliğe yol açan uygulamaların etkili yaptırımlarla önlenmesinin gerekli olduğunu" belirtmiştir.²²³ Günümüzde hükümet özelleştirme çalışmalarına devam ederken, sendikalar da karşıt görüşlerini bildirmeye devam etmektedir. Sendikalar hükümetlere Cumhurbaşkanına ve Başbakana, özelleştirmenin doğuracağı sakıncaları hem ekonomik ve sosyal yönden hem de siyasi ve hukuki yönden sonuçlarının toplumda yaratacağı etkileri ve değişimleri anlatmaya çalışmış ve destek aramışlardır. Özetle; özelleştirmeler ülkemizde genelde merkez sağ partilerin siyasi politikalarıyla uygulanmakta, dünyada ise, sosyalist partiler özelleştirmeye karşı olurken ne ilginçtir ki, Türkiye'de sol partiler özelleştirmeye sıcak bakmışlardır. Türk-İş ise 5 Nisan 1994 kararlarının ardından daha önce uygulamakta olduğu partiler üstü politikalarına son vererek politikaya aktif bir şekilde girmeye karar vermiştir.

4.6.2. Özelleştirmede Karşısında Sendikal Eylemler

Özelleştirmede siyasal eylemler kadar sendikal eylemlerde önemli bir yere sahiptir. Sendikal eylemlerde grevler, gösteri yürüyüşleri, protestolar ve basın açıklamaları yer almaktadır. 5 Nisan kararları sonrasında Türk-İş ve Hak-İş Ankara'da mitingler düzenlemiştir. 1994 yılında ise; 1 Mayıs yürüyüşlerinde bir Demokrasi Platformu oluşturulmuş ancak Hak-İş'in, Et ve Balık kurumunu satın almaya çalışması oldukça tepki almış ve sonunda Hak-İş bu tepkilere dayanamayarak bu platformdan ayrılmak zorunda kalmıştır. Samsun'da da benzeri bir miting Türk-İş ve Disk tarafından düzenlenmiş ve bu miting Karadeniz Bölgesi'ndeki en kapsamlı miting olmuştur.(DİSK,1996: 24)

Türk-İş benzeri bir mitingi 1995 Ağustos'unda "Emeğe Saygı Yürüyüşü ve Mitingi" Ankara'da yaklaşık 240.000 (ikiyüzkırkbın) işçinin katılımı ile gerçekleştirmiş,

²²³ İşveren Dergisi, 1999, s.3.

bu miting de işçiler işlerine gitmişler, ancak hükümeti protesto etmek için işbaşı yapmamışlardır. Disk 8-18 Aralık 1997 tarihinde "İşimiz Ekmeğimiz Geleceğimiz İçin Sendikal Haklar Yürüyüşü" ile İstanbul'dan Ankara'ya bir protesto yürüyüşü gerçekleştirmiştir. Bu yürüyüşe sendikalar kitle örgütleri ve partiler destek vermiştir. Bu yürüyüşün en önemli özelliği Disk'in tek başına yapmış olduğu bir eylem olmasıdır.(Siyah-Beyaz,1997)

Özelleştirmelerin devam etmesi, işsizliğin artması üretim ve verimlilikte meydana gelen azalmalar, ayrıca sosyal devlet yapısının yıpratılması nedenleriyle 1998 Ekim'inde Türk-İş tarafından "Özelleştirme ve İşçi Kırımına Hayır, Sosyal Devlete Evet" adı altında bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Cumhuriyetimizin kazanımlarına sahip çıkılması ve korunması gerektiği ayrıca suskun durmanın ve ses çıkarmamanın bir işe yaramayacağı, artık daha aktif bir biçimde tepkilerin dile getirilmesinin ve somut adımlar atılmasının önemi belirtilmiştir. (Evrensel,1998)

Konfederasyon eylemlerin gibi sendikal eylemler de bu mücadelede önemli roller üstlenmişlerdir. Öncelikli olarak elektrik enerjisinin piyasa ve ekonomi adına stratejik bir unsur olduğu ve devlet tekelinde olmasının son derece önemli olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu enerji kaynağı sadece sanayi için değil evden işyerine okullardan dershanelere kadar her türlü yapıda kullanılan ve üretimi ve dağıtımın büyük sermayeler gerektirdiği çok ciddi bir sektörü elinde bulundurduğu ve bu sektörün özele devri halinde ortaya çıkacak ekonomik ve sosyal sonucun oldukça ciddi bedeller getirebileceğini asla unutmamak gerekir. (Tes-İş,1997, ss.23-24)

Elektrik enerjisinin özelleştirilmesine karşı olan mitinglerde, hükümetin yanlış politikalar ve kararlarının topluma ağır bedeller ödettirebileceğini ve bu konu hakkında işçilerin ve halkın aynı çizgide olduğunu vurgulayan mesajlar verilmiştir. T. Maden İş Türkiye Demir Çelik İşletmesi Divriği ve Hekimhan işletmelerinde özelleştirmeyi önlemek için iş bırakma eylemi gerçekleştirilmiş, termik santrallerin özelleştirilmesine karşın Elbistan'da (Kahramanmaraş) miting yapılmıştır. Benzer şekilde Öz Çelik-İş, Karabük halkı ile birlikte Kardemir'in kapatılmasını önlemek için aylarca süren bir direnişe çıkmıştır.

1996 yılının son aylarına doğru, Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ)ye bağlı Antalya, Tekirdağ, Rize, Sinop, Giresun limanları özelleştirilmiş durumdaydı ve bu durum orada çalışan kesim için gelecek kaygısı oluşturmaya başlamıştı. Bir başka örnek olarak; Dev Maden-Sen linyitlerin özelleştirilmesine karşı 1995 Ekim'inde Kütahya ve civarında toplantı ve söyleşi düzenlemiş, hatta buradaki insanlarla anket çalışmaları yapmıştır.(Dev Maden-Sen,1997) Petrol-İş 19 Eylül 1998'de İzmir Ali Ağa Demokrasi Meydanında "Özelleştirmeye Hayır" mitingi düzenlemiş, ayrıca 1996 Temmuz'unda sendikal hareketleri engellemeye çalışan BP, Shell ve Mobil benzin istasyonlarına karşı bir boykot çağrısı yapmıştır.(Yol-İş,1998, s.35)

Önemli zenginlik kaynaklarımızdan bir olan ormanlarımızın Orman Ürünleri Sanayi (ORÜS)'e ait 8 işletmenin özelleştirilmesi sonrasında üretimin durdurularak 1.050 işçinin işine son verilmesi büyük protestolara sahne olmuştur. Sümerbank'ın özelleştirilen 13 işletmesinde çalışan toplam 4.377 işçinin işten çıkartılması da protesto yürüyüşüne neden olmuştur. Ulusal bağımsızlığımızın güvencesi olan Silahlı Kuvvetlerin bazı işletmelerinin de özelleştirme kapsamına alınmasına, Harb-İş tepki göstermiştir.

Sonuç olarak; özelleştirme karşısında gerek konfederasyon ve gerekse sendikalar düzeyindeki eylemler ve mücadeleler yeterli olamamış ve çeşitli nedenlerden dolayı özelleştirme uygulamalarına engel olunamamıştır. Sendikalar aslında tam olarak kendi içlerinde örgütlenmeyi ve birbirlerine kenetlenmeyi başaramamış olduklarından, özelleştirmeye karşı koymada net ve somut adımlar atamamışlardır. Bazı sendikaların, işletmelerin bizzat kendilerinin satın almaya çalışması ilginç bir yaklaşım olarak algılanmış ve tepkilere neden olmuş böylece hedeflere ulaşmakta eksik kalmıştır. Bunun tek istisnası Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş. (SEKA) direnişi olmuştur. Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun kapatma kararına en çok direnen işçiler olmuş ve diğer sendikalarda buna destek vermiştir. Olumsuz hava koşullarına rağmen 50 bine yakın işçi, emekli ve aile katılarak, özelleştirmelere karşı kararlılıklarını göstermişlerdir. SEKA'nın kapatılmasına karşı verilen mücadelelerin Sanayi-Sen tarafından "Basında SEKA Direnişi" adlı kitapta toplanmış olması çok önem arz etmektedir.

Gerek siyasi ve gerekse sendikal boyutta yapılan özelleştirme karşıtı mücadele ve eylemler hükümetler tarafından bastırılmaya çalışılmış ve bu durumla ilgili olarak basın da çıkan haberler kimi çevrelerce destek görürken bazı kesimlerce ise eleştirilmiş ve hatta olayların çarpıtıldığı iddia edilmiştir. Bugün hükümet, bir taraftan özelleştirme çalışmalarına devam ederken, diğer taraftan etrafındaki eleştirilere kulak asmadan kendisine özelleştirme adına yeni hedefler belirlemektedir.

4.6.3. Özelleştirme Karşısında Seminerler, Paneller ve Konferanslar

Sendikalar özelleştirmeyle ilgili olarak, sadece siyasi ve sendikal boyutta eylem ve mücadeleler vermemiş aynı zamanda paneller, seminerler ve konferanslar yoluyla da eğitim faaliyeti olarak da icraatlarını sürdürmüşlerdir. Sendikaların böyle çalışmalar yapması gerek halk ile gerekse kendi işçileri ve çalışanlar için yüz yüze sorular sormak ayrıntılı tartışmak ve fikir alış-verişinde bulunmak adına son derece faydalı faaliyetler olarak nitelendirilebilir.

Sendikalar bu faaliyetlerde belli başlı bazı ilgi alanlarına öncelik vermektedirler. Bu başlıkları şöyle sıralanabilir:

1. KİT sorunları, politikaları ve özelleştirme faaliyetleri,
2. Sendikaların yaşadıkları kriz ve çözüm yolları,
3. Küreselleşme ve sendikaların küreselleşmeye bakış açıları,
4. Özelleştirme uygulamaları, politikaları ve taşeronlaşma faaliyetleri ve
5. Özelleştirme sonrası işsizlik ve gelecek kaygıları.

Bu eğitimsel faaliyetler sırasında insanların konuya daha hakim ve ilgili davranmaları için çeşitli görsel ve işitsel ekipmanlar kullanılmakta ve kaliteli bir tartışma ortamı meydana getirilmeye çalışılmaktadır. Bu faaliyetlere sadece sendika üye ve çalışanları değil aynı zamanda akademik camia, yazarlar iş adamları, emekliler basın yayından çeşitli görevlerde bulunan kişiler uzmanlar bürokratlar bilim insanları hatta ulusal ve uluslararası sendikal temsilciler katılmakta ve kendi alanlarındaki yapılan bazı uygulama ve araştırmaları/çalışmaları sunmaktadır.

Burada yapılan tartışmalar ve çalışmalar daha sonra kitap haline getirilmekte ve yayınlanmaktadır. Özelleştirme ve uygulamaları hakkındaki bu eğitim faaliyetleri topluma çeşitli iletişim araçlarıyla sunulmakta ve toplumsal bilinç sağlanmaya çalışılmaktadır. Özelleştirme ve olası sonuçları tartışılırken toplumun tepkisi dikkate alınarak ve ekonomik etkenlerin bu süreci nasıl yönlendireceği de göz önünde bulundurulmaktadır. Eğitimsel çalışmalar, özelleştirmeye ilişkin pek çok görüşün tartışılıp analiz edildiği bir ortamı teşkil etmektedir.

4.6.4. Özelleştirmeye Karşı Toplumsal Direniş Hareketleri

Özelleştirmeye karşı sendikaların gösterdiği tepki gibi toplumunda ve toplumdaki bazı kurumlar da bu konudaki rahatsızlıklarını dile getirmek istemişler ve zamanla toplumun bu duruşu bir mücadele ve önem kazanmıştır. Sermayenin yeniden yapılanması karşısında çalışanların toplumsal mücadele olarak sendikaların varlığının ön plana çıkarılması gerekirken, sendikal mücadeleye getirilen yasaklar sorun olmuştur.

1980'lerde bazı aydın kesimlerin sendikalarla beraber toplum adına özelleştirmeye karşı duruşları gündeme gelmiş ve önemli bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Dernekler, vakıflar, meslek kuruluşları örgütlenerek protestolarını kamu önünde gerçekleştirmişler ve karşı direnişlerini dile getirmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak ilk Kamu İşletmeciliği Geliştirme Merkezi'nin (KİGEM) çalışmalarından bahsedilebilir.

KİGEM 1994 yılının başlarında Prof. Dr. Mümtaz Soysal ile Prof. Dr. Korkut Boratav'ın önderliğinde ve Petrol-İş ile T.Harb-İş sendikalarının desteğiyle kurulmuştur. Bu kuruluşun amacı; kamu kurumlarının sorunlarına bilimsel ve objektif çareler üretmektir. 5 Nisan 1994 krizinde bazı KİT'lerin kapatılması kararına karşı çeşitli amaçlarla raporlar hazırlama görevi bu kuruluşa düşmüş ve zamanla özelleştirme davalarını açılmasına da destek vermiştir.

KİGEM ilk defa 1995 yılında Hava Alanları ve Yer Hizmetleri Anonim Şirketi (HAVAŞ)'ın özelleştirilmesini iptal ederek kamuoyunda sesini duyurmuştur (Milliyet,1997) Özelleştirme kimi çevrelerce Anayasamıza aykırı olduğu gerekçesiyle

yoğun eleştiri almış gerekçe olarak da kamu tasarruflarıyla oluşan kurumların hızlı bir şekilde elden çıkarılması ve değerinin altında satılması büyük bir usulsüzlüğe işaret etmekle kalmamış, sosyal devlet ve eşitlik ilkesine de ters düşmüştür. KİGEM mahkemece verilen kararların uygulanmaması konusunda sesini duyurmak ve bunu yapmakta ısrar edeceğini fırsat buldukça belirtmiştir.(Petrol-İş,1997,s.41) KİGEM'in yaptığı bazı çalışmalara; 1985-1995 döneminde SEKA işletmelerinin bilerek ve istenerek zarara sürüklendiği ve özelleştirmeye zemin hazırlandığı gerekçesi ortaya konmuştur örneği verilebilir. (Selülöz-İş,1996)

KİGEM bu çalışmalarını yurt içinde ve dışında kurulmuş benzer yapıdaki kurumlarla da işbirliği yapmakta dernekler vakıflar ve bilimsel yapılarla da ortak programlar oluşturmaktadır. KİGEM; KİT'lerin korunması geliştirilmesi ve özerkleştirilmesi için çalışmalar yapmaktadır. Özerkleştirmede ise, mülkiyet kamuda kalmakta ve rekabet piyasa koşullarına terk edilmeyip, kamu yararı gözetilerek devlet tarafından yönlendirilmektedir. Prof. Dr. M. Soysal'ın da belirttiği gibi nasıl ki evdeki aletleri bozulduğu zaman hemen atmıyoruz tamir etmeye çalışıyoruz aynı şekil ve mantıkta bunca emekle yoğrularak oluşturulmuş kamu kurumlarını da bazı sorunlarından dolayı elimizden çıkarttırılmasına ve yerli/yabancı sermayeye peşkeş çekilmesine KİGEM göz yummamaktadır. (T.Harb-İş,1996, s.74)

KİGEM'den başka bir direniş olan Demokrasi Platformu ise; ülkemizdeki anti demokratik hareketler karşısında oluşturulmuş bir platformdur. Türk-İş'in 16. Genel Kurulu'nda çalışanların mutluluğu ve demokrasi adına sendikacılık faaliyetlerinin birlikteliğine önem verilmiş ve dayanışmanın gücü belirtilmiştir. Ekim 1993 tarihinde hükümetin başlattığı ve yapısal dönüşüm olarak adlandırılan programda özelleştirmenin taşeronlaştırma ve işten çıkarmalar şeklindeki sonuçlarına karşı toplumun ortak değerlerini savunma demokratik haklarını geliştirmede ortak hareket etmeye karar verildiği açıklanmıştır.(Hak-İş,1995: 293) Platformun resmi kuruluşu 23 Ekim 1993 tarihinde, Türk-İş'te yapılan toplantıda belirlenen genel ve ortak ilkelerden sonra 1 Kasım 1993'te Hak-İş'te yapılan toplantıdır.²²⁴

²²⁴ Yıldırım Koç, "Demokrasi Platformunun Tarihi", **Aydınlık Dergisi**, Eylül 1997, s.10.

Ekim 1993'ten itibaren basın açıklamaları, bildirilerde özelleştirme ile kamu kuruluşlarının kolayca satılması, taşeronlaştırma sendikasılaştırma ve işten çıkarmaların yaygınlaşması üzerine parlamento göreve çağrılmış ve bu meselenin takipçisi olunacağı kamuoyuna bildirilmiştir. Bu faaliyetler bir yandan devam ederken beklenmeyen bir durum ortaya çıkmış Et ve Balık Kurumu'nun Hak-İş'e satılması daha doğrusu Hak-İş'in buna talip olması Demokrasi Platformunda ilk krize neden olmuştur. Bu olay pek çok tepkiye ve eleştiriye sebep olmuş ve sonuçta Hak-İş'in platformdan ayrılmıştır. Hak-İş'in ayrılmasından sonra 1995'te İstanbul/Kadıköy'de, 1 Mayıs kutlamalarında ciddi ses getiren bir eylem yapılmıştır. (DİSK,1996, s.59) Demokrasi Platformu zaman zaman üyelerinden veya bazı meslek kurumlarından görevini yapma konusunda eleştirilere maruz kalmış ve çeşitli tartışmalara sahne olmuştur.

Demokrasi Platformu gibi olan, ama bölgesel olarak faaliyet gösteren yerel platformlar da olmuştur. KİT'lerin satışından rahatsız olan yöre halkı zaman zaman özelleştirmeyi protesto etmek için sokağa dökülmüş ve seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Örnek olarak; 1997 Ocak ayında özelleştirmeye karşı Türkiye Makina Mühendisleri Odası (TMMOB), Tes-İş ve Maden İş ve KİGEM tarafından Enerji ve Maden Platformu adı altında bir platform oluşturularak özelleştirmeye karşı duruşlarını Ankara/Kızılay'da bildiri dağıtarak göstermişlerdir.²²⁵

Demokrasi platformuna benzer şekilde, özelleştirmeye karşı platform da bazı direnişlerin eşgüdümünü sağlamak üzere Mayıs 1997'de oluşturulmuş bir başka platformdur. Bu platforma işçi sendikaları sıcak bakmadığı için katılmamış, memur sendikaları katılmışlardır. KESK'e bağlı bazı sendikaların özelleştirmeye karşı birleşme önerisi üzerine bu özelleştirme karşıtı platform oluşturulmuştur.

Bu platformda Enerji Yapı Yol-Sen, Maden-Sen, Haber-Sen ve Petrol-İş vardı. Özelleştirme Karşıtı Platform zaman içinde memurların ve mimarlar odalarının platformu haline gelmişti. Eylül 1997'de platformun, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın önünde bir oturma eylemi gerçekleştirmek istemiş, polisin izin vermemesi üzerine sloganlar atılmış ve pankartlar açılmış özelleştirmeye karşı bir duruş sergilenmiştir. (Enerji Yapı Yol-Sen 1997, s.8)

²²⁵ Seyhan Erdoğan, "Kahrolsun IMF, Bağımsız Türkiye", **Türk-İş Dergisi**, Sayı: 306, 1995, s.26-28.

Son olarak özelleştirme karşıtı çalışmalardan, Özelleştirmeye Karşı Sosyal Devleti Koruma Komisyonundan bahsedilecek. Öncelikle, Türk-İş özelleştirme karşıtı faaliyetlerini, KİT'lere ve sosyal devlet anlayışına yönelik çalışmalarını sürdürmekte kararlıydı. Türk-İş 30 Temmuz 1998'deki toplantısında "Özelleştirmeye Karşı Sosyal Devleti Koruma Komisyonu" kurulmuştur.

Türk-İş'e göre; ülke adına maden enerji ulaşım gibi önemli kaynaklar için sendikaların aynı doğrultuda hareket etmesi umutlandırıcı bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Komisyonun esas görevi; kamuoyunun doğru bir şekilde bilinçlenmesini sağlamak, kendilerini destekleyenler içinde birlikteliği devam ettirmek olarak söylenebilir. (Türk-İş,1999)

Bu komisyon, özelleştirmenin ekonomik ve toplumsal etki ve sonuçlarına yönelik sendikalardaki yöneticilere konuya ilişkin tutum ve eğilimlerini gösterecek raporlar hazırlamakta ve toplantılar yapmaktadır. Özelleştirmelerin olumsuz etkileri göz önündedir ve komisyon KİT'lere ve sosyal devlete sahip çıkmaya devam etmektedir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Bu tez çalışmasında, öncelikle KİT'lerin ne olduğu ülkemiz açısından ne ifade ettiği ekonomiye kazandırdıkları tarihsel gelişimi incelenmiş, ardından özelleştirme konusuna geçilerek bu iktisat politikası aracı çeşitli yönlerden ele alınmış, KİT'lere olan etkileri irdelenmiş, özelleştirmeyi destekleyenler ile karşı çıkanlar karşılaştırılmış ve sunulan argümanların analizi yapılmıştır. Ülkemizde özelleştirme uygulamasının yasal çerçevesi içinde ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumsal etkilerine bakılmış, dünyadaki ve ülkemizdeki boyutları analiz edilmiş özelleştirmeye çeşitli iktisadi ekollerin yaklaşımları ele alınmış son olarak özelleştirmeye karşı işçi sendikaların ve diğer bazı kesimlerin görüşleri ayrıntılı olarak incelenmiş ve çeşitli bulgular tespit edilmiştir.

Dünya ve dünya ekonomisi son 20-25 yılda bir değişim hareketi olarak Neo-Liberal ve küreselleşme kavramlarıyla içinden çıkılması zor süreçler olan ekonomik ve finansal krizlerin aşılmasında bir çıkış yolu olarak serbest piyasa ekonomisinin canlandırılması ve bunun içinde "Özelleştirme" denilen bir ekonomi politikasının hayata geçirilmesi gündeme gelmiştir. Kamunun iktisadi faaliyetlerinin azaltılması hatta tamamen sonlandırılması, devletin ekonomiye müdahalesinin asgari düzeye indirilmesi, bunun yerine özel sektörün devreye sokularak ekonomiye yön vermesi, yabancı sermayenin ülkeye getirilmesi ve döviz kazançlarının elde edilmesi bununla birlikte KİT'lerin mülkiyetinin ve yönetiminin de özel sektöre devri olan özelleştirme uygulamaları ülkemiz açısından pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Özelleştirmenin gerçek amacı kimilerine göre ekonomiye işlerlik ve canlılık kazandırmak, kimilerine göre ise, ideolojik bir düşünceden yola çıkarak kamu ekonomisini yavaşlatmak işçileri ve çalışanları sendikalardan uzaklaştırmak ve onları sendikasızlaştırmak, bunun yanında çalışanların istihdam azalması ve işten çıkarmalara bağlı olarak gelecek kaygılarının artması ve bundan toplumun ve ailelerinin de etkilenmesi tarzında ekonomi adına doğru bir uygulamaymış gibi gösterilmeye çalışılması şeklinde amaçları olduğu söylenebilir.

Genel anlamda özelleştirmenin avantajları ve dezavantajları olduğu söylenebilir. Özelleştirmenin ayrıca, IMF ve Dünya Bankası kurumlarının yapısal uyum politikaları çerçevesinde ülkelere sunduğu aslında küreselleşme hareketinin bir parçası olarak kabul ettirilmeye çalışıldığı da düşünülebilir.

Özelleştirme ülkemizde KİT'lerden başlayarak çeşitli sektörlerde uygulanması planlanan ve bu uygulamadan milyarlarca dolar gelir elde edilmesi beklenen ancak toplumun bu uygulama karşısında göstereceği olumlu ve/veya olumsuz tepkileri günümüz ekonomik koşullarında pek dikkate almayan ve bu yüzden çok sık eleştiriye maruz kalan bir iktisadi faaliyetler dizisidir şeklinde tanımlamanın yanlış olmayacağı kanaati oluşabilir. Dünya'da ilk olarak Şili'de ortaya çıkan bu uygulama daha sonra İngiltere'de ortaya çıkarak buradan diğer Avrupa ülkelerine de yayılarak 1980'lerden itibaren de ülkemize o zamanın iktidardaki partisi olan ANAP tarafından 24 Ocak kararlarına ilaveten getirilen ve halen günümüzde bile gerekli olup olmadığı tartışılan bir ekonomi olayıdır.

Özelleştirme tezde anlatıldığı gibi KİT'lerin yönetim ve mülkiyetinin kısmen veya tamamen özele devri şeklinde olan dar özelleştirme ile devletin piyasadan elini çekmesi ve iktisadi müdahalelerinden vazgeçmesi ve buna bağlı olarak serbest piyasa ekonomisinin önünün açılması şeklinde olan geniş anlamada özelleştirme diye ikiye ayrılmaktadır. Özelleştirmenin, kamu kurum ve kuruluşları açısından siyasi ekonomik sosyal ve hukuki bağlantılar bakımından birtakım sonuçları mevcuttur. Bu tezin asıl amacı; olan özelleştirme karşısında işçi sendikalarının tavrının araştırılmasında da sendikaların, özelleştirmenin önce siyasi ve hukuki etkileri sonra sosyal ve toplumsal etkileri öncelikli olmuş ve bu bulgular analiz edilmiştir.

Özelleştirme uygulamaları karşısında İngiltere, Fransa ve İtalya'daki sendikalar özel nitelikli mal ve hizmetlerin özelleştirilmesine yönelik belli bir tavır koymazken, toplumu ilgilendiren mal ve hizmetlerin özelleştirilmesine karşı çıkmışlar çıkma nedenleri ise ideolojik ve siyasi düşünceler olarak nitelendirmişlerdir. Avrupa'daki sendikalar özelleştirmenin sonuçlarını gözlemlemişler ve iddia edilenin aksine verimli olmadığını ve yüksek gelir elde edilmediğini tespit etmişlerdir.

Bu sendikalar öncelikli olarak yaptıkları araştırmalardan kamuoyunu bilinçlendirme ve hükümetleri uyarma ve topluma da bazı mesajları verme yönünde çalışmalar yapmışlardır. Diğer taraftan örneğin; Amerika'daki özelleştirme sonucunda işsizlik artmış, sendikalaşma oranı düşmüştür, ücretler düşmüş ve çalışanlar ciddi seviyede ekonomik darboğazla karşı karşıya kalmış ve ayrıca R.Reagan yönetimi işçilerin örgütlü mücadelesini engellemeye çalışmıştır.

Bu gelişmelerden başka IMF ve Dünya Bankası özellikle 1980'lerden sonra gelişmekte olan ülkeler için bir ekonomik kurtarıcı kurum olarak değerlendirilmiş ve küreselleşmenin de etkisiyle bu kurumlar kamu işletmelerinin uluslararası firmalara satılmasını önermiş yani özelleştirmeyi gündeme getirmiştir. Yapılan özelleştirmeler, bu gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermaye tekelinin varlığını artırmış ve ülke dışa bağımlı hale gelmiştir.

Özelleştirmenin 1980'lerden itibaren ülkemizdeki ortaya çıkışı ve müteakip yıllar boyunca gelişimi ülkemiz ekonomisi ve siyasi geleceği açısından bir değerlendirme yapılacak olursa; ulusal bağımsızlık mücadelemizi kazandıktan sonra ekonomik bağımsızlığımız için de birtakım girişimler olmuş ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri adı altında KİT'ler kurulmuştur. KİT'ler kurulup üretimine devam ederken yıllar sonra 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başlarında dünya ekonomisindeki değişimin özelleştirme denilen bir ekonomik uygulamayla birlikte KİT'lerin artık çağın ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kaldığı ve hatta ağırlaştığı, veriminin düştüğü ve istenilen performansa çıkamadığının tespiti gibi nedenler ileri sürülerek KİT'ler özelleştirilmek istenmiştir.

KİT'lerin özelleştirilmek istenmesi olayı aslında, ekonomik gerekçeler bahane gösterilerek siyasi bir ideolojiyle yapılmak istenen bir uygulamadır. Ülkemizde istikrarlı bir özelleştirme politikası da yoktur, zaman zaman hükümetler tarafından değiştirilmek istenmektedir. Özelleştirmenin iktisadi zayıflığının yanı sıra hukuki, teknik ve toplumsal boyutu da tartışmaya açıktır. Yabancı sermayede belli bir sınırlamanın olmaması, tekelleşmenin önünün açılması devletin kurumlar üzerindeki ekonomik hakimiyetinin büyük oranda kısılması ve rekabetçi piyasa ortamının oluşturulamaması

özelleştirmenin öncelikle ekonomik zeminde iyi bir temelinin olmadığı açık bir göstergesi olmuştur.

Ülkedeki değeri ve konumu itibariyle son derece önemli olan enerji, madenler, demiryolu, havayolu, savunma ve petro-kimya gibi kurum ve kuruluşların özelleştirilmesi ulusal bağımsızlığımız ve bekaımız açısından ciddi sakıncalara ve endişelere yol açmakta olduğu asla unutulmamalıdır. Bir diğer önemli konu ise; özelleştirmenin çalışanların iş hayatına ve ailelerine olan olumsuz etkileridir. Özelleştirme ile el değiştirerek özel şirketlere geçen kurumlar doğal olarak yönetiminde el değiştirmesi ile birlikte istihdam düzeyinin ve çalışma şartlarının değişmesinin yüksek ihtimali karşısında endişelenmeden duramazlar ve bu durum onların ailelerini de ister istemez etkileyecektir.

Günümüzde iş bulmanın ne kadar zorlu bir süreç olduğu herkesçe bilinmekte ve iş kaybetmenin acı maliyetleri de yine bilinmektedir. Böyle bir durumda çalışanların maddi ve manevi bir rahatlık içinde olmaları ve yaşamlarını devam ettirmeleri haliyle beklenemez ve hatta psikolojik olarak tramva da yaşayabilirler. Özelleştirme ile birlikte istihdam daralmakta ve işe giriş ve çıkışlar yani işçi devri artmakta hatta çalışanların istihdam ve kariyer statüleri de değişebilmektedir. Özelleştirme taşeron işçileri tercih etmekte ve sendikaların organize olma yönünü daraltmaktadır. Özelleştirme işveren değişimine bağlı olarak toplu sözleşme sürecini ve içeriğini de etkileyebilmektedir.

Ülkemizde özelleştirme uygulamaları çalışanları ve işçileri ve bu kişilerin bağlı oldukları sendikaları ve sendikal faaliyetleri ciddi manada etkilemekte ve bu konuyla ilgili olarak basın yayın da oldukça fazla bir yer tutan mesele haline gelmiştir. İktidar partisi ve muhalefet arasında da krize neden olan özelleştirme yasal çerçevesinden sosyal ve teknik boyutuna ve felsefesine kadar pek çok boyutta ele alınması gereken bir konudur.

Tezin ana teması olan işçi sendikaların özelleştirme hakkındaki görüş ve tepkileri olarak şunları söylenebilir: Öncelikle Avrupa Birliği'ndeki ülkelerindeki sendikalar gibi bizim ülkemizdeki sendikalarında özelleştirmeye karşı genel duruşları oldukça hakimdir. Bununla birlikte sendikaların büyük çoğunluğu özelleştirmeye karşı

çıkmiş bir kısmı tamamen karşı çıkmamış ve şartlı durumlarda özelleştirmeyi kabul edebileceklerini belirtmişler ancak işveren sendikaları özelleştirme yanlısı olmuşlardır.

Türkiye'deki sendikalar esasen özelleştirmenin bizzat kendisine karşı olmamış uygulanan politikaların yanlışlığına dikkat çekmişler ve karşı olmuşlardır. Sendikalara göre özelleştirme ekonomik durum ve şartlara göre değil de siyasi birtakım ideolojilere göre şekillenmekte ve bu doğrultuda faaliyet göstermektedir ki bu durum; kamu mallarının neredeyse yok fiyatına satılmasına ve dolayısıyla ciddi oranda devlet zararına neden olmaktadır. Ülkemizdeki sendikalar arasında özelleştirmeye karşı tam bir ortak dayanışmadan söz etmek pek mümkün değildir. Bazı konfederasyonların sendikaları karşı çıkarken bazıları alternatif politikalar ileri sürmekte ve böylece farklı görüşler bir noktada buluşmamaktadır.

Sendikalar özelleştirmeye karşı başlangıçta duyarsız davranmış ve mücadeleci bir tavır sergilememiştir. Özelleştirme yaygın olmaya başladıkça ve iş çevreden olumsuz tepkiler duyuldukça, özelleştirmeye karşı bazı politikalar geç te olsa uygulanmaya başlamış ve çeşitli eleştiriler almıştır.

Özellikle bu eleştiriler kamu sektöründe örgütlü Türk-İş'e karşı yapılmış Türk-İş'in yeterince etkili bir şekilde özelleştirmeye karşı mücadele etmediği çeşitli tepkilerle dile getirilmiştir. Türk-İş sendikaları ise (Petrol-İş, Tes-İş, Liman-İş, T.Çimse-İş) daha fazla aktif bir mücadele içine girmiştir. Bu sendikalar özelleştirmenin aslında bir kandırmaca ve ideoloji olduğunu bildirmiş ve mücadelelerini basın yayın ve protesto mitingleri düzenleyerek göstermeye çalışmıştır.

Özelleştirmenin Anayasa'ya ayıkırı olarak yapıldığı hukuki şekillerine uyulmadığı ve iptal davalarının açıldığı ve bu davalardan bazılarının karara bağlanmasına rağmen, özelleştirme işlemine devam edildiği ve bir kez daha hukuksuzluk eylemlerinin devam ettirildiği sendikalar tarafından kamuoyuna bildirilmiş ancak bu her zaman çok etkili olmamıştır. POAŞ özelleştirilmesine karşı verilen mücadele ilk hukuki başarı olarak kabul edilebilir.

Bu söylenenlerin yanında özelleştirmenin topluma ve çevreye verdiği rahatsızlıklar da gündeme getirilmiş ve böylece toplumsal mücadele hareketi

başlatılmıştır. İşçiler ve aileleri özelleştirmeye karşısında endişelerini yapılan anket ve röportajlarla dile getirilmiş ve yetkililerden bu durumun düzeltilmesini istemişlerdir. Ülkemizde özelleştirmenin içinde bulunulan ekonomik ortama ve şartlara hazır olup olmadığının bir stratejisi ve fizibilite çalışması yapılmadan uygulanmaya başlanması özelleştirmeyi yönetecek politikaların da yetersiz kalması ekonomik sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Bunun yanında özelleştirme için sadece sendikal mücadele yeterli olmayacak, hukuki ve sosyal boyutla desteklenmesi gerekmektedir.

Özelleştirmenin oldu-bittiye getirilmesi değil, bu uygulamanın her yönüyle halkın ve demokratik kitle örgütlerinin tartışmasına imkan verecek şekilde masaya yatırılması ve bu doğrultuda karar verilmesinin büyük fayda sağlayacağı bellidir. Ülkemizde işsizlik gibi artık kronik hale gelmiş ekonomik bir durum, özelleştirme uygulamasının işten çıkarma ve istihdam azaltma sonuçlarıyla daha da vahim bir hal alabilir.

Cumhuriyetin kurulmasından beri var olan sanayinin yok edilmesi ülke bağımsızlığının tehlikeye atılması sosyal devlet ilkesinin ihmal edilmesi doğrudan özelleştirmenin engellenmesini veya en azından uygun ortamın ve şartların oluşumuna kadar harekete geçilmemesi gerekmekte, özelleştirme yerine geçecek politikaların ve alternatiflerin oluşturulması ve dış sermayeye bağımlılığın azaltılması ve KİT'lerin korunması önemlidir.

Özelleştirme kendi mantığı ve felsefesi içinde değerlendirildiğinde bile tutarsızlıklarla dolu amacı ve yöntemi ile çelişkili bir ekonomi politikası olmaktadır. Bu iddianın gerekçesi olarak sermayenin tabana yayılmasının getireceği faydanın blok satış yöntemi ile engellendiği, halka yönelik hisse senedi satışının ise belli kişi veya gruplarda toplanması gösterilebilir. Özelleştirmenin kamu tekeli yıkacağı iddiasına karşılık özelleşen kurumların bu kez özel tekelciliğe neden olması bu iddianın da geçerliliğini çürütmüştür.

Özelleştirmenin kamu kesimindeki gizli işsizliği önleyeceği savı ise, benzer şekilde işsizliği artırıp istihdamı azaltmıştır. Bir başka sav olan etkinliğin ve verimliliğin artırılacağı ise verimliliğin mülkiyete dayalı bir kavram olduğuna ilişkin

veriler ispatlanamamıştır. Kamu açıklarını ve bütçeyi kapatmak amacıyla uygulanan özelleştirmenin de bazı tehlikeleri içinde taşıdığı özelleştirmeyi yapanlar tarafından bile bilinmektedir.

Ülkemizdeki sendikalar, özelleştirmenin öyle anlatıldığı gibi ekonomiye canlılık katıp ilerleme göstermesini daha fazla üretimi ve istihdamı teşvik etmesini ve daha fazla kazanç elde edileceği fikrinin bir kandırmaca olduğunu asıl amacın ise, iktisadi alandaki genişlemeyi ulusal sınırların ötesine taşımak olduğunu ve bunun da uluslararası tekeller yaratacağını, bu durumun ulusal ekonomilerin ve dolayısıyla siyasi bağımsızlığın tehlikeye girmesi anlamına geldiğini belirtmek istemektedirler. Sendikalar ayrıca, özelleştirmenin sendikal faaliyete vurulmuş bir darbe ve sendikaya bağlı işçilerinde hakkının gaspı olarak nitelemekte sözleşmeli personel uygulamasının da bunun bir göstergesi olduğunu belirtmektedirler.

Genel bir sonuç olarak özelleştirmenin; çok uluslu firmaların dünya pazarındaki paylarını ve etkilerini artırmak daha fazla hareket serbestisine sahip olmak, piyasaya sınır getiren devletçiliği ve KİT'lerin etkisini azaltmayı veya ortadan kaldırmayı bu amaçlarına ulaşmak için ise uluslararası kuruluşları az gelişmiş ülkelere karşı özelleştirme ile etki altına almak istemişlerdir. Özelleştirme, kapitalist sistemin sosyal devlet ilkesini ortadan kaldırmak amacı ile başlattığı ve birtakım ideolojilerle az gelişmiş ülkelere kabul ettirmeye çalıştığı bir ekonomi politikasıdır.

Özelleştirme yerine aslında, uygulanmakta olan ekonomi politikalarının yeniden gözden geçirilmesi, sıkı bir iç ve dış denetim mekanizmalarının oluşturulması, dışa bağımlılığın azaltılması ve istihdam politikalarının işçi ve işverenlerin ortak bir noktada buluşmalarını sağlayacak şekilde yapılması sendikaların özelleştirme karşıtı çalışmalarını hızlandırmaları hükümetin sadece kendi inisiyatifi doğrultusunda değil de halk işçi-işveren sendikalar toplumsal duyarlılık olarak çok yönlü düşünmesi ve hareket etmesi gerekmektedir.

KİT'ler yılların birikimi ve halkın desteği ile oluşturulmuş milli değerlerimizdir. Bir gecede satılıp kâr elde edileceği düşüncesiyle elden çıkarmak sorunları çözmeyecek aksine artıracaktır. KİT'lerin siyasi düşünce ve ideolojilerden

arındırılması demokratik bir biçimde yönetilmesi gerekmekte mevcut teknolojileri yeni teknolojilerle değiştirilmelidir. KİT'ler için yatırım yapmak devlete ağır bir yük olarak görülmektedir, halbuki vergi sisteminin revize edilmesi, vergi gelirlerini artırıcı tedbirlerin alınması kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmeli ve KİT'ler yüksek faiz ödemeli kredi almaya mahkum edilmemelidir ve böylece KİT'lere olan bu yatırım yük olmaktan çıkacaktır ki bu zaten sosyal devlet olmanın bir gereğidir.

Diğer yandan Neo-Liberaller özelleştirmenin kamu ve bütçe açıkları sorununa bir çözüm olacağını söyleseler de, bu soruna etkin bir çözüm bulduklarından bahsedilemez. KİT'lerin elden çıkarılması kamu ekonomisinin sürekli gelir kaynağının kesintisi anlamına gelmektedir. KİT'lerin tasfiyesi hükümetlerin uzun vadeli makro planda birtakım düzenlemeler yapmasını engellemekte yani kamu politikalarının içleri boşaltılmaktadır, çünkü Neo-Liberaller kamu politikalarından haz etmezler. IMF ve Dünya Bankası yapısal uyum programlarında kamu kesimi faaliyetlerinin daraltılmasını istemektedirler ve onlara göre özelleştirme vazgeçilmez ana bir unsur olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde KİT'leri özelleştirmeye çalışmak ulusal sanayileşmeleri neredeyse imkansız kılmaktadır ki böylece KİT'leri daha da sorunlu hale getirip özelleştirmeyi yasallaştırmak istemektedirler.

Özelleştirmenin bir başka etkisi kurumların değerlerini düşürdüğü gibi çalışanlarını da mağdur etmekte ve toplumsal endişelere sürüklemektedir. Sendikalar özelleştirmenin olası olumsuz sonuçlarını öngördükleri için karşı çıkmakta zararlarını çalışanlarına ve topluma anlatmakta ve çeşitli yollarla gündeme getirmeye çalışmaktadır. Özelleştirme ile devletin küçültülmesi ve bazı kamu hizmetlerinin piyasa etkenlerine bırakılması aslında gelir dağılımının ve fırsat eşitliğinin bozulmasına ve sosyal bir devlet yerine pasif bir devlet anlayışının doğmasına neden olmaktadır. Özelleştirmenin sadece ekonomiye değil işçilerden sendikalara ve topluma uzanan bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Özelleştirme öncesi ve sonrası istihdam oranlarındaki değişme bu etkinin birer ispatıdır. Tezde belirtildiği şekilde örneğin; çimento sektöründe özelleştirme öncesi ve sonrası olarak iki farklı tablo karşımıza çıkmaktadır. Bu durum özelleştirmenin istihdamı nasıl azalttığı ve ne şekilde verim düşüklüğüne yol açtığına bir resmi olmaktadır.

Son olarak belirtilmek istenilen düşünce; özelleştirmenin öncelikle ekonomik sonra hukuki ve toplumsal yönlerden incelemeye tabi tutularak ülkemize ve vatanımıza faydalı olabileceğine çok ihtimal verilmemesi, özelleştirmenin sendikal faaliyetleri zayıflatacağı bunun da ister istemez işçi kesimine ve dolayısı ile topluma bir dalga etkisini yaşatacağının düşünülmesidir. Ülkemiz ekonomisinin kendi içinde bir dengeye gelmesi ve istikrara kavuşması için özelleştirmenin bir şart olduğu fikrine katılmak pek mantıklı görünmemektedir. Alternatif bir çarenin yine ülkemizin kendi iç dinamikleriyle başarılabilmesi kanaati hasıl olmaktadır. Özelleştirmeden elde edilecek gelirlerin yurt dışına çıkışı ve yabancı sermayenin buna sevinmesi, ülkemizin kaynaklarının kontrolümüzden uzaklaşması ciddi bir kayıp olmakla birlikte, özelleştirme karşısında alınacak tedbir ve tutumların herkesi ilgilendiren bazı boyutları vardır.

Bugün özelleştirmenin geliri, 30 yılda yaklaşık 70 milyar dolar tutara ulaşmıştır. 1986-2003 döneminde 8 milyar 240 milyon dolar, en yüksek tutar ise 12 milyar 486 milyon dolar ile 2013 yılı olmuştur. 2017-2019 arası dönemde ise 32.3 milyar dolarlık bir gelir elde edilmesi bekleniyor. (www.bloomberght.27.10.17 güncelleme) Özelleştirmeden elde edilen gelirlerin ekonomiye canlılık kattığı ve işlem hacmini artırdığı iddia edilse de, işçiler ve aileleri ile istihdam ve sendikalar gibi bazı kesimlerce önemli sıkıntılara ve huzursuzluklara neden olduğu belirtilmektedir ve bu yönde de ispatlayıcı birtakım bilgi ve belgeler sunmaktadırlar. Özelleştirmenin, demokratik, hukuki ve sosyal devlet sıfatına sahip ülkemiz için, uygun bir iktisadi uygulama olup-olmadığı tartışmaya açıktır. Özelleştirme yerine, uygun dinamik ve futurist ekonomik yaklaşımlar, iktisadi gelişme ve kalkınma adına daha başarılı sonuçlar doğurabilir ve bu durum da milli ekonomimiz için oldukça önem arz etmektedir.

EKLER

Ek-1: Petrol-İş Sendikası Genel Örgütlenme ve Eğitim Sekreteri Sn. Mustafa Mesut Tekik ile Görüşme, 10.08.2017

• Sizce sendika ve sendikacılık nedir? Açıklar mısınız?

Mustafa Mesut Tekik: Emeği ile geçinen insanların/işçi sınıfının, sermaye ve kamu otoritesi nezdinde varoluşlarını gerçekleştirebilmek, haklar elde edebilmek, mevcut haklarını geliştirebilmek üzere kurdukları/üye oldukları örgütlere sendika denmektedir. Sendikacılık, bir meslek olmayıp, temsil edilen KİT'lerin emekçinin sorunlarını çözmeye çalışan, ülke demokrasisine dair sözü olan seçimle gelinip-gidilen görevdir.

• Size göre özelleştirme nedir ve sendikalar özelleştirmeye nasıl bakıyor? Petrol-İş Olarak görüşünüz açıklayabilir misiniz?

Mustafa Mesut Tekik: Özelleştirme, neo-liberal ekonomistlerce formüle edilen ve devletlerin sosyal devlet olma iddiasını yok edip, hayata ve tüm hizmetlere özel şirket-maliyet-yüksek kâr hedefiyle yaklaşımlarını salık veren bir programdır. Buna göre devlet, kamu otoritesi elini eğitimden, sağlıktan, su-elektrik gibi temel hizmetlerden çekip, tüm bunları en düşük maliyetle en yüksek kârı hedefleyen sermayedarlara satmalıdır. Bu model, yoksulu güvencesiz kılan, daha da sömüren, güç karşısında savunmasız bırakan ve vahşi sömürüye açık davetiye çıkaran bir programdır.

• Özelleştirme ve onun uygulamalarını ülkemiz açısından nasıl değerlendiriyorsunuz ve özelleştirme politikalarını nasıl buluyorsunuz?

Mustafa Mesut Tekik: Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, özellikle 5 yıllık kalkınma planları ve diğer yoğun programlar yurdun ve yurttaşın tüm temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere bütün olanaksızlıklara rağmen, yüzlerce fabrika açılmış kurumsallara gidilmiştir. Onbinlerce işçi istihdam edilmiş, toplumsal çıkar ve üretim esas alınmıştır, ancak kimi gerekçelerle Türkiye'de özellikle 24 Ocak 1980 kararları diye tabir edilen süreçle beraber, neo-liberal piyasacı (serbest) bir ekonomi programının yaşama geçirilerek, "IMF reçeteleri" esas alınarak SEKA'dan tatalım Sümerbank'a, TEKEL'den tatalım TÜPRAŞ'a ve PETKİM'e, TELEKOM'a, Maden-Kömür

İşletmelerine kadar yüzlerce fabrika kurum ve kuruluşlar adeta haraç-mezat sermayeye peşkeş çekilmiştir. Türkiye nüfusu 60 milyonken, 1 milyon olan kamu işçi sayısı günümüzde 150 bine düşmüştür. Söz konusu tüm bu iş ve hizmetler taşero edilerek güvencesiz, eğitimsiz, örgütsüz çalıştırılan geçici ve ucuz işçilik eliyle gördürülmüştür. Bu kâr hırsı, ülkemizde iş katliamları olgusunu doğurmuş, son 15 yılda 20 bine yakın işçi kâr hırsı, taşeronlaştırma ve vahşi sömürü nedeniyle yaşamını yitirmiştir. Petrol-İş özelleştirmeye ve onun uygulamalarına külliyen karşıdır.

• **Sizce özelleştirme bir şart mıdır, onun yerine alternatif başka bir iktisat politikası aracı olabilir mi varsa açıklar mısınız?**

Mustafa Mesut Tekik: Bence özelleştirme şart bir unsur değildir; ülke ekonomisi için hatta literatürden çıkarılması gereken bir uygulama. Biz yaşama dair her hizmeti ille de devlet versin demiyoruz, ancak eğitim, sağlık, iletişim, ulaşım ve enerji vb. önemli hizmetlerin mutlaka devlet eliyle ve kamu yararı, vatandaş mutluluğu ve ülke refahı gözetilerek verilmesi gerektiğini düşünüyor ve böyle olması gerektiğini belirtiyoruz.

• **KİT'ler hakkında ne düşünüyorsunuz? KİT'lerin ülkemiz ve ekonomisi açısından önemi nedir, sorunları ve çözüm yolları nelerdir?**

Mustafa Mesut Tekik: Türkiye nüfusunun büyük bölümü 30 yaşın altında olması ve yine bu büyük kitlenin idealize edemeyeceğimiz bir eğitim düzeyine sahip oluşu, eğitim kalifikasyonuna bakıldığında eşit olmayan vasatın da altında olması vb. nedenlerden dolayı korunması ve kollanması, pozitif ayrıma tabi tutulması gereken büyük bir nüfus var sonuç olarak. Bu büyük nüfusun özel sektör tarafından istihdamı söz konusu bile olamaz ki bu noktada devletin bu vatandaşlarına sahip çıkması gerekir. Bunu da kamu KİT'lerinden bazılarının yeniden kamulaştırılarak ve düzenlenerek ve sosyal devlet ilkesi gözetilerek üretime istihdama açılması gerekmektedir.

Yurttaş mutluluğu asgari ücrete hem de şükrederek devam edin diyerek sağlanmaz. Türkiye uzun yıllar KİT'lere arpalık gözüyle bakıla gelen her siyasi iktidar oy deposu olarak gördüğü kitleleri söz konusu kitlenin istek ve ihtiyaçlarına bakmaksızın istihdam etti ve bu durum aşırı istihdama yol açtı, üretim dışı personel

yapısına ve kamu oyunda bankamatik işçisi memuru diye bir kavramı oluşturdu. KİT'lere negatif bir bakış açısına ve böylece neo-liberal politikaların yaşama geçirilmesi ise kamuoyu nezdinde tepkisizliğe neden oldu, oysa günöbirlik olmayan planlarla ve doğru bir istihdam stratejisiyle ölkemizin yüz akı bir işletmesi olabilirdi.

- Değerli görüşlerinizi vakit ayırıp paylaştığınız için teşekkür ederim.

Mustafa Mesut Tekik: Ben teşekkür ederim iyi günler.

KAYNAKLAR

- Akalın, Güneri. **Kamu Ekonomisi**. Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları Yayın No: 486, 1981.
- Akçaylı, Nurhan. **Sendika Teorisi**, Uludağ Üniv. Bursa, 1983
- Akdoğan, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**. Ankara: Gazi Büro Kitabevi, 1996.
- Akpınar, Alper Tunga. **Özelleştirme Karşısında Sendikaların Tutumları**, (AB İle Türkiye Arasında Bir Karşılaştırma), 2002, Celal Bayar Üniversitesi, S.B.E. Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Manisa
- Aktan, Coşkun Can. **Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine Özelleştirme**. İstanbul: Doğu Matbaası, Ankara, 1994.
- Aktan, Coskun Can. **En Az Devlet En İyi Devlet**, 1.Baskı, İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2006
- Albayrak, Cemil. **Özelleştirme ve Sermayeyi Tabana Yayma Amacı**. İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1994.
- Alkın, Erdoğan. **Özelleştirme Zorunludur**. İ.S.O. Dergisi. Aralık, Yıl: 28, Sayı: 33, s.9-10, 1993.
- Alper, Yusuf. **İktisadi Amaçları ve Sosyal Boyutlarıyla Özelleştirme**. Ankara: Sağlık İş Yayınları, 1994.
- Altıntaş, M. Bera. **KİT'lerin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri**. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, No: 8, 1988.
- Ardıç, Kaya. **Özelleştirme ve KİT'ler Üzerine Aykırı Bir Görüş**. İktisat Dergisi, Nisan, Sayı: 348, ss. 31-35, 1994.
- Arıoğlu, Ergin. **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**. Ankara: Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayınları, 1994.

Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC), Ekonomik Düzeltme Programı, Bir Başka İktisat, Der Yayın Editör: Alpaslan Işıklı, İstanbul: 1983

Atasoy, Veysel. **Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu**. Ankara: Nurol Matbaacılık, 1993.

Balaban, Yakup. **Özelleştirme Uygulamalarının İktisadi Etkinlik ve Verimlilik Açısından Analizi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Bang, James, T. **Determinants of The Method of Sale in Privatization**. Economics Systems, C.31, S.3, 2007.

Barışık, Salih & Barlas, Emin. **Türkiye’de Özelleştirme, Özelleştirme: Teori Dünya ve Türkiye Deneyimi**. Ankara: Liberte Yayınları, 2003.

Barlas, Emin. **Türkiye’de Kamu Malvarlığı: Özelleştirme Politikaları ve Sorunları**. Yayımlanmış Doktora Tezi, T.C. Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon Merkezi Uludağ Üniversitesi S.B.E. Bursa 2002.

Bayraktutan, Yusuf. **Özelleştirme Teori Dünya ve Türkiye Deneyimi**, İstanbul: 2003

Bedir, Eyüp. **Kamu İktisadi Teşebbüslerin Özelleştirilmesinden Doğan Problemler ve Çözüm Önerileri**. Ankara: Şeker İş Yayınları, No:73, 1992.

Beesley, Michael E.& Littlechild, Stephen. **Privatization: Principles Problems and Priorities** Rotledge, London. 1992.

Benson, Peter. **İngiltere’de Özelleştirme Uygulamaları Sempozyumu**. TÜSİAD, Ankara, 1994.

Birleşik Metal-İş Sendikası, İstanbul: 2000

Bishop, Matthew. Kay, John Anderson Editor by Mayer Colin. **Privatization and Economic Performance**. Oxford University, Oxford, England, 1994.

- Berksoy, Taner. **Kamu Kesiminin Yeniden Düzenlenmesi ve Özelleştirme**. Basisen Dergisi, Sayı: 51, Ekim 1993.
- Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi**. 7.Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Buchı, Hernan. **Gelişmekte Olan Ülkelerde Özelleştirme Uygulamaları Sempozyumu**. TÜSİAD, İstanbul, 1993.
- Cevizoğlu, M.Hulki. **Türkiye'nin Gündemindeki Özelleştirme**. İstanbul: İlgi Yayıncılık, 1989
- Ceylan, Ali ve Vergiliel, Melek. **Türkiye’de KİT’ler ve Özelleştirme**. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, No: 17, 1989.
- Cook, Paul. **Privatization in the UK Policy and Performans**. Routledge, New York (Edt. David Parker), 1998.
- Çakal, Recep. **Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon** Uzmanlık Tezi, DPT, Temmuz 1996.
- Çankaya, Fikret, Öz, Mehmet. **Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi: Kamu ve Özel Sermayeli Türk Bankalarında Verimlilik Analizi**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 2001
- Çelebi, Ahmet Kemal. **Ekonomik Büyüme, Piyasa Ekonomisi ve Planlama İlişkisi**, Liberal Düşünce, Y.5, S.19
- Çetinkaya, Özhan. **Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Özelleştirme**. 2. Baskı. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2012
- Çınar, İsmail. **Özelleştirme**. Tüm Haber- Sen Genel Başkanı. 2007.
- Çınar, Nihat. **Özelleştirmeye Hayır**. Sosyalist İşçi Yayınları Uluslararası Basın ve Yayıncılık, Aralık 1993.
- Dereli, Toker. **Özelleştirmenin Endüstri İlişkilerine Etkileri**. BASİSEN Dergisi, Sayı: 5, 1993.

Devlet Planlama Teşkilatı. (DPT) **Türkiye Sanayi Politikası** (AB Üyeliğine Doğru)
DPT Yayını, Ankara, 2003.

DİSK'in, **Özelleştirme ile ilgili Usulsüzlük ve Yolsuzluk için Alınması Gereken Tedbirler**, Meclis Araştırma Komisyonu'na Sunduğu Rapor, Ankara, 1998

DİSK/BANKSEN "**Türkiye'de Özelleştirme**" Disk Yayınları No: 7 İstanbul: Gül Ofset, Şubat 1994.

Doğan, Yahya. **Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme**. İzmir: Fakülteler Kitabevi, 1993.

DPT. **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)**. DPT Yayını, Ankara, 2006.

Duran, Mahmut. **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**. Ankara: Türkiye M.İ.S. Yayınları, 1994.

Duran, Mahmut. **Maden İş Sendikası Özelleştirmenin Toplumsal ve Ekonomik Boyutları**, Marmara Üniversitesi.

Erdoğan, Duygu. **Piyasa Ekonomisi ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv., S.B.E. İstanbul, 1997.

Erdoğan, Seyhan. **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık**. İmge Yayınları, 1999.

Erdoğan, Seyhan. "Kahrolsun IMF, Bağımsız Türkiye", **Türk-İş Dergisi**, Sayı: 306, 1995

Eroğlu, Ömer & Albeni, Mesut. **Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye**. Isparta: Bilim Kitabevi, 2001.

Ertuna, Özer. **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**. TİSK-İşveren Dergisi, Sayı: 2, Kasım 2007.

Eyüp, Bedir. **KİT'lerin Özelleştirilmesinden Doğan Problemler ve Çözüm Önerileri**, Ankara: Şeker İş Yayınları, 1992

- Falay, Nihat. **Özelleştirmenin Gerekçeleri, Uygulaması ve Etkileri**. Maliye Araştırma Merkezi, İstanbul Üniversitesi, 1993.
- Fine, Gary J. **Broad Ownership Schemes in Chile, Malaysia and the Kyrgyz Republic, Privatization and Emerging Equity Markets**. World Bank & Flemings Publishing, Washington, 1998.
- Ganmet, Davaahuu. **Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme Uygulamaları ve Değerlendirilmesi**, Ankara Üniversitesi, S.B.E, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- Giz, Demet. **Özelleştirme ve Karşılaştırmalı Türkiye Uygulaması**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2003.
- Güler, Cemil. **Özelleştirmenin Ekonomik Boyutu, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri : SEDAŞ Örneği**, Sakarya Üniversitesi, S.B.E. Ağustos 2006, Yüksek Lisans Tezi
- Gür, Mustafa. **Özelleştirme Sihirli Reçete midir? Ekonomide ve Yönetimde Yeni Bir Yapılanma İçin: Endüstriyel Demokrasi**. Ankara, 1995.
- Gürol, Mehmet Ali. **Bir Sosyal Özelleştirme Yöntemi: Çalışanların Pay Ortaklığı**, Ankara: Hak İş yayınları, Yayın No 18,1994
- Güzel, Hülya. **Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Özelleştirme**. İstanbul: Vakıfbank Yayınları No: 2, 2000.
- Hak-İş**,Yayın, Hak-İş'in Özelleştirmeye İlgili Meclis Araştırma Komisyonu Başkanlığına Sunduğu Rapor Ankara -1998.
- Heald, David.,D.,Steel ve David A. **The Privatization of UK Public Enterprises Ananuals of Public And Coopertive**. Vol., 52, No: 3, September 1981.
- İnam, Betül. **Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Maliye Politikası Araçları İle İlişkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2013

İnançlı, Selim ve Fatih Yardımcıoğlu **"Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi"** Sakarya Üniversitesi, Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar, 2010 (Prof. Aytaç EKER'e Armağan)

İşveren Dergisi, 1999

Karluk, Rıdvan. **Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme**. İstanbul: Esbank Yayınları, 1994.

Karataş, Cevat. **Privatization in Britain and Turkey**. The İstanbul Chamber of Industry Research Department, Publication No: 1990/12 November, İstanbul.

Kazgan, Gülten. **Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000.

Kepenek, Yakup. **100 Soruda Gelişimi Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri**. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1989.

Kilci, Metin. **Başlangıcından Bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları**. DPT Yıllık Programlar ve Konjöktör Değerlendirme Gn. Md.lüğü. 2004.

Koç, Yıldırım. **Özelleştirme: Türkiye'yi Parçalamanın Bir Aracı**. İstanbul: Kaynak Yayınları, Aralık 2005.

Koç, Yıldırım. "Türkiye'de Değişen Toplumsal-Siyasal Saflaşma ve Beşli Girişim", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt, XXII, Sayı: 213

Koç, Yıldırım. "Demokrasi Platformunun Tarihi", **Aydınlık Dergisi**, Eylül 1997.

Koray, Meryem. **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, TÜSES, İstanbul, 1994

Kök, Recep. **KİT - Özelleştirme Modelleri ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 748, 1993.

Köpge, George. **Privatisation in Western Europa, The European Trade Union Institute**, Brussels: April 1988

- Kurdaş, Kemal. **Bitmeyen Gaflet ve Türkiye Ekonomisinin Çöküşü**. 1.Baskı. Ankara: METÜ Press, 2003.
- Lucas, Robert. **Tobin and Nonetarism: A Rewiev Article**. Journal of Economic Literature, C.19, 1981.
- Lubrano, Mike. & Urritia, Luis. **Privatization and Equity Markets in Mexico and Argentina**. World Bank and Flemings Publishing, Washington, ss.58-75
- Martin, Brendan. **Özelleştirme Kimin Çıkarına**. İstanbul: Cep Kitapları,1995.
- Meggison, William L. **The Financial Economies of Privatization**. Newyork: Oxford Üniv.Press, 2005.
- Miynat, Mustafa. **Liberalizasyon Sürecinde Uygulanan İstikrar Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi (1980 Sonrası Türkiye Örneği)**, Basılmamış Doktora Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi S.B.E., 2003
- Prof.Dr. Nadaroğlu, Halil. **Kamu Maliyesi Teorisi**. 10. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım, 1998.
- O'connor, James. **The Fiscal Crisis of the State**. Newyork: St.Martin Press, 1973.
- Oktar, Suat. **Hiperenflasyon ve Heteredoks İsitrar Programları**. Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, C.31, S.7, 1994.
- Oliver, James. **The Rise of Regulation Of the Public Sector in the United Kingdom**.Sociologie Du Travail C.47, S.3, 2005.
- Ortaylı, İlber. **Özelleştirme ve Sanayi Geleneğimiz**. Yeni Türkiye, S.2, s.42. 1995 Ocak/Şubat Dönemi.
- ÖİB,1986-2018, Dönemi Özelleştirme ve Kamu Kurumlarına Devir Uygulamaları Tutarı, 18.07.2018
- Öktem, Enver. **Özelleştirmenin Kara Kitabı**. Ankara: Kişisel Basım, 2006.

Öncel, Türkan. **KİT Ders Notları**. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İstanbul, 1984

Önder, İzzettin. **Özelleştirmeye Genel Yaklaşım, Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**. Ankara: T. Maden İşçileri Sendikası Yayını, 1994.

Öniş, Ziya. **The Evolution of Privatization in Turkey: The Institutional Context of Public-Enterprise Reform**. International Journal of Middle East Studies, C.23, S.2, 1991

Özelleştirme Seminer Tebliğler- Panel. İstanbul: İktisadi Araştırma Vakfı-Emlak Bankası. 1993.

Özelleştirme, ve Taşeronlaşma Karşı Barikat Sınıf Sendikal Harekatı Kavramsal Yayınlar, Ankara, 2000.

Özelleştirme, **Öz-Gıda İş Aylık Eğitim Dergisi**, Ağustos 1993, Yıl: 1, Sayı: 2

Özelleştirme Taşeronluğuna Karşı Barikat Sınıf Sendikal Hareketi Kavramakla Oluşur, Sosyalist İşçi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul: Aralık 1993.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. **Türkiye'de Özelleştirme**. T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı Ankara: 2007.

Öz Gıda-İş Sendikası. Türkiye Ekonomisinde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yeri ve Gıda Sanayinde Özelleştirme Raporu: EBK Yem Sanayii, **SEK'de Özelleştirmeye Neden Karşıyız?** 1993.

Dr. Özkara, Mehmet. AÖF, **Devlet Anlayışında Ortaya Çıkan Değişikliklerin Sonucu Olarak Vergilemeye Yüklenilen Fonksiyonlar**, http://www.alomaliye.com/mehmet_ozkara_devlet_anlayisinda.htm, 14.02.2005 tarihli yazısı

Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi**. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2006.

- Paul, Samuel. **Özelleştirme ve Kamu Sektörü**. Çev. Candan Karasan, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı: 10 Ekim 1987.
- Pirie, Madsen. **Privatization Theory, Practice and Choice**. Wildwoodhouse Limited Reprinted, 1991.
- Pitelis, Christos & Clarke, Thomas. **Introduction The Political Economy of Privatization**. Newyork, 1993.
- Redward, John and Oliver Letwin. **New Directions in Privatization**. R.M. Rotschild and Sons Ltd., 1986.
- Sarıaslan, Halil ve Erol, Cengiz. **Türkiye'de KİT'lerin Özelleştirilmesi Sorunu ve Sistematik Bir Yaklaşım Önerisi**. Ankara: Yücel Matbaacılık, 1993.
- Serim, Bülent. **Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Özelleştirme**, Ankara: İzgi Yayınevi 1996
- Simon H. A., Smithburg D.W., and Thompson V. A. **Kamu Yönetimi**. (C.Mihçioğlu, Çeviri.), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973.
- Smith, Adam. **Ulusların Zenginliği (1776)**, Palme Yayıncılık Çevirmen : Metin Saltoğlu 1. Baskı Nisan 2006
- Sönmez, Sinan. **Kamu Ekonomisi Teorisi**, Ankara: Teori Yayınları, 1987
- Steve, Hanke **The Privatization Option: An Analysis, Economic Impact**. London: Number: 55, 1986.
- Stiglitz, Joseph, E. **Economics of the Public Sector**. The Third Edition, Newyork: W.W. Norton & Company Inc., 1999.
- Suiçmez, Halit. **KİT'lerde Verimlilik ve Karlılık Analizi**. Ankara: MPM Yayın No: 541, 1994.
- Şanöz, Fatih. **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007

Şar, Kağan. **Türkiye'de Küreselleşmenin Bir Aracı Olarak Özelleştirme Uygulamaları**. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Şenatalar, Burhan. **Küreselleşmeye Karşı Sosyal Devletin Yeniden Yapılandırılmasında Sendikaların Toplumsal Görevi**, Ankara, 1997.

Şener, Orhan. **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**. Ankara: Türkiye M.İ.S. Yayınları, 1994.

Tarihe Düşen Notlar TMMOB. **Özelleştirmeye Eşlik Eden Söylem ve Gerekçeler**. Nisan 2008.

Taşçı, Faruk. **Türkiye'de Sendikaların Özelleştirmeye Yaklaşımları**.İstanbul: Dergi Park Makale, İstanbul Üniversitesi Öğr. Gör. 2008.

TBB-Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü – Mayıs 2017 – Yayın No:321

Thatcher, Margaret. **The Downing Street Years**. London: Harper Collins Publishers Hammersmith, The Paperback Edition,1993.

The Morgan Bank, **Privatization Master Plan: Objectives on Privatization**, Republic of Prime Ministry State Planning Organization, Newyork,1986, s.16

Terzi, Cihan. **Özelleştirme**. Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın No: 7 Ankara, 1999.

TESK. **İkinci Esnaf ve Sanatkarları Şurası, Özelleştirme Alt Komisyon Raporu**. Ankara, 1994.

TİSK. **Özelleştirmenin Neresindeyiz?.** Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, İnceleme Yayınları No: 24

TİSK **Çalışma Raporu**, Ankara: 1992

TMMOB II. Sempozyum. **Özelleştirme ve Etkileri**. 13-14 Kasım 2007

TMMOB. **20. Yılında Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği**. TMMOB, Ankara, 27.05.2005.

TOBB. **Özelleştirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**. Ankara, 1993.

Tokatlıoğlu, Mircan Yıldız. **Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri**, İstanbul: Alfa Aktüel, 2005

Tombul, İsmail Hakkı "Açılış Konuşmaları", **20 yılında Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu**, Ankara: TMMOB Yayınları, 26-27 Mayıs 2005.

TÜRK-İŞ; 17. **Genel Kurul Çalışma Raporu**, Belgeler, Ankara: 1995

Türkiye Orman İşçileri Sendika Yayınları. **Küreselleşmenin İki Yüzü**. Prof Dr. Oğuz Oyan Türk-İş Araştırma Müdürü.

Türkiye Maden İşleri Sendikası Yayınları, **Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme**, Kitap No: 50, Ankara: Nisan 1994

Türkiye Yol İş Sendikası, Özelleştirme Politikası ve İş Kolumuza Etkileri, Ankara: 1988

TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi. **KİT'ler ve Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler**. Türk-İş Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

Türk İş, İstihdam Raporu, 2006.

Türk, Yusuf Ziya. **Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Analizi, Uzmanlık Tezi**, Kalkınma Bakanlığı, Ankara: Nisan 2014

TÜSİAD. **KİT Raporu**, TÜSİAD Yayını, İstanbul, 1982.

Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Free Labour World No: 9, 1993

Uzunoğlu, Sadi. **Türkiye'de Özelleştirme, KİT'lerin Sorunları ve Özelleştirme**. İstanbul: Alfa Basın Yayın ve Dağıtım, 1996.

- Ünal, Gürkan. **Dünden Bugüne Özelleştirme, Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar.** Üç Aylık Dış Politika Dergisi, S.40, 2003.
- Ünal, Firdevs F. **Özelleştirmenin Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Verimlilik Üzerine Etkisi.** Ankara: Nobel Yayıncılık, 2000.
- Üzümcü, Zuhâl. **Özelleştirme Politikası ve Türkiye Uygulamalarındaki Etkinliği,** Selçuk Üniversitesi, **Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi,** Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007
- Vickers, John and Yarrow George. **Privatization: An Economic Analysis.** Cambridge: MIT Press.,1988
- Yanikkaya Halit ve Ramazan Gökbnar, The Effect of International Financial Intervention on Economic Growth: A Review of the Evidence, **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi,** C.22., S1., 2004
- Yarrow, George. "A Theory of Privatization or Why Bureacrats are stil in Business", **Worl Development,** Volume 27, No: 1, 1999.
- Yavillioğlu, Cengiz, Güven Delice ve Onur Özsoy, **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif,** Ankara, T.C.Başbakanlık ÖİB, 1.Cilt, 2010
- Yılmaz, Erol. **Ekonomik Perspektiften KİT'ler, Özelleştirme ve Uygulama.** Ankara, Ekim 2002.
- Yeşilada, H. Can. **Türkiye'de Özelleştirme ve Planlanan Özelleştirme.** İstanbul: İSO Dergisi Sayı: 333, 1993.
- Yeşilada, Can. **Özelleştirme Devleti Asli Görevlerinde Özelleştirmektir,** 1993, s.22.
- Yorgun, Sayım. **Diriliş Eşiğinde Sendikalar- Yeni Eğilimler -Yeni Stratejiler,** Ankara: Ekin Yayınevi, 2007.
- Zaim, Osman ve Çakmak, Erol. **Kamu Sektörü, Özelleştirme ve Etkinlik.** İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1994.

Zengin, Eyüp. **Yerel Hizmetlerin Üretilmesinde Yeni Yaklaşımlar: Özelleştirme Yöntemleri, Basılmamış Doktora Tezi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi

Whitfield, Dexter. Privatization, Deregulation, Commercialisation of Public Services.

İnternet Kaynakları

https://www.academia.edu/5128048/Türkiyede_Sendikal_Hareketin_Dünü_ve_Bugünü/
Ersin Bostancı Türkiye'de Sendikal Hareketin Dünü ve Bugünü

Aktan, Coşkun Can. "**Arz Yönlü İktisadi Düşünce**", Coşkun Can Aktan,
http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/arzyonlu/aktan-arzyonlu.

Akdiş, Muhammet. **Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye'de Nisan Kararları Sonrası Beklenen Gelişmeler**,
<http://makdis.pamukkale.edu.tr/mak17.htm>.

<http://arsiv.ntv.com.tr/news/140338.asp>

Aysan, Mustafa. "**Özelleştirme Yöntemleri**", 2004, Radikal,
[http://www.radikal.com.tr/Radikal-online-Ekonomi/ozellestirme_yontemleri](http://www.radikal.com.tr/Radikal-online-Ekonomi/ozellestirme_yontemleri.htm)
htm. 04.02.04

[http://www.barikat-lar.de/gorusler/ozel.htm/03/08/2003/Yüksel Akkaya/](http://www.barikat-lar.de/gorusler/ozel.htm/03/08/2003/Yuksel_Akkaya/) sendika.org.

<http://www.birgun.net/haber-detay/ozellestirme-uzerine-2553.html> Ali Koçak
07.01.2006

<http://blog.milliyet.com.tr/turkiye-nin-icler-acisi-ozellestirme-haritasi/> Blog No: 454602

https://www.chip.com.tr/blog/hhero/turk-telekom-un-ozellestirilmesi_4903.html.

http://www.calismatoplum.org/sayi6/makale_4.pdf.

Dedekoca, Ersin. **Türkiye'de Özelleştirme: Ulusa ne yarar sağlamış,**

<https://www.aydinlik.com.tr/turkiye-de-ozellestirme-ulusa-ne-yarar-saglamis-ersin-dedekoca-kose-yazilari-nisan-2018>

<http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2008/Cilt8/Say14/367-383.pdf>

[https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/138/Intarjantinvefransadaozellestirmepdf.?](https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/138/Intarjantinvefransadaozellestirmepdf.)

<http://direnemek.org/2016/10/25/petrol-isten-ozellestirme-hamlesine-tepki-taseronlastirmaya-izin-vermeyecegiz>

<http://disktekstil.org/yatagan-maden-ve-enerji-iscileri-haklidir-eylem-haklari-gasp-edilemez.html>.

<https://docplayer.biz.tr/35196139-Kuresellesme-ve-ozellestirme-iliskisine-elestirel-bir-bakis-hukuk-ve-iktisat-yaklasimi.html> Yrd. Doç Dr. Tamer Çetin Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İ.İ.B.F., İktisat Bölümü.

<http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/duyurular/kit-ve-ozellestirme-dairesi-baskanligi>

<https://www.dunya.com/ekonomi/turk-is039ten-ozellestirme-karsiti-eylem-haberi-249679>

<http://ekonomiturk.blogspot.com/2011/12/kuresellesme-nedir.html> Erişim Tarihi: 30.12.2017

<http://www.ekodialog.com/Makaleler/ozellestirme.html>

<http://www.esk.gov.tr/tr/10097/Et-ve-Sut-Kurumu-Tarihcesi>.

<https://www.evrensel.net/haber/120217/ozellestirilen-kuruluslarda-durum/>

<https://www.evrensel.net/haber/293672/turkiye-petrolleri-tekellere-isci-taserona-yem-olmasin>

<http://www.filozof.net/Turkce/sosyoloji/1659-sendika-sari-sendika-nedir-ne-demektir-tanimi-tarifi-tarihi-anlami-marksist-fasist-ulke-sendikalar.html>.

<https://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/974727-ozellestirmenin-amaclari.html>.

<http://www.gercekgundem.com/yazarlar/naim-baburoglu/2528/aslindafarkina-varmadan-ulkemizi-satiyormusuz>

"Gerçekleştirilen Özelleştirme Uygulamaları", Ö.İ.B.,
<http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/1985>

Göktaş, Abdülkadir, **Arjantin ve Fransa’da Özelleştirme,**
http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_der_gisi/yayinlar/md/md138/INTARJANTIN%20VE%20FRANSA'DA%20OZELLESTIRME.pdf.

<http://www.haberler.com/fransa-da-ozellestirme-hamlesi-8401318-haberi/>

<http://www.hurriyet.com.tr/ozellestirmede-farkli-yoruma-son-veren-yasa-332011>

“İhale veya Satış/Devir Prosedürü Devam Eden Kuruluşlar”,
http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/devam_edenler.htm ET.:
06.06.2017

<http://www.iktisadi.org/ozellestirme-politikalarinin-tarihsel-gelisimi-ve-ekonomiye-getirdikleri.html>

<http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-1692-SARI-SENDİKALAR#.WTbdivI5sQs06.06.2017>

<http://www.inadina.com/inadeski/sayi157/yazi6.htm>. Yazar: Korkut Boratav
E.T:05.12.2017

<https://www.kamupersonelialimi.net/ekonomi/ozellestirme-idaresi-14-seker-fabrikasi-satiliyor-h2426.html>

<http://www.kamufinans.com/ozellestirmenin-kisa-bir-tarihcesi/>

<http://www.kesk.org.tr/Hakkımızda/Sendikalar.güncel/08.11.17>

http://www.kizilbayrak.org/2001/sykb25/sayfa_19.html 08.09.01 /25.sayı.

<http://www.mahfiegilmez.com/2012/08/ozellestirme-dar-anlamda-kamukesimi.htm>

<http://www.mynet.com/maden-isten-ozellestirme-karsiti-eylem-110100226278>

<http://www.medyabar.com/koseyazilari/1266/cok-ucuza-gitmisiz-cokkk.aspx/>

<http://www.memurlar.net/haber/484755/29.09.2014/>

<http://mehmetbilgeozakcaoglu.blogcu/turkiye-de-ozellestirme-ve-ekonomik-buyumeye-etkisi/5974831>

<http://www.metalurji.org.tr/index.php/basinacik-alt/74-son-istasyon-bor-lar-n-oezellestirilmesi>

http://metalworkers.tripod.com/gazete/122_1d.htm Birleşik Metal İş Sendikası Sayı 122 Kasım 1998.

<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/cem-kilic/turkiye-de-sendikalasma-avrupa-nin-cok-gerisinde-1875480>

Orkunoğlu, Işık Fulya. "**Özelleştirme ve Alternatifleri**" Sayı: 22, Ekim, Kasım ve Aralık 2010, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi.
www.akademikbakis.org/eskisite/22/03.pdf

<https://www.ogretmenlericin.com/meb/kamudan-haber/2017-yili-ocak-ayi-iscilerin-sendikalarinin-uye-sayilari-resmi-gazetede-13911.html>

http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm

<https://orhankblog.wordpress.com/2015/06/10/keynesyen-okula-genel-bakis/>

http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Sayfalar/Detay/T%C3%BCrkiyede_%C3%96zelle%C5%9Firme_Uygulamalar%C4%B1/1489152956.html?

<https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/430-sayi-042/1917-ozellestirme-mi-devletlestirme-mi>

Öztürk, Nursel. "**Özelleştirme Ders Notları**", 2007, Yüksek Denetleme Kurumu,
http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.html.

<http://privatization-ozellestirme.blogspot.com.tr/2015/06/brezilya-ve-arjantindeki-ozellestirme> 20.03.2007

<http://www.radikal.com.tr/ekonomi/ozellestirmede-sorun-yargida-degil-idarede-884667/>

Sarısu, Ayhan. **"Madencilik Sektöründe Özelleştirme Uygulamaları"**

<https://ayhansarisu.wordpress.com/tag/ozellestirme/> ET.: 15.02.2018

<http://www.sayistay.gov.tr/rapor//kamu%20%C4%B0%C5%9Fletmeleri%201999%20Y%C4%B196C4%B%20Genel%20Raporu.pdf>.(Erişim Tarihi: 20.04.2017)

<http://sendika62.org/2009/06/tekel-ozellestirmesinin-sonuclari-tulay-ozerman-32815/s.1>
Erişim Tarihi: 25.10.2017

<http://sendika62.org/2012/10/sendikalar-yasasi-ve-sendikal-yasaklar-faysal-ozcift-73246/E.T: 16.12.2017>

http://www.sosyal-is.org.tr/yayinlar/trkiyede_sendikal_rgtlenme_raporu.pdf.

<http://www.tcma.org.tr/index.php?page=icerikgoster&cntID=99>.Türkiye Çimento
Müstahsilleri Birliği

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/18de8f9c-b690-4b7a-8ebd-3a4200290c99/9627tur.pdf?>

<http://www.tekgida.org.tr/Oku/225/Tekel-Ozellestirmesinin-Sonuclari>

<http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/404>

<http://theindependent.ca/2015/05/05/labour-unions-rally-against-privatization>

<https://tr.boell.org/tr/2014/09/24/enerji-sektorundeki-ozellestirmelerin-yakici-sonuclari>

Togay, Melih Milliyet Gazetesi, <http://blog.milliyet.com.tr/ozellestirme-ve-ekonomiler/Blog/?BlogNo=4899> 23.08.2006 tarihli yazısı

<https://tr.railturkey.org/2015/04/14/the-privization-of-british-railways/>

<https://www.turkcebilgi.org/ekonomi/ekonomi-teorileri/arz-yonlu-iktisat-2834.html>

<https://www.turkcebilgi.org/ekonomi/ekonomi-teorileri/arz-yonlu-iktisat-2834.html>.

“Türkiye’de Özelleştirme”, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı,

<http://www.oib.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm>. ET.: 12.03.2007.

<http://www.vmhk.org.tr/iktisat-teorileri-acisindan-ozellestirme-nedir-ne-degildir/Vergi>

Mükelleflerinin Haklarını Koruma Derneği (VMÜHAK) Makaleyi Kaleme

Alan: Ali Çakmakçı, 21.03.2014

Yaşar, Süleyman. **"Türkiye’de Kullanılan Özelleştirme Yöntemlerinin Analizi"**,

<http://iscikonseyi.org/modules.php.name=ET>.: 09.05.2007.

[http://yelimnur.blogcu.com/elektrik-ozellestirmelerinin-bir-sonucu-bolgesel-](http://yelimnur.blogcu.com/elektrik-ozellestirmelerinin-bir-sonucu-bolgesel-tarife/11477864/)

[tarife/11477864/](http://yelimnur.blogcu.com/elektrik-ozellestirmelerinin-bir-sonucu-bolgesel-tarife/11477864/)

<http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1322171321b.pdf>

“Yıllar İtibariyle Türkiye’de Özelleştirme İşlemleri”, Ö.İ.B.,

http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm. ET.: 18.03.2007.

“Yıllar İtibariyle Türkiye’de Özelleştirme İşlemleri”, Ö.İ.B.,

<http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/htm>, ET 20.03.2007.